NAWARUCI

INLEIDING, MIDDEL-JAVAANSCHE PROZATEKST, VERTALING

VERGELEKEN MET DE BIMASOETJI IN OUD-JAVAANSCH METRUM

PRIJOHOETOMO

BIJ J. B. WOLTERS
GRONINGEN, DEN HAAG, BATAVIA, 1934

320
C12

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0585 9936

3.
5
7
7
208
210

320 l12

NAWARUCI

3583.

NAWARUCI

INLEIDING, MIDDEL-JAVAANSCHE PROZATEKST, VERTALING

VERGELEKEN MET DE BIMASOETJI IN OUD-JAVAANSCH METRUM

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT
TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT
OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS
Dr. H. BOLKESTEIN, HOOGLEERAAR IN DE
FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBE-
GEERTE, TEGEN DE BEDENKINGEN VAN
DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE TE VERDEDIGEN OP
VRIJDAG 5 OCTOBER 1934
DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

PRIJOHOETOMO
GEBOREN TE DJOEWANA (JAVA)

BIJ J. B. WOLTERS' UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ N.V.
GRONINGEN — DEN HAAG — BATAVIA — 1934

BOEKDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS

AAN MIJN OUDERS

Gurubhyo namah.

Bij de voltooiing van dit proefschrift is het mij een aangename plicht mijn oprechten dank te betuigen aan mijn leermeesters.

Allereerst moge mijn welgemeende dank zich richten tot U, Professor GONDA, mijn hooggeachte Promotor. Zelden zal iemand zich in zulk een bevoorrechte positie tegenover zijn promotor bevinden als ik tegenover U. Zoowel voor Uw hulp en leiding bij de samenstelling van dit proefschrift, alsmede voor Uw voortdurende vriendelijke belangstelling in mijn werk, kan ik U niet genoeg danken. „Agung tan kĕna pinĕluk, adawa tan kĕna ḍinĕpan, adalĕm tan kĕna jinugjugan".

Hooggeleerde Professor JUYNBOLL! Niet alleen voor Uw uitstekend onderwijs, maar ook voor Uw persoonlijke welwillendheid betuig ik U mijn eerbiedigen dank. Met gevoelens van diepe erkentelijkheid zal ik steeds blijven gedenken wat ik U verplicht ben gelijk een murīd aan zijn sjaich.

Ook aan U, Hooggeleerde Professor BEZEMER, een woord van welgemeenden hartelijken dank voor Uw onderricht alsmede voor de prettige samenwerking bij de vervulling onzer taak.

In dankbare herinnering gedenk ik wijlen Prof. W. CALAND en Prof. C. SPAT.

Gaarne wil ik hier een welgemeend woord van dank spreken voor het vele en belangrijke, dat ik verschuldigd ben aan mijn leermeesters aan de Leidsche Universiteit, met name Prof. C. C. BERG, Prof. PH. S. VAN RONKEL, Prof. N. J. KROM en R. A. KERN. Uw leerzame colleges zullen mij steeds in aangename herinnering blijven en voorzeker van blijvend nut zijn.

Ten slotte is het mij een behoefte hier mijn eerbiedigen hartgrondigen dank te betuigen aan mijn mentor voor andere, grootere verplichtingen. U, Hooggeleerde SUYLING, ben ik zeer erkentelijk voor Uw zeer gewaardeerde voorlichting en tegemoetkoming in mijn carrière, maar bovenal voor het groote vertrouwen, dat Gij in mij stelt.

INHOUD.

Blz.

1. Inleiding 1
2. Middel-Javaansche proza-tekst 27
3. Nederlandsche vertaling 88
4. Voorwoord tot de Bimasoetji 140
5. Nieuw-Javaansche tekst in Oud-Javaansch metrum . . . 148
6. Comparatio 191
7. Glossaria 214
   - Glossarium behoorende bij de Nawaruci 214
   - Glossarium behoorende bij de Bimasoetji 227
8. Registers van eigennamen 233
   - Register van eigennamen voorkomende in de Nawaruci 233
   - Register van eigennamen voorkomende in de Bimasoetji 236

INLEIDING.

Het geschrift, dat het onderwerp vormt van dit proefschrift, staat bekend onder den naam Nawaruci. Zooals de colophon ons inlicht wordt het ook Tattwajñāna geheeten, terwijl als auteur Mpu Çiwamūrti wordt genoemd.

De eer van de „ontdekking" van dezen belangrijken tekst komt toe aan Dr. H. N. van der Tuuk, die in zijn Notes on the Kawi Language and Literature [1]) voor het eerst de aandacht op dit boek vestigde. In die publicatie deelt hij mede, dat dit verhaal ook in de Maleische letterkunde zijn weg heeft gevonden, waar de eene hoofdpersoon van het verhaal echter niet Nawaruci, maar Tawaruci heet.

Aan den onvermoeiden, met kennis van zaken toegerusten Van der Tuuk is het te danken, dat we een aantal lontar- en papierafschriften van de Nawaruci bezitten. Hieruit heeft deze geleerde zijn gegevens aangaande dit werk geput, die hij later in zijn Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek heeft verwerkt. Zijn citaten betreffende de Nawaruci heeft hij vooral ontleend aan twee der volledige papierafschriften. Tevens vermeldt hij in dat werk, [2]) dat van dit verhaal in proza ook bewerkingen in tĕmbang bestaan, terwijl twee hiervan zeer veel van elkaar verschillen.

Van de door Van der Tuuk nagelaten handschriften is door Dr. J. Brandes een nadere beschrijving gegeven met een korte inleiding van Van der Tuuk [3]), terwijl hij den lezer bovendien van elk handschrift een staaltje laat zien van de taal en de spelling in Javaansch-Balische karakters. [4])

Later heeft Dr. H. H. Juynboll een korten inhoud van de prozaredactie gegeven en op enkele bijzonderheden attent gemaakt. [5])

De vierde geleerde, die een nadere studie heeft gemaakt van de Nawaruci is Dr. R. Goris, die in zijn dissertatie „Bijdrage tot de kennis der Oud-Javaansche en Balineesche theologie" verscheidene gegevens uit de Nawaruci heeft verwerkt. Bij nader

---

[1]) Gepubliceerd in The Journal of the Royal Asiatic Society, New Series XIII, (1881), pg. 53—54.

[2]) K. B. W. I, 543.

[3]) K. B. W. I, 542—543.

[4]) Beschrijving der Jav. hss. II, 185—188.

[5]) Supplement Cat. Jav. II, 292—293.

onderzoek blijkt, dat men vele wetenswaardigheden uit zijn dissertatie terugvindt in Hoofdstuk IV volgens mijn indeeling bij de tekstuitgave, welk hoofdstuk nu een groot en belangrijk deel van onzen tekst vormt, bevattende het onderricht van Nawaruci aan Bhīma. Dit didactisch stuk vormt één der bronnen van de Hindu-Javaansche dogmatiek, die door Goris in Hoofdstuk II van de bovenvermelde dissertatie wordt behandeld. Mijns inziens is het naar dit gedeelte van de Nawaruci, dat het werk ook Tattwajñāna genoemd wordt, welke titel overigens toegekend wordt aan een ander geschrift, dat door R. Friederich in zijn Voorloopig verslag van het eiland Bali op pg. 22 is aangestipt [1]), welk werk hij indeelt bij de groep der zoogenaamde tutur's of leergeschriften, terwijl hij den titel verklaart met „kunde der wezenheid, essentia." Dr. H. H. Juynboll heeft van dit werk later een korte beschrijving gegeven in zijn Catalogus onder den titel: Sang hyang Tattwajñāna, en op enkele bijzonderheden attent gemaakt. [2]) Daaruit blijkt, dat het hoofdonderwerp er van is de zielsverhuizing, terwijl soms Sanskrit-çloka's worden aangehaald. [3])

Andere gegevens betreffende de Nawaruci vinden we voorts bij Prof. Dr. C. C. Berg in zijn: Inleiding tot de studie van het Oud-Javaansch. Daarin geeft hij op pg. 109 een korten inhoud van de prozaredactie naar bovengenoemde beschrijvingen van Van der Tuuk en Juynboll, nadat hij op pg. 108 een inhoudsopgave heeft gegeven van de Nieuw-Javaansche redactie: Bimasoetji, ontleend aan A. C. Vreede's Catalogus van de Javaansche en Madoereesche handschriften, pg. 249. In noot 1 op pag. 108 geeft Prof. Berg een verklaring van den Maleischen titel Tawaruci als een „hypercorrecte vorm" [4]) van Nawaruci en haalt voor zijn betoog nog een paar analoge gevallen aan. Met andere woorden, hij verwerpt Van der Tuuk's simplistische veronderstelling, als zou Tawaruci een vergissing zijn, ontstaan bij het schrijven met Arabische letterteekens, door in plaats van één punt, twee puntjes op het letterteeken te plaatsen. [5])

Voordat we verder gaan met de bespreking van onze proza-

[1]) Gepubliceerd in de V. B. G. XXII, (1849).
[2]) Supplement Cat. Jav. II, 274.
[3]) Cf. Goris, dissertatie, pag. 115.
[4]) De meer gangbare term is: inverse analogie.
[5]) Van der Tuuk, Notes on the Kawi Language and Literature, pag. 54.

redactie, willen we eerst gewag maken van de mededeeling van Prof. Berg in de zoo juist geciteerde Inleiding pg. 55—56, die Dewaruci opnoemt als een „niet-epische kakawin". Deze mededeeling, die den lezer op een dwaalspoor kan brengen, is gebaseerd op de onnauwkeurige of verkeerde voorlichting van Dr. H. H. Juynboll in zijn Supplement Cat. Jav. I, pg. 165, die dit werk onder de rubriek der Oud-Javaansche gedichten (kakawins) brengt. Van deze Dewaruci of Bhīmaruci dient gezegd te worden, dat ze in Nieuw-Javaansch is geschreven in de zoogenaamde tembang gedé of kawi-tĕmbang, d. i. Oud-Javaansch metrum, door mij in dit proefschrift uitgegeven onder den titel: Bimasoetji. Hierop kom ik later terug in het „Voorwoord tot de Bimasoetji".

Volledigheidshalve dient er op gewezen te worden, dat zooals Van der Tuuk reeds heeft vermeld, van de Nawaruci een kidung-bewerking bekend is, en voor zoover ik kan nagaan uit de beschikbare manuscripten alleen in tĕngahan-metrum of in tĕngahan-afgewisseld met macapat-metrum. [1]) Van deze kidung-redactie bezit de Leidsche Universiteitsbibliotheek eenige handschriften, welke evenwel alle incompleet zijn. [2])

INHOUD.

Van veel meer belang is de opmerking van Prof. Berg aangaande de structuur van de Nawaruci, die in Voor-Indisch gewaad het verhaal van Bhīma behandelt, die op bevel van Droṇa uittrekt om het levenswater te zoeken en op diens tocht allerlei avonturen beleeft. „Het verhaal is ondanks het optreden der Pāṇḍawa's van Indonesische structuur." [3])

Om een goed begrip van deze structuur te krijgen heb ik bij mijn tekstuitgave het werk in acht hoofdstukken verdeeld, waarvan de korte inhoud aldus is:

Hoofdstuk I. Bhīma verlaat Gajāhoya en gaat op bevel van Droṇa naar den put Dorangga op zoek naar het levenswater, waar hij met twee slangen slaags raakt. Hij overwint ze en verlost

---

[1]) Beschrijving der Jav. hss. II, 188—192.

[2]) Supplement Cat. Jav. I, 236—237.

[3]) Prof. Berg, Inleiding tot de studie van het Oud-Javaansch, pag. 56. Cf. Prof. Berg, Indische Letterkunde voorheen en thans. Gepubl. in Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardr. Gen., tweede serie, XLVII, (1930), pag. 263.

ze van hun monsterachtige gedaante. De eene slang verandert in een luchtgeest Çarasambaddha genaamd, en de andere in een hemelnimf Harṣanandī geheeten.

Hoofdstuk II. Bhīma begeeft zich naar het veld Aṇḍadawa ter ontdekking van het levenswater, waar hij met Indrabāhu vecht. Hij overwint den reus en verlost hem van zijn wangestalte. Indrabāhu neemt zijn godengedaante weer aan en verandert in Indra.

Hoofdstuk III. Bhīma vertrekt naar de Zouwater-zee ter opsporing van het levenswater. Na op advies van zijn pages afscheid genomen te hebben van zijn moeder en broers gaat hij de zee in. Hij verdrinkt er in, maar wordt door god Nawaruci op een eiland gered.

Hoofdstuk IV. Bhīma ontvangt allerlei onderricht van philosophischen aard van Nawaruci.

Hoofdstuk V. Onder den naam Awirota verlaat Bhīma het eiland en onder bescherming van Nawaruci gaat hij naar Çiwamūrti, de vindplaats van het levenswater, dat door den machtigen Rājapanulah bewaakt wordt. Bhīma tracht zich meester te maken van het levenswater en wordt door de negen goden achtervolgd.

Hoofdstuk VI. Bhīma ontvangt het levenswater van Nawaruci en geeft het aan Droṇa. Vervolgens redt hij den door Nawaruci vervloekten Droṇa uit de zee.

Hoofdstuk VII. Onder den naam Angkusprāṇa doet Bhīma ascese in Pṛthiwījāti, waar hij op verschillende manieren door god Guru op de proef wordt gesteld.

Hoofdstuk VIII. Gereinigd en machtig geworden door de ascese keert Bhīma naar Indraprastha terug, waar hij door zijn broeders feestelijk wordt ontvangen, nadat hij de dreigende vijanden heeft overwonnen.

Na deze korte inhoudsopgave der hoofdstukken valt het niet moeilijk meer te constateeren, dat dit werk in lakon-vorm is gegoten, bijzonder geschikt om opgevoerd te worden. Het echt Javaansche karakter van het werk wordt ons duidelijk gemaakt door de twee pages, de zoogenaamde panakawans in de Nieuw-Javaansche lakons, die den held van het verhaal overal plegen te volgen en zoo noodig den meester van advies dienen. Kenmerkend voor de Javaansche lakon is ook het feit, dat de held herhaalde malen een monster bestrijdt en het verlost van zijn wangestalte

als gevolg van een vloek, en het in diens ware gedaante verandert. [1]) Het slot van het werk is vooral typeerend voor de Javaansche lakon, namelijk de bevrijding van het hof van de dreigende vijanden door den held en de vreugde bij de feestelijkheid na vele doorstane moeilijkheden. De beschrijving van de schoonheid der twee prinsessen Kuntī en Dropadī aan het slot van het verhaal herinnert ons last not least aan de golèk-vertooning aan het eind van een wayang-spel bij het aanbreken van den dag. Het komt ons daarom niet vreemd voor, dat uit de Nawaruci-bewerkingen zich in het Nieuw-Javaansch inderdaad een wayang-lakon heeft ontwikkeld, die door Vreede in zijn Catalogus is opgenomen. [2])

Zooals we zien, is het werk door en door Javaansch van structuur. Vooral de wijze, waarop de auteur Bhīma in het stuk laat optreden, is zeer karakteristiek voor de Javaansche opvatting. Aan den eenen kant leeren we Bhīma kennen als een dapperen held, die groote kracht aan den dag legt, zooals we hem kennen uit het Mahābhārata en Javaansche bewerkingen hieruit, bijv. de Obong-obongan balé si Gala-gala. [3]) Aan den anderen kant vertoont Bhīma zich aan ons als een vergeestelijkte figuur, zooals we hem in andere Javaansche werken leeren kennen. [4]) De verklaring hiervan is te zoeken in het feit, dat Bhīma de zoon is van Wāyu, en dat Wāyu op Java ook het begrip „geest" weergeeft. [5])

Maar naast de literaire beteekenis van de Nawaruci in den vorm der talrijke beschrijvingen o. m. van het eiland, het hof, de krijgstafereelen en de verleidingsscène, alsmede door het gebruik van vele wangsalan's, die zeer karakteristiek zijn in de Javaansche letterkunde, dient er aandacht te worden geschonken aan een ander gedeelte van het werk, waarvan de waarde niet hoog genoeg geschat kan worden. Ik bedoel het Hoofdstuk IV, te weten het onderricht van Nawaruci aan Bhīma, dat meer dan de helft van het prozaverhaal beslaat. Het is dat gedeelte, hetwelk zooals boven bereids is aangestipt, door Dr. Goris in zijn dissertatie is verwerkt en één der bronnen vormt van de Hindu-Javaansche wijsgeerig-

---

[1]) Cf. Dr. P. V. van Stein Callenfels, De Sudamala, V. B. G. LXVI, (1925), 157.

[2]) Lakon Bimasoetji, Cat. Jav. pag. 250—251.

[3]) Prof. Kern, V. G. X, pag. 201—211.

[4]) Dr. Goris, Storm-kind en geestes zoon, Djawa Jg. VII, (1927), pag. 110 sqq.

[5]) Dr. Goris, dissertatie. Stelling IX.

godsdienstige voorstellingen. Het geeft ons vooral een kijk in de Oud-Javaansche gedachtenwereld vóór de komst van den Islām, waardoor de Nawaruci met recht den naam Tattwajñāna als tweeden titel draagt. Door dit zwaartepunt van het werk kan ze even goed gerangschikt worden onder de tutur-geschriften. Deze opvatting verzet zich niet tegen de waardeering van de Nieuw-Javaansche bewerking Bimasoetji, die èn door de Javanen [1]) èn door Europeesche geleerden steeds geraadpleegd wordt om haar Javaansche wijsgeerige beteekenis. [2]) De voortreffelijkheid van den auteur zit mijns inziens hierin, dat hij deze moeilijk verteerbare materie zoo smakelijk in dialoog-vorm aan zijn lezers weet op te disschen. In verband hiermee is het te verklaren, waarom de stijl van de Nawaruci betrekkelijk eenvoudig is, doch vlot.

Een dergelijk tweeledig karakter van een Oud-Javaansch geschrift is ons niet vreemd. We denken o. m. aan de Nāgarakṛtāgama door Prapañca geschreven, welk werk doorgaans gekarakteriseerd wordt als een *lofdicht* op den koning. De reisbeschrijving neemt evenwel zulk een belangrijk deel van het werk in, dat men het een *deçawarṇana*, plaatsbeschrijving, zou kunnen noemen. [3])

Uit een en ander blijkt derhalve, dat de Nawaruci een prozaverhaal in lakon-vorm is van Javaansche origine, waarin een didactisch stuk met Hindu-Javaansche philosophische strekking is ingelascht, hetwelk evenwel zulk een belangrijk deel van het werk inneemt, dat men ze met recht een tutur-geschrift kan noemen.

Waar het didactisch stuk in ons geschrift door den auteur in den mond van Nawaruci wordt gelegd, behoeft het ons geen bevreemding meer te wekken, dat het prozaverhaal naar die godheid wordt genoemd. In den tekst der handschriften komt evenwel overwegend Awaruci voor, bijgenaamd Acintya, dat is de Onvoorstelbare, die de hoogste godheid blijkt te zijn. Waar in de handschriften Nawaruci ook wel als bhagawān, dat is de heilige of de goddelijke, wordt aangeduid, acht ik niet uitgesloten, dat de lezing Awaruci ontstaan is door metanalyse, die samengaat

---

[1]) Serat Tjabolèk. Vgl. Prof. Berg, Indische letterkunde voorheen en thans, pag. 263.
Serat Tjabolang IV. Vgl. Dr. Pigeaud, V. B. G. LXXII, (1933), 2de stuk, pag. 34.

[2]) Dr. B. M. Schuurman, Mystik und Glaube, pag. 1—50.

[3]) Prof. Dr. N. J. Krom, Hindoe-Javaansche geschiedenis, 2de ed. pag. 17.

met de verwaarloozing der eigenaardigheid van het Javaansch-Balische schrift, waarbij een verdubbeling van een medeklinker vaak voorgesteld wordt door één consonant. De lezing: bhagawān Awaruci is dus een fout, ontstaan door haplographie en tevens een vergissing, op dezelfde manier ontstaan als het Vlaamsch: den achtegaal. Ten slotte zij opgemerkt, dat de algemeene afkeer van het Javaansch tegen met nasalen beginnende woorden ook hier een rol zal hebben gespeeld. [1])

BRONNEN EN PARALLELLEN.

Een en ander geeft ons aanleiding tot een opmerking aangaande parallellen en bronnen, die aan de Nawaruci tot grondslag zouden hebben gediend. Het opsporen van deze bronnen en parallellen, hoe interessant het ook moge zijn, behoort evenwel buiten het kader van dit proefschrift. We kunnen echter niet nalaten in de eerste plaats een opmerking te maken ten aanzien van het lijst-verhaal, waarin de Oud-Javaansche wereldbeschouwing is geplaatst, namelijk het opsporen van het levenswater, dat in onzen tekst aangeduid wordt met: bañu mahāpawitra, amṛtañjīwanī, çwetakamaṇḍalu ofte wel kamaṇḍalu.

Zoowel in de Oud- als in de Nieuw-Javaansche letterkunde komt het verhaal van het levenswater veelvuldig voor. In de Oud-Javaansche letterkunde wordt onder meer in de Tantu verhaald van twee demonen, die den juweelen pot met het levens-water afkomstig van den Mahāmeru wegnamen. Wiṣṇu wist evenwel door list den juweelen kruik met het levenswater, dat tot het leven der goden diende, van de demonen terug te krijgen. Nadat de goden van het levenswater hadden gedronken, werden ze niet vatbaar voor ouderdom en dood. Het verhaal komt in dezen vorm niet in de Voor-Indische geschriften voor, maar het is wel in verband te brengen met het Mahābhārata I, 18. [2])

Volgens Dr. Pigeaud schijnt het begrip van het levenswater in de Javaansche letterkunde niet inheemsch te zijn; het behoort meer in droge streken thuis. [3])

---

[1]) Prof. Dr. J. Gonda, Varia, B. K. I. deel 88, (1931), pag. 463 sq., die meer voorbeelden van metanalyse noemt.

[2]) Dr. Pigeaud, Tantu, pag. 216.

[3]) Dr. Pigeaud, Alexander, Sakèṇḍèr en Sénapati, Djawa, Jg. VII, (1927), pag. 346.

Het motief van het opsporen van het levenswater, zooals we 't in onzen tekst vinden, heeft zijn parallel in de geschiedenis van Alexander, welke geschiedenis tot de wereldliteratuur behoort. Niet alleen in het Grieksch, Syrisch, Perzisch en Arabisch vindt men Alexander-verhalen, maar ook in het Middeleeuwsch Europa was de Alexander-roman, bevattende de geschiedenis van de lotgevallen, die Alexander de Groote naar de latere legende beleefde op zijn tochten ter ontdekking van het levenswater, zeer in aanzien. Men zou er licht toe overhellen aan te nemen, dat de avonturen van Bhīma op zoek naar het levenswater een weerspiegeling is van Voor-Indisch-Perzische verhalen.

Intusschen zij opgemerkt, dat de avonturen, die Bhīma beleeft ter opsporing van het levenswater, een gevolg zijn van de uiting der groote vereering van den leerling jegens zijn geestelijken leeraar. Zoowel in de Voor-Indische als in de Javaansche literatuur speelt de guruçuçrūṣā, dat is gehoorzaamheid jegens den leeraar, een groote rol. Een voorbeeld hiervan is het bekende verhaal: Pauṣyacarita, dat we in de Oud-Javaansche bewerking van het Ādiparwa vinden, welk verhaal beantwoordt aan Mahābhārata I, 684—850. [1])

De karakterteekening van Droṇa als valschaard wijkt evenwel af van de voorstelling in de Sanskrit-literatuur, doch sluit zich meer aan bij die in de Nieuw-Javaansche letterkunde, met name in de wayang-literatuur.

In de tweede plaats dient te worden opgemerkt, dat de Hindu-Javaansche wereldbeschouwing, die den hoofdschotel van het geschrift vormt, een uitgesproken Çiwaïtisch karakter heeft, terwijl Nawaruci, wien de auteur de doctrine in den mond legt, Çiwa, de hoogste godheid, blijkt te zijn. [2])

In de derde plaats dient de aandacht te worden gevestigd op de passage in het didactisch stuk, dat in het prozaverhaal is ingelascht, waarin Nawaruci Bhīma in zijn buik laat kruipen, waardoor deze gelegenheid heeft het heelal te aanschouwen. Deze passage is merkwaardig, omdat men het motief hiervan terugvindt in het Wanaparwa, waar Mārkaṇḍeya de Pāṇḍawa's in het woud bezocht en hun allerlei onderricht gaf. (Mahābhārata

[1]) Prof. Kern, V. G. IX, 227 sqq.
Cf. Prof. Gonda, Inleiding op het Agastyaparwa, B. K. I. Jg. 1933, welk werk binnenkort zal verschijnen.

[2]) Cf. Van der Tuuk, Notes on the Kawi Language and Literature, pg. 54.

III, 41). [1]) Mārkaṇḍeya vertelde hun van zijn avonturen in den oceaan. Vermoeid als hij was wilde hij even uitrusten, maar kon geen geschikte plaats vinden. Toen zag hij een waringin-boom, waarin een kind op een tak zat. De knaap sprak tot Mārkaṇḍeya: „O Heer, ik weet dat gij vermoeid zijt en naar rust verlangt. O Mārkaṇḍeya, kruip in mijn buik en rust er in. Dit is de plaats, die voor u bestemd is." Toen kroop Mārkaṇḍeya door den mond in den buik van het kind, en zag daar de geheele aarde met steden en koninkrijken. Hij aanschouwde er rivieren, bergen, brāhmaṇa's, kṣatriya's, waiçya's, çūdra's, gandharwa's, apsarā's, yakṣa's, ṛṣi's, etc. Hij voedde zich er met vruchten en doolde overal rond. De kleine jongen liet hem eindelijk door den mond naar buiten komen en openbaarde zich aan Mārkaṇḍeya als Nārāyaṇa. [2])

In de vierde plaats dient er attent te worden gemaakt op een passage in Hoofdstuk VII, waarin verteld wordt hoe Bhīma in zijn ascese in Pṛthiwījāti in verzoeking wordt gebracht door acht lieftallige hemelnimfen op last van god Guru. Deze „mislukte-verleidingsscène" vertoont een frappante gelijkenis met Arjunawiwāha Zang I—IV, waarin verhaald wordt van de goden, die zeven hemelnimfen, waaronder Tilottamā en Suprabhā, uitzonden om Arjuna, die ascese deed op den Indrakīla, te verleiden. [3]) Het is niet onaannemelijk, dat de auteur van de Nawaruci inderdaad geïnspireerd werd door deze passage in de Arjunawiwāha, gezien de hoogere ouderdom van de Oud-Javaansche kakawin, welke door Mpu Kaṇwa onder de regeering van Airlangga vóór 1035 A. D. werd geschreven, en de buitengewone populariteit er van blijkens de uitbeeldingen er van in tempelreliefs en de bewerkingen in de latere literatuur. [4]) Ons vermoeden wordt niet weinig versterkt door het optreden van god Guru, die als asceet vermomd naar Pṛthiwījāti gaat om Bhīma in zijn ascese te storen. Deze passage vinden we terug in Arjunawiwāha Zang V—VI, waar verteld wordt van Indra, die als asceet vermomd Arjuna door redeneering

---

[1]) Cf. Dr. G. W. J. Drewes, Drie Javaansche goeroe's, pg. 140 noot 1. Schrader, Pañcarātra, pg. 43. Wiṣṇu als kind.
Bhāgavata Purāṇa, 10, 7, 36 (10, 7, 30 Calc.). De wereld gezien in den mond van het kind Wiṣṇu.

[2]) Roy, Mārkaṇḍeya's experiences in Wiṣṇu's stomach, Wanaparwa, pg. 563 sqq.

[3]) Dr. Poerbatjaraka, Arjunawiwāha, tekst en vertaling, B. K. I. 82 (1926).

[4]) Prof. Dr. N. J. Krom, Hindoe-Javaansche geschiedenis, 2de ed. pg. 269.

van de wijs poogt te brengen. Ook hier weet de held de godheid te weerleggen. In beide geschriften is de volgorde der passages bovendien dezelfde.

TAAL EN STIJL.

Wat taal en stijl betreft heeft de Nawaruci veel gemeen met andere proza-geschriften zooals de Kuñjarakarṇa,[1]) de Tantu en de Pararaton.[2])

Stijl. In de eerste plaats geeft de Nawaruci evenals de Tantu de voorkeur aan het gebruik van de directe rede. De gesprekken geven aan den stijl iets levendigs. Aangaande het verschil in gebruik van de pronomina van den tweeden persoon: sira en kita kan moeilijk iets worden uitgemaakt. Van werkwoordelijke partikels wordt er slechts een spaarzaam gebruik gemaakt. De meest voorkomende zijn: jĕg glis, jĕg glis upapĕr, jag glis upapĕr, jag glis larap, jag glis larap pyar, larap kĕḍap. In het oog springend is het veelvuldig gebruik van: sakṣaṇa en kañcit aan het begin van den zin, hetgeen men noch in de Kuñjarakarṇa, noch in de Tantu, laat staan in de Pararaton aantreft. Hetzelfde kan worden gezegd van het druk gebruik van: kawarṇaa, kacaritaa, kocapa, wuwusĕn, warṇanĕn, ucapĕn en de negatie er van met tan bij verandering van onderwerp. Deze eigenaardigheid van den stijl vinden we in het Nieuw-Javaansch terug in den vereenvoudigden vorm: katjarita, katjarios, kotjap, terwijl in de Damarwoelan en elders ook kotjapa voorkomt.[3]) Met de Kuñjarakarṇa heeft de Nawaruci veel gemeen door het bezigen van uitroeppartikels in de gesprekken. In de Nawaruci komt evenwel aḍuh overwegend voor, in de Kuñjarakarṇa daarentegen uḍuh.

Grammaticale vormen. Ten aanzien der grammaticale vormen dient de aandacht te worden gevestigd op het veelvuldig gebruik van prefix pa- voor den imperativus, o. a. pamet, pakari, pamangkat, patangi. Het achtervoegsel -a wordt in de Nawaruci vaak gebruikt zonder beteekenis.[4]) Oud-passief -in- bij werkwoorden met een begin-vocaal gaat regelmatig over in voorgevoegd ing-,

---

[1]) Prof. Kern, Kuñjarakarṇa, V. G. X. pg. 1—76.
[2]) Dr. J. Brandes, Pararaton.
[3]) Dr. Van Hinloopen Labberton, Lajang Damarwoelan, pg. 142, 169, 188.
[4]) Dr. Pigeaud, Tantu, pg. 14 noot 1. Ook in de Kuñjarakarṇa neemt het achtervoegsel -akĕna de plaats in van -akĕn.

b.v. ingutus, ingaku, ingitung, hetgeen niet het geval is in de drie genoemde geschriften. Tusschen het achtervoegsel -nya en -ira is geen onderscheid te maken. Naast de vormen met het achtervoegsel -nya komt nu en dan ook voor die met -e, b.v. arane, emane, kalingane, kwehe. Het voorvoegsel den- komt in de Nawaruci ook voor ter aanduiding van den modalen imperativus, b.v. den-aglis. Waar in de Tantu dak-tahapnya als passieve propositief voorkomt, kunnen we in de Nawaruci een paar zeldzame voorbeelden met het achtervoegsel -e aanwijzen: dak-sĕnḍale, ingong-rowangane, welke vormen in het Nieuw-Javaansch zeer gewoon zijn. Ook in de Pararaton komt op pg. 11 voor: ingsun-alape. Het voorvoegsel dak- in den propositivus mag niet in verband worden gebracht met Maleisch hendak. [1])

Woorden. Van de pronomina personalia dient te worden opgemerkt, dat sira behalve den 3den ook den 2den persoon aanduidt. Van sommige woordvormen verdienen zeker de aandacht: marîng, sakîng, ing, tîkang, die respectievelijk naast: marêng, sakêng, eng, têkang voorkomen. Verder zij opgemerkt, dat in de Nawaruci een voortdurende afwisseling valt te constateeren tusschen wa en o, ya en e, b.v.: magurwan-gurwan naast maguron-guron, aywa naast ayo; patyani naast pateni, rahadyan naast rahaden. Afwisseling tusschen vormen, die ontstaan zijn langs den weg der inverse analogie zooals in de Tantu en elders b.v. mwajar naast mojar, komt in de Nawaruci niet voor. Çwaṇita komt in de Nawaruci slechts in dien vorm voor, terwijl Sk. çoṇita, waarvan het een verbastering is door inverse analogie, daar onbekend is. Voorts wijzen we er op, dat van lunga, tingal, angel in de handschriften ook de vormen: lungha, tinghal, anghel voorkomen.

Krama. Een critisch onderscheid tusschen Ngoko en Krama kan men in de Nawaruci niet onderkennen. Kĕmbang - sĕkar, bañu - toya, si - pun, kinonkon - ingutus, worden zonder meer als synoniemen gebruikt, zoowel in het verhalende gedeelte als in de gesprekken. In de dialogen tusschen Bhīma en Nawaruci, tusschen Bhīma en Droṇa, tusschen Bhīma en Kuntī kan men moeilijk spreken van tweeërlei rangtalen. De pronomina van den 1sten en 2den persoon komen er in groote verscheidenheid voor, maar hun gebruik leert ons niet een regelmatig verschil te ontdekken

[1]) Dr. R. Haaksma, dissertatie, pg. 50 sq.

tusschen Ngoko en Krama. Echter kan men constateeren het regelmatig gebruik van atur bij sĕmbah en praṇata, zoodat atur reeds den stempel van een Krama-woord in zich heeft. Evenzoo kunnen we hier en daar, waar een gesprek wordt gevoerd, passages aanhalen, waarvan de woordenkeus een treffende overeenkomst vertoont met die in Nieuw-Javaansch Krama.

Zoo bijvoorbeeld (pg. 28) van de woorden van den luchtgeest en de hemelnimf tot Bhīma: Manira matur, rahaden, ri lĕmah talampakanira, singgih manira dadi ning sarpanāga masomahan. Pakanira anglukat manira. d. i. Onderdanig deelen we u mede, prins, dat we inderdaad ontstaan zijn uit het slangenpaar. U heeft ons verlost van onze dierlijke gedaante.

Zoo ook van de woorden van Gagakampuhan tot Bhīma (pg. 34): Pukulun, sang pangeran sampun gege lumĕbua ring Lawaṇa-udadhi, mantuka marîng Indraprastha sakarĕngan, umatura ring çrī bhaṭṭārī narīrāja, muwah sira rantĕn lĕmah talampakanira, amita sasakṣaṇa. d. i. Mijnheer, haast u zich niet de Zoutwater-zee in te gaan, keer een oogenblik terug naar Indraprastha om kennis te geven aan Hare Majesteit de Koninklijke Vrouw en uw jongere broers en om oogenblikkelijk afscheid van hen te nemen.

En voorts van de woorden van Bhīma tot Wiṣṇu (pg. 76): Punapa ta swakāryanta apupuḍe marêng patapan açūnya? d. i. Wat is er van uw dienst, dat gij een bezoek brengt aan een eenzame kluizenarij?

Uit een ander kunnen we concludeeren, dat de taal van de Nawaruci èn door omschrijving èn door een bepaalde woordenkeus, alsmede door Kramaïseering vage aanwijzingen vertoont van het gebruik van Krama.

DATEERING.

Bij het vaststellen der dateering van de Nawaruci dient in de eerste plaats rekening te worden gehouden met den naam van den auteur, nl. Mpu Çiwamūrti. Deze naam maant ons evenwel tot voorzichtigheid, wanneer wij bedenken, dat Çiwamūrti ook de naam is der eigenlijke vindplaats van het levenswater in dit prozawerk. Deze buitengewoon merkwaardige naamovereenkomst van den auteur en de ware vindplaats van het levenswater in het geschrift kan ons aanleiding geven tot het opperen van een

vermoeden, dat Çiwamūrti wellicht een pseudoniem is van den schrijver. [1]) Voor zoover ons bekend is, komt deze naam nergens anders voor, zoodat de auteursnaam ons geen nadere gegevens kan verschaffen aangaande het tijdstip van vervaardiging. Daarenboven mogen we geenszins over het hoofd zien, dat de nom de plume niet zoo maar uit de lucht is gegrepen, integendeel Çiwamūrti dient degelijk in verband te worden gebracht met het Çiwaïtisch karakter van het ingelaschte didactisch stuk, dat zooals we reeds hebben aangetoond het pièce de résistance is van de Nawaruci.

Namen der ons bekende historische personen en markante passages, die ons eventueel eenige aanwijzingen zouden kunnen verschaffen over den tijd der vervaardiging, ontbreken in de Nawaruci. We zijn derhalve genoodzaakt andere middelen te baat te nemen ter vaststelling der dateering.

Van de handschriften, die we kunnen raadplegen bij de constitutie van de Nawaruci is het hs. Cod. 5372, dat we in dit proefschrift F noemen, het oudste. Naar de gegevens uit den colophon dateert het van 1613 A. D. en is 't van een ander handschrift afgeschreven. Deze colophon verschaft derhalve niet veel licht in de dateering van het prozaverhaal, maar het jaartal geeft ons in elk geval den terminus ante quem voor de vervaardiging.

Naar de taal te oordeelen moet de Nawaruci-tekst in dien tijd reeds een heele geschiedenis achter den rug gehad hebben. Zooals we boven hebben opgemerkt, heeft de taal van de Nawaruci veel gemeen met de Kuñjarakarṇa, de Tantu en de Pararaton. Op grond van het gebruik van het oud-passief -in-, en van den passieven propositivus met het achtervoegsel -nya, alsmede van het bezigen van het achtervoegsel -nira en het minder vaak voorkomen van het achtervoegsel -ne of -e, alsook van de Krama-vormen, acht ik de Tantu iets ouder dan de Nawaruci. Op grond van het bezigen van veel Krama-woorden en Krama-vormen in de Pararaton zooals: punĕndi, punika, puniki, banṭengipun, didinipun, swadinipun, depun-alon, pakantukipun enz., alsmede de groote frequentie van het achtervoegsel -ne of -e, ben ik van meening, dat de Pararaton jonger is dan de Nawaruci. Ten opzichte van de Middel-Javaansche historische kidung's, die door Prof. Berg

---

[1]) Iets dergelijks vinden we ook in de Sudamala, waar een naamovereenkomst valt te constateeren van den dichter en den bediende van één der hoofdpersonen, nl. Pu Putu. Zie: De Sudamala, o. c. pg. 152.

zijn uitgegeven, zooals: de Kidung Sunda, de Pamañcangah, de Rangga Lawe, kan van de Nawaruci worden opgemerkt, dat er veel overeenkomst valt te constateeren aangaande de beschrijving van het milieu, de teekening der optredende personen en de wijze, waarop de verhaalmotieven uitgewerkt worden. Alles is veel meer echt Javaansch dan bij de oudere Oud-Javaansche prozawerken en de kakawins. In taalkundig opzicht verschillen deze kidung's van de Nawaruci door hun taaleigen, terwijl een overvloedig gebruik van Krama-woorden en Krama-vormen, waarvan de frequentie nog veel grooter is dan die in de Pararaton, op een later tijdstip van vervaardiging wijst.

Uitgaande van de taalkundige gegevens kunnen we derhalve opmaken, dat de Nawaruci iets jonger is dan de Tantu, maar ouder dan de Pararaton. [1]) Wanneer het vermoeden, dat de schrijver van de Tantu evenals die van de Pararaton na omstreeks 1500 A. D. leefde, op waarheid berust, kunnen we ten aanzien der dateering van de Nawaruci alleen zeggen, dat ze geschreven is tusschen 1500 en 1619 A. D. Naar aanleiding hiervan kunnen we van de Nawaruci vermelden, dat ze in Middel-Javaansch is geschreven. Waar elders de Nawaruci als Oud-Javaansch wordt aangeduid, wordt daarmee slechts bedoeld, dat ze niet Nieuw-Javaansch is.

LAND VAN HERKOMST.

Waar we niet over voldoende gegevens kunnen beschikken om de plaats van het ontstaan van de Nawaruci met zekerheid vast te stellen, willen we deze kwestie liever in het midden laten dan allerlei gissingen naar voren te brengen. De Nawaruci is niet alleen populair op Bali, maar ook op Java, blijkens de bewerkingen er van in het Nieuw-Javaansch. Mocht Bali als het vaderland van de Nawaruci het pleit winnen, dan zou dit waarschijnlijk alleen beteekenen, dat daar het verhaal zooals het ons is overgeleverd op schrift gesteld is. Gezien onze gebrekkige kennis van de Oud-Javaansche letterkunde, is het hoogstwaarschijnlijk niet uitgesloten, dat eenmaal op Java het origineel van de Nawaruci zou hebben bestaan.

---

[1]) Dergelijke conclusies hebben slechts een geringe waarde, aangezien een schrijver zich gaarne bedient van archaïstische vormen.

DOEL VAN HET PROEFSCHRIFT.

Het doel van dit proefschrift is de Nawaruci in prozaredactie critisch uit te geven met Nederlandsche vertaling en ze te vergelijken met de Bimasoetji in tembang gedé of kawi-tembang d. i. Oud-Javaansch metrum, waarvan de tekst ook in dit proefschrift is opgenomen.

Ten aanzien der vertaling van de Nawaruci veroorloof ik mij dezelfde opmerking te maken als Prof. Berg bij zijn vertaling van de Kidung Sunda in B. K. I. deel 83. „Wanneer een autoriteit op het gebied van Javaansche taalkennis als Dr. Brandes bij zijn vertaling van de Pararaton nog zooveel moeilijkheden onopgelost heeft moeten laten, zal van schrijver dezes niet verwacht worden, dat hij een definitieve vertaling van dezen tekst leveren zal. Moge de critiek op deze poging tot vertalen even vruchtbaar zijn als die op de Pararaton-vertaling reeds geweest is."

BESCHRIJVING DER HANDSCHRIFTEN.

Voor de uitgave van den tekst werden de volgende handschriften uit de Leidsche Universiteitsbibliotheek geraadpleegd:

A. Cod. 4342, papierafschrift, Juynboll II, pg. 292. Dit handschrift, groot 58 folia van 26 regels per bladzijde, is in Balineesche letters geschreven. Het schrift is tamelijk goed leesbaar. In margine staan veel adnotaties van Van der Tuuk met inkt geschreven. Tusschen den tekst bevinden zich ook nog een aantal verbeteringen van evidente schrijffouten. De tekst, dien het manuscript bevat, is compleet. Het behoort tot het legaat van Van der Tuuk.

B. Cod. 4343, papierafschrift, Juynboll II, pag. 293. Dit handschrift, groot 65 folia van 25—26 regels per bladzij, is in Balineesche letters geschreven, en uit Badung afkomstig. Hoewel het schrift geen aanspraak kan maken op duidelijkheid, is het toch over het algemeen voldoende leesbaar. In margine staan een aantal aanteekeningen van Van der Tuuk, de meeste met inkt, enkele met inktpotlood geschreven, evenals verscheidene strepen en verbeteringen tusschen den tekst. De door dit manuscript geboden tekst is volledig. Het behoort tot het legaat van Van der Tuuk.

C. Cod. 4344, papierafschrift, Juynboll II, pg. 293. Dit handschrift, groot 48 folia van 25—26 regels per bladzij, is in Balineesche

letters geschreven. Het schrift, dat volstrekt niet fraai kan worden genoemd, is goed leesbaar. De door dit manuscript geboden tekst is niet compleet. Op pg. 48 eindigt het met de derde çloka van de eerste groep der çloka's, welke passage correspondeert met die op pg. 49 tot regel 14 van Cod. 4342, en wel met de woorden: danta dantih çama cete. Op de eerste negentien bladzijden staan in margine een klein aantal adnotaties van Van der Tuuk, die ook hier en daar tusschen den tekst strepen en verbeteringen van evidente fouten heeft aangebracht. Het behoort tot het legaat van Van der Tuuk.

D. Cod. 4345, papierafschrift, Juynboll II, pag. 294. Dit handschrift, groot 20 folia van 27—30 regels per bladzij, is in Balineesche letters geschreven. Het schrift is goed leesbaar. Het begin komt overeen met dat van Cod. 4342. Maar de geboden tekst is niet compleet en eindigt met de passage over: waaktoestand, droomlooze slaap, droomtoestand, goddelijke stem, welke passage overeenkomt met die op pg. 17 tot regel 8 van Cod. 4342. Op alle bladzijden staan in margine adnotaties van de hand van Van der Tuuk in inkt, inktpotlood en gewoon potlood. Het manuscript behoort tot het legaat van Van der Tuuk.

E. Cod. 5178, cakĕpan, Juynboll II, pg. 294. Dit lontarhandschrift, behoorende tot de Lombok-collectie, is lang 43 cm en 41 mm breed. Het telt 48 bladen, aan weerszijden met 4 regels beschreven. De lontarbladen zijn ongeschonden en zien er als nieuw uit. Ze zijn door een touwtje door het middelste der drie gaatjes bij elkaar samengebonden. Aan de Balineesche letters, waarin het is geschreven, is veel zorg besteed. De tekst, dien het manuscript ons biedt, is compleet.

F. Cod. 5372, lĕmpiran, Juynboll II, pg. 294. Dit lontarhandschrift, 490 mm × 41 mm, telt 66 folia, aan weerszijden met 3 regels beschreven in Balineesch schrift. De bladen liggen alle los. Bij onderzoek blijkt, dat verscheidene lontarbladen verloren zijn gegaan, nl. lontarblad 10, 24, 30, 31, 33, 39, 40, 41, 43, 44, 56 en 57. De uiterlijke toestand van dit manuscript laat veel te wenschen over, daar een aantal lontarbladen bovendien gebroken en geschonden zijn. Een poging om het ontbrekende aan te vullen met nieuwe beschreven lontarbladen heeft aan den treurigen

toestand, waarin het handschrift eenmaal verkeert, niet veel kunnen helpen. Afgezien van deze groote lacunes,die het handschrift vertoont, is de tekst volledig te noemen. Het schrift is over het algemeen vrij goed leesbaar. Het manuscript behoort tot de Lombok-collectie.

G. Cod. 5096 (1), cakĕpan, Juynboll II, pag. 294. Van dit lontarhandschrift, 530 mm × 42 mm, is elk blad aan weerszijden met 4 regels beschreven in Balineesche letters. De lontarbladen zijn door een touwtje door het middelste der drie gaatjes bij elkaar samengebonden. Het begin (fol. 1—43) wordt gevormd door het Nawaruci-verhaal. Het eerste blad is geschonden, het vierde ontbreekt, terwijl het 43ste blad slechts aan één zijde is beschreven. De uiterlijke toestand van het handschrift is vrij goed te noemen en het schrift is tamelijk goed leesbaar. De tekst van dit manuscript, behoorende tot de Lombok-collectie, is volledig.

Voorts is gebruik gemaakt van één handschrift van de Bibliotheek van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia, nl.:

H. Cod. 557, uit de Collectie Brandes, papierafschrift. Dit handschrift, groot 122 folia in kwarto-formaat van 15 regels per bladzij, is in Balineesche karakters geschreven en in boekvorm gebonden. Het schrift is vrij goed leesbaar. Het heeft precies dezelfde redactie als handschrift G Cod. 5096 (1).

De eerste drie pagina's vertoonen met opzet open gelaten ruimten in den tekst. Bij nader onderzoek blijkt, dat deze gapingen correspondeeren met hetgeen verloren is gegaan van het geschonden eerste lontarblad van het bovengenoemde handschrift G. Evenzoo ontbreekt in H dat gedeelte van den tekst, dat G mist door het verloren gaan van het vierde lontarblad. De behoorlijke uiterlijke toestand van dit Bataviasche handschrift in aanmerking genomen, kan ik opmaken, dat het een afschrift is van de cakĕpan, Cod. 5096 (1) uit de Leidsche Universiteitsbibliotheek, en niet omgekeerd.

In verband hiermee wordt in de critische aanteekeningen van dit eenige handschrift uit Batavia geen melding gemaakt.

DE SPELLING IN DE HANDSCHRIFTEN.

Na deze korte beschrijving van den uitwendigen toestand der manuscripten in verband met den geboden tekst willen we enkele opmerkingen geven aangaande de spelling. Van de orthographie kunnen we zeggen, dat de verschillende handschriften nu eens overeenkomst dan weer verschil van spelling onderling vertoonen. Eenzelfde woord wordt soms door hetzelfde hs. op verschillende manieren geschreven zonder rekenschap te geven van de drie soorten sibilanten s, ṣ, ç, evenmin van de vereischte d en ḍ, t en ṭ, n en ṇ, laat staan van het onderscheid tusschen de niet geaspireerde en de geaspireerde medeklinkers t en th, k en kh, p en ph, b en bh, j en jh, g en gh enz. Nu eens wordt na de r de daarop volgende consonant verdubbeld dan weer niet. Verder komt verdubbeling van medeklinkers voor, waar men deze niet zou verwachten, en waar deze juist noodzakelijk is, blijft zoo'n verdubbeling achterwege.

Korte en lange vocalen worden zoo maar gebezigd zonder het minste begrip te vertoonen van de juiste waarde er van. De samentrekking van twee gelijke klinkers, die op elkaar volgen, wordt nu eens weergegeven met een lange vocaal dan weer niet. Vooral lange ā's worden kwistig rondgestrooid om regels te vullen of om een mooie verdeeling van de letters te krijgen. De pĕpĕt tusschen twee medeklinkers wordt bij voorkeur uitgedrukt door den laatsten medeklinker als pasangan te schrijven. Bovendien wordt eenzelfde woord nu eens met h als vocaaldraagster geschreven dan weer zonder.

Ten slotte zij opgemerkt, dat de interpunctie lang niet altijd betrouwbaar is.

Een uitvoeriger bespreking over het spellingssysteem vind ik overbodig, want in dit opzicht staat de Nawaruci niet alleen, integendeel ze vertoont veel overeenkomst met andere prozageschriften zooals de Tantu, waarvan de spelling door Dr. Pigeaud breedvoerig is behandeld in zijn dissertatie. Een afzonderlijk staaltje te geven van deze wilde spelling acht ik niet noodig, doch verwijs liever naar de ongecorrigeerde inleidende opmerkingen en onderschriften, benevens de colophons der verschillende hss., die ik hieronder laat volgen, alsmede naar de çloka's in de critische aanteekeningen.

INLEIDENDE OPMERKINGEN, ONDERSCHRIFTEN EN COLOPHONS IN DE HANDSCHRIFTEN.

Behalve den eigenlijken tekst van het prozawerk hebben sommige hss. nog inleidende opmerkingen, onderschriften en een colophon. Al deze bijzonderheden laat ik in volgorde hieronder volgen, uitgezonderd die van A, welke men bij de critische uitgave vindt.

Hs. B heeft de volgende inleidende opmerkingen:

Oṃ awighnam astu namasidĕm. Widi ning candrā oṃ āwana, mastuna, masidĕm, hekawanya. Oṃ, dadi wit. Awigna hari-hari ning dina, nga. piṇḍana. Hanabdā, lwan langit. Windu nga. dadi hur ing ngakasa, hanggana lawan alit. Watĕk 2 dwiwara. Mastuna, masidĕm. Mastuna nga. rahina, masidĕm nga. wngi. Mastuna nga. tangi, masidĕm nga. turu. Mastuna nga. hurip, masidĕm nga. pati. Dadi hurip ing ngrahina wngi.

Het slot er van is:

Nihan isinning tangan, kiwa kryā, hanning tngĕng, hisinning tangan tĕng, siwa mĕrttha, kama tutur, nga., hisi ning tangan kiwa, krit gandhāwati nga.

Ah kahyang-kahyangan, hagatra-gatra, kasuksma kagunyan, hapi hastā candī. Çilung lalu-lalu gami rekā. Warnna pratima mas, simbu pariksa, dewa huma, kapatanpa warṇnā, iku tanpa duwe rasā. Kaki sang ahning, buyut sang alĕngis, sanggar sang atlĕng, wareng sang alawut. Krĕpĕk yang bungkar hing sor tarut luhur, mur tanpa kayangan.

Pukulun sira sang mungguh ring sakayangan. Wruh haku ring katatwanta. Dewa dĕngĕn, naran kita. Sira sang mungguh ring cungkub. Buta kalikalika harannira. Sira sang mungguh ring ngalas agung-agung, buta yaksa harannira. Sira sang mungguh ring pasukitan, patilahan, pasaren, lĕpitan. Wruh haku ring sira, yen sira dadi ning ngatma, sasar-sasara, tanpa nmu çwaga, tikang ning yamanilekā, manawa sira hanglarannin, hangrogannin. Mangko sungira sun lukat. Samala-malanta, pada mĕntas, sira saking kawah yamanilokā, dak sunungguhakĕn kitā maring swargantā. Pada mulih kita maring çwarganta.

Colophon.

Duk ing hanurat ring dina co, pwan, wara matal, çaçih ka 4, rah 9, tĕnggĕk windu.

Uit dezen colophon leeren we, dat het hs. geschreven is op Maandag (co is een verkorting van coma = soma K. B. W. I, 657), Pon, in de week van Matal (dat is de 21ste wuku-week, cf. G. R.), der 4de maand in het Çāka-jaar '09. Naar den uiterlijken toestand van het papier te oordeelen dateert dit hs. uit den tijd van Van der Tuuk, zoodat het Çāka-jaar volledigheidshalve geschreven 1809 zal zijn, d. i. 1887 A. D.

De hss. C en D, die incompleet zijn, hebben noch inleidende opmerkingen, noch onderschrift, laat staan een colophon.

Hs. E heeft een inleiding van 10½ pagina, eindigende op pg. 6*b* regel 2 met de woorden: Tĕlas iti Daçaçīla nga.

Gezien den grooten omvang van deze inleiding, mede in verband met de slotwoorden: Tĕlas iti Daçaçīla, ben ik van meening, dat deze inleiding een afzonderlijk verhaal vormt, dat even goed van de Nawaruci kan worden gescheiden. Op grond hiervan wordt de tekst niet onder de inleidende opmerkingen opgenomen.

Colophon.

Ithi twājñaṇā nirmalā, bhathara Nawaruci, hapusira hĕmpu Çiwamūrtti.

Puput sinurat, ka, ça, wara, wayang, thithi, tang, ping 15, çaçih, ka, jyeçṭa, rah 6, tĕnggĕk 9, i çakā 1796.

Kasurat hantuk Hidrawi, pāyyantusakna wirūpa ning āksara, mwang unādibahwantakanika, kapajĕngana de sang suçastri ka çrĕddhā macca, hapan olih ing wiguṇālpāksara.

Behalve de gebruikelijke verontschuldigingen van den afschrijver wegens zijn slordig schrift en vele tekortkomingen leeren we uit den colophon, dat Mpu Çiwamurtī de naam is van den auteur van de Nawaruci, welk prozawerk Tattwajñāna tot anderen titel heeft.

Verder weten we, dat dit hs. afgeschreven is door Hidrawi, op Zaterdag, Kaliwon, in de week van Wayang (dat is de 27ste wuku-week, cf. G. R.), den 15den van de maand Jyeṣṭha (dat is de 11de maand), in het Çāka-jaar 1796, d. i. 1874 A. D.

Hs. F heeft geenerlei inleidende opmerkingen, noch een onderschrift.

De colophon er van luidt aldus:

Iti tatwājñāna nirmmalā, apusira mpu çiwamūrtti, parisamāpta.

Tlasinurat ring bhungahya, kikūmbram, ring nāgareng icchasadā. Titi çaçih kā 9, rah 5, tĕnggĕk 3, i çāka mañcadeça, 1535.

Paryyantusakna rūpa ning haksara, durlikitanya, kadi pĕcakira kata cinangcang, utawa ring admit aganal, tan patūt ing warggaksara, haywa tan dĕrĕṇa sang çrĕdha macca.

Behalve de ons bekende gebruikelijke verontschuldigingen van den copiist, die wegens zijn slecht schrift de clementie der welwillende lezers inroept, leeren we uit den colophon, dat de naam van den auteur van de Nawaruci is Mpu Çiwamūrti, en dat Tattwajñāna een andere benaming is van ons prozawerk.

Voorts weten we, dat het hs. afgeschreven is door Bhungahya Kikumbram, in de stad Icchāsada (d. i. Gelgel, cf. Icchānagara K. B. W. I, 82), den 9den der maand, in het Çāka-jaar 1535, d. i. 1613 A. D.

Hs. G heeft geen inleidende opmerkingen, noch een colophon.

Het onderschrift luidt:

Nihan tatwa hajñana nirmmalā.

Dat is: Aldus luidt de heilige Tattwajñāna.

OPMERKINGEN BETREFFENDE DE BASIS BIJ DE TEKSTUITGAVE.

Wat de ouderdom der hss. betreft, is het in 1613 A. D. afgeschreven hs. F wel het oudste, hetgeen bevestigd wordt door de zeer gehavende conditie, waarin het thans verkeert, en de hier en daar haast onleesbare beschreven lontarbladen. Uit hoofde der vele ontbrekende folia en verscheidene geschonden lontarbladen kan dit hs. evenwel niet in aanmerking komen voor basis bij de constitutie van de Nawaruci. Bovendien kan de hooge ouderdom van een hs. alleen niet als factor gelden voor de reconstructie, men moet voor dit doel in de eerste plaats letten op de taal en de mindere of meerdere mate van betrouwbaarheid van den inhoud. Inderdaad vertegenwoordigt hs. F, naast hs. A, den oudsten vorm, die het Nawaruci-origineel het meest benadert. In den apparatus criticus zullen we vele voorbeelden vinden

van de voortreffelijke diensten, welke F oplevert als bijdrage bij de reconstructie van ons prozawerk. Het is te betreuren, dat we dit hs. in zulk een bedorven toestand in handen krijgen. Zelfs aanvullingen met nieuwe beschreven lontarbladen zijn niet in staat den verregaand slechten toestand eenigszins te verbeteren.

De hss. C en D kunnen ook niet in aanmerking komen voor basis bij de constitutie van de Nawaruci, aangezien ze niet af zijn. De redactie er van komt veel overeen met die van A, terwijl opgemerkt dient te worden, dat A en D een grooter verwantschap vertoonen dan A en C. Daarom mogen we erg dankbaar zijn deze twee hss. C en D nog gedeeltelijk te kunnen raadplegen bij ons reconstructiewerk om het origineel zoo nauw mogelijk te kunnen benaderen. Ter staving van een en ander verwijzen we naar den apparatus cirticus.

Van de vier volledige mss. A B E G kan ms. E niet in aanmerking komen voor basis bij de tekstuitgave van de Nawaruci. De taal er van toch is betrekkelijk modern, talrijke woorden vertoonen reeds hun moderne gedaante en de copiist schroomde zich blijkbaar niet ook vele Balinismen er in te voegen, zoo bijvoorbeeld: angĕmasin pg. 7*b*, 8*a*, 11*a*, 14*b*, 43*a*,; angluhurin pg. 19*a*; dak-tibanin pg. 12*b*. Als voorbeelden van bedoelde woorden in hun moderne gedaante kunnen dienen: widadara, widadari, pritiwi tegenover widyādhara, widyādharī, pṛthiwī in A B G. Voorts zij opgemerkt de grooter frequentie van het gebruik van het achtervoegsel -ne in E tegenover -nya in A B G. Maar het hs., dat ook kleine en groote lacunes heeft, is compleet en bewijst ons als zoodanig goede diensten om een aantal lacunes in de overige hss. aan te vullen en twijfelachtige lezingen te emendeeren, waardoor we meer zekerheid hebben bij den opbouw van een uitermate gehavend werk als ons Nawaruci-verhaal.

Het hs. G achten we eveneens minder geschikt voor basis bij onze tekstuitgave. Behalve door het feit, dat het eerste blad geschonden is en het vierde lontarblad verloren is gegaan, heeft het in het midden een bedorven passage. Vanaf pg. 18*b* tot en met 21*b*, d. i. 7 pagina's, is de tekst in de war. Bij het copieeren werd een en hetzelfde lontarblad van de Vorlage blijkbaar eenige keeren afgeschreven. Deze bedorven passage correspondeert in hs.

H met pag. 50—61. Overigens is de taal van den tekst goed te noemen. Waar A en B, soms ook A of B foutieve lezingen bevatten, blijkt G vaak de juiste te hebben bewaard. Waar A en B woorden in betrekkelijk modernen vorm gebruiken, heeft G ze juist in den meest correcten vorm. Zoo bijvoorbeeld: angarusakĕn G, tegenover: angarasakĕn A, angararakĕn B; sāhasanĕn G, tegenover saharsanĕn B, saha A; upadrawa G, tegenover upadarwa A B; lumintu G, tegenover lumintuh A, ontbreekt B. Deze voorbeelden zijn nog met vele andere te vermeerderen uit de critische aanteekeningen onder den tekst. In allen gevalle kan de waarde van ms. G niet hoog genoeg worden geschat bij onze constitutie van de Nawaruci.

Van de resteerende mss. A en B, die we nog nader moeten onderzoeken, blijkt A in betere conditie te verkeeren dan B, dat nog veel meer lacunes, omissies en corrupteelen vertoont dan A. Door nalatigheid van den afschrijver van B zijn herhaalde malen lontarbladen van de Vorlage met elkaar verwisseld, ofte wel de vergissingen van den copiist van zijn Vorlage bestendigd en vergroot, waardoor de samenhang van het verhaal er niet weinig onder lijdt. De taal er van is evenwel op een lijn te stellen met die van A. Vele punten van overeenkomst versterken het vermoeden, dat zij een gemeenschappelijk origineel of nauw verwante Vorlagen hebben, terwijl de mindere of meerdere afwijkingen op rekening van de afschrijvers kunnen worden geschoven. Inderdaad waren het steeds deze twee mss. A en B, die ons trouw bijstonden bij onze moeizame pogingen tot reconstructie van het Nawaruci-verhaal van het begin tot het einde. Het vaststellen van den geregelden samenhang van het verhaal hebben we aan beide mss. te danken, waardoor we onzes inziens een verhaalvorm krijgen, die niet al te veel afwijkt van Çiwamūrti's werk, zooals de auteur eenmaal op schrift heeft gesteld. We willen echter geenszins beweren, dat we op alle plaatsen geslaagd zijn in onze reconstructie en houden ons steeds aanbevolen voor opbouwende critiek.

Na ons inwendig onderzoek van de Nawaruci met behulp van de ons ten dienste staande mss., geven we aan ms. A de voorkeur als basis van onze tekstuitgave. Ondanks de onvolmaaktheid van ms. A heeft Dr. Van der Tuuk in zijn Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek steeds de lezing van A vermeld

bij zijn aanhalingen over de Nawaruci, terwijl hij zoo noodig als variant bijna altijd de lezing van B heeft geciteerd.

Bij onze critische tekstuitgave zijn evidente schrijffouten op gebruikelijke wijze stilzwijgend verbeterd.

De interpunctie is volgens mijn eigen inzicht en subjectief weergegeven. Evenzoo de indeeling in de acht hoofdstukken, die gebaseerd is op het logisch verband, welke indeeling ik noodig acht niet alleen met het oog op de vergelijking met de *Bimasoetji*, maar ook om een beter overzicht te krijgen van de structuur van dit in vele opzichten merkwaardige geschrift.

OPMERKINGEN BETREFFENDE DE SPELLING BIJ DE TEKSTUITGAVE.

Gezien het wilde spellingssysteem, dat de afschrijvers van de Nawaruci in de handschriften bezigden, acht ik ondoelmatig hun anarchie in onze transcriptie met Latijnsche letters te bestendigen. Bij ons transcriptie-systeem heb ik mij laten leiden door de volgende overwegingen:

A. De spelling moet zooveel mogelijk gebaseerd zijn op de etymologie der woorden.
B. Hetzelfde woord dient steeds op dezelfde manier met letterteekens te worden voorgesteld.

In verband hiermee volg ik bij mijn uitgave van de Nawaruci een transcriptie-systeem, dat behoudens een paar verschillen zich nauw aansluit bij dat van Prof. Berg bij zijn uitgave van Middel-Javaansche teksten, o. a. de Rangga Lawe.

1. De pĕpĕt wordt aangeduid met ĕ.
2. De taling wordt aangeduid met e.
3. De suku wordt aangeduid met u.
4. De cĕcak wordt aangeduid met ng.
5. De harde palataal wordt aangeduid met c.
6. De zachte palataal wordt aangeduid met j.
7. De n, die *in één woord* aan de c of de j voorafgaat, wordt met ñ aangeduid.
8. De bij de i behoorende halfvocaal wordt met y aangeduid, die bij de u met w.
9. De h van het Javaansch-Balische schrift wordt niet getranscribeerd, wanneer ze uitsluitend dienst doet als vocaaldraagster, zooals aan het begin van het grondwoord en bij de aanhechting der affixen.

10. De ṭ en ḍ zijn geschreven in die gevallen, waar de overlevering steeds deze teekens bezigt en deze schrijfwijze blijkens Van der Tuuk's Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek de gewone is.
11. In Javaansche woorden wordt geen onderscheid gemaakt tusschen korte en lange vocalen, behalve in het geval met de ŏ (lange pĕpĕt), wanneer er reden toe is.
12. De Sanskritwoorden worden zooveel mogelijk geschreven naar hun eigen etymologie.
13. In Sanskritwoorden wordt de lengte van een vocaal aangeduid door een liggend streepje er boven, aldus: ā, ī, ū.
14. Het samenvloeien van een slotvocaal met de beginvocaal van het volgende woord wordt door een samentrekkingsteeken ˆ aangeduid.
15. Overigens sluit zich het systeem aan bij het huidige voor het Javaansch gebruikelijke transcriptie-systeem.

OPMERKINGEN BETREFFENDE DE GEBRUIKTE TEEKENS EN AFKORTINGEN.

Achter iedere lezing is de autoriteit opgegeven; is niets vermeld, dan berust ze op mijn meening.

( )	= bijgevoegd.
[ ]	= verwijderd
f f	= ongecorrigeerd.
|	= overgang naar een nieuwe pagina in hs. A.
(?)	= mij onbekend.
hs. of ms.	= handschrift.
hss. of mss.	= handschriften.
ontb.	= ontbreekt of ontbreken.
cor.	= corrupt of corrupteel.
lac.	= lacuneus.
K. B. W.	= Dr. H. N. van der Tuuk, Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek.
Jb.	= Dr. H. H. Juynboll, Oudjavaansch-Nederlandsche Woordenlijst.
G. R.	= J. F. C. Gericke en T. Roorda, Javaansch-Nederlandsch Handwoordenboek.
B. K. I.	= Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië.

T. B. G. = Tijdschrift van het Kon. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
V. B. G. = Verhandelingen van het Kon. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
V. G. = Prof. H. Kern, Verspreide Geschriften.
Supplement Cat. Jav. = Dr. H. H. Juynboll, Supplement op den Catalogus van Javaansche en Madoereesche hss. der Leidsche Universiteitsbibliotheek.
Cat. Jav. = A. C. Vreede, Catalogus van de Jav. en Madoereesche hss. der Leidsche Universiteitsbibliotheek.
Beschrijving der hss. = Dr. J. Brandes, Beschrijving der Jav., Bal., en Sasaksche hss. aangetroffen in de nalatenschap van Dr. H. N. v. d. Tuuk.
Tantu = Dr. Th. Pigeaud, Tantu Panggĕlaran.
Sk. = Sanskrit.
N. J. = Nieuw-Javaansch.
M. J. = Middel-Javaansch.
O. J. = Oud-Javaansch.
Mal. = Maleisch.
Soend. of Snd. = Soendaneesch.
Mad. = Madoereesch.
Bal. = Balineesch. enz.

NAWARUCI.

HOOFDSTUK I.

pg. 1.

Awighnam astu namas siddham.

1. Kawarṇaa sira sang prabhu ring Gajāhoya, çrī mahārāja Driyodhana ngaranira, sapagotekan kalawan çrī ḍang hyang Droṇa, maguněm-guněm rasa kalawan çrī mahārāja Driyodhana, tan pinarĕk dening bhujangga, ṛṣi, çewa, sogata, makanguni
5. adhimantrī, warga pangalasan, para bĕbĕkĕl, warga sĕḍahan, tan anâmarĕk ing çrī mahārāja Driyodhana. Amuwus ta sira lawan çrī ḍang hyang Droṇa, amet kapatian ing Pāṇḍawa, panĕnggĕk de sang Pāṇḍawa, ṣatriya ngaran rahaden Wṛkodara, mamrih kalĕpasan ing çarīra magurwan-gurwan ring [mahārāja]
10. ḍang hyang Droṇa.

Aglis prāpta rahaden Wṛkodara, sinambhrama de çrī ḍang hyang Droṇa: „Bhāgea, anak mami rahaden Wṛkodara, bhāge kamayangan kita tĕka marêng mami, apan ingong aweh swarga iring kita. Pamet ta kita, anak mami, kaanan ing bañu mahāpawitra,
15. narapwan mami asunga wuwus kang wĕkas ning lĕwih, kaputusan ing çarīra. (Unggwane kang bañu mahāpawitra ana ring sumur si Dorangga ika.")

„Pakari si kita, ingong mangkat ameta kaanan ing bañu mahāpawitra."

20. Aglis lampah sang Wṛkodara, lunga sakîng Gajāhoya, prāṇagata lampahira.

Tan kacaritaa pringga bhaya ning mārga, anglakwani jurang sĕngkan, aparang aparung, adoh lor adoh kidul. Jumugjug

---

Awighnam astu namas siddham: ° siddham A, Om ° siddhĕm BG, Om awighnam astu D, Awighnam astu EF, *ontb.* C. — 1. Gajāhoya ABCE: ° woya *andere hss.* — 2. sapagotekan CEFG: sasagotekan A, agotekan D, sang pagodekan B. — 5. para CG: param BF, tatam AD, *ontb.* E. — 6. ta sira B *en andere hss.: ontb.* A. — 9. çarīra EG: açarīra *andere hss.* — 9. [—] ABEG, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 12. bhāgea B: abageya D, bahegeya G, bahageya *andere hss.* — 12. bhāge BCEF: salah AD, *ontb.* G. — 16. çarīra, *als boven:* açarīra A. — 16. (—) E: ° si Kidorangga G, *ontb. andere hss.* — 20. Gajāhoya E: ° woya, *andere hss.* — 22. ning mārga, *andere hss.:* nirmala A.

praptîng sumur si Dorangga. Tan wangwang lumĕbw ing sumur, tan awĕdi tan gigisin saparipolahira, tan amanggih sira bañu mahāpawitra, cuta asamun. Yakty amanggih sarpa masomahan, antyanta galak nikang sarpa, mamilĕt, manahut, manĕsĕb. Tan
pg. II. 5. kanin ra|haden Wṛkodara. Aglis manuduk ing pañcanakha, pañca aran ing lilima, nakhâran ing kuku. Sumĕmbur çwaṇita nikang nāga mangĕnani jaja. Trus têkang tĕnggĕk nikang nāga masomahan sinuduk ing pañcanakha. Angĕmasi antaka ikang nāga kalih dening prakoça ning rahadyan. Cinangking ring
10. lungayanira kiwa ikang nāga, inguntalakĕn marîng luhur tîkang sarpa. Kagyat ikang kadehan kalih kataranggul, aran pun Gagakampuhan kalawan pun Tuwalen. Rumab muriring awak tîkang kadehan kalih siki.

Mĕntas rahadyan sah sakîng sumur si Dorangga, aglis prāpta
15. ring luhur, sakṣaṇa mahas rahaden Wṛkodara. Rinĕmbat tang sarpanāga dening kadehan, sakṣaṇa mintar sira.

Lukat têkang mala ning widyādhara widyādharī. Alawas denyângĕmasi pāpa dadi nāga, dwidaça warṣa, daça ngaran ing sapuluh, dwi ngaran ing roro, warṣa ngaran ing tahun, rowĕlas
20. tahun lawasnya. Matĕmahan apĕkik lan aayu rūpanya kadi pralagi. Aran ing widyādhara pun Çarasambaddha, aran ing widyādharī pun Harṣanandī. Manangis makanang-kanangan aglis manututi ring rahaden Wṛkodara. Anolih rahadyan kañcit mĕnĕng. Aglis samâsung praṇata ikang widyādhara widyādharī. Sinam-
25. bhrama denira rahaden Bhīma: „Ndi sinangkanta, wwang apĕkik lan aayu, ingong atakon iri kita."

Sumahur tîkang widyādhara widyādharī: „Manira matur, rahaden, ri lĕmah talampakanira, singgih manira dadi ning sarpanāga masomahan. Pakanira anglukat ing manira. Tan sapira

---

1. si Dorangga CEF: si lorangga A, sindorangga D, si kidorangga G, si norangga B. — 3. cuta ADEF: wuta B, duta C, suta G. — 5. °nakha BCD: °kanaka, *andere hss.* — 6. nakha° BCD: kanaka°, *andere hss.* — 6. sumĕmbur, *andere hss.:* sĕmĕmbur A. — 8. °nakha, *als boven:* °kanaka A. — 9. dening B *en andere hss.: ontb.* A. — 12. °ampuhan AE: °kapuhan B, °kampuhan CD, °apuhan FG. — 12. Tuwalen DG: Towalen *andere hss.* — 14. si Dorangga, *als boven:* si lorangga A. — 19. warṣa ngaran ing tahun BE: *ontb.* A *en andere hss.* — 20. tahun B: tawun A *en andere hss.* — 21. Çarasambaddha BFG: Çaradanta AD, Sambaddha CE. — 22. Harṣanandī ABCDEF: Pūrṇasanaddi G (*lees:* Pūrṇasandhi). — 24. praṇata AD: subhakti CF, bhakti G, sunanti B, *ontb.* E. — 27. sumahur B: sumawur A *en andere hss.*

gĕng ning utang manira tan sipi-sipi. Manira atĕḍa pamit mantuka marîng surālaya."

pg. III. Kañcit mĕlĕsat marîng antarīkṣa têkang widyādhara wi|dyādharī. Kawĕwĕgĕn rahaden Wṛkodara. Lumaris lampahira rahadyan. Tan kawarṇaa ring mārga, prāpta ring Gajāhoya, kapanggih ḍang hyang Droṇa muwah mahārāja Driyodhana. Antyanta sukha gumuyu çrī ḍang hyang Droṇa lawan çrī mahārāja Driyodhana. Amuwus çrī ḍang hyang Droṇa: „Mangko mati si Bhīma cinokot ing sarpa, katingalan ring pūjā ningong, aran ing pūjā sang hyang Kuñcangkañcing ngarannya, apan mami awas ing tonan."

Kañcit ḍatĕng sang Wṛkodara, marĕk ing çrī ḍang hyang Droṇa, ingaturakĕn ikang nāga kalih. Kagyat [mahārāja] ḍang hyang Droṇa kalawan mahārāja Driyodhana lumihat ing warṇa nikang sarpa, lagi tiningalan gĕng ning sarpa sawit ning nyuh. Muringis têkang wajanya, mundĕlik têkang netranya.

Amuwus ta rahaden Wṛkodara: „Tan amanggih pwâku bañu mahāpawitra ring sumur si Dorangga, cuta yâsamun. Amanggih si ingong sarpanāga, yĕku ngong-aturakĕna iri kita, manahut, mambilĕd, manĕsĕb. Ngong-suduk ing pañcanakha, mati pwa ya, matĕmahan widyādhara widyādharī ikang sarpa kalih."

Amuwus çrī ḍang hyang Droṇa: „Lali ingong, anak mami sang Wṛkodara, norâna ring sumur si Dorangga. Katingalan ring pūjā de mami kang bañu mahāpawitra ana ring tĕgal si Anḍadawa. Aglis kita mangkatâywa kitângalih nālikā, anak mami sang Wṛkodara, aywa kitâpepeka, katĕmu ikang bañu mahāpawitra denta."

HOOFDSTUK II.

Kañcit mangkat rahaden Bhīma. Kapungkur ing Gajāhoya. Tan kawarṇaa tîkang kalagen, kaputrawangçan, muwah tîkang

3. mĕlĕsat ADG: mĕsat BCF, mĕntas E. — 5. Gajāhoya: *als boven.* — 10. Kuñcang° *andere hss.:* kuñca° A. — 11. tonan ACF: tingal BE, to D, atitingal G. — 13. [—] ABEG, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 15. sawit ning nyuh BFG: sawit ing nyuh CE, sagugulu ning nyuh A, sagulu ning tal D. — 18. si Dorangga, *als boven:* si lorangga A. — 18. cuta ABCEF: suta D, *ontb.* G. — 20. °nakha, *als boven:* °kanaka A. — 23. si Dorangga, *als boven:* si lorangga A. — 24. de E *en andere hss.:* den A. — 24. ana ring tĕgal si Anḍadawa BCFG: *ontb.* ADE. — 25. nālikā CDF: anālikā ABE, dina G. — 31. Gajāhoya: *als boven.* — 32. kalagen ADF: kalagan E, *ontb.* BCG.

kapering mwang kalintangan. Prāṇagata lampahira. Aglis
pg. IV. prāpta ring tĕgal si Anḍadawa, aporyang | adoh ayunya, aringrang. Tan akrĕp tîkang taru, latā, gulma, janggama.

Wuwusĕn sang Indrabāhu mañjrit masinghanāda aminta janma, angrak manguwuh. Ingalang ingujur ikang tĕgal si Anḍadawa dening sang Wṛkodara, tan polih bañu mahāpawitra. Kañcit manĕmu rākṣasa magĕng kadi parwata malaku, agalak mangamah-amah. Mañjrit masinghanāda sang Indrabāhu angambung gandha ning janma amĕlĕk sumarĕbĕd. Mangkin sangsaya tangginas tingkah ing rākṣasa tumingal ing sang Wṛkodara.

Kañcit amarĕpĕki sang Indrabāhu ring sang Wṛkodara, agalak mangamah-amah. Sakṣaṇa anudingi rahaden Bhīma sang Indrabāhu. „Sapa aranmu, wani kita ring kahyanganku?" Amuwus rahaden Bhīma: „Wṛkodara ngaran ingong." Amuwus sang Indrabāhu: „Angabuk aulus rasa ngulun, achachāyā asambat-sambat si Bhīma. Aiḍĕp ingong, lamun tugĕl tĕnggĕk ingong, lamun sumĕmbur çwaṇita ning ulun, lamun tikĕl lĕngĕn ing ulun, lamun rĕmĕk kapāla ning ulun, lamun ibĕk lĕbu netra ning ulun, samana ngong aiḍĕpêng kita. Yen aaran si Bhīma, lamun uwus paratra çarīra ningong. Apan ko dudu si Bhīma. Bhīma ngarannya maaran udara ningong."

„Yen kita tan aiḍĕp, den-gĕlar sayakti, lamun ingong aprang lawan kita."

Anggrĕgut anahut rawis sang Wṛkodara, masinghanāda pwa sira. Kañcit aprang sang Indrabāhu kalawan sang Wṛkodara, yaya ingĕmbat-ĕmbat ikang pṛthiwī. Kagyat sang hyang Anantabhoga, kaplĕsat sakweh nikang mīna ring Lawaṇa-udadhi.

---

2. si Anḍadawa BCDF: anḍadawa A, singandadawa E, si andakawana G. — 2. aporyang adoh ayunya A: aworya° yunya B, aworyang° hunya C, amoryang °hyun D, amoryang °yun E, aporyang °yunya F, awoyyang °yun G. — 4. Indrabāhu A: °bawu, *andere hss.* — 5. si Anḍadawa A: *als boven.* — 8. Indrabāhu A: *als boven.* — 10. tangginas: tan ginas A, tan kinas E, *ontb. andere hss.* — 12, 13. Indrabāhu A: *als boven.* — 14. kahyangan° B *en andere hss.:* kayangan° A. — 16. Indrabāhu A: *als boven.* — 16. angabuk aulus A: angaku-aku BG, angabuk awulus CEF, abaku ngawulus D. — 16. achachāyā AEF: achāyā B, aḍanya C, acaca D, *ontb.* G. — 21. paratra E: palatra A, *ontb. andere hss.* — 23. tan BE *en andere hss:* ontb. A. — 25. anggrĕgut BFG: angrĕgut ACD, anggrĕnggut E. — 25. anahut *zie beneden:* anawut ABCDEFG. — 26. Indrabāhu A: *als boven.* — 28. Anantabhoga AG: Antabhoga BCEF, *ontb.* D. — 28. nikang B *en andere hss:* ikang A.

Tikĕl tîkang tahĕn ring wana kang sakol rong kol, tîkang tṛṇa, taru, latā, gulmâpĕgat alum aluru, tîkang çaradanta kabĕḍol
pg. v. pating sulayah dening prabhāwa paprang sang Wṛkodara kalawa|n sang Indrabāhu.

Kapalayu sakweh nikang mṛga ring wana. Patunggal-tunggalan ing arannya ikang mṛga: wañcira, winañcira, mateya, baluka, takṣaka, lodaksaka, kelala, nandaka, ananda, gagaksora, matĕngga. Patunggal-tunggalan ing arannya: wañcira . . . kañcil; winañcira . . . kidang; mateya . . . mañjangan; baluka . . . wijung; takṣaka . . . ula; lodaksaka . . . macan; kelala . . . banṭeng; nandaka . . . lĕmbu; ananda . . . singha; gagaksora . . . warak; matĕngga . . . liman.

Kagyat ikang buron alit. Patunggalan ing arannya: mĕnĕngan . . . risang; gĕtĕran . . . wirog; kaseran . . . gagarangan; lĕwasan . . . kuwuk; rase . . . tinggalung; pacungan . . . lanḍak.

Mibĕr sakalwiran ing pakṣī ring kayon: jumputan . . . prit; tampa rasâmbu . . . pĕking; jumpritan . . . ciciring; bojodan . . . bonḍol; jinumput . . . bĕlĕkok; harṣa kinangsen . . . cinggaragat; taḍah harṣa . . . taḍah asih; mṛdangga . . . pakṣī gĕnḍing; cucur . . . manuk cangak; tigĕtan . . . galaṭik; bhāga kinangsen . . . cecetrung; lĕñjĕt kagawangan . . . kapuḍang; gino tan katĕmu . . . goṭilang; kapĕran . . . titiran; harṣa nakha . . . drĕkuku; paṭolan . . . palatuk; bangbangan . . . jĕlen; tan mithyêng wacana . . . tuhu-tuhu; siddhânglongi . . . çrī gunting; çabda bĕcik . . . wantĕn; çabda agung . . . kadawa; suksāri . . . atat kĕmbang; suksilantara . . . atat wulan.

Manganakĕn gĕntĕr, patĕr, kĕtug, linḍu saha riris salah māsa, lisus, prahāra, yaya ingocak-ocak ikang Lawaṇa-udadhi, yaya ingĕmbat-ĕmbat ikang ibu pṛthiwī dening paprangira sang

---

2. çaradanta ACDEFG: sadanta B. — 4. Indrabāhu A: *als boven.* — 6. wañcira ACDEF: wacira B, *ontb.* G. — 6. winañcira ACDEF: winacira B, *ontb.* G. — 6. baluka ABCDEF: *ontb.* G. — 7. nandaka *zie beneden:* andaka AE, *ontb. andere hss.* — 7. ananda CDE: anandaka AB, *ontb.* FG. — 8. wañcira A: *als boven.* — 8. winañcira A: *als boven.* — 9. baluka CDEF: baluka AB, *ontb.* G. — 10. nandaka A: andaka *andere hss.* — 11. ananda AE: ananḍa BC, andana D, *ontb.* FG. — 13. risang ABCF: ringsang E, lingsang D, *ontb.* G. — 13. wirog BCDEF: irog A, *ontb.* G. — 21. nakha, *als boven*: kanaka A. — 22. mithyêng C: ithyêng ABE, itrêng D, *ontb.* FG. — 23. siddhânglongi DEF: sidanglongini A, sidanggongi B, sidangloki C, *ontb.* G. — 26. manganakĕn AD: anganakĕna F, mangkanakĕna B, mangaḍakĕna E, *ontb.* CG. — 28. pṛthiwī, *andere hss.:* prithiwī A. — 28. °dening B *en andere hss.: ontb.* A.

Indrabāhu lawan rahaden Wṛkodara. Gĕk gor tiba sang Indrabāhu kasor paprangira, katitihan sang Indrabāhu denira rahaden
pg. VI. Wṛkodara. Jĕg glis upapĕr | kajungjung sang Indrabāhu denira rahaden Bhīma.

(Mangrak manguwuh-uwuh amalaku ginĕsang aminta sih ring sang Wṛkodara. Dadi sinuduk ing pañcanakha. Pĕgat tĕnggĕk sang Indrabāhu, sumĕmbur çwaṇitanya. Angĕmasi paratra sang Indrabāhu, pinulir tĕnggĕk sang Indrabāhu de sang Wṛkodara).

Jag glis larap lunga sakîng tĕgal si Aṇḍadawa; binanting tîkang mastaka. Rinĕmbat dening kadehan aran pun Gagakampuhan kalawan pun Tuwalen.

Tan warṇanĕn muwah mārgâhrit, lĕbak galintung, iring-iring, lurung-lurung arupit ikang kapungkur.

Warṇanĕn tâlukat mala sang Indrabāhu, waluya atĕmahan Indra. Aglis manututi sang hyang Indra ring rahaden Wṛkodara. „Manḍĕga, anak ingong sang Wṛkodara! Mantyantâgung utang ing ulun iri kita. Kita anglukat mala ning ulun." Amuwus rahaden Bhīma: „Sapa kita anututi ingong?" „Ingsun sang hyang Indra, lukat mala ning ulun. Lawas mami angĕmasi pāpa dwidaça warṣa. Sira sang akahyangan ring Apusapusañjīwa amantrani ngulun. Doṣa ningong: sang hyang Parameṣṭhī lumiwat akalihan lawan bhaṭṭārī Umā, malĕr ingong angoda-oda, tan tumurun, nimitta ningong dadi yakṣa. Pati samburat geger têkang nawa-dewatā, muwah ikang pañca-ṛṣi, caturlokapāla, gandharwa, surāngganā, pati samburat samâgila tumingal ing rūpa ning ulun. Aglis ingong mangkat ring talāga Dhwaja, ngong-dĕlĕng rūpa ningong, asalit asiyung, agimbal rambut ingong, pati blĕntong awak ing ulun. Ana ta çabda karĕngö sakîng tan ana, kaprĕnah paněnggĕk de Pāṇḍawa kang anglukata mala ningong. Kanimittan ing tumurun marîng madhyapada. Antyanta gĕng ning utang

---

1. Indrabāhu A: *als boven.* — 1. gĕk gor CF: gĕk lor A, gĕk tong B, gĕg kor D, gĕntor E, *ontb.* G. — 1, 2, 3. Indrabāhu A: *als boven.* — 5. (—) BDEF: *lac.* ACG. — 6. °nakha B: *als boven.* — 7, 8, 8. Indrabāhu: *als boven.* — 9. si Aṇḍadawa A: *als boven.* — 10. °ampuhan A: *als boven.* — 11. Tuwalen A: Towalen BCEF, *ontb.* DG. — 12. galintung CDEF: galintang A, kalintang B, *ontb.* G — 13. lurung-lurung BF: lurung E, alurung A, lurung lujung C, angluru D, *ontb.* G. — 14. Indrabāhu A: *als boven.* — 19. pāpa BCEFG: sangsara D. *ontb.* A. — 21. Parameṣṭhī *zie beneden:* Prameṣṭhī, *andere hss.*, Prameṣṭha A. — 22. angoda-oda, *andere hss.:* °woda A. — 26. Dhwaja B: Dhoja ACDEF, Waja G. — 28. tan ana ACDEF: ākāça BG. — 29. de BG: dening, *andere hss.*

ingsun tan sipi-sipi. Ingong angaturakĕn sĕmbah iri kita." Aglis manggaměli hasta rahaden Bhīma. „Aywa kita atur sĕmbah, manawa aku tulah, apan kita dewa, aku mānuṣa." „Pakari kita,
pg. VII. ana|k ingong, ingsun mantuk ring surālaya."

Miběr tanpa hlar, mlĕsat tanpa sintik, lumaku mangawang-awang sang hyang Indra, mantuk marîng Indrapada aran ing kahyanganira.

Kacaritaa rahaden Bhīma, prāpti sira ring Gajāhoya. Çarānta bilalânganti sira çrī ḍang hyang Droṇa, kalawan mahārāja Driyodhana anganti ri tĕkanira rahaden Bhīma, tatkālanira pinarĕk dening bhujangga, ṛṣi, çewa, sogata, brahmarāja, ḍang hyang linggana, adhimantrī, ṣatriyâji, ratu angabayan, warga pangalasan, para bĕbĕkĕl, warga sĕḍahan, wiṣṇuwardhana, abyuhan marĕk ing çrī mahārāja Driyodhana akalihan lawan çrī ḍang hyang Droṇa.

Kañcit ḍatĕng ta sang Wṛkodara, atur mastaka sang Indrabāhu, muñcĕrĕng têkang netranya, agimbal romanya, muringis wajanya, kagila-gila yan tiningalan. Kagyat sakweh ning amarĕk, anâniba tinibanan. Malajĕng çrī ḍang hyang Droṇa, tiba kasĕmsĕm sira, muwah kalawan sang Driyodhana malayu kasob dening mastaka sang Indrabāhu. Geger umyang gumuruh ring panangkilan; [mari] mara çrī ḍang hyang Droṇa, amuwus çrī ḍang hyang Droṇa: „Ring ĕndi olihta, Bhīma, bañu mahāpawitra?"

(„Tan polih pwâku kang bañu mahāpawitra). Anĕmu si ingong rākṣasa magĕng, ngong-patyani, dak-pupak mastakanya, yêku ngong-aturakĕn iri kita." Binuñcal tîkang mastaka.

„Anak mami sang Wṛkodara, aḍuh lali mami, masa wruha kita yan tan ingong amajarakĕna ring kita kaanan ing bañu mahāpawitra. Katĕmu mĕne denta ana ring tĕlĕng ning Lawaṇa-

---

2. manggaměli BCEFG: manggalen ing A, manggaleni D. — 3. manawa BEG: manawyAC, manaywa F, bok D. — 5. sintik CDF: sitik AB, sintit EG. — 8. Gajāhoya A: *als boven.* — 9. bilala° AD: asuwya BCEF, *ontb.* G. — 10. anganti BCEFG: angantekĕn A, anghel D. — 10. tatkāla° E: sĕḍĕng BG, natkāla ACDF. — 12. ṣatriyâji ACEFG: ṣatriya aji D, satriaji B. — 13. para bĕbĕkĕl EG: para bĕkĕl BC, param bĕkĕl F, tatam bĕkĕl AD. — 13. °wardhana CFG: wardhani D, wadana E, warṇana A, *ontb.* B. — 16. Indrabāhu: *als boven.* — 18. yan tiningalan, *andere hss.: ontb.* AD. — 18. anâniba tinibanan BE: aniban tiniban A, ana tiba tinibanan G, ana anibani tiniban C, anibani tinibanan D, *ontb.* F. — 19. kasĕmsĕm ACDEF: kajungkĕl BG. — 21. Indrabāhu A: *als boven.* — 22. [mari] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 23. olih° *andere hss.:* oleh° A. — 24. (—) B *en andere hss.: ontb.* ACE.

udadhi, mĕlĕng-mĕlĕng, abiru, aĕning, anirmala, tanpa talĕtĕh, kadi kĕmbang ing wonga tĕlĕng pratingkahnya. Pamangkat kita, anak mami, aywa kitâpepeka. Dak-tibani kita upata, dadia
pg. VIII. ĕnḍĕp-ĕnḍĕp namu-namu, sumurupa ring tanpa rah, | tan
5. patĕmahana janma, lamun kita adalana jong, pelang, lañcaran, (jukung, sakalwiran ing tutunggangan marîng sāgara). Tan anglĕkasakĕna aji Pangawaça. Aramona lĕngĕn, akatira tangan, apalwaa ḍaḍa. Glis kita pamangkat, anak mami, aywângalih nālikā. Tan amiwala sapangutus ning sang adhiguru."

HOOFDSTUK III.

13. Aglis mangkat rahaden Bhīma, kapungkur ing Gajāhoya. Anglakwani jurang sĕngka aparang aparung, mārgâtrĕbis, iring-
15. iring. Akweh tîkang wanādri bhaya kalintangan, muwah çĕma, watĕs, pabajangan, pengĕnan ingawan; gunung pipitu kalintangan; mwang kapungkur têkang taruk-tarukan, muwah kalagen, kaputrawangçan, ḍusun, kuluwutan.

Tan kawarṇaa hrit nikang mārga, çīghra prāpti rahaden Wṛko-
20. dara ri Lawaṇa-udadhi, prāyanira lumĕbua ring jro ning sāgara.

Umatur pun Gagakampuhan: „Pukulun, sang pangeran sampun gege lumĕbua ring Lawaṇa-udadhi, mantuka marîng Indraprastha sakarĕngan, umatura ring çrī bhaṭṭārī narīrāja, muwah sira rantĕn lĕmah talampakanira, amita sasakṣaṇa."

25. Tinurut atur pun Gagakampuhan, jĕg glis mangsul rahaden Wṛkodara. Ahlĕt gunung pitu ring kikisik sakîng Indraprastha. Tan kaangel lampahira rahadyan. Sakṣaṇa prāpti ring pura, kapanggih sama agĕnu rasa çrī mahārāja Dharmawangça lan sirêbunira, muwah sang Dropadī, sang Arjuna, rahaden Sakula

---

1. talĕtĕh CEF: talutuh BG, *ontb.* AD. — 2. pratingkah° ACDEF: rūpa° BG. — 5. lañcaran AC: lalañcaran BDEFG. — 6. (—) B *en andere hss.*: *ontb.* A. — 7. anglĕkasakĕna EF: alĕkasakĕna BCG, alĕkasa AD. — 9. nālikā: *als boven.* — 9. amiwala A: anikĕlakĕna BCEF, anikĕna G, panangcang D. — 13. Gajāhoya A: *als boven.* — 15. çĕma watĕs pabajangan BCDEF: çĕma wantĕs A, °pambajangan G. — 16. pengĕnan ingawan AB: *ontb. andere hss.* — 17. kalagen A: *als boven.* — 18. kuluwutan BDF: kuluwukan A, kuluwuwutan E, kuluwuhan C, *ontb.* G. — 19. hrit E: rit A, *ontb. andere hss.* — 21. °ampuhan A: *als boven.* — 22. °udadhi B *en andere hss.*: wudadhi A. — 25. °ampuhan A: *als boven.* — 26. pitu B *en andere hss.*: °tiga A, *ontb.* E, *vgl. het voorafgaande in A.*

Sadewa, sama arĕp-arĕpĕn prāptaanira sang Wṛkodara. Aglis mangrangkul bhaṭṭārī narīrāja ring putranira. ,,Oněng ingsun, kaki, ring sira, alawas ingsun tan tumingal ing sira."

Atur sĕmbah sang Wṛkodara ring sang Kuntī lan sang prabhu. ,,Pakari kita, kaka aji muwah ibu Kuntī, waswasĕn pandĕngĕn ingong den-kadi amaswas pahesan tĕmpa. Ingong lumĕbua ring
pg. IX. Lawaṇa- | udadhi, ingong angĕmasana pĕjah, apan ingong tiniban upata denira sang hyang adhiguru, yan anglĕkasakĕna aji Pangawaça. Kinon ingong ameta bañu mahāpawitra, narapwan ingong sinunga [ji Pangawaça] çabda kang mahottama denira çrī ḍang hyang Droṇa."

Tan sukha bhaṭṭārī Kuntī ring palunganirânakira. Aglis manggaměli koñca ning lañcinganira. Kinisatakĕn bhaṭṭārī Kuntī dening rahaden Bhīma, mlĕsat tiba kabanting, kañcit kantaka bhaṭṭārī narīrāja. Amijilakĕn wāṣpa karuṇa sang Dropadī, manangis makaṅang-kanangan ring palunganira sirântĕnira. Rinĕbut tinulung bhaṭṭārī narīrāja dening para putranira. Aglis çinucen denira çrī Dharmawangça sirêbunira. Manglilir pwa mangunggut-unggut kadi sata kĕna pilis, amijilakĕn wāṣpa karuṇa adrĕs alantaran wĕhang. Umwang swara ning tangis, ghūrṇita sakaḍaton.

Tan kocapa sang Dropadī rinojong-rojong dening sirêñanira, muwah sira likunira aglis manuceni. Awuyung çrī Dharmasūnu kalawan rahaden Dhanañjaya. Anangis rahaden sang ari kalih ring palunganira rahaden Bhīma.

Kawarṇaa lampahira rahadyan, kapungkur ing Indraprastha. Tan ucapĕn ikang deça kalakon lyan tang kapering, muwah têkang mārga, prĕdung, parwata kalintangan, tĕgal, alas-alasan, ara-ara. Tan sah tîkang kadehan kalih siki satya apangeran, Lotaten Lotangel, amumuri ri rahadyan, prāpti ri Lawaṇa-udadhi. Tan panginak-inak ri lampahira rahadyan, aglis tumĕḍun

---

1. sama, *andere hss.:* lan sang prabhu A. — 1. prāptaa° ABG: prāpta CE, *ontb.* DF. — 4. sang Wṛkodara ring BE *en andere hss.: ontb.* A. — 6. °kadi BCEG: °kadya A, °kadyangga ning D, *lac.* F. — 6. pahesan BCDG: payasan AE, *lac.* F. — 6. tĕmpa ABDEG: tĕmpah C, *lac.* F. — 8. anglĕkasakĕna EF: alĕkasakĕna ABCDG. — 10. [-] ABE, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 13. koñca ACD: padu BG, kongka E, *lac.* F. — 18. manglilir CDFG: manglinglir A, manglili B. *ontb.* E. — 23. awuyung BCDEG: auyung AF. — 24. ari BEG: nari ACDF. — 29. ara-ara FG: ara-arah A, arah-arah BCE, arah D. — 30. Lotaten ABFG: Lutaten D, Lotate E, *ontb.* C. — 31. ri, *andere hss.: ontb.* A.

rahaden Wṛkodara ring Lawaṇa-udadhi. Tan anglĕkasakĕn aji
pg. x. Pangawaça, | apalwaa çarīra, aramona lĕngĕn, akatira tangan. Tan sah caraka kalih siki, sama lumĕbu ring Lawaṇa-udadhi, satya apangeran.

Kagyat bhaṭṭārī Ganggā, kaplĕsat sawarṇa ning mīna ring pasisi.

Kombak kombul dening alun magĕng, lĕpas tan katingalan; kagĕntus ing parang rejeng, kasangkrah ring sarah. Tan sah kadehan rowangira. Ngĕmasi antaka rahaden Wṛkodara, anganakĕn prabhāwa, kĕtug, linḍu, gĕntĕr, patĕr, prahāra, udan salah māsa, yaya ingĕmbat-ĕmbat ikang ibu pṛthiwī. Kongkulan teja sang Wṛkodara, apan sira sang hyang mūrti ning lĕwih kang angungkuli ring luhurira. Norâna angluhurana muwah, apan sira wĕkas ning dewa, tan kalangkahan dening rahina kalawan wĕngi, tan kasongan dening râditya, wulan, lintang, tārānggaṇa. Kamiwĕlasĕn tumingal sang hyang Nawaruci ring rahaden Bhīma. „Wastu kita mauripa, rahaden Wṛkodara." Pamastu sang hyang Nawaruci sinahuran gĕntĕr patĕr. Tuhu-tuhu wĕkas ning mangucapakĕn.

Jag glis upapĕr, kawuwusa rahaden Wṛkodara, samâurip ta sira kalawan kadehanira langgĕng jātipūrṇa, mĕntas sakîng Lawaṇa-udadhi. Kang amastwani sang hyang Nawaruci, manganakĕna (sira nusa kambangan ring tĕngah ing samudra). Tîkang sarwa-phala gantung ciptanĕn denira, tan ilang takonakĕna tîkang wowohan. Patunggalan ing arannya: pacĕkan . . . duren; bangbangan . . . wunglon; çabda sora . . . wuni; bĕtah tan ade . . . kalesĕm; jujutan . . . ḍuwĕt; janma jungkir . . . poh

---

1. anglĕkasakĕn EF: malĕkasakĕn A, anglĕkasakĕna B, alĕkasakĕn, *andere hss.* — 2. lĕngĕn E: tangan A *en andere hss.*, vgl. *het voorafgaande in* A. — 2. tangan E: jaja A *en andere hss.*, vgl. *het voorafgaande in* A. — 6. pasisi ABDG: sāgara CEF. — 8. ing BDG: ring CEF, ning A. — 6. kasangkrah ACDF: kasakrah B, kacangkrah E, kasangkra G. — 9. rowang° BG: rwang° ACEF, *ontb.* D. — 9. anganakĕn A: anganakĕna BEF, angakdakĕn C, anganakakĕn D, angadakĕna G. — 12. kang angungkuli ring luhuria, B *en andere hss.: ontb.* A. — 15. wulan BCDEG: ulan AF. — 16, 17. Nawaruci, *zie Inleiding.* Awaruci ABCDEFG. — 18. sinahuran CDG: sinawuran ABEF. — 19. kawuwusa G: kocapa CDEF, kauwusa A, kawuwusan B. — 20. jātipūrṇa ACDEF: jātipūrṇaa BG. — 21. Nawaruci: *als boven.* — 21. manganakĕna ABF: mangadakĕna CEG, mangĕnakĕn D. — 22. (—) *andere hss.: ontb.* A. — 23. gantung D: gañjang A, *ontb. andere hss.* — 23. ciptanĕn ACEFG : siptanĕn A, *ontb.* D. — 25. bangbangan CEFG: babangan AB, *ontb.* D. — 25. wunglon BCG: unglon AE, wulon F, *ontb.* D. — 25. wuni BCEF: uni A, nguni G, *ontb.* D. — 26. ḍuwĕt AB: juwĕt CEF, *ontb.* DG.

sungsang; ambate . . . ambawang; tangkilan . . . kapunḍung; pangiring sapi . . . jirĕt; janma jro . . . kalecung; janma kapani . . . paniris; wulañjar biñcang . . . manggis; janmâmucang . . . nangka; sumbar botoh . . . carĕme.

Awuwuh tîkang kayu: māṇḍīra . . . waringin; mandirakṣa . . . karoya; krasula . . . ambulung; janmâjrih . . . wudhi. Sama anongi ikang Lawaṇa-udadhi.

pg. xi. Anaḍah wowohan rahaden Bhīma, | līla manahira rahadyan mwang kadehanira kalih.

Mamastwani sang hyang Nawaruci, antyanta langĕn ing nusa ri tĕngah ing pasir. Gopura sinupit urang, ingukir kinupu-kupu ḍanghyang, ginaruḍa marĕp ginaruḍa mungkur. Gopāla mas amarapit, tiningkah dānawa angagĕm baḍama. Araras kang tambak laleyan ingukir binĕbĕd ati pinang arenteng, lawan alas-alasan.

Kacaryan manahira rahadyan tumingal ing nusa. Meru mas atumpang sawĕlas, arahab kañcana, kasunon ing āditya murub muñcar katingalan, apalingsir dewāngga pinerĕmas ing mas tatur, auñcal-uñcal kombala caturwarṇa, yaya mukṣa kĕḍapakĕna yan tiningalan.

Sor raras ning tulis dening raras ning pangupacāra: nawaratnakusuma, padmanalaka, kalpataru patunggal-tunggalan ing arannya.

Nawaratnakusuma nga. magalih ĕmas, makulit kañcana, apangpang mas tatur, aronron mas tatur, asĕkar kañcana, asāri mirah, intĕn, kusyaraga, widure, salwir ning nawaratna.

Padmanalaka nga. agalih tambaga, acarma luru, apangpang salaka, aronron dewāngga, sūtra, cako, madĕwi, lungsir bang, lungsir putih, jĕnar, wilis; akĕmbang ĕmas tatur, asāri mirah.

Kalpataru nga. agalih wĕsi, acarma tambaga, apangpang sure,

---

3. paniris ACDEF: pangiris BG. — 3. wulañjar BCD: ulañjar ABE, ngulañjar G. — 5. māṇḍīra ABCDFG: wāṇḍīra E. — 6. ambulung D: ambulu ABCFG, ambalung E. — 6. janmâjrih wudhi, *andere hss.: ontb.* A. — 10. Nawaruci: *als boven.* — 11. gopura BCDFG: gohpura A, pura E. — 13. amarapit ACDEFG: angapit B. — 14. ati pinang arenteng E: °rarenteng C, °ada rerenteng F, ati pangarenteng G, pinarada renteng D, ati pĕngada renteng A, °pinagad° B. — 19. caturwarṇa BCFG: abang mus pĕṭak AD, *ontb.* E. — 22, 27. °nalaka ABCDE: °analaka G, °nalana F. — 28. cako, madĕwi BF: °madowi DG, cangko madĕwi C, cangko maduwi E, °dĕwi A. — 30. sure ADG: pure B, *ontb.* CEF.

aronron gringsing wayang pralagi, cĕpuk, babayabon, sakalwir ing lĕlĕmĕs; akĕmbang salaka, asāri ĕmas.

Tîkang nawaratnakusuma agĕtih ergulo, jĕbad kastūrī, candu
pg. XII. rasamala, mili tanpa pĕgatan. Sama gĕti|h arum-arum, kongas
5. amĕlĕk mrĕbuk awangi.

Binatur ing çela canḍani, tinrapan mas tatur. Antyanta langĕn ing upacāra: kewawati . . . andong ijo; çrī gati . . . andong bang; dukha tan lipur . . . kayu puring; ceta kanaka . . . kayu ĕmas; puṣpa ri . . . wonga rangga; puṣpa pandĕngan . . . pārijāta;
10. pangrumrum çabda . . . mas kinikir; pangringring çabda . . . ratnapangkaja; janma sādhu... bakung; dhūma rasa... tataraudan; sārirasa . . . kĕmbang kĕrang; sāri jawa . . . trikañcu; ananggâwak . . . manḍakaki; janma tan linggar . . . wonga rumpuk; harṣa kantari . . . wonga janggit; panguluri . . . wonga tali; janma
15. kasesi . . . wonga tambang; bot anabrang . . . kĕmbang cina; janma kanḍĕhan . . . çuddhamala; janma kapungkur . . . wonga wari bang; çabdawīra . . . wonga wari dadu; karawīra . . . wonga wari pĕṭak; kesatphala . . . kañiri dadu; wrĕgotphala . . . kañiri pĕṭak; srĕgolphala . . . kañiri bang.
20. Awuwuh têkang sarwa-rumambat: sanggâkāça . . . sangga langit; odod çwaṇita . . . katirah; janmânĕngah . . . wonga tĕlĕng; pañca lurik . . . prabhu satmata; lakṣmī ning puri . . . manguněng galuh.

Awuwuh kĕmbang alit:

doṣa . . . gambir; mālati . . . mĕnur; sulakĕt . . . sulasih;
25. sulayana . . . mayana; sih tan pĕgat . . . kunḍang kasih.

Muwah tîkang janggama nga.

Janggut angrĕsi, odod kawlas asih, angrek, simbar, kang mungguh ring sarwataru.

---

1. pralagi ABCDE: a° G, *ontb.* F. — 10. kinikir AEG: ginitir B, kinitir CF, *ontb.* D. — 10. pangringring çabda ABDFG: pangring° CE. — 11. °pangkaja E: °pakaja ACFG, °makaja B, *ontb.* D. — 11. dhūma BCDE FG: dhūpa A. — 12. jawa ABD: jata CEFG. — 13. manḍakaki BCDF: manḍalika E, manḍakali G, panḍakaki A. — 14. kantari BDEG: kantaring ACF. — 14. panguluri ABCFG: pangulur ing wong E, manguluri D. — 14. janma kasesi . . . wonga tambang A: *ontb. andere hss.* — 15. cina BE: cihna ADFG, añcana C. — 17. °wīra, *andere hss.:* °awīra A. — 18. kesat °ABCDEF: kemat° G. — 18. kañiri BCDEFG: kañeri A. — 18. wrĕgot° BDE: regot° AG, ragot° F, kagot° C. — 18. kañiri: *als boven.* — 19. pĕṭak ACFG: bang BDE. — 19. srĕgolphala . . . kañiri bang AG: srĕgot° F, *ontb. andere hss.* — 22. manguněng ADF: mangunir B, manguněb E, mangoněng G, mangung C. — 25. mayana ACEG: miyana B, myana F, *ontb.* D.

Tṛṇa, taru, latā, gulma. Tṛṇa nga. sukĕt. Latā . . . odod. Gulma . . . pring: gĕsing, ampyal, pring gaḍing, tungtung bĕluk, wulañjar anggarit, widasari.

Odod walulir kakayu tan kayu, odod tan odod.

Tarupada nga. pucang: tirisan, candikih, ampiji, saḍeng, angga, anḍawe, jambe ātma.

Awuwuh tîkang sarwakusuma, salwir ning tatanduran ring
pg. XIII. nusa, saupacāra ning nusa: candula | . . . campaka; canduli . . . warsiki; sumanasa . . . jalaprang; candu rakta . . . campaka warangan; bhaktaphala . . . campaka gonḍok; tundaka . . . tangguli gĕnḍing; turanggala . . . tangguli wangwang; turanggana . . . wungu; priyaka . . . angsana; rājakārya . . . kapurañcak; surabhi . . . surastrī; caṇḍirakṣa . . . rājasa; rogotphala . . . andul; bakula . . . tañjung; kantuna . . . kamuning; padmakara . . . kanigara; samepadi . . . kĕmbang jambu; sarpapuṣpa . . . nāgasāri; kawutah . . . angçoka; janmapāpa . . . pinḍa-pinḍa; çrī danta . . . çrī gaḍing.

Antyanta alawĕn ikang beji, ingidĕran ing wuwukiran. Tan ilang takonakĕna warṇa nikang kakarangan. Binatur ing salaka, ingupacāra ring rājāwĕta mwang gĕḍah momolo.

Warṇanĕn ulam mungguh ring beji:

trĕsan . . . kuluma pari; trĕgasan . . . takul; luluron . . . wrĕtis; bicangan . . . mangut; kĕdĕran . . . lukas; janmâdingkik . . . daluding; kapataka . . . awipaya; gilapan . . . putihan; luluron . . . dĕlĕg; jayakāraṇa . . . siyungan; ula bañu . . . kulĕn; sĕpatan . . . sarempengan; bĕnĕman . . . bĕṭok; pangurip janma . . . tambra; pakung . . .

---

2. bĕluk ADG: bĕlut E, wĕlut F, *ontb.* BC. — 3. wulañjar anggarit BFG: ulañjaran garit A, widaranggarit D, *ontb.* CE. — 3. widasari EFG: widyāsāri A, *ontb.* BCD. — 5. tarupada ACDEFG: *ontb.* B. — 5. candikih CDEFG: candiki A, *ontb.* B. — 6. anḍawe: añawe A, andudu E, *ontb.* BCDFG. — 13. °rakṣa ACEFG: °rakta B, °rasa D. — 15. °padi ABF: °pandi DG, °di C, °pada E. — 15. sarpapuṣpa BCEFG: bhujanggakusuma AD. — 15. kawutah BG: kautah ACF, kamutah E, kayutah D. — 19. nikang kakarangan CG: ning° BF, ni° AD, °karangan E. — 20. rājāwĕta BCEFG: rājāwṛtta A, rājāwata D. — 22. kuluma ADFG: kaluma C, tuluma B, kuma E. — 22. wrĕtis ABCDEG: wrĕtih F. — 23. bicangan ABDEFG: biñcangan C. — 23. lukas BCDEFG: lukak A. — 23. °dingkik daluding ADF: °dangluding E, °dingkin °B, °dingkit dalungding CG. — 24. awipaya AC: awapaya G, yawapaya B, lawamaya E, papaya D, awapaha F. — 24. luluron BCEFG: luluḍon AD. — 25. kulĕn ABCDFG: kulĕs E. — 25. sĕpatan ABCDF: sĕpat EG. — 26. tambra: tumbrap ABC, tambrat E, tumrat F, tumprap G, tumatras D.

urang watang; makara . . . urang tanah; arakaṭa . . . yuyu; warura . . . kakul; santĕn angrereñcek . . . sumpil; wrĕgan . . . susuh; baḍawang jĕnar . . . bulus kuning; ĕmpas . . . bulus.

Atalar-talaran atut parangan, anaramāngsâmukti, langĕn arannya.

Asrang swara ning kuñjara ring tĕlĕng ning ranu, anaramāngsa mīna, kalawan cakrawāka. Kuñjara nga. pĕcuk; cakrawāka nga. krĕkwak.

Sukĕt ing ranu:

wṛkṣângadokĕn . . . kapu-kapu; wālakadarwa . . . sĕlutdara;

pg. XIV. kantakajīwa . . . rara | kamalo; drĕpaniram . . . irim-irim; sapta-

rĕngga . . . ganggĕng; romaharṣa . . . lumut; sungsung guyu . . . weweyan; anggaměli tan asingsĕt . . . uwah-uwih.

Awuwuh têkang sarwa-sĕkar ing beji:

sugandhika . . . tuñjung bang; rawit angrĕngu . . . tuñjung biru; pranilina . . . tuñjung wṛtti; kamala çweta . . . tuñjung putih; puṣpângadokĕn . . . talipun; tataranggina . . . tarate; ghĕṇṭa rasa . . . kangkung.

Wuwusĕn sang hyang Acintya, mañipta sakalwir ning taḍahan, awĕlas tĕmĕn ring sang Wṛkodara. Tan ilang takonakĕna warṇa ning taḍahan. Sama awaḍah kañcana, rājāwĕtâbun asamir sūtra perĕmas. Tîkang toyâwangi winaḍahan kukus maṇik abokor mas tatur.

Amuwus sang hyang Acintya: „Mĕne ingong angucap-ucapa lawan si Wṛkodara. Didinyâbhoga sakarĕngan." Polahe alapa, sakṣaṇa anaḍah rahadyan. Icchā rasa ning manah. Wus anginum tīrthâwangi, wus amucang. Pun Ḍalang mwang pun Sĕmar anĕḍa carikanira rahadyan. Yen angucapa rahaden Wṛkodara tan samanya ta sira sang mungguh ring nusa, tan ana çabda karĕngö.

---

1. tanah BCDEFG: tatanah A. — 2. warura AC: walura DEFG, wayura B. — 2. angrereñcek BCDEF: arereñcek A, angrengreñcek G. — 2. wrĕgan ACDEF: wrĕgat E, wrĕgak G. — 2. susuh CDEF: suhsuh ABG. — 4. °amukti ABCDFG: °ambhukti E. — 4. langĕn B: lalĕng A, langgĕng G, *ontb.* CDEF. — 8. °angadokĕn BCDFG: °angawĕdokĕn A, °angadekĕn E. — 8. °darwa ABCDFG: °darma E. — 10. harṣa E, tarsa CDFG, tasa A, tangsa B. — 11. weweyan AFG: wewehan BCDE. — 13. angrĕngu ABCEFG: arĕngu D. — 14. pranilina ABDF: pralina E, prahilina G, praniliña C. — 15. puṣpa° BDEFG: wāṣpa° A, *ontb.* C. — 15. talipun ABEG: kalipun F, *ontb.* CD. — 15. tataranggina BCFG: tataraginas AD, tatarangkinas E. — 17. wuwusĕn BCDEFG: uwusĕn A. — 17. Aciñtya BCDEFG: Añcintya A. — 19. rājāwĕta ABCFG: rājāwata D, *ontb.* E. — 19. °abun A: *ontb.* BCDEFG. — 20. kukus ABD: pucung CF, cucupu G, *ontb.* E. — 21. mĕne BCDFG: mĕnen A, *ontb.* E. — 22. polahe ABCF: *ontb.* EDG. — 22. alapa BCF: lapa A, *ontb.* DEG. — 24. Ḍalang BCDFG: Dilem A, *lac.* E. — 26. samanya BCDFG: sama A, *lac.* E.

Kañcit mijil sang hyang Acintyâpranesa sarwi angidung-ngidung. Masambhrama: „Bhāgea sira, sang Wṛkodara. Bhāge kamayangan kita prāpti marêri ngong. Mangke ingong wruh ing kita. Mĕlasakĕn kita, sang Wṛkodara, tan polih kita maguron-guron ring çrī ḍang hyang Droṇa. Aja kita oliha kang çabda mahottama, apan kita den-pet kapatianira."

„Bapa Nawaruci, tan sĕngganĕn ati rasa dentâmuwus iri ngong. Den-kon mami amet kaanan ing bañu mahāpawitra."

„Aḍuh anakku sang Wṛkodara, tan ana bañu mahāpawitra, anging yen de ningong. Norâna manih kang bañu tuhu kang
pg. xv. ma|hāpawitra, anging sang hyang tīrtha kamaṇḍalu, pinaka-urip ing dewatā nawasanga, sang hyang amṛtañjīwanī nga., urip ing caturlokapāla lawan pañca-ṛṣi. Ewĕh tĕmĕn kang wruha ring bañu mahāpawitra. Ana ta panabda mami, sang Wṛkodara, lĕkasakĕna ing yuddha: Citrasena pinaka-kawanin, Citrānggada pinaka-kaçūran, Citraratha pinaka-kadhīran, Gandharwa pinaka-çānta, pinaka-ramya, pinaka-tṛpti, pinaka-artha, pinaka-kalangĕn.

Nihan andĕl ning kaṣatriyan: abhītah, asayah aprĕgigatah. Abhītah . . . tan mundur ing raṇa; aprĕgigatah . . . tan mundur kakehan ing lawan; asayah . . . mati andagakĕn lawan. Iku tingkah ing çūradhīra, anakku sang Bhīma.

Lwirnya nga. amla, kaṣāya, tikta, kaṭuka, lawaṇa, madhura. Amla nga. asĕm; kaṣāya nga. sĕpĕt; tikta nga. pahit; kaṭuka nga. pĕḍĕs; lawaṇa nga. asin; madhura nga. manis. Yêka sinangguh ṣaḍrasa nga.

Pṛthiwī, āpah, teja, bāyu, ākāça mungguh ring çarīra. Pṛthiwī

---

3. °pranesa A: pramesya CF, *ontb.* BDG, *lac.* E. — 4. bhāgea C: bahageya AFG, *ontb. andere hss.* — 4. bhāge BF: salah AC, *ontb.* G *lac.* DE. — 9. Nawaruci: *als boven.* — 9. sĕngganĕn BG: ṣĕngguneĕn CF, sĕngganĕnan A, *lac.* DE. — 9. ati rasa AFG: ing rasa C, atihirasa B, *lac.* DE. — 10. mami BFG: *ontb.* AC, *lac.* DE. — 14. amṛtañjīwanī AF: amṛtajīwanī CG, amṛtajīwa B, *lac.* DE. — 16. ana ta B: ana CG, anaa A, ata F, *lac.* DE. — 17. lĕkasakĕna BFG: lĕkasakĕn A, lĕkas C, *lac.* DE. — 19. °tṛpti: °trĕpi AFG, °trĕtpi B, °krĕp C, *lac.* DE. — 19. °kalangĕn ACFG: °kalangan B, *lac.* DE. — 20. nihan G: nahan ACF, *ontb.* B, *lac.* DE. — 20. kaṣatriyan B: kasatyan AFG, kasatya C, *lac.* DE. — 20. abhītah A *en andere hss.: lac.* DE. — 20. asayah ABCFG: *lac.* DE. — 20. aprĕgigatah ABFG: amrĕtigatah C., *lac.* DE. — 21. abhītah A *en andere hss., lac.* DE. — 21. aprĕgigatah ABFG: amrĕtigatah C. *lac.* DE. — 22. asayah ABCFG: *lac.* DE.

pinaka-kulit, āpah pinaka-rah, teja pinaka-daging, bāyu pinaka-tahulan, ākāça pinaka-sumsum. (Yêka kang sinangguh pañcama-hābhūta nga.)

Ikang pañcatanmātra yêki tĕmahannya: çabda-tanmātra mandadi talinga, sparça-tanmātra mandadi kulit, rūpa-tanmātra mandadi mata, rasa-tanmātra mandadi liḍah, gandha-tanmātra mandadi irung. Yêka sinangguh pañcagolaka nga.

Tumamběh tang aṇḍa bhuwana mwang saptapātāla, sapta-bhuwana: bhūh-loka . . . wětĕng, bhuwah-loka . . . ati, swah-loka . . .
pg. XVI. ḍaḍa, tapaloka . . . gulu, janaloka . . . ilat, mahā- | loka . . . irung, satyaloka . . . mata.

Saptapātāla nga.: rasatala . . . silit, wetala . . . pupu, nitala . . . tur, mahātala . . . wĕntis, sutala . . . pagĕlangan ing suku, talātala . . . walakang dalamakan, santala nga. lĕlĕpanya i sor.

Wyaktinya sinangguh aṇḍa bhuwana çarīra nikang janma samangke. Maděg ta saptaprabata, gumulak tang sapta-arṇawâlum aměnĕng kang saptadīpa, sumilir tang daça-bāyu.

Saptaprabata nga.: ungsilan . . . gunung Mālyawān, palit-palitan . . . gunung Niṣadha, limpa . . . gunung Gandhamandana, paru-paru . . . gunung Malaya, udara . . . gunung Triçṛngga, ampĕru . . . gunung Windhya, ati . . . gunung Mahāmeru.

Muwah anantāsana nga. lwirnya: padmāsana, bhadrāsana, paryangkāsana, swastikāsana, wīryāsana, daṇḍāsana. Nahan hyang āsana nĕm prabhedanya, tunggal awak ya.

Tathāpi nihan palungguhan sang mangabhyāsa prayoga-sandhi. Tĕlas pwa sira malungguh, prasiddha sira umimpĕnakĕna sang hyang urip. Petĕn ikang ekacipta, kempĕn prasiddha sang hyang

---

2. (—) B: *ontb.* ACDEFG. — 5. sparça°: saparça° C, parça° B, paça° A, arṣa G, *lac.* DEF. — 7. yêka BG: *ontb. andere hss.* — 9. bhūhloka ABG: *ontb.* CDEF. — 9. bhuwahloka ABCG: *lac.* DEF. — 9. swahloka ABG: çwa C, *lac.* DEF. — 10. tapaloka, *vgl. K.B.W. III, 297:* tampo° ABC, tampoh° G, *lac.* DEF. — 11. satyaloka C: sapta° ABG, *lac.* DEF. — 12. rasatala ABG: kapatala C, *lac.* DEF. — 12. wetala ABCG: *lac.* DEF. — 12. nitala C: *ontb. andere hss.* — 13. mahātala BCG: mahāta A, *lac.* DEF. — 14. santala, *vgl. K.B.W. III, 297*: rasatala ABCG, *lac.* DEF. — 15. nikang: ikang ABC, ika G, *lac.* DEF. — 17. saptadīpa ABCG: *lac.* DEF. — 18. ungsilan A: wusilan BG, wingsilan C, *lac.* DEF. — 18. Mālyawān B: malyawa AG, malwawan C, *lac.* DEF. — 21. Windhya: widhya ABCG, *lac.* DEF. — 22. bhadrāsana BCG: bhasana A, *lac.* DEF. — 25. tathāpi BG: yathāpi AC, *lac.* DEF. — 25. palungguhan CG: patungguhan B, panggulugan A, *lac.* DEF. — 25. sang mangabhyāsa B: sa° CG, sa manganyasa A, *lac.* DEF. — 27. kempĕn B: kempan A, apipĕn C, kempĕl G, *lac.* DEF.

urip. Maprāṇāyāma ta sira, anata bāyu, Bhīma, nga. Lwirnya: recaka, pūraka, kumbhaka. Recaka nga. wĕtwakĕna bāyu rumuhun sakêng tutuk saingannya. Pūraka nga. isĕpĕn bāyu sakîng irung, saingannya ĕntyakĕna. Kumbhaka nga. pĕgĕngĕn ikang bāyu sakawĕnang ning akuñci, wijilakĕna ing netradwāra. Yapwan tan ingabhyāsa, wijilakĕnâtata ring irung, irit-irit aywa kinumbhaka. Ping pitu diwasa ning akuñci, yâpan angel prāṇāyāma. Tuhun ikang cipta aywa tumular de nikang prāṇāyāma, mwang ginawayakĕn ri tĕḍuhan ing rajah tamah, ring prakāra ning kasatyan, nguniweh aywa ning çarīrānta.

Muwah ana ta kuñci len sakêrika, umĕnĕng tan pambĕkan juga.
pg. XVII. Yan uwus ika recaka, pūraka, ku|mbhaka, rumuhun gawayakĕna tang kuñci rahasya. Ikang tutur juga andĕlakĕna ring kadalīpuṣpa. Ya pwan enak andĕlnirêngkana. Kapanggih ikang atis ĕñĕt, trus tĕka ring antakaraṇa. Daya têki sinangguh mamūjākĕn prāṇa, sthaṇḍila jāti nga., sĕmbah hyang alit. Mangkana tingkahnya dening masamādhi. Byakta ilang ikang bāyu ganal, mati pralīna ring sangkanya, apan tan cinetana dening ātma. Nahan mārga kuñci rahasya nga.

Ajāgrapada, asuptapada, aswapnapada, dewaçabda. Ajāgrapada nga. angadĕg awas tumingal. Asuptapada nga. malinggih manupĕna. Aswapnapada nga. aturu angampĕlu. Dewaçabda nga. angrĕngö swara. Ya ta sinangguh caturpada nga. ring windunāda. Tĕgĕs ing prapañca nga. ring windunāda, patĕngah-tĕngah ing ati ring cipta iḍĕp.

Kang ring kumbha maṇi lima tungtung ing pupusuh; ring kadalīpuṣpa tungtung ing tutud; ring cucupu maṇik tungtung ing ampĕru; sang hyang tunggal-tunggal ring unḍuh-unḍuhan ing ati. Aran ing çarīra ring dalĕm sang hyang

---

1. maprāṇāyāma BC: mapramanayama A, maprayamana G, *lac.* DEF. — 4. pegĕngĕn BG: pĕgĕng A, pĕtĕngĕn C. *lac.* DEF. — 5. wijilakĕna G: mijilakĕna C, wijilakĕn A, *ontb.* B, *lac.* DEF. — 7. kinumbhaka G: kimbhaka A, kinunbhaka C, *ontb.* B, *lac.* DEF. — 8. prāṇāyāma: marayana AC, marayaka B, marana G, *lac.* DEF. — 12 ika ABG: *lac.* CDEF. — 14. ĕñĕt ABC: *ontb.* FG, *lac.* DE. — 17. pralīna BFG: līna A, *ontb.* C, *lac.* DE. — 20. ajāgrapada ACF: agrapada G, *ontb.* B, *lac.* DE. — 20. asuptapada ACFG: *ontb.* B, *lac.* DE. — 20. aswapnapada ACFG: *ontb.* B, *lac.* DE. — 20. ajāgrapada ABCFG: *lac.* DE. — 21. asuptapada ABCFG: *lac.* DE. — 22. aswapnapada ABCFG: *lac.* DE. — 28. tunggal-tunggal ABCG: *lac.* DEF. — 29. unḍuh-unḍuhan ACG: unḍah-unḍahan B, *lac.* DEF.

musṭika-ājñāna, aran ing çarīra ring jaba sang hyang pasṭika-ājñāna.

Drĕpataya, harṣataya, cakramakah kanimittan ing çabda arum, ulat amanis. Drĕpataya nga. tumingal ing mangigĕl lan angrĕngö swara ning angidung. Harṣataya nga. angrĕngö swara ning unen-unen. Cakramakah nga. angambu gandhâwangi mwang amanis. Kang nimitta līlā prāyanya. Çabdârum nga. aris ing pangucap manohara. Ulat amanis nga. tan arĕngu kang alis, ajer ing ulat.

pg. XVIII. Ikang pañca-bāyu nga.: prāṇa, apāna, samāna, | byāna, udāna. Bāyu munggw ing mukha apāna nga. Bāyu munggw ing ĕlĕt samāna nga. Bāyu munggw ing ati udāna nga. Bāyu mangĕdalakĕn ātma byāna nga. Bāyu munggw ing sarwasandhi prāṇa nga.

Awuwuh bāyu nāga, kumāra, kṛkara, dewadatta, dhanañjaya. Ikang bāyu nāga magawe twab wiṣayanya. Ikang bāyu kumāra magawe kĕkĕdutĕn wiṣayanya. Ikang bāyu kṛkara magawe wahin wiṣayanya. Ikang bāyu dewadatta angob wiṣayanya. Ikang bāyu dhanañjaya anabda wiṣayanya. Nahan daça-bāyu nga. mangulahakĕn çarīra.

Awuwuh tîkang pañcendriya. Cakṣwindriya . . . mata, manon wiṣayanya sakalwir ning rūpawarṇa. Ghrāṇendriya . . . irung, angambu gandha awangi mwang abacin wiṣayanya. Karṇendriya... karṇa, angrĕngö çabda ala ayu wiṣayanya. Jihwendriya . . . liḍah, wiṣayanya ṣaḍrasa. Twakindriya . . . kulit, angrasani panas tis wiṣayanya, manut wulu puhun. Ya têka pañcendriya nga.

Awuwuh lilima malih daçendriya nga. Wākindriya . . . cangkĕm, wiṣayanya manabda. Hastendriya . . . tangan, wiṣayanya manggaměl. Pasthendriya . . . purus, wiṣayanya manuwuhakĕn reta ring anakbi mwang manguyuh. Pāywendriya pamungkur, wiṣa-

---

1. musṭika °ABCG: *lac.* DEF. — 1. pasṭika° ABG: astika° C, *lac.* DEF. — 2. drĕpataya BG: drĕpatayang AC, drĕmataya D, *lac.* EF. — 2. harṣataya AG: arsataya B, harṣatayang C, *ontb.* D, *lac.* EF. — 2. cakramakah ABG: cakramanah CD, *lac.* EF. — 3. drĕpataya ABG: drĕpatayang C, drĕmataya D, *lac.* EF. — 4. harṣataya AG: arsataya B, harṣatayang C, *ontb.* D. *lac.* EF. — 5. cakramakah AG: cakramanah C, yakramana D, *ontb.* B, *lac.* EF. — 6. kang BCG, ka AD. *lac.* EF. — 8. apāna CD: aprāṇa A, awana B, *ontb.* G, *lac.* EF. — 9. apāna ABCD: awana G. *lac.* EF. — 9. ĕlĕt BG: ilĕt AC, *ontb.* D, *lac.* EF. — 12. kumāra ACDG: *lac.* BEF. — 12. kṛkara A: kṛkura CD, *ontb.* G, *lac.* BEF. — 13. kumāra ACDG: *lac.* BEF. — 14. kṛkara AG: kṛkura CD, *lac.* BEF. — 17. mangulahakĕn D: ang° C, mangolahakĕn A, *ontb.* G, *lac.* BEF. — 24. wāk° AB: twak° CG, *lac.* DEF. — 26. pasthen° ABDG: masthen° C, *lac.* EF. — 27. mwang manguyuh BCG: *ontb.* A, *lac.* DEF.

yanya mangising mangĕntut. Pādendriya . . . suku, wiṣayanya lumaku. Ya tîka daçendriya nga.

Anakku sang Bāyusuta, ikang nawasanga mungguh ring çarīra, muwah tîkang pañca-ṛṣi mwang caturlokapāla.

Pṛthiwī pinaka-daging, āpah pinaka-gĕtih, teja pinaka-rūpawarṇa, bāyu pinaka-urip, ākāça pinaka-angĕn-angĕn.

Indra ring mata, Baruṇa ring irung, Kowera ring kuping, Yama ring cangkĕm, Kuçika ring kulit, Garga ring daging, Metrī ring
pg. XIX. otot, | Kuruṣya ring tahulan, Prĕtañjala ring sumsum, Içwara ring pupusuh, Mahīçwara ring paparu, Brahmā ring ati, Ludra ring gĕtih, Mahādewa ring gajih, Çangkara ring limpa, Wiṣṇu ring ampĕru, Çambhu ring inĕban, Çiwa ring tĕngah ing ati. Paramaçiwa tutup ing ati.

Sira bhrā Çuci tungtung ing pupusuh lungguhira. (Sira bhrā Raden tungtung ing ati palinggihanira). Sira bhrā Pangeran tungtung ing ampĕru lungguhira. Sira bhrā Tuwan patĕngah ning gajih lungguhira. Sira bhrā sang Atalaga ring jro ning angĕn-angĕn ring windu pĕpĕt lungguhira. Sira bhrā sang Kasuhun ring lĕngkĕr ing usus ring patumpukan ing ati palinggihanira.

Asor sira tan kasoran. Aluhur sira tan kaluhuran. Jagat pinaka-çarīra, rat bhuwana pinaka-ati. Puṣpa sang hyang taya, lingga sang hyang tattwa. Norâna wetan, norâna kidul, norâna kulon, norâna lor, norâna madhya. Tanpâwak, tanpa çarīra. Yawa ika, yawa iki. Sa-Jawa gĕng ning ulun.

Pasalahan ing rāga nga.:

Netra mantuk marîng sang hyang Indra.
Irung mantuk marîng sang hyang Baruṇa.
Talinga mantuk marîng sang hyang Kowera.
Cangkĕm mantuk marîng sang hyang Yama.
(Kulit mantuk marîng sang hyang Kuçika.

---

7. Kowera ABCDFG: *lac.* E. — 8. Kuçika ABCF: Kursika D, Korsika G, *lac.* E. — 8. Garga ABCDFG: *lac.* E. — 8. Metrī ABCDFG: *lac.* E. — 9. Kuruṣya ABCDFG: *lac.* E. — 9. Prĕtañjala ABDFG: Prĕtagjala C, *lac.* E. — 10. °çwara BCD: °çora AG. *lac.* EF. — 13. Paramaçiwa, *zie beneden*: Prama° A, prāṇa° BCG, *ontb.* DF, *lac.* E. — 14. (—) BCDFG: *ontb.* A, *lac.* E. — 16. bhrā B: *ontb.* ACDFG, *lac.* E. — 21. °ati BFG: °tiati A, °tigati C, °tiyati D, *lac.* E. — 22. tattwa G: tahwi A, tattang B, tawang CDF, *lac.* E. — 22. norâna BFG: nora ACD, *lac.* E. — 22, 23. norâna: *als boven.* — 23. çarīra BFG: çalīra ACD, *lac.* E. — 30. (—) F: *lac. andere hss.*

Daging mantuk marîng sang hang Garga.
Otot mantuk marîng sang ¸hyang Metrî.
Tahulan mantuk marîng sang hyang Kuruṣya.
Sumsum mantuk marîng sang hyang Prĕtañjala.)
Pupusuh mantuk marîng sang hyang Îçwara.
Paparu mantuk marîng sang hyang Mahîçwara.
Ati mantuk marîng sang hyang Brahmā.
Gĕtih mantuk marîng sang hyang Ludra.
Gajih mantuk marîng sang hyang Mahādewa.
Limpa mantuk marîng sang hyang Çangkara.
Ampĕru mantuk marîng sang hyang Wiṣṇu.
Inĕban mantuk marîng sang hyang Çambhu.
Patĕngah ing ati mantuk marîng sang hyang Çiwa.
Tutup ing ati mantuk marîng sang hyang Paramaçiwa.
Tungtung ing pupusuh mantuk marîng bhrā Çuci.
Tungtung ing ati mantuk marîng bhrā Raden.
Tungtung ing ampĕru mantuk marîng bhrā Pangeran.
Patĕngah ing gajih mantuk marîng bhrā Tuwan.
pg. xx. Jro|ning angĕn-angĕn ring windu pĕpĕt mantuk marîng bhrā sang Atalaga. Lĕngkĕran ing usus (ing) tumpukan ing ati mantuk marîng bhrā sang Kasuhun.

Mārganira sang hyang ātma, yan atinggal sakîng çarîra, yan adalan ing mata, wuta ring niṣkala. Yan adalan ing irung, tumbung ring niṣkala. Adalana ring kuping, tuli ring niṣkala. Adalana ing cangkĕm, bisu ring niṣkala. Adalana ing poyuhan, tan lanang ring niṣkala. Adalana ing pamungkur, lunglang ring niṣkala. Mārganira sang hyang ātma, adalana ring ĕmbun-ĕmbunan, tan ana sukṛta ning çarîra.

---

5. Îcwara BCDG: Indraçwara A, *ontb.* F, *lac.* E. — 6. Mahîçwara B: Mahîçora G, Îçwara A, Îçora C, *ontb.* DF, *lac.* E. — 14. sang hyang BCG: *ontb.* ADF, *lac.* E. — 14. Paramaçiwa A: Prama° D, Prāṇa° BCG, *ontb.* F, *lac.* E. — 16. Raden, *vgl. boven*: Tuwan ABCDFG, *lac.* E. — 17. Pangeran, *vgl. boven:* Raden ABCFG, Dewa D, *lac.* E. — 18. Tuwan, *vgl. boven:* Pangeran ABCDFG, *lac.* E. — 20. (—) C: *ontb.* ABDFG, *lac.* E. — 23. wuta F: uta AB, picĕk C, *ontb.* DG, *lac.* E. — 24. adalana BCFG: yan adalana A, *lac.* DE. — 25. adalana BCFG: adalan A, *lac.* DE. — 25. poyuhan C: poyuh-hoyuhan G, poyuh-oyuhan ABF, *lac.* DE. — 25. lanang BFG: lana AC, *lac.* DE. — 26. adalana BCFG: adalan A, *lac.* DE. — 26. lunglang: lungla A, lunglar B, ulĕr F, lunggah G, lunga C, *lac.* DE. — 27. mārganira BG: dalananira ACF, *lac.* DE. — 27. adalana BG: lamun adalana A, lamun kesah C, lamun lunga F, *lac.* DE.

Awuwuh têkang pañca-pati, anakku sang Bāyusuta, [tan] kemutakĕna denta, apan lĕkasira sang siddhapuruṣa. Sang hyang lingga mĕngkok nga. ring pĕjah malungguh. Sang hyang lingga nastiti nga. ri pĕjah mangadĕg. Sang hyang lingga makale . . . ri pĕjah masiḍakĕp. Sang hyang lingga jātmika . . . ri pĕjah tan pangaḍuh tan pangĕkĕs. Sang hyang lingga maçuci . . . ri pĕjah malawas magĕring. Sang hyang lingga pandonan . . . ring pĕjah mahas marîng ṣetra. Iku ta pañca-pati nga.

Awuwuh muwah dadi daça-pati nga. Ri pĕjah tan patinggal rāga: mokṣawa nga. Ana tâgni murub sakîng çarīra: agnihara nga. Ana ta tīrtha mijil sakîng rarāgan: atoyahara nga. Ana ta mĕtu medhi sakîng çarīra: abāyuhara nga. Iku daça-pati nga., anakku sang Bāyusuta.

Ana ta pañcātma nga.: ātma, parātma, rasātma, nirātma, satyātma. Ya ika pañcātma nga.

Ana muwah: antarātma, anyātma, pāywātma, hantarātma, adhīrātma. Gĕnĕp sapuluh daçātma nga.

Daçaçīla paramārtha nga.: towekṣa, mudita, karuṇa, karuṇi, tan çabdacapala, santoṣa, wirati, çūra, dhīra, dhāraṇa. Patunggal-tunggalannya: towekṣa nga. asih ring sapananggha ning wong.
pg. XXI. Mudita nga. tan pangĕmu ala. | Karuṇa nga. ambĕk manohara. Karuṇi nga. tan pamateni sarwa-tumuwuh. Tan çabdacapala nga. tan pangowahi çabda. Santoṣa nga. tan amamāda. Wirati . . . tan manāçikā. Çūra . . . wani. Dhīradhāraṇa nga. tan pangucap. Ika daçaçīla paramārtha nga.

Ana ujar trilābha nga.: parīkṣamāna, rājamāna, phalawodāna. Parīkṣamāna nga. bhāwa lakṣaṇa; rājamāna nga. tan pangucap

---

1. [tan] AC, *verwijderd: ontb.* BFG, *lac.* DE. — 2. kemutakĕna A: kengĕtakĕna BFG,kemutan C, *lac.* DE. — 3. hyang BCFG: *ontb.* AD, *lac.* E. — 5. ri pĕjah BD: *ontb.* ACFG, *lac.* E. — 7. pandonan BCDG: mandonan A, pandon F, *lac.* E. — 8. ṣetra BCDFG: çĕma A, *lac.* E. — 11. atoyahara BEFG: ateyahara A, atoyara CD. — 12. medhi ABEG: meti CD, *ontb.* F. — 12. abāyuhara BE: bāyu° CDG, abañu° A, *ontb.* F. — 14. pañcātma EG: pañcaātma ABCF, *lac.* D. — 14. nirātma BFG: *ontb.* ACE, *lac.* D. — 15. pañcātma C: pañcaātma AB, *ontb.* EFG, *lac.* D. — 16. anyātma CE: pānyātma A, panpātma B, *ontb.* FG, *lac.* D. — 18. paramārtha BCDEG: *pala*° A, *ontb.* F. — 20. sapananggha ACD: sapanangka BEG, samanangka F. — 20. ning BCEFG: ni AD. — 22. °tumuwuh AEFG: tatanduran CD, tumuhuh B. — 24. manāçikā ABCDFG: manasaka E. — 25. paramārtha BE: pala° A, *ontb.* CDFG. — 26. trilābha B: trilana ACDEFG. — 26. phalawodāna D: malawodana AEF, paladadana C, *ontb.* BG.

naya-naya; phalawodāna nga. tan aarĕp salwir ning panganggo.

Mewĕh tĕmĕn sira sang amateni daçendriya, kanimittan ing ana sukhatṛṣṇā: tṛṣṇā ring çarīra, tṛṣṇā ring amangan anganggo, tṛṣṇā tumingal ing bhūṣaṇa, tṛṣṇā dening rājadrĕwe, mwang dening istrī makweh; sangkane tan pĕjah ikang daçendriya."

„Ingsun ta bapa Nawaruci, jātenana denta, kang kawaça amatyani daçendriya."

„Aḍuh anakku sang Truspātāla, norâna sira sang mahāpaṇḍita amatyani daçendriya. Sira sang kawaçâmateni, sira sang wus pĕgat ing kauwus-uwusan, sira sang wus awas ing pati urip, sira sang lāghawa ring kapatin, sira sang wus amanggih rasa ning enak lawan tan enak, sira sang wĕnang amastwani tan kawastu, sira sang pawitra tan pinawitra, sira sang angucap tan wĕnang ingucap, sira sang tan kĕna lara lapa, sira sang luput ing tuwa pati, sira sang tan kasongan ing ākāça, tan kasangga dening pṛthiwī, tan kalangkahan dening rahina kalawan wĕngi, tan kasuluhan dening râditya, wulan, lintang, tārānggaṇa, sira sang wus lĕga anarawang tingalira ring rat bhuwana. Mangkana sira sang amatyani daçendriya, tuhu yan arusit wĕkas ning
pg. XXII. rusit nga."|

„Bapa Nawaruci, ingong atakon arane kang agawe rat bhuwana ika."

„Aḍuh anakku sang Bhīma, prana tĕmĕn kang dera-takonakĕna. Masa wruha sira, yan tan mami umajarakĕna ring sira. Sira sang hyang anantawiçeṣa nga., sira sang hyang tanpa çarīra nga., sira sang hyang alĕngis nga., sira sang hyang mūrchā nga., sira sang hyang mūrti ning lĕwih nga. Ananta nga. wani; wiçeṣa nga. urip ing rat kabeh; mūrchā nga. tan katon; lĕwih nga. tan anâmaḍani. Tan ana hyang angluhurana, hyang ning hyang, wĕkas ning hyang."

---

1. phalawodāna ABDEG: paladadana C, *ontb.* F. — 6. Nawaruci: *als boven.* — 6. kang BCG: ka D, *ontb.* AEF. — 9. amatyani *of* amateni, *andere hss.:* amatyeni A, *cor.* — 10. kauwus-uwusan: uwus-uwusan C, kausuwusan A, kawusuwusan D, wuwus-wuwusan E, kawuwus-wuwusan F, *ontb.* BG. — 10. sang E *en andere hss.: ontb.* AB. — 12. sang: *als boven.* — 12. amastwani EF: amastuni A, amastu CD, *ontb.* BG. — 16. kalangkahan CDE: kalangkaha A, *ontb.* BFG. — 17. wulan D: ulan ACE, *ontb.* BFG. — 21. Nawaruci: *als boven.* — 23. °takonakĕna AEF: °patakonakĕna BG, °palaku CD. — 25. sira BE *en andere hss.: ontb.* A. — 28. mūrchā BG: mur ACDEF.

„Bapa Nawaruci, kalingane lilima arane kang agawe rat bhuwana ika."

„Atut, anakku sang Bāyusuta, mangko kita wĕruh, anak mami."

„Bapa Nawaruci, ingong atakon ring wong aturu sangkane angipi, paran lunga ring çarīra?"

„Sang hyang Ātma lunga ring rarāgan."

„Marîng ĕndi ta parane lunga?"

„Marîng madhya ning ākāça. Kanimittan ing wong agĕring, sang hyang Ātma lunga ring çarīra."

„Kang atunggu rarāgan pira ta kehe, bapa Nawaruci?"

„Sang hyang Manon, sang hyang Pramāṇa, sang hyang Patunggu-urip. Tĕlu kwehe, anakku sang Wṛkodara. Lunganira sang hyang Ātma agĕring. Lunganira sang hyang Manon wuta. Ilanga sang hyang Pramāṇa kalĕngĕr. Ilanga sang hyang Patunggu-urip mati. Gĕnahe sama ring çarīra. Sang hyang Manon mungguh ring uděran ing mata, rūpanira tan pendah çoçoca nīla, mĕlĕng-mĕlĕng abiru. Sang hyang Pramāṇa mungguh ring kumbha maṇik, rūpanira kadi çoçoca kusyaraga. Sang hyang Patunggu-urip rūpanira kadi sandhe sumunu abang. Mungguh ring pasĕla-sĕla
pg. XXIII. ning cipta i|ḍĕp sira sang hyang Patunggu-urip. Iku anakku sang Bāyusuta, arang atarangtang wong wruha ring rūpanira sang hyang Patunggu-urip, muwah sang hyang Pramāṇa, sang hyang Manon. Rūpanira sang hyang Ātma tanpa warṇa."

„Antyanta gunge utang ingong, bapa Nawaruci, denta aweh çabdâtuhu, wĕkas ning uttama. Bapa Nawaruci, ndi ta rūpa ning bañu mahāpawitra? Warahana aku, bapa Nawaruci, rūpa nikang sinangguh pawitra!"

Sumahur bhagawān Nawaruci: „Bhīma, ingong apajara iri

1, 5, 11. Nawaruci: *als boven.* — 12. Pramāṇa DEFG: Prĕmāṇa ABC. — 14. wuta BC: uta AEF, *ontb.* DG. — 15. Pramāṇa E: Prĕmāṇa ABCDF, *ontb.* G. — 15. kalĕngĕr BCEFG: alĕngĕr A, kalĕr D. — 15. ilanga CDF: ilang ABEG. — 17. ring CD: ing BEFG, *ontb.* A. — 17. uděran ACEG: undĕran F, wudĕran B, udir-udiran D. — 17. tan pendah BDEFG: °kadi AC. — 18. Pramāṇa DE: Prĕmāṇa ABCF, *ontb.* G. — 18, 20. ring CD: ing BEFG, *ontb.* A. — 22. atarangtang: atarengteng ABDEFG, atereteng C. — 23. Patunggu-urip CFG: urip ABE, Matunggu° D. — 23. Pramāṇa DE: Prĕmāṇa ABCFG. — 25, 26, 27. Nawaruci: *als boven.* — 29. sumahur F: sumawur ABCDEG. — 29. Nawaruci: *als boven.*

kita ring ĕndi ta nggonanta ameta kaanan ing bañu mahāpawitra, apan ati masuka marîng Bhāratawarṣa. Sakasangga dening pṛthiwī, (sakasongan dening ākāça), sakasuluhan dening râditya, wulan, lintang, tārāngganạ, ndatan ana çuci ika.

Yen katĕmu ring ucap-ucapan dening ngong, anakku sang Bhīma: udaka ramīnâcute, çaçāngka Rāhu micute, kusuma bhrahmarâmicute, brāhmaṇa goh amicute.

Kalingannya, anakku sang Bhīma:

Udaka aran ing bañu, mīna aran ing iwak. Sing pawitra norâna kadi bañu atut ujar ing loka. Ring bañu pawitra duk tan kesingan dening mīna. Bañu nimittane tan pawitra dene kesingan dening mīna.

Çaçāngkâran ing wulan. Sang hyang wulan sinangguh pawitra, nimittane pinūjā dening ṛṣi, çewa, sogata, pinañcadaçī dening pawitranira. Paran ta nimittane tan pawitra? Denya kapangan de sang khala Rāhu. Acute aran ing tĕḍa.

Kumuda aran ing tuñjung. Sing pawitra kĕmbang norâna kadi kĕmbang ing tuñjung. Paran ta nimittane tan pawitra? | pg. xxiv. Denya kesĕp, kesingan, koyuhan dening kumbang mwang tawon.

Yan ring loka norâna kadi sang brāhmaṇa rakwa sinangguh mahāpawitra, apan sira pinaka-sāri ning dadi. Wĕnang anggĕlungi sang prabhu, aněnĕḍĕpi, angastreni. Iwa mangkana tan pawitra sira. Go aran ing lĕmbu, cute aran ing tĕḍa. Sapa tan wruha sang brāhmaṇa, yan akĕmbulan lawan gudel amangan pĕhan sira. Nimittane tan pawitra sang brāhmaṇa.

Ana sira sang siddhapuruṣa ngaranira, sang wiku kinaanan de sang yogīçwara. Mangkana ta lwir ning çuci. Yo nga. māyā; gi aran ing tunggĕng; çwa nga. lĕwih; ra nga. tunggal. Mahā-

---

1. nggonanta ACDE: nggonta B, gonanta FG. — 1. bañu BDEFG: bayu C, *ontb.* A. — 2. ati ABEFG: apati C, maati D. — 3. (—) EG: °ing° B, °ring° F, *ontb.* ACD. — 4. wulan G: ulan ABCDEF. — 4. tārāngganạ CD: trāngganạ ABEFG. — 6. ra °ABEFG: *ontb.* CD. — 6. Rāhu ABF: ratu C, wu D, *ontb.* EG. — 7. brahmara° AFG: brahmana° BCE, brahmahu D. — 7. goh AG: kos BE, gu C, *ontb.* DF. — 9. norâna BG: nora AEF, tan CD. — 13. wulan B: ulan ACDEFG. — 13. wulan BC: ulan AEFG, *ontb.* D. — 14. °daçī ACDE: °daçih BFG. — 16. Rāhu, *vgl. boven:* Rāwu ABCDEFG. — 20. norâna CDFG: nora AB, *ontb.* E. — 21. sira pinaka-sāri ning dadi B: °çarīra ning andadi E, sāri ning andadi pinakâdinya A, pinaka-sāri ning andadi CF, sāri ning andadi G, *lac.* D. — 22. iwa AEFG: ewa B, tiwa C, *lac.* D. — 23. go ABC: goh EF, nggoh G, *lac.* D. — 24. gudel ACFG: godel BE, *lac.* D. — 25. brāhmaṇa BE *en andere hss.:* brahma A.

puruṣa pwa nga. Mahā nga. lĕwih; puruṣa nga. kawanin. Kalingannya, anakku sang Bhīma, sira sang wikan tĕlas lāghawa ring tapabrata, ring tattwajñāna, muwah yogasamādhi, [kang] saanaananira bhaṭṭāra Dharma. Sira sang uwus ning rāja ājñānanira. Sirâtṛṣṇā, sirâpĕgat. Apan sira uwus wĕnang, wĕnang wurung, wĕnang dadi. Apan sira uwus awas ing sakaton, warajñāna, tan sangçaya tumanggalang ring rāganira. Sang wiku uwus amanggihakĕn kaṣṭaguṇan dening tîkang mandiguṇa ring uni. Mandiguṇa nga. kaṣṭeçwaryan. Mapa ta lwirnya?

Ana wuwus mami, anakku sang Bhīma, rĕngönĕn denta. Aṇimā, laghimā, mahimā, îçitwa, waçitwa, (prāpta, prākāmya, yathākāmawaçayitwa.) Kalingannya: Aṇimā nga. wĕnang agung saka ring agung, wĕnang alit saka ring alit. Laghimā nga. wĕnang abot kadi watu, wĕnang ḍangan kadi kapuk salamba. Mahimā nga. wĕnang sarūpa-rūpanira, wĕnang dadi anom, dadi atuwa. Îçitwa nga. wĕnang katon, wĕnang tan katon, kawaça arūpa lanang, arūpa wadhon. Waçitwa nga. wĕnang sira majalāntara, manampak wetan mĕtu kulon, masilurup ing bañu tan tĕlĕs, pg. xxv. masilurup ing lĕmah tanpa bañu kawaça, sapa|ra-paranira tan ginulang-gulang. Prāpta nga. wĕnang sakarĕpira tĕka, wĕnang amor ing bāyu, çabda, iḍĕp. Prākāmya nga. kawaça sira ambaramārga, lumaku tan molih ing mangel, sumĕpĕr ing ḍangka, kabuyutan, kahyangan, pinūjā sinĕmbah ing rat kabeh.

3. tapa° BEFG: tattwa° A, tata° C, *ontb.* D. — 3. muwah yogasamādhi BE: mwang° CFG, *ontb.* AD. — 3. [kang] A, *verwijderd*: ka C, *ontb.* BDEFG. — 5. wurung FG: urung ABE, uwus C, *ontb.* D. — 6. awas ing BEF: ning A, awas C, wuwus ing G, *ontb.* D. — 6. warajñāna ACEF: waragjñāna D, paraājñāna G, talanggaṇa B. — 7. °galang AFG: °gala CDE, °galing B. 8. kaṣṭaguṇan A: aṣṭaguṇa B, kaṣṭaguṇa EFG, açwaguṇa D, açwagaṇa C. — 8. mandiguṇa ACD: *ontb.* BEFG. — 9. mandi° ABEG: mĕḍani° F, *ontb.* CD. — 9. kaṣṭeçwaryan, *vgl. K.B.W. I, 221*: kaṣṭaçwara ABF, kaṣṭaçwaran CD, kaṣṭeçwara E, *ontb.* G. — 9. lwirnya: ywanya A, hahpyannya B, wyan CD, laywan E, hahuwanya F, *ontb.* G. — 10. rĕngönĕn BG: rĕngö ACEF, rĕngĕnta D. — 11. (—) *bijgevoegd naar onderstaande specificatie in* A: *ontb.* ABC, prāpta, prākāmya E; prāpti, prakampwa, wasinit D; prāpta, prākāmya, waçitwa FG. — 17. waçitwa EF: waçitya AB, weçitwa G, wasit CD. — 17. majalāntara ABFG: mañ° DE, man° C. — 18. mĕtu BDEFG: wĕtu A, matu C. — 19. sapara-paranira, vgl. *K.B.W. III, 550 sub* waçitwa: sapa ta aranira ABCDEFG. — 19. tan, *vgl. K.B.W. III, 550 sub* waçitwa: ta A, tang C, lagi BEFG, sang D. — 21. ambaramārga, *vgl. K.B.W. I, 221 sub* aṣteçwarya: bramāga A, mamramāga B, mamramaragga E, ambramaga C, amatiga D, mambramaga F, mabrahmaga G. — 23. ing rat BF: ring rat E, ning sarat A, sang rat C, dening sarat G, *ontb.* D.

Yathākāmawaçayitwa nga. wĕnang masuk ājñānanira ring rat kabeh, wiçeṣa ta sira ring sarwatarka.

Sira ta sinangguh mahāpuruṣa nga., sira ta yogīçwara nga., sang wiku kinaanan pasuk wĕtu ning tuhu. Iku ta ingaranan sang paṇḍita.

Pa nga. apaḍang; ḍi nga. aluhur. Kalingannya, anakku sang Bhīma, mewĕh, anakku, sang ingaranan sang paṇḍita.

Yo nga. māyā; gī nga. awak; çwa nga. lĕwih, tan kalĕwihan, tan angga; ra nga. tunggal. Sira ta yogīçwara nga.

Sira ta bhaṭṭāra nga. Bha nga. ro; ṭā nga. isi; ra nga. tunggal. Kalingannya, anakku sang Bhīma, tunggal isi ning jagat iki.

Sira ta wiçeṣa. Wi nga. tan ana; çeṣa nga. isi. Kalingannya, anakku sang Senāpati, sira sang wĕruh sāri ning bhuwana, wĕnang sira sĕngguhĕn wiçeṣa.

Sira kang mahāpuruṣa, sira ta mahāpawitra, apan sira wĕruh ring pati urip. Mwang sira wĕruh ḍasar ing pṛthiwī, luhur ing ākāça, sira amaragati, ājñāna.

Anakku sang Wṛkodara, sira atakon rūpa ning bhaṭṭāra; katĕmu tan katĕmu denta, Bhīma. Iku rūpa ning çuci arane, sira pawitra nga."

„Bapa Nawaruci, ndi ta kaananira sang sinangguh pawitra?"

„Anakku sang Senāpati, antyanta mūḍha tĕmĕn kita. Bhīma, pet si kalingan ing wikw asambhawa.

Ana mānuṣa amet dharma, pinaka-çiṣya sang paṇḍita.

Manon ta sira tanpa mata, angrungu tanpa karṇa, angambung
pg. xxvi. tanpa irung, angucap tanpa tutuk, lumaku tanpa suku, anggaměl tanpa tangan, miběr tanpa ĕlar.

Kunang ika tan bāyu, tan çabda, tan iḍĕp. Kunang ika taya paramārtha, tanpa lwah, taya gṛhanya. Tiningkah adoh juga ika, kabeh byaktanya tan katon. Taya nga. tan panut ika. Sang hyang Dharma katon, kagraha ika denira dewaçaraṇa.

---

1. yathākāmawaçayitwa, *vgl. K.B.W. I, 221 sub* aṣṭeçwarya: yatika mpwa waçinityata A, yatika mayawaçinityasa B, yatikampwa waçinit C, yatika mpwa waçing nitya E, yatikampwa wasinatpaça F, yeka pwa taçinityaṣa G, *ontb.* D. — 6. pa C: mahā BEFG, mata A, *lac.* D. — 6. ḍi ACEFG: wi B, *lac.* D. 16. mwang BG: mwah A, *ontb.* CDEF. — 17. amaragati: amaratiga ABG, amatiga CF, kamatig E, *ontb.* D. — 19. katĕmu BEFG: paněmu C, paněmu° A, *ontb.* D. — 21. Nawaruci: *als boven.* — 24. °çiṣya BCEF: °çikṣya AG, *lac.* D. — 25. sira BEFG: kita AC, *lac.* D. — 26. anggaměl BG: anggaměla E, agamĕlan AC, *ontb.* F, *lac.* D. — 30. taya BEG: kaya AC, *ontb.* F, *lac.* D.

Ana muwah kengĕtakĕna wimāna bhaṭṭāra Dharma wastw asambhawa. Mewĕh ta ya tan kĕna dadinya. Dadi wwang ta ya, dadi lanang, dadi wadhon; dadi satto masuku pat, rumangkang, lumur wĕtĕngnya, satto linganku iri ya. Tan ana kuciwanya ring dadi wwang. Wĕruh mangigĕl mawĕḍihan, bisa mangidung macarita, wĕruh mayoga masamādhi; prājña çakti, tan anâmaḍani. Kunang pinakâhāranira, tan pati papanganira; amangan pwa awaknira ḍawak, anginum pwa ya rahira ḍawak. Irika ta ya sang maawak tan alara ta ya; tan endah, tuhu sukha gumuyu. Tan panginak-inak awan ing uwus langguk. Kaçaktin mewĕh wiweka ring aji. Kunang iki, anakku sang Bhīma, prayatnakĕna denta ujar ingong, Bhīma."

Sumahur sang Bhīma: „Ndi ta sinangguh çūnya, bapa Nawaruci?"

„Anak mami sang Senāpati, dak-warah kita rūpa ning çūnya. Arane iku çūnya nga. Luhur ing çūnya: taya. (Luhur ing taya: ranu). Luhur ing ranu: nispṛha. Luhur ing nispṛha: kuṣṭi nga. Luhur ing kuṣṭi: pramāṇa wiçeṣa. Luhur ing pramāṇa wiçeṣa: Çiwayoga. Katon pwa ya manarawang aputih sumirat tanpântara. Ya Çiwamaṇḍala nga. gṛha mokta ring luhur ing kanirbāṇan. Kunang luhur ing Çiwa: Paramaçiwa, anirupadarwa. Ya tîka kamokṣan nga. Ya iki wĕkas ning Çiwa kabeh. Ya ika Çiwa-gambhīra nga., tatkāla bhaṭṭāra Çiwa anglumrahakĕn ing awaknira.

pg. XXVII. Sira ta wĕkas ning dewa, | mantra kang uttama, mwang wĕkas ning aji, saana ning tattwajñāna. Çiwa wĕkasnya kabeh.

Kunang antaka ning Çiwa: windunāda. Antaka ning windunāda:

---

4. linganku iri ya F: °iraya A, tiriya E, linganggwa riya C, ngangkwa° B, linya° G, *lac.* D. — 5. mawĕḍihan C: mawĕḍiyan BFG, mawĕḍiya A. mawĕliyan E, *lac.* D. — 7. papanganira EG: panganira B, papangani sira A, papangani iya C, *lac.* DF. — 8. rahira BEG: rahnya C, awaknira A, *lac.* DF. — 8. sang maawak tan alara: °maawaka° E, samaawak° G, sama anawakana° A, masihakatan° B, samawaka ta lara C, *lac.* DF. — 10. langguk AFG: langgut E, langkeguk B, langkung C, *lac.* D. — 12. sumahur: *als boven.* — 13. Nawaruci: *als boven.* — 15. (—) CDEG: *ontb.* AB, *lac.* F. — 16. kuṣṭi ABCDG: kuṣṭa E, *lac.* F. — 17. kuṣṭi: *als boven.* — 19. mokta CE: moktah ABDG, *lac.* F. — 19. luhur ing BDE: luhur G, *ontb.* AC, *lac.* F. — 20. Çiwa BEG: Çiwah ACD, *lac.* F. — 20. °çiwa BDEG: °çiwah AC, *lac.* F. — 21. Çiwa: *als boven.* — 22. tatkāla CE: natkāla ABDG, *lac.* F. — 22. Çiwa: *als boven.* — 22. anglumrahakĕn G: lumrahakĕn ACD, lumbrahya B, lumbrahakĕn E, *lac.* F. — 23. kang uttama: kaottaman ABG, kayottaman E, hotadi CD, *lac.* F. — 24. Çiwa: *als boven.* — 25. Çiwa: *als boven.* — 25. windunāda BCDEG: °nādah A, *lac.* F. — 25. windunāda: *als boven.*

çūnya. Mapa ta lwirnya? Kadi tungtung ing sandhe, mangkana lwir ing çūnya.

Telerep, lisus, gĕrĕh, gĕntĕr, glĕḍĕg, patĕr, yan mungguh ring çarīra: telerep kĕḍap ning mata; lisus wĕtu ning bāyu; gĕrĕh kĕtug ning mahwab; glĕḍĕg wĕtu ning masĕgu; gĕntĕr wĕtu ning mawahin; patĕr wĕtu ning mangucap.

Mapa ta lwir ning taya? Kadi tampak ing kuntul anglayang ring ākāça, mangkana lwir ning [çūnya] taya.

Mapa ta yoga nikang çūnya lawan taya? Mĕtu ta kang sūkṣma. Kadi ĕnḍĕp-ĕnḍĕp lwir ning sūkṣma.

Kunang antaka ning atīta, anāgata lawan wartamāna, ika sinangguh atīta, anāgata lawan wartamāna ring niṣkala.

Kunang antaka ning kanirāçrayan kacakrabhawa ājñāna nirmala. Antaka ning ājñāna nirmala: ĕning-ĕning lĕpas. Antaka ning ĕning-ĕning lĕpas: acintya. Antaka ning acintya: nirājñāna. Antaka ning nirājñāna: nirāwaraṇa.

Kengĕtakĕna wuwus mami, sang Senāpati. Den-pratyakṣa ring sang hyang kauwus-uwusan, aranira sang wĕkas ning mangucapakĕn jagat rat bhuwana mwang dharma, aji, widhi, tattwabhuwana mwang tattwajñāna, tattwajñāna wiçeṣa, tattwajñāna nirmala. Apan ing uwus ning kāryanira kabeh sira sang wĕruh amastu; pawitra tan pinawitran, çuci tan çinucen. Tanpa aran dāsīnira antukan ing antuk-antuk, alĕngĕng alĕngis. Witnya tunggal wuwus.

---

3. gĕrĕh E *en andere hss.: ontb.* AB. — 3. patĕr BCE *en andere hss.: ontb.* A. — 7. ning BE *en andere hss.: ontb.* A. — 8. [çūnya] ABCE, *verwijderd: ontb.* G, *lac.* DF. — 9. nikang: kang AC, *ontb.* BEG, *lac.* DF. — 10. sūkṣma BC: çūnya A, *ontb.* EG, *lac.* DF. — 11. anāgata lawan wartamāna: atuta lawan tata manahnya A, yatuta lapartamanah C, atuta lawan manah atata E, atuta lawartyamanah D, atut kalawan manahata G, *ontb.* B. — 12. anāgata: nagara nga. ABCEG, *lac.* DF. — 12. wartamāna AEG: wartamanah C, warṣamana B, *lac.* DF. — 13. ning kanirāçrayan kacakrabhawa: atutala kālaçrayan antukanira kanirāçrayan kacakrabhawana A, antakāla kanirāçrayan° BE, °kadhirāçrayan G, kaniraprayan kacakranawan C, *lac.* DF.

Opm. Hs. D is niet af en eindigt op pg. XX met de passage over: waaktoestand, droomlooze slaap, droomtoestand, goddelijke stem, welke passage overeenstemt met pg. XVII hs. A. In de volgende critische aanteekeningen zal D niet meer worden vermeld.

17. kengĕtakĕna EFG: engĕtakĕna B, tĕngĕtakĕna A, tĕngĕtĕn C. — 17. den° BEFG: depun° AC. — 21. uwus B: wuwus ACFG, *ontb.* E. — 22. tanpa EF: tan C, *ontb.* ABG. — 22. dāsīnira BFG: dāsanira E, dasidira A, disinira C. — 23. alĕngĕng alĕngis E: alĕngĕng alĕngit FG, lĕngĕng lĕngit A, lĕngĕ lĕngit C, awĕnang alĕngit B. — 23. witnya BEFG: wit A, hit C.

Kalingannya, anakku sang Bhīma, sira ta sinangguh bhaṭṭāra
pg. XXVIII. mūrchā nga. Iku ta rū|pa ning tanpa warṇa, tanpa rūpa. Sira rūpa ning tanpa çarīra. Paran ta ucapĕn denira sang wus wĕruh? Tan pangĕn-angĕn sira ring len. Sira wiku tan ingaskāran. Sira nirupadarwa, sira nirāwaraṇa, sira nirajñāna, sira wĕkas ning wĕkas; tan anâdoh tan anâparĕk. Sira sangka ning dadi, sira sangka ning wurung. Sira parantunan ing rahina wĕngi. Iki dharma kauwus-uwusan nga.

Ana muwah wuwus mami, sang Senāpati. Pangawaça ningong tiruněn denta, anakku sang Bhīma: amādapa, adṛçādṛça, ajalāntara, ambhāmodara, atrānggaṇa, adūragamana, acintyagamana, bhojanasiddhi, angambah gagana. Patunggal-tunggalannya:

Amādapa nga. angambah pucuk ing tahĕn. Adṛçādṛça nga. atapakan pawana. Ajalāntara nga. atapakan râditya wulan. Ambhāmodara nga. atapakan megha. Adūragamana nga. añipta saisi ning rājakaḍaton den-prāptia. Acintyagamana nga. wĕnang sĕmbahĕn ing dewatā nawasanga, pañca-ṛṣi, caturlokapāla, anak-anaka wulan. Bhojanasiddhi nga. keḍĕp sapamastu. Anampak gagana . . . saḍĕpa sakîng pṛthiwī.

Iku kemutakĕna denta, anakku sang Senāpati. Pangawaça ningong kengĕtakĕna, sang Bhīma.

Ana warah mami, anakku sang Truspātāla. Saurip ing sakatingalan kabeh kengĕtakĕnâywa malupa. Urip ing pṛthiwī, āpah, teja, bāyu, ākāça. Urip ing pūrwa, dakṣiṇa, pacima, uttara, eçānya, gneya, neriti, bāyabya.

Urip ing pṛthiwī sang hyang Gambura nga., rūpa kadi rambut salamba. Urip ing āpah sang hyang Ayu, rūpa kadi kĕmbang tinurut. Urip ing teja sang hyang Pañcawarṇa, rūpanira kadi kĕmbang mangle. Urip ing bāyu sang hyang Rūpawarṇa. Urip
pg. XXIX. ing ākāça sang hyang Triguṇa, rūpanira kadi ne|tran widure.

---

7. wurung CFG: urung ABE. — 7. parantunan CEF: parantuna A, parantukani B, pangrantunan G. — 10. adṛçādṛça AFG: adrĕṣadrĕṣan BEC. — 11. ambhāmodara A: ana° BG, tata° C, aba° EF. — 12. bhojanasiddhi, *zie beneden:* tejana° A, gojala° C, ajñāna° BFG, *ontb.* E. — 13. adṛçādṛça AFG: adrĕsadrĕsan BCE. — 14. wulan FG: ulan ABC, *ontb.* E. — 15. ambhā° EG: lambhā° A, anda° B, ana° C, *ontb.* F. — 18. wulan: *als boven.* — 18. bhojanasiddhi ABCG: *ontb.* EF. — 24. pacima BCEG: pañcima A, *ontb.* F. — 25. eçānya A: erçānya BCEFG. — 25. gneya AG: gneyan BCE, *ontb.* F. — 25. neriti E: nariti ABG, neritya C, *ontb.* F. — 25. bāyabya ABG: wāyabya CE, *ontb.* F.

Urip ing patĕngah ing langit sang hyang Antabhuwana, rūpa kadi ĕlar ing mañūra.

Urip ing pūrwa sang hyang Tiñjota ngarannya, rūpa kadi antiga ning itik, sañjatanira triçūla.

Urip ing dakṣiṇa sang hyang Nandika, rūpa kadi teja sakalangan sañjatanira padma.

Urip ing pacima sang hyang Kṛpādhipa, rūpa kadi kĕmbang angsanânĕḍĕng, sañjatanira moksala.

Urip ing uttara sang hyang Surini, rūpa kadi kĕmbang wonga tĕlĕng biru, sañjatanira cakra.

Urip ing eçānya sang hyang Mṛtijoti, rūpa kadi wĕsi ginurinda, sañjatanira canggah.

Urip ing bāyabya sang hyang Candraka, rūpa kadi antiga ning wiyung, sañjatanira konta.

Urip ing neriti sang hyang Kāmādhipa, rūpa kadi kĕmbang weweyan, sañjatanira wuluku.

Urip ing gneya sang hyang Ratnanagara, rūpa kadi cakra ning rat, sañjatanira sarpanāga.

Urip ing Jambudīpa sang hyang Ratnaçiwa, rūpa kadi bañu muñcar.

Urip ing Malayu sang hyang Ratnawiçākha, rūpa kadi bañu mungguh ing rwan ing kamumu.

Urip ing Wanokling sang hyang Ratnahyang, rūpa kadi râditya wahu mijil.

Urip ing Bali sang hyang Ratnawindu, rūpa kadi nenetra bubur-buburan.

Urip ing Tañjungpura sang hyang Ratnajīwa, rūpa kadi nenetran intĕn.

Urip ing nusa Jawa sang hyang Madhyakusuma, rūpa kadi nenetran mirah.

Urip ing râditya sang hyang Ratnawa, rūpa kadi pahesan.

Urip ing wulan sang hyang Adiwangga, rūpa kadi damar kurung.

Urip ing lintang sang hyang Ratnakusuma, rūpa kadi sandhe murub.

Urip ing rahina sang hyang Brĕngĕngĕng, rūpa kadi tawon angalih.

---

1. ing BE *en andere hss.: ontb.* AF. — 7. pacima: *als boven.* — 11. eçānya, A: *als boven.* — 13. bāyabya ABFG: wāyabya CE. — 15. neriti E: nariti ABFG, neritya C. — 17. gneya AFG: gneyan BCE. — 19. °çiwa: *als boven.* — 28. intĕn A: wintĕn BCEFG. — 31. Ratnawa BE: Ratnajīwa ACFG.

Urip ing wĕngi sang hyang Siḍĕmpati, rūpa kadi ĕduk sakakab.

pg. xxx. Urip ing udan sang | hyang Kṛtamāya, rūpa kadi pāradâputih binabar.

Urip ing riris sang hyang Tīrthamaya, rūpa kadi pāradâkuning binabar.

Urip ing warṣa sang hyang Citramaya, rūpa kadi mas sinangling.

Urip ing taṭit sang hyang Kusumakumram, rūpa kadi maṇik sphaṭika.

Urip ing teja sang hyang Amañcawarṇa, rūpa kadi kĕmbang angçokânĕḍĕng.

Urip ing kukuwung sang hyang Tigawarṇa, rūpa kadi kĕmbang tinurut.

Urip ing gĕrĕh sang hyang Angsonandani, rūpa kadi lungsir ulung kasilir.

Urip ing megha sang hyang Trangtrangnadī, rūpa kadi kukus.

Urip ing angin sang hyang Pracaṇḍânila, rūpa kadi awun-awun.

Urip ing bangawan sang hyang Ganggāsada, rūpa kadi tunggak ning tahĕn.

Urip ing parwata sang hyang Tuwuhprasthiti, rūpa kadi nīradâpanṭa.

Urip ing watu sang hyang Cucupumaṇik, rūpa kadi salaka sinangling.

Urip ing tahĕn sang hyang Tajuga, rūpa kadi papan ing pustaka.

Urip ing sarwa-kumatap-kumitip sang hyang Kṛṣṇanirmala, rūpa kadi ĕnḍĕp-ĕnḍĕp mungguh ring ākāça.

Urip ing janma sang hyang Pañcamaya, rūpa kadi kukunang sumamburat.

Iku, anakku sang Senāpati, pawarah mami iri kita, saurip ing sakatingalan satungkĕb ing rat iki kabeh. Kengĕtakĕna sawuwus mami, sang Bāyusuta, den-pratyakṣa kita, aywa malupa."

„Bapa Nawaruci, ingong atakon muwah. Sapa kang anak-anak ring pāda hyang Guru?"

„Prana tĕmĕn kang dera-patakonakĕna, anak mami sang

---

4. Tīrthamaya EG: Titamaya A, *ontb. andere hss.* — 17. Ganggāsada CF: Sattwaganggāsada A, Anggasadda B, Ganggāsadah E, *ontb.* G. — 19. Tuwuhprasthiti C: Tuwuprastati E, Wuhprasthiti B, Tuwuhpratiti A, Tuwuhprastāti F, *ontb.* G. — 20. nīradâpanṭa ABEF: nindaran C, *ontb.* G. — 24. Kṛṣṇanirmala BCFG: Tṛṣṇa° A, Kṛṣṇanimala E. — 26. Pañcamaya BCEFG: Pañcamala A. — 30. aywa BCEFG: maywa A. — 31. Nawaruci: *als boven.* — 33. dera-patakonakĕna CEFG: den-takonakĕna A, *ontb.* B.

Bhīma, masa wruha sira yan tan mami umajarakĕna. Sira bhaṭṭāra mūrchā nga. Apan sira wĕkas ning dewa, kang anak-anak ing pāda hyang Guru mijil sakîng mahājñāna nirmala. Ping kalih ning mayoga mijil bhaṭṭārī Umā. Apan tan ana rat bhuwana, norâna wetan, norâna kidul, norâna kulon, norâna ĕlor, norâna
pg. xxxi. madhya. Norâna pṛthiwī, āpah, teja, | bāyu, ākāça. Awang-awang uwung-uwung anguluwung. Tan ana dewa, pañca-ṛṣi, tan ana caturlokapāla, tan ana widyādhara widyādharī, tan ana yakṣa yakṣī, bhūta ḍĕngĕn, piçāca piçācī.

Pinupulakĕn pāda hyang Guru lawan bhaṭṭārī Umā pañcawāra manis. Mayoga bhaṭṭārī Umā lawan pāda hyang Guru ring Meruphasṭika. Tĕmbeanira mayoga mijil sakîng lĕpa-lĕpa ning tangan: pūrwa, dakṣiṇa, pacima, uttara, madhya.

Kaping kalih ing mayoga mijil: eçānya, bāyabya, neriti, gneya.

Kaping tiganira mayoga mijil kang dewatā nawasanga.

Kaping patira mayoga mijil tang caturlokapāla.

Kaping limanira mayoga mijil kang pañca-ṛṣi.

Ping ĕnĕmira mayoga mijil kang widyādhara widyādharī.

Ping pitunira mayoga mijil yakṣa yakṣī, bhūta ḍĕngĕn, bhūta piçāca.

Kaping wolunira mayoga mijil: āpah, teja, bāyu, ākāça.

Ping sanganira mayoga mijil: râditya, wulan, lintang, trānggaṇa, tīrtha, gĕni.

Kaping sapuluhnira mayoga mijil tîkang pratimā masomahan, amijilakĕn wĕka lanang wadhon, masomahan manak-anak maburanahan. Mūla ning ana mānuṣa [ring manuh] ring madhyapada, iku ta nga. anung, anakku sang Senāpati. Mūla-mūla ning ana dewa mwang mānuṣa ana ring rat bhuwana kabeh, iku anakku sang Senāpati, pūrwa ning anung nga. Mūla ning ana dewa wong winuwus ing rat bhuwana.

Anak mami sang Bāyusuta, ngong-wastoni kita rumangsuka marîng garbha ning ulun."

---

2. wĕkas CEFG: wĕka A, *ontb.* B. — 10. pinupulakĕn B: pinupulakĕna CEFG, pinuḍulakĕn A. — 13. pacima BCEFG: pañcima A. — 14. eçānya A: erçānya BCEG, *ontb.* F. — 14. bāyabya A: *als boven.* — 14. neriti AE: nariti BCG, *ontb.* F. — 14. gneya ABCG: gneyan E, *ontb.* F. — 16. °lokapāla BCEG: °loka A, *ontb.* F. — 17. kang BE *en andere hss.: ontb.* A. — 18. widyādhara BG: widadara CE, *ontb.* AF. — 19. pitunira CEG: saptanira B, pituhira A. — 22. wulan: *als boven.* — 26. [—] ACFG, *verwijderd: ontb.* BE. — 31. °wastoni BCEFG: °astu A.

„Atut, bapa Nawaruci, masa kawaçaa kita, apan agung çarīra ningong."

„Anakku sang Senāpati, kawaça sira rumangsuka. Rat bhuwana
pg. xxxii. iki kawaça ru|mangsuka ring çarīra ning ulun. Kita rika apan
5. alit, tan kawaçaa rumangsuka?"

Sakṣaṇa rumangsuk sang Wṛkodara.

„Anakku sang Bāyusuta, paran katingalan denta, anakku sang Bhīma?"

„Apaḍang anarawang angawang-awang katingalan de ningong."
10. „Angapa si tan mongkonoa, apan kita wus angrĕngö çabda kang uttama ning uttama, wĕkas ning tutur kalĕpasan. Marĕpa mangetan, anakku sang Wṛkodara! Paran rupane?"

„Aputih."

„Iya aputih rūpane kang wetan. Marĕpa mangidul, sang
15. Wṛkodara! (Paran katon denta?"

„Ana abang katon denku."

„Iya tuhu abang rūpane kang kidul. Marĕpa mangulon, sang Wṛkodara! Ana paran katon denta?"

„Akuning katingalan denku."
20. „Tuhu akuning rūpane kang kulon. Marĕpa mangalor, sang Wṛkodara! Paran katingalan denta?"

„Irĕng katingalan denku."

„Ya tuhu irĕng rūpane kang lor. Tumĕngaa, anakku sang Wṛkodara! Paran katingalan denta?"
25. „Asiwah katingalan denku."

„Iya tuhu asiwah rūpane ring madhya.) Sang Senāpati, mĕdala sira ring garbha ning ulun!"

Jag glis upapĕr, sakṣaṇa mĕdal sang Senāpati.

---

1. atut ACEFG: anut B. — 5. rumangsuka BEG: umasuka C, masuka F, rumañjinga A. — 11. kalĕpasan BE: kalĕpas A, kalpasĕn C, kalĕpasĕn FG. — 11. marĕpa CG: marĕp ABEF. — 14. marĕpa G: marĕp ABCEF. — 15. (—) BCEFG. *Deze lezing verkies ik boven die van A, dat niet zulk een levendig gesprek tusschen Bhīma en Nawaruci weergeeft. A heeft de volgende lezing:* Abang pratingkahe. Iya abang rūpane kidul. Marĕp mangulon sang Wṛkodara. Akuning pratingkahe. Iya kuning rūpa ning kulon. Marĕp lor sang Wṛkodara. Irĕng pratingkahe lor. Iya irĕng rūpa ning lor. Tumĕnga anakku sang Wṛkodara. Paran pratingkahe. Siwah rūpa ning madhya. — 17. marĕpa: *als boven.* — 19. akuning CEFG: yan akuning B, iya akuning A. — 20. marĕpa: *als boven.* — 23. tumĕngaa: tumĕnga ABCEF, tumĕngah G.

„Bapa Nawaruci, age aku mangkata ring kaanan nikang sang hyang amṛtañjīwanī."

„Anakku sang Senāpati, pasalin si kita aran!"

„Sapa arana ningong, bapa Nawaruci?"

„Sang Awirota arananta, malar-malar tan kaciryana dening nawadewatā. Mangkata, anakku sang Bāyusuta, apan ingong wus aweh aji Pangawaça iri kita. Anakku sang Awirota, ayo kita pepeka, lumarisa, apan ingong milu angungkuli iri kita."

HOOFDSTUK V.

Sakṣaṇa mintar sakîng nusa kambangan sang Awirota. Mlĕsat tanpa sintik, miběr tanpa ĕlar. Lumaku angawang-awang ring ambaratala, ajalāntara, ambhāmodara, adṛçādṛça, atrānggaṇa, amādapaa. Tan kawarṇaâglis lampah sang Awirota. Sakṣaṇa
pg. XXXIII.
prāpta ring Baruṇapada. Baruṇapada nga. patĕngah-|tĕngah ing langit, kahyanganira sang hyang Baruṇa. Sah sakîng Baruṇapada prāpta ring (Brahmaloka, kahyanganira bhaṭṭāra Brahmā, prĕnahira kidul bĕnĕr. Lunga sakîng Brahmaloka prāpti ring Indrapada, kahyanganira sang hyang Indra, kulon bĕnĕr. Sah sakîng Indrapada prāpti) ring Wiṣṇupada, kahyanganira bhaṭṭāra Wiṣṇu, lor bĕnĕr. Sah sakîng Wiṣṇupada prāpti ring Kanakawatī ring Apusapusañjīwa, kahyanganira sang hyang Parameçwara, prĕnahira wetan bĕnĕr.

Kasasar lampah sang Awirota, angalor angulon, meh tĕka ring gneya ring Yamaniloka, kahyanganira sang hyang Yama. Amuwus sang hyang Acintya: „Dudu iku mārga, ika si lor wetan

---

1. Nawaruci: *als boven.* — 2. °ñjīwanī AC: °ajiwani B, °añjiwani E, °jiwani G, *ontb.* F. — 4. Nawaruci: *als boven.* — 6. mangkata BE: mangkana A, mangkanata CG, *ontb.* F. — 8. lumarisa G: lumastaryya E, lumawastaring B, lupastariya C, *ontb.* F. — 8. milu angungkuli CG: angungkuli BE, angajĕngi A, *ontb.* F. — 13. sintik B: sitik A, sĕntik G, *ontb.* CE, *lac.* F. — 14. ambara° ACE: ambaran° B, angambara° G, *lac.* F. — 14. ajalāntara BG: añ° ACE, *lac.* F. — 14. ambhāmodara E: abhamodaraa A, anamodahrana B, anamodara G, anamondara C, *lac.* F. — 14. adṛçādṛça C: adṛçādṛçaa AG, ardĕsadrĕsan BE, *lac.* F. — 14. atrānggaṇa G: atrānggaṇaa ACE, tranggaha B, *lac.* F. — 15. amādapaa AG: apaḍapaa BC, amadaa E, *lac.* F. — 18. (—) BCEG: *ontb.* A, *lac.* F. — 23. Parameçwara: *als boven.* — 26. gneya AE: gneyan BG, *ontb.* C, *lac.* F. — 27. lor BCEG: *ontb.* A, *lac.* F.

kahyanganira sang hyang Asmara. Maraa ring eçānya, sang Awirota, katĕmu mĕne denta sang hyang Asmara."

Kañcit mara sang Awirota ring kahyanganira sang hyang Asmara. Aran ing kahyangan ring Candrakiraṇa, lor wetan sakîng Kanakawatī. Kapanggih sira sang ambhakta kawidyādharan, sira juru sĕḍahan ring jĕro pinaka-aranira. Aglis sira sumambhrama ring sang Awirota. „Bhāgea, pukulun! Ndi sinangkanta, tuhan, muwah sapa sirânāma? Awrĕngul ring pratingkah ing rūpa, agung aḍuhur ing pangadĕgan, pantĕs prakoçaa. Asumping ĕmas winarṇa puḍak, anting-anting mirah winarṇa manggis, akakalung sarpa wĕlang. Pinḍa ning tan samanya prāṇagata."

„Sang Awirota aran ingong. Kinonkon ingong dening sang hyang Acintya maraa ring sang hyang Asmara, prāṇagata swakārya ningong."

„Aḍuh pukulun, tan sĕngganĕn añagĕrakĕn sumanggupa, apan sira lagi amĕpĕt ring bhuwana sang hyang Asmara kalawan sang hyang Asmarī. Yan janma mānuṣaa nga. lagi akalihan ring pasarean. Angantosa, pukulun, sakarĕngan!"

pg. XXXIV. Sakṣaṇa mijil sang hyang Asmara, aglis su|mambhrama:

„Bhāgea, sang Awirota! Punapa ta swakārya ning prāpta eñjing?"

„Kinonkon ingsun denira bapa Nawaruci, sira kang angatĕra ingong marîng kahyanganira sang hyang amṛtañjīwanī, kita tuduha ri ngong."

„Wetan bĕnĕr sakîng kahyangan ingong ring kene. Ring Çiwamūrti kahyanganira sang hyang amṛtañjīwanī. Aḍuh sang Awirota, arusit dahat kaananira sang hyang çwetakamaṇḍalu,

---

1. maraa BE: mara A, maraasma C, mangangra G, *lac.* F. — 1. eçānya AG: erçānya BCE, *lac.* F. — 3, 4. kahyangan°, *passim:* kayangan A. — 5. ambhakta ABG: mam° E, amba C, *lac.* F. — 5. kawidyādharan A: kawidyādharen CEG, kang widyādharen B, *lac.* F. — 6. sĕḍahan BCEG: ala A, *lac.* F. — 7. bhāgea BE: bahagea ACG, *lac.* F. — 8. awrĕngul A: awrĕgul C, awrĕkul G, angrĕkul E, angrĕgul B, *lac.* F. — 9. prakoçaa BCEG: akoçaa A, *lac.* F. — 11. pinḍa ning tan samanya prāṇagata G: °prāṇaga AE, pinaṇḍita samanya °B, minḍa ning takṣaka madhya prāṇagata C, minḍa ning tan° F. — 13. prāṇagata A: prāṇa tĕmĕn BCEG, *ontb.* F. 15. sĕngganĕn AF: sĕnggunĕn E, sĕnggahĕn B, sĕngguhnĕn C, sangganěnta G. — 15. añagĕrakĕn E: anagĕrakĕn BC, anagĕrakĕna AG, agĕrakĕn F. — 16. amĕpĕt BEG: amĕmĕt ACF. — 17. yan janma mānuṣaa nga. BCEFG: ya ta kadi janma mānuṣaa A. — 20. bhāgea BE: bahagea ACFG. — 21. Nawaruci: *als boven.* — 21. sira kang BCEFG: *ontb.* A. — 25. Çiwa° CEFG: Çiwah° AB.

tanpa pacuhan, apan urip ing dewatā nawasanga, muwah caturlokapāla, pañca-ṛṣi, sapta-ṛṣi. Atĕngĕt sira sang atunggu, sakweh ing sañjata ring ṣurālaya kabeh ana ngkana, lwirnya: tomara, triçūla, moksala, padma, cakra, gadā, konta, trighora prakāça, canggah, nāgapāça. Lwir nikang atunggu sang hyang Rājapanulah, akĕmit rahina wĕngi, mwang sarpâgung sĕmburnya mandi."

Tan kawarṇaa lampah sang Awirota. Prāpti ring Baruṇapada nga., patĕngah-tĕngah ning langit, kahyanganira sang hyang Baruṇa. Sah sakîng Baruṇapada prāpti ring Brahmapada, kahyanganira sang hyang Brahmā, kidul bĕnĕr. Sah sakîng Brahmapada prāpti ring Indrapada, kahyanganira sang hyang Indra, kulon bĕnĕr. Sah sakîng Indrapada prāpti ring Wiṣṇupada, kahyanganira bhaṭṭāra Wiṣṇu, lor bĕnĕr. Sah sakîng Wiṣṇupada prāpti ring Çiwapada, kahyanganira bhaṭṭāra Çiwa, ring madhya. Sah sakîng Çiwapada prāpti ring kahyanganira sang hyang Parameçwara ring Kanakawatī ring Apusapusañjīwa nga., wetan bĕnĕr. Sah sakîng Kanakawatī kalintangan adoh.

Sakṣaṇa prāpti sang Awirota ring Çiwamūrti, kahyanganira sang hyang amṛtañjīwanī, tinunggu dening sarwa-sañjata. Tan
pg.xxxv. adoh kang nāga sĕmburnya mandi, mwang sang hyang Rājapanulah, langgĕng atunggw ing sang hyang amṛtañjīwanī. Tan wangwang sang Awirota kadhīranira, wet ning lāghawanira age wruh eng wasana.

Aglis manahut ika sarpanāga, mambulĕd manĕsĕb sang Awirota. Tan wismṛti ta sira. Binanting ikang nāga, ingubat-abitakĕn. Sakṣaṇa pĕjah tang nāga denira sang Awirota.

Luminḍih têkang tomara, triçūla, moksala, cakra, gadā, konta, trighora, padma, canggah, sama anuduk sakîng tan ana mawantiwanti ring çarīra sang Awirota. Tan kanin sira tan gumirisin. Salwir ing sañjata tinikĕlakĕna dening hastanira. Lumaju ri

---

5. °pāça E: °pāçah ABCG, *lac.* F. — 14. Çiwapada BCEG: Çiwah° A, *lac.* F. — 14. Çiwa BCEG: Çiwah A, *lac.* F. — 15. Çiwapada: *als boven.* — 15. Parameçwara: *als boven.* — 16. °añjīwa BCEG: °añjīwani A. *lac.* F. 18. Çiwamūrti CEF: Çiwah° AB, Çwapada G. — 22. sang Awirota BCEFG: *ontb.* A. — 22. kadhīranira A: atipakṣanira BCF, paripakṣanira G, antyan pakṣanira E. — 25. wismṛti CFG: wimrĕti E, rĕsmuti A, wislwati B. — 25. ta sira G: *ontb.* ABCEF. — 25. ingubat-abitakĕn G: ingubat-abit BCEF, °akĕna A. — 26. tang nāga denira B: kang nāga de G, °de F, *ontb.* ACE. — 28. anuduk BCEFG: anaḍuk A. — 29. gumirisin BCEFG: gigisin A. — 30. tinikĕlakĕna EF: tikĕlakĕn A, matinikinĕkĕn B, tikĕl G, nikanglakĕna C.

lampahanira ameti sang hyang çwetakamaṇḍalu. Manambut sang Awirota, meh kaĕmbana. Kabĕt dening Rājapanulah, bĕntar pipilinganira sang Awirota.

„Mati ingong, bapa Nawaruci."

Prāpti sakîng tan ana sang hyang Nawaruci mangawang-awang. „Wastu kita mauripa, sang Awirota!"

Agĕsang manganggap-anggap sang Awirota. Amuwus sang hyang Acintya: „Ĕmbanĕn ing alang-alang sarĕnggut sang hyang çwetakamaṇḍalu. Tan ana amaḍani kawaninira sang Awirota. Nora kita kabĕt dening Rājapanulah."

Sakṣaṇa kasambut de sang Awirota sang hyang amṛtañjīwanī. Aprĕgi ta lampahira angade-ade.

Ilang sang hyang amṛtañjīwanī, samâgĕring tîkang dewatā nawasanga, mwang caturlokapāla, mwang pañca-ṛṣi, sapta-ṛṣi.

Kasasar lampah sang Awirota, meh tĕka ring Yamaniloka, kahyanganira sang hyang Yama. „Dudu iku, sang Awirota, dadalan
pg. XXXVI. marîng kapāpan iku. Kang angalor angetan dadalanta." | Amuwus sang hyang Acintya: „Akw angungkuli ri lampah, sang Awirota."

Warṇanĕn sang hyang Asmara, çīghra anututi ri sang Awirota.

Rug ilang urip ning dewatā kabeh. Tan kawarṇaa lampahira sang Awirota.

Kacaritaa sang hyang Parameṣṭhī pinarĕk akalihan bhaṭṭārī Umā. Muni têkang bherī, kālā, çangkha asahuran lawan pereret. Pinarĕk dening dewatā nawasanga, mwang caturlokapāla, pañca-ṛṣi, sapta-ṛṣi, widyādhara, widyādharī, lwirnya: sang Suprabhā, sang Nilottamā, sang Suhini, sang Prabhātaçinī, sang Prabhātawatī, sang Menakā, sang Lĕnglĕngmandanu, sang

---

1. ameti ACEG: umeti F, *ontb.* B. — 2. bĕntar CEFG: bĕtaran A, *ontb.* B. — 5. hyang BEG: *ontb.* ACF. — 4, 5. Nawaruci: *als boven.* — 5. mangawang-awang BCEFG: pangawang° A. — 6. kita BCE: sira AFG. — 7. sang Awirota BCFG: *ontb.* AE. — 8. Acintya BCEFG: Añcintya A. — 8. ĕmbanĕn CEF: ĕmban AB, ĕmbanan G. — 9. çwetakamaṇḍalu E: kamaṇḍalu ABCFG. — 9. sang Awirota BCEFG: *ontb.* A. — 13. ilang BCEF: ribalang ikang A, *ontb.* G. — 15. Yamaniloka BE: Yamani ACG, *ontb.* F. — 17. kang BCEG: *ontb.* AF. — 18. angungkuli BCG: angajĕngi A, *ontb.* E F. 22. kacaritaa CFG: kawarṇaa BE, kañcitka A. — 22. Parameṣṭhī, *zie beneden:* Prameṣṭhī ABCEFG. — 23. asahuran, *zie beneden:* asawuran ABG, awurahan E, masawuran CF. — 23. pereret AEFG: pareret C, pelerep B. — 26. Nilottamā ABCEG: Wilottamā F. — 26. Suhini AEF: Susini BG, Suhi C. — 26. Prabhātaçinī ACFG: Prabhāwisti E, Prabhāwanti B. — 27. Prabhātawatī FG: Prabhāwanti E, Prabhātawañi C, Prāṇatawati A, *ontb.* B.

Tuñjungbiru, sang Sulasih, sang Kuranta, sang Gagarmayang, widyādharī Towok. Rowĕlas kwehnya widyādharī.

Lwir ning dewatā: Brahmā, Wiṣṇu, Īçwara, Mahādewa, Çambhu, Çiwa, bhrā Samīraṇa, Mahīçwara, Baruṇa.

Pañca-ṛṣi lwirnya: Kuçika, Garga, Metrī, Kuruṣya, Prĕtañjala.

Caturlokapāla lwirnya: Maçĕno, Kowera, Yama, Ludra, Çangkara, bhaṭṭāra Lumanglang.

Abyuhan paḍâmarĕk tîkang gandharwa, surāngganā. Samâgring awuyung surālaya kabeh dening kailangan sang hyang amṛtañjīwanī. Manabda sang hyang Parameṣṭhī: „(Sapa sumanggup angrĕbut mangke sang Awirota?")

„Aḍuh pukulun, tan ana sumanggup kawula tanaya pāda bhaṭṭāra."

Sumahur bhaṭṭāra Jagatnātha: „Si Samīraṇa amatyanana si Awirota."

Asahur sĕmbah bhaṭṭāra Bāyu, asanggup amĕjahana.

Sakṣaṇa aluwaran sang hyang Parameṣṭhī pinarĕk akalihan lawan bhaṭṭārī Umā. Anglilipur manah sang hyang Parameṣṭhī, mahas tâkalihan prāpta ring Meruphasṭika.

Kawarṇaa muwah ikang nawadewatā akĕrigan samâsikĕp tomara. Asrang umung tang mṛdangga, kālā, çangkha asahuran
pg. xxxvii. kalawan bherī. Aglis manutug| ing sang Awirota.

Amuwus sang hyang Asmara, añjrit anguwuh: „Den-aglis sang Awirota denta lumaku, sañjata anutug ing kita, aywa kitâpepeka!"

Aglis lampah sang Awirota, lumaju amalayokĕn angĕmban sang hyang amṛtañjīwanī. Gumĕtĕr swara ning surak asrang lawan swara ning bherī; aglis mṛdangga, kālā, çangkha asahuran.

---

2. widyādharī AB: sang E, widadari CFG. — 5. Kuçika ACF: Koçika B, Kurçika E, Korçika G. — 6. Maçĕno ABEG: Maçino F, Marasna C. — 9. awuyung CEF: auyung ABG. — 9. surālaya B: sa° ACEF, sang° G. — 10. Parameṣṭhī CF: Pra° ABE, *ontb.* G. — 10. (—) E: *ontb.* ABCFG. — 12. sumanggup BCE: sumanggupa A, sanggupa F, *ontb.* G. — 14. sumahur : sumawur ABCF, sawurira E, *ontb.* G. — 16. asahur: asawur A, sumawur F, *ontb.* BCEG. — 17. Parameṣṭhī ABCF: Pra° EG. — 18. Parameṣṭhī AC: Pra° BEG, *ontb.* F. — 20. akĕrigan E: agrigan C, akridan G, açrigan A, agritan B, *ontb.* F. — 21. asahuran C: asawuran ABEG, *ontb.* F. — 22. manutug ing A: anutug ing G, anutugi E, manututi B, anuga C, *ontb.* F. — 24. anutug ing A: tinutug BCEG, *ontb.* F. — 26. amalayokĕn EG: amalayokĕna A, apalayokĕna B, *ontb.* C, *lac.* F. — 27. gumĕtĕr B: gumĕr E, gumĕntus G, gumĕmtĕr A, *ontb.* C, *lac.* F. — 28. asahuran: asawuran A, *ontb.* BCEFG.

Katututan sang Awirota ring Baruṇapada, kinĕmbulan dening dewatā nawasanga, pinanah ginanti-ginanti, sinarandu ring arĕp ring pungkur. Tan gigisin sang Awirota. Iwa mangkana tan tĕtĕs dening sarwa-sañjata, salwir ning tomara tĕka tikĕl ring çarīranira dening prakoça sang Awirota.

Aglis larap kĕḍap sang hyang Samīraṇa amet ing sang hyang amṛtañjīwanī. Srĕngĕn sang hyang Bāyu. Kasrĕgagĕn ta tinampel pipilingan sang Awirota bĕntar, sumyar tîkang çwaṇitâdrĕs mijil. Antyanta tan tumingal ing pūrwa, dakṣiṇa, pacima, uttara, madhya, eçānya, bāyabya, neriti, gneya. Angĕmasi antaka sang Awirota. „Mati aku, bapa Nawaruci."

Manabda sang hyang Acintya tan katingalan. „Wastu kita mauripa, sang Awirota!" Sinambhrama ring gĕntĕr, patĕr, linus, taṭit lumarap. Amuwus sang hyang Acintya: „Patangi!" Anganggap-anggap sang Awirota, langgĕng jātipūrṇa kadi pralagi.

Amuwus sang hyang Acintya: „Mami mĕne ameta sang hyang amṛtañjīwanī. Awĕlas ingong iri kita tanpa pacuhan. Ingong aweha ring kita, dak-sĕnḍale sakîng tangane si Bāyu. Ayo kitâ-walang-ati, anak mami sang Awirota!"

Kacaritaa de nikang dewatā nawasanga| [lawan caturlokapāla
pg. XXXVIII. mwang pañca-ṛṣi]. Ri sampunnya mayuddha ring sang Awirota, lunga sakîng Baruṇapada, prāpti ring Çiwapada. Amuwus sang hyang Samīraṇa: „Akĕsĕl hasta ningong, kaki palibaya, amunḍut ing sang hyang amṛtañjīwanī. Didine ring arĕpira sang hyang Yama sang hyang çwetakamaṇḍalu."

---

2. sinarandu AEG: sinarangudk B, *ontb.* C, *lac.* F. — 3. gigisin G: ana wĕdi E, kanan gigisin B, kaanan tan gigisin A, *ontb.* C, *lac.* F. — 4. çarīranira E: çarīranta A, *ontb.* BCG, *lac.* F. — 6. amet ing BEG: marîng A, *ontb.* C, *lac.* F. — 7. kasrĕgagĕn A: kasragagĕn B, kasrĕnggagĕn G, *ontb.* CE, *lac.* F. — 9. pacima BCEG: pañcima A, *lac.* F. — 10. eçānya A: erçānya BCEG, *lac.* F. — 10. bāyabya ACG: wāyabya E, *ontb.* B, *lac.* F. — 10. neriti AE: nariti BCG, *lac.* F. — 10. gneya BCG: gneyan E, āgneya A, *lac.* F. — 11. Nawaruci: *als boven.* — 12. Acintya BCEG: Añcintya A, *lac.* F. — 13. linus A: *ontb.* BCEG, *lac.* F. — 14. patangi B: matangia E, atangi A, matangi C, *ontb.* G, *lac.* F. — 15. jātipūrṇa kadi pralagi CE: jātipūrṇaa yayêng pralagi B, yayêng lagi pūrṇa A, yayêng jāti pūrṇa G, *lac.* F. — 18. aweha BEG: iwaha A, aweta C, *lac.* F. — 18. dak-sĕnḍale B: dak-sĕnḍal CEG, anĕnḍalana A, *lac.* F. — 18. si BEG: ki A, ri C, *lac.* F. — 20. de nikang A: têkang B, punang CE, ikang G, *lac.* F. — 20. [—] ABE, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 22. Çiwapada BEG: Çiwah° AC, *lac.* F. — 23. kaki palibaya BCE: kaki panglimbaya G, panalibaya A, *lac.* F.

Jag glis larap pyar, sakṣaṇa pinet sang hyang çwetakamaṇḍalu dening bhagawān Nawaruci. Kadi winuta netra ning dewa kabeh, kaya sinibakĕn tan wruh duk ilang sang hyang kamaṇḍalu. Kaget kapĕpĕnga mukṣa ring arĕp sang hyang Yama. Geger gumĕntus tîkang nawadewatā ri ilangira sang hyang amṛtañjīwanī.

Anabda sang hyang Anila: „Aḍuh kaki palibaya, tan sāmānya kang amet sang hyang amṛtañjīwanī. Lah kaki palibaya, pamatur ing sang hyang Parameṣṭhīguru, yen ilang manih sang hyang amṛtañjīwanī."

Aglis lampah ning nawadewatā umatur ing sang hyang Parameṣṭhīguru. Tan pangucap sang hyang Parameçwara. Aluwaran ta kang amarĕk. Salwir ning widyādharī lunga sakîng Apusapusañjīwa. Sang hyang Jagatnātha lawan bhaṭṭārī Umā mwang widyādharī jumugjuga marîng Meruphaṣṭika.

Sang hyang Jagatnāthânglipura manahira. Alĕkas ayoga masamādhi ring Meruphaṣṭika. Mrĕbuk arum kang dhūpa panggil, mawanti-wanti anawurakĕna têkang krĕpu kanaka. Warṇa ning kĕmbang ura: mas ginunting lawan mirah mwang salaka, sawarṇa ning lungsir kabeh, sakalwir ning lĕlĕmĕs kabeh ginunting, winor kabeh kinārya kĕmbang ura, krĕpu kanaka nga. Sinanḍing de sang hyang Parameçwara, kapanggihanira sang hyang amṛtañjīwanī, apan awuyung sasurālaya.

Tan kawarṇaa sang hyang Parameṣṭhī mamūjā ring Meruphaṣṭika.

Kunang têkang nawadewatā andulu|r pūjā ning sang hyang Parameṣṭhī.

---

1. jag glis B: jĕg glis C, jigglis G, aglas A, kañcit E, *lac.* F. — 1. çwetakamaṇḍalu C: kamaṇḍalu ABEG, *lac.* F. — 3. sinibakĕn ACE: sibakĕn G, sinabrahakĕn B, *lac.* F. — 4. sang hyang Yama EG: °Maya B, ing Yama C, *ontb.* A, *lac.* F. — 8. Parameṣṭhī° BCF: Pra° AEG. — 10. Parameṣṭhī° C: Pra° ABEG, *ontb.* F. — 11. Parameçwara: *als boven.* — 12. Apusapusañjīwa BCEG: °jīwanī A, *ontb.* F. — 14. widyādharī, *andere hss.:* widadari A. — 14. jumugjuga AG: añjujug E, añjugjug C, *ontb.* BF. — 15. manahira BCEFG: manahnira A. — 16. °phaṣṭika BCEFG: °maṣṭika A. — 17. anawurakĕna BCEG: sumahur A, *ontb.* F. — 17. warṇa ning ACG: warṇanĕn E, tan warṇanĕn B, *ontb.* F. — 18. ura BCEG: *ontb.* AF. — 18. sawarṇa BCEF: sarwa A, *ontb.* G. — 19. sakalwir A: sawarṇa BFG, *ontb.* CE. — 20. sinanḍing BCEG: sinanḍi A, *ontb.* F. — 21. Parameçwara B: Pra° ACG, Mra° E, *ontb.* F. — 22. apan BCEFG: *ontb.* A. — 24. andulur E: andulura A, anduluran B, aduluri C, adulur G, *ontb.* F. — 25. Parameṣṭhī: *als boven.*

HOOFDSTUK VI.

Wuwusĕn sang hyang Acintya, mawak marîng sang Awirota. Wus sinungakĕn sang hyang [Droṇa] amṛtañjīwanī. Çīghra kaĕmban sang hyang kamaṇḍalu.

„Tan sah mami angungkuli, sang Awirota."

Wus lunga sakîng surālaya. Tan warṇanĕn lampahira. Aglis prāpta ring Gajāhoya (dumungkap ing madhyapada. Kañcit kapanggih çrī ḍang hyang Droṇa kalawan çrī mahārāja Driyodhana, sama) tinangkil dening bhujangga, ṛṣi, çewa, sogata mwang brahmarāja. Amuwus çrī ḍang hyang Droṇa: „Bhāgea kita, anak mami sang Wṛkodara, bhāge kamayangan kita prāpta. Aonĕng ingong, anak mami. Olih ta kita kang bañu mahāpawitra?"

Sakṣaṇa ingaturakĕn kang tīrtha mahāpawitra, anirmala, amāyā-māyā, awaḍah kuṇḍī maṇik aputih lumarap maĕning.

Angucap çrī ḍang hyang Droṇa: „Dudu bañu mahāpawitra iku, sang Bhīma, campur tīrtha iku."

Angrĕngö pwa sang hyang Nawaruci, runtik ta sira, tumurun sakîng awang-awang. Amuwus sang hyang Acintya: „Iya iku bañu mahāpawitra, ḍang hyang Droṇa. Mami anĕkakĕna ri kita, apan iku urip ing dewatā kabeh, sang hyang amṛtañjīwanī nga."

Amuwus çrī ḍang hyang Droṇa: „Sakîng ĕndi panangkanta, puṭut acili, cumangkah-cangkah amĕtwakĕn wuwus, angaranana pawitra; tan aiḍĕp ingong. Patunggal-tunggalan ing mahāpawitra: mahā nga. lĕwih; pawitra nga. çuci. Ĕndi ana bañu pawitra? Ya pwa sang hyang kamaṇḍalu kang sinangguh mahāpawitra, pinaka-urip ing rat bhuwana kabeh. Tan aiḍĕp ingong, Nawaruci, iri kita. Lamun ingong alah adharmayuddha angucapakĕna

---

3. mawak ABCG: *ontb.* EF. — 4. [Droṇa] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 4. °ñjīwanī ACG: °añjīwanī BE, *ontb.* F. — 8. (—) BCEFG: *ontb.* A. — 11. bhāgea CE: bahageya ABFG. — 14. ingaturakĕn BCEFG: angaturakĕn A. — 16. angucap BCFG: amuwus E, aglis A. — 17. sang BF: si CEG, sing A. — 18. angrĕngö BCEFG: jumĕnĕng A. — 18. tumurun BCEF: angrungu A, *ontb.* G. — 19. Acintya BCEFG: Añcintya A. — 20. anĕkakĕna BCFG: anĕngkakĕna C, anĕkananabda A. — 21. °ñjīwanī CFG: °añjīwanī E, °ajīwanī B, °nī A. — 22. amuwus BCEFG: panabda A. — 22. panangkanta ABCF: pinangkanta E, sangkanta G. — 23. cumangkah-cangkah G: kumabisa CEF, kumatingkahe B, tingkah A. — 23. amĕtwakĕn E: amĕtuwa A, mĕmĕtuwa B, mĕmĕgu C, amĕmĕtu F, amĕmĕtwa G. — 23. angaranana CEFG: anganana B, anĕnggu A. — 24. mahāpawitra CFG: pawitra ABE. — 25. ana bañu CEFG: bañu ana A, *ontb.* B. — 27. Nawaruci: *als boven.*

sang hyang dharma, kang wĕkas ning kadadin, kang panggĕgĕsĕngan panglĕlĕburan ing çarīra, samana ingong aiḍĕp eng kita. Masa paḍaa kita lawan ingong."

pg. XL. Runtik sang hyang Acintya | pinarājaya ring çabda. Amĕtwakĕn çabdâmandi sang hyang Nawaruci. „Wastu kita, ḍang hyang Droṇa, alabuha ring Lawaṇa-udadhi." Sinambhrama ring gĕntĕr, patĕr, linḍu, prahāra. Siddhi pamastu sang hyang Nawaruci. Yaya apu lawan kunir cumalakĕt, yaya upas racun panabda sang hyang Acintya. (Tĕka sakîng tan ana ikang bāyu pracaṇḍa.) Kasilir kontit çrī ḍang hyang Droṇa marîng Lawaṇa-udadhi. Kombak kombul marîng tĕlĕng ning samudra, kagĕntus ing parang rejeng, kasangkrah ing kakayu çrī dang hyang Droṇa.

„Iku mangko pamalĕsane si Bhīma, apan kita amet kapatian ing sādhu, demu dĕnggi rīṣyā ring sama-samamu tumuwuh, apan kita banas akiryā. Ya iku maka-ḍĕṇḍamu.

Banas akiryā nga. ring paṇḍita anggaḍuh; asaya-saya nga. ring paṇḍitâwiṣaya pipirakan; angangsar-angsar nga. ring paṇḍitâwiṣaya araraben; anggaladag tiba nga. ring paṇḍitâwiṣayânggerong; ambutani nga. ring paṇḍitângārdhanakĕn bantĕn. Apan tingkah ing banas akiryā nga. demu nirdon lakumu awiku."

Mukṣa tanpa amĕngan sang hyang Acintya, mur marîng madhya ning ākāça.

Amuwus sang Wṛkodara: „Pakari kita, Driyodhana, ingong mangkata angluruha ring bapa ḍang hyang Droṇa, malar kapanggiha de ningong, ingong mangkata ring Lawaṇa-udadhi."

Aglis lampahira sang Wṛkodara, prāṇagata lampahira. Tan

---

1. panggĕgĕsĕngan ABEFG: *ontb.* C. — 2. panglĕlĕburan ABEF: pa° CG. — 2. ingong BCEFG: ngong A. — 4. Acintya CEFG: Añcintya AB. — 4. pinarājaya AE: pinari° BFG, pina° C. — 5. Nawaruci: *als boven.* — 7. Nawaruci: *als boven.* — 8. apu FG: apuh ABE, mu C. — 9. (—) BCEFG: *ontb.* A. — 11. kombak kombul ACF: kombal° B, ombak° E, omba° G. — 14. demu CE: denemu AFG, denma B. — 14. tumuwuh CEFG: tumuhuh AB. — 16. anggaḍuh ABCEF: agagaḍuh G. — 16. asaya-saya BCEFG: asasaya A. — 17. angangsar-angsar AG: angangsa-angsa C, angsang-angsang E, angasan-angsang F, *ontb.* B. — 18. araraben CEFG: arabin A, *ontb.* B. — 18. anggaladag tiba EFG: °tita A, anggulanag tiba C, *ontb.* B. — 19. °anggerong AEFG: anggero C, *ontb.* B. — 19. ambutani ACEF: *ontb.* BG. — 19. angārdhanakĕn ABEF: angadanakĕn C, angardakakĕn G. — 20. nirdon CEFG: ningdon B, swakĕn A. — 22. Acintya BCEFG: Añcintya A. — 23. ākāça BCEFG: awiyati A.

warṇaněn pringga bhaya ning mārga. Çěma watěs pabajangan, pengěnan ingawan, wawala kalintangan, muwah punang wana giri sakṣaṇa kapungkur, mwang těgal ara-ara, muwah têkang mārga kapering sama kalintangan. Tan sah kadehan kalih siki satya apangeran.

pg. XLI. Sakṣaṇa prāpti ring Lawaṇa-udadhi rahaden Wṛkodara, | lumihat ing çrī ḍang hyang Droṇa kombak kombul ring tělěng ing samudra. Awělas sang Wṛkodara, tumědun sira ring Lawaṇa-udadhi, anglěkasakěna ikang [aji pangawaça] aji Jalasangāra nga. Tinatab ping tiga tan pamběkan, asat ikang sāgara ring těngah, atěmpur ombak ing arěp lawan ing pungkur. Katingalan çrī ḍang hyang Droṇa denira rahaden Wṛkodara, kagěntus ing parang rejeng, jaṭānira akulawiran kacanṭel ing parangan. Aglis sinambut de sang Wṛkodara.

„Bapa ḍang hyang Droṇa, awělas aku ring kita denta kalabuh ring sāgara."

Sakṣaṇa pinunḍut çrī ḍang hyang Droṇa, měntas sakîng tělěng ning samudra. Manangis mangisěk-isěk kadi boñcah. Agěng wětěngnya çrī ḍang hyang Droṇa kaisen ing toya, apětěng panonira, amutahakěn tīrtha mawanti-wanti. Anglilir kadi sata kěnêng pilis, mengět matutur: „Sapa angěntas ingong?"

Amuwus rahaden Bhīma: „Aku kang angěntasakěn kita, sangkanmu aurip."

„Aḍuh anak mami sang Wṛkodara, antyanta gěng ing utang mami ring kita, Bhīma. Roma ningong salamba ngong-dola anunggal ewu, tan kacukupan utang ingong ring kita de ningong autang urip."

Anganggo jaṭā çrī ḍang hyang Droṇa. „Lah ta anak mami

---

1. ning mārga BCEFG: nirmaga A. — 2. wawala A: *ontb.* BCEFG. — 2. muwah EG: mwang BC, mwah AF. — 3. ara-ara FG: arah-arah BCE, ara-arah A. — 9. anglĕkasakĕna E: alĕkasa BCFG, alĕkasakĕna A. — 9. [—] A, *verwijderd: ontb.* BCEFG. — 9. Jalasangāra ABCFG: jalasara C. — 10. pamběkan BCEFG: pambakan A. — 11. ombak BCEF: *ontb.* AG. — 11. çrī BCEFG: mahārāja A. — 13. akulawiran CEFG: apular-palir B, akular-kaliran A. — 13. sinambut G: rinĕbut A, manambut B, añambut C, mañambuta EF. — 18. kadi BCEFG: den kadyangga ning A. — 20. mawanti-wanti BCEFG: mawanti A. — 21. angĕntas BG: angĕntasakĕna E, mangĕntasakĕna CF, angĕntasana A. — 22. angĕntasakĕn A: angĕntasakĕna BCEFG. — 23. aurip BCFG: auripa AE. — 25. °dola G: °dole ABCEF. — 28. anganggo CEFG: angḍokĕn A, angago B.

sang Wṛkodara, paḍa mantuka marîng Gajāhoya. Ingong asukhan kalawan kita kalawan mahārāja Driyodhana, jaga panahuran ingong utang ring kita. Sarātri aja pĕgat akasukhan mami kalawan kita."

Tan ucapĕn ring Lawaṇa-udadhi. Kawarṇaa çrī ḍang hyang Droṇa muwah rahaden Wṛkodara. Tan ucapĕn lampahirêng
pg. XLII. mārga. Prāpta ring Gajā|hoya çrī ḍang hyang Droṇa. Atur sĕmbah mahārāja Driyodhana. „Bhāgea, pukulun bapa ḍang hyang Droṇa, langgĕng jātipūrṇa."

Atur praṇata pun Dilĕm lawan pun Sangut sinambhrama. „Anak mami sang Driyodhana, sangka ningong auripa, sang Wṛkodara anambut ingong ring samudra. Tuhu-tuhu tan sāmānya sang Nawaruci, tan kĕna linawan, apan sira wĕkas ning dewa, tan ana hyang angluhuranêng sira, mandi sapamastunira. Tuhu-tuhu sira sang agawe rat bhuwana, tan pacipta ingong, Driyodhana, dak-sĕngguh si wiku basaja. Karĕp mami, sang Driyodhana, ingong asunga kasukhan lawan kita mwang anak mami sang Bhīma, tuwi panahuranku utang ring sang Wṛkodara."

„Bapa ḍang hyang Droṇa, pakari kita! Ingong mulih marîng Indraprastha, onĕng ring sasanak ingong, kadi rasa kasukhan ingong lawan kita."

Sakṣaṇa mintar rahadyan Wṛkodara sakîng Gajāhoya. Amuwus çrī ḍang hyang Droṇa: „Emane si tan manḍĕga si Bhīma sarātri, sang Driyodhana. Ana si wiṣya ningong mandi tanpa pacuhan jaga ngong-panganakĕna ring si Bhīma."

Tan owah dĕnggi rīṣyā çrī ḍang hyang Droṇa, denira pāruṣya tanpa pacuhan. Tan surud ing lakunira tan yukti.

---

1. paḍa mantuka G: lah ta mantuka EF, tan mantuk B, amantuka C, ta mantuk A. — 6. °irêng BCEFG: °nirêng A. — 8. bhāgea BE: bhāge A, bahageya CFG. — 9. jātipūrṇa CEFG: °pūrṇaa AB. — 11. auripa ABCF: awuripa EG. — 13. Nawaruci: *als boven*. — 13. linawan BCEFG: winastu A. — 16. basaja BCFG: pasañja E, sama-sama A. — 18. tuwi ABCEG: tuhw ing F. — 18. panahuran° B: panawuran° ACEFG. — 20. kadi rasa ABEF: kawi rasa G, karasa C. — 22. Wṛkodara BCFG: *ontb.* AE. — 22. Gajāhoya BG: °hwoya ACF, *ontb.* E. — 23. manḍĕga ABFG: manḍaga C, *ontb.* E. — 24. sang G: ra AC, ring F, *ontb.* BE. — 24. wiṣya ABCFG: *ontb.* E. — 25. °panganakĕna A: °aweh ya mangan BF, °weh amangan C, °wehi pangan EG. — 26. pāruṣya FG: parapāruṣya A, wākpāruṣya° E, puruṣya B, paraṣya C.

Tan kacaritaa ḍang hyang Droṇa. Kawarṇaa rahaden Wṛkodara, angowahana çarīra lumĕkas atapa, tan mantuk ring rājakaḍaton. Pĕgat asanak muwah aibu, tan tṛṣṇā ring sukha-wāhya anglampusakĕna çarīra. Anuli lumĕkas atapa, lumastari ring Pṛthiwījāti.

Mangandika sang hyang Acintya, tan katingalan amor ing madhya ning antarīkṣa angawang-awang. „Sang Angkusprāṇa
 parabira duk ata|pa, kalawan ta kita angrangsuka sang hyang Rājapanulah maka-lĕkasanta mayoga masamādhi, nora kita katamana sarwa-bañcana. Pakari kita, Angkusprāṇa, ingong mulih marîng wĕkas ning aluhur."

Malĕkas mayoga masamādhi sang Angkusprāṇa. Wus pĕjah ikang pañcendriya, daçendriya mĕnĕng sakṣaṇa. Tîkang mata tan wineh manona, ikang irung tan wineh angambunga, tutuk tan wineh angucapa, talinga tan wineh angrungua, jihwā tan wineh mangrasaa, kulit tan wineh mangrasaa panas tis, tangan tan wineh manggamĕla, suku tan wineh lumakua. Kadyangga ning pratimā sang Angkusprāṇa, tan molah tan bāyu sang Angkusprāṇa denirâmangun brata yoga samādhi. Pratingkahira denira amangun tapa kadyangga ning wĕsi pinalu, kabuntang-banting tan mundur wanîng apuy. Paramārthanya pṛthiwītanu, tan karasa mahājñānanira. Mrĕbuk arum kang dhūpa panggil, kumutug tĕkĕng ākāça.

Manabda tîkang nawadewatā: „Sapa kaki palibaya, sira sang malĕkas mayoga masamādhi?" Sumahur bhaṭṭāra Brahmā: „Angkusprāṇa nga. kaprĕnah panĕnggĕk dening Pāṇḍawa, pinaka-prabhedâmangunakĕn tapa ring Pṛthiwījāti." Çīghra umarĕk agĕbagan tîkang nawadewatā, muwah pañca-ṛṣi, caturlokapāla [masamādhi sumahur bhaṭṭāra Brahmā] matur ing sang hyang

5. anglampusakĕna BCEFG: anglampusa A. — 6. lumĕkas EF: lumĕkasa A, lumaku BG, luměntasa C. — 6. lumastari CFG: lumastarya E, lumastaa A, lumasta ya B. — 7. Acintya: *als boven.* — 7. amor BCEFG: umor A. — 9. angrangsuka CFG: angrangsuk BE, angrungsukakĕna A. — 10. maka° BCEFG: *ontb.* A. — 11. katamana CEFG: kataman AB. — 11. sarwa° BCEFG: *ontb.* A. — 14. daçendriya CEF: daçeng° A, swakarmen° B, *ontb.* G. — 14. mĕnĕng BCFG: ĕning A, *ontb.* B. — 15. tan BCEFG: ayo A. — 15, 16, 17. tan: *als boven.* — 17. mangrasaa G: angrasa ABCE, mangrasa F. — 18. tan: *als boven.* — 19. tan CEF: tang A, *ontb.* BG — 22. apuy CEF: apyuy A, apwan B, apul G. — 24. ākāça BCFG: antakaraṇa E, awiyati A. — 30. [—] A, *verwijderd: ontb. andere hss.*

Parameṣṭhī, yen ana atapa çakti mahābhāra dening mayoga masamādhi.

Sakṣaṇa mijil sang hyang Parameṣṭhī akalihan lawan bhaṭṭārī Umā, pinarĕk ing widyādharī maguněm-guněm rasa. Mangandika
pg. XLIV. 5. sang hyang Parameçwara ring widyā|dharī wolung siki: sang Suprabhā, sang Nilottamā, sang Suhini, sang Prabhātaçinī, sang Menakā, sang Prabhātawatī, sang Lĕnglĕngmandanu, sang Tuñjungbiru, pinaka-utusan anggoḍaâmbañcanaa marîng sang Angkusprāṇa. Aglis matur praṇata tîkang widyādharī wolung
10. siki [matur] ing sang hyang Parameçwara.

Lunga sakîng surālaya dumungkap ing talāga Dhwaja. Sakṣaṇa adiwāçraya tumĕḍun ing talāga Dhwaja tîkang widyādharī prasama sira amĕpĕk pahyas. Asalin siñjang kalawan kampuh, asisig lurugan aji, sama ali-ali, apañĕlĕk, akalung nāthabrata,
15. akilatbāhu, akĕmĕr, apus punḍutan, agĕlang gongsor, yaya mukṣa kĕdapakĕna yan tiningalan.

Lunga sakîng talāga Dhwaja prāpti ring Bañjarankĕmbang, parĕng paḍa amunggĕl pādapa ning sarpakusuma asĕmi anujoni tanggal ning kārtika. Sama wus asumping ararawitan pahyas.
20. Lumakw alonlonan, limbeyan tārakā kontal, laku hangsa, inggut liman, kayênatĕrakĕn silir ing samīraṇa. Dumungkap ing madhyapada jumugjug marîng Pṛthiwījāti.

Wuwusĕn sang Angkusprāṇa, wĕruh yan ana bañcana rawuh. Mangkin apatitis anggranāsikā, prāyanira sang Angkusprāṇa
25. angrangsuka tîkang aji Sarwakusuma.

„Oṃ. Gandhapurâwangi mungguh ring rambut, prabhu satmata pinaka-wadana, doṣa pinaka-netra tĕngĕn, mālati pinaka-netra kiwa, jangga kastūrī pinaka-tĕnggĕk, priyaka pinaka-ghrāṇa, ratnapakaja pinaka-tutuk, rājakārya pinaka-bāhu kiwa, sumanasa

---

4. maguněm° BFG: aguněm° CE, aguně° A. — 6. Nilottamā ACEF: *ontb.* BG. — 6. Prabhātaçinī CEF: Prabhātani AB, *ontb.* G. — 7. sang Prabhātawatī BCEF: *ontb.* AG. — 10. [matur] ABCEF, *verwijderd: ontb.* G. — 10. Parameçwara: *als boven.* — 11. talāga BCEFG: tlaga A. — 11. Dhwaja G: Dhoja ABCEF. — 12. talāga: *als boven.* — 12. Dhwaja: *als boven.* — 14. sama ali-ali CEF: prasama° G, ali-ali B, *ontb.* A — 14. nāthabrata FG: naṣa° B, nāga° C, nawabrangta A, °brangta E. — 15. °bāhu C: °bāwu ABEFG. — 17. Dhwaja: *als boven.* — 18. sarpakusuma ACEFG: kusuma B. — 20. tārakā kontal BCEF: °tontal A, tarakanya° G. — 21. silir BCEF: sinilir A, *ontb.* G. — 24. apatitis EG: atiti AB, atitih CF. — 27. °wadana BE: °madana CF, °samana A, °dana G. — 27. doṣa BCEFG: kop A. — 29. °pakaja BCFG: °makaja AE. — 29. °bāhu: *als boven.*

pinaka-bāhu tĕngĕn, campaka pinaka-lungayan kiwa, campaka gonḍok pinaka-lungayan tĕngĕn, nāgapuṣpa pinaka-çarīra,
pg. xlv. angçoka pinaka-jaja, kĕmbang kajĕnar pinaka-gigir, kananga | pinaka-wĕtĕng, kĕmbang mangli pinaka-purus, cina pinaka-pupu kiwa, kañiri pinaka-pupu tĕngĕn, trikañcu pinaka-wĕntis kiwa, kĕmbang paḍali pinaka-wĕntis tĕngĕn, jĕbad pinaka-iḍĕp, rasamala pinaka-bāyu, kastūrī pinaka-hṛdaya, candu pinaka-limpa, pulagĕne pinaka-paparu, kalĕmbak pinaka-ampĕru, candana cĕmpa pinaka-pupusuh, garu pinaka-tutud, ghaṇṭi pinaka-gajih, mĕñan pinaka-gĕtih, alikure pinaka-daging, phala pinaka-tahulan, ergulo pinaka-rarāgan."

Kañcit prāpti kang widyādharī, tan wangwang mangrangkul, mamrasana; mangaras, mañuñumbu; amalikat, mangasih-asih ikang widyādharī wolung siki ring sang mahāmuni. Tan manāçikā sira. Tan kabañcana, enak denirâmĕgĕng yoganira, kadyangga ning pratimā sang Angkusprāṇa. Sakṣaṇa lunga sang widyādharī arūpa kamerangan tingalnya dening tan polih ambañcana. Apatitis anggranāsikā, tan polah tatan bāyu, kadyangga ning pratimā polahira mayoga masamādhi.

Amijilakĕn panabda tîkang bhaṭṭāra: „Lumanglang ngong-utus angundanga ring sang mahāmuni maraa marîng patapan bhaṭṭāra, ngong-rowangana atutura kaguṇan kaçaktin ring giri Meruphastika. Gĕlis pamangkat kita, ayo pepeka, bhaṭṭāra Lumanglang! Lamun tan agĕlĕm amarĕkêrîngong, sāhasanĕn tibanana çabda-capala, hastacapala, jĕng-capala."

Tandwâmit bhaṭṭāra Lumanglang anglarisakĕna pangandika pāda bhaṭṭāra. Lumastari bhaṭṭāra Lumanglang lunga sakêng surālaya. Kapering tîkang Yamaniloka, prāpti ring Çiwapada. Dumungkap ing Baruṇapada. Sakîng Baruṇapada prāpti ring

---

1. °bāhu: *als boven*. — 3. kĕmbang kajĕnar ACFG: °kuning B, °jĕnar E. — 4. cina BCEF: cihna AG. — 5. kañiri ABCFG: kañeri E. — 6. paḍali ACEF: maḍali B, maṇḍalika G. — 7. °hṛdaya G: °wṛdaya ABCEF. — 8. pulagĕne ABCF: pulanggĕne EG. — 9. cĕmpa ACFG: jĕnggi B, *ontb.* E. — 9. °tutud AG: °tutuk BCEF. — 11. rarāgan BCEFG: karāgan A. — 13. amalikat A: °kĕt BCEFG. — 13. mangasih-asih BCEFG: *ontb.* A. — 17. apatitis EG: atiti A, angasthiti B, titih F, *ontb.* C. — 20. ngong-utus C: °ingutus B, ingong ingutus AEFG. — 21. marîng BCEG: mare A, ring F. — 22. ngong-rowangana A: °rowangane BG, ingong rowange CEF. — 22. kaçaktin BCEF: °ten A, çakti G. — 24. sāhasanĕn CFG: saharsanĕn BE, saha A. — 24. tibanana: tibani ACFG, tibantiba E, tinibana B. — 26. anglarisakĕna BCFG: anglarikĕna A, anĕbdariskĕna E.

madhyapada. Aglis lampah bhaṭṭāra Lumanglang, prāpti ring Pṛthiwījāti.

pg. XLVI. Amuwus sang A|ngkusprāṇa: ,,Ana bañcana tĕka, bhaṭṭāra Lumanglang aranira.'' Sakṣaṇa malĕkas mayoga masamādhi sira. Prāpta bhaṭṭāra Lumanglang. Awusan denira mayoga masamādhi, aglis masambhrama: ,,Bhāgea, bhaṭṭāra Lumanglang, punapa swakārya marêng patapan?''

,,Ingong kinonkon denira bhaṭṭāra Parameçwara angundangêng kita.''

,,Manggale kami maraêng surālaya. Tan ana sang tapa lunga sakîng pamiranten, apan ring amangun ayu tan tṛṣṇā ring kasukhawāhyan, uthawi aningkirakĕna lawan rajah tamah, tan katamana tîkang pangan lawan turu. Anging kang ingitung pūjā lawan brata yoga samādhi, lĕgaa tîkang mahājñāna. Çūradhīra dhāraṇā ring sang hyang kapatin, tan manāçikāa.''

Runtik bhaṭṭāra Lumanglang, amijilakĕn antawirasa. Anta nga. acampah; wirasa nga. ujar tan abĕcik. Anibakĕna hastacapala, cinanggah de sang Angkusprāṇa. Amuwus bhaṭṭāra Lumanglang, anggrĕgut anahut rawis, antyanta dening brahmānira: ,,Wastu ngko Angkusprāṇa, dadia ĕnḍĕp-ĕnḍĕp namunamu, dadia tĕtĕk, lintah, iris-iris poh dadiamu.''

Amastwani sang Angkusprāṇa: ,,Wastu kita muliha, bhaṭṭāra Lumanglang, dadia kita tĕtĕk, lintah, iris-iris poh, ĕnḍĕp-ĕnḍĕp namu-namu dadianmu, bhaṭṭāra Lumanglang. Mandi sapamastu sang mahāmuni, kanḍĕhan mala tĕmahanmu iku mangko. Denkady akĕmuh angarĕpakĕn bata, tumampĕka ring çarīramu ḍewek.''

Kapalih çarīra bhaṭṭāra Lumanglang, dadi lintah sapalih, dadi iris-iris poh sapalih. Amijilakĕn wāṣpa karuṇa aminta sih
pg. XLVII. 30. amalaku li|nukat. Kady apu lawan kunir cumalakĕt panabda sang Angkusprāṇa.

,,Ingong anĕmbah ring kita, Angkusprāṇa, lukatĕn mala ning ulun!''

---

5. awusan G: ahusan A, ahusana B, *ontb.* CEF. — 6. bhāgea E: bahageya ABCFG. — 11. pamiranten AB: pamirantyan CFG, pamarantyan E. — 12. aningkirakĕna CG: anikirakĕna F, anirakĕna E, anikirana A, aningwirakĕna B. — 12. rajah CEFG: raja AB. — 12. katamana CEF: kataman AB, kāma G. — 14. yoga samādhi BCEF: samādhi G, *ontb.* A. — 16. anta° BCEFG: hasta° A. — 16. anta: *als boven.* — 19. anahut, *zie boven:* anawut ABCFG, *ontb.* E.— 22. muliha CEFG: malih A, *ontb.* B. — 30. apu BCFG: apuh AE.

Amuwus sang Angkusprāṇa ring bhaṭṭāra Lumanglang: ,,Wastu lukata kadi pralagi."

Wus lukat bhaṭṭāra Lumanglang, langgĕng jātipūrṇa. Angarcamāna angaturakĕna pangastuti bhaṭṭāra Lumanglang ring sang mahāmuni.

Amuwus sang Angkusprāṇa: ,,Wuwusĕn bhaṭṭāra Lumanglang tan ingaku rowang dening nawadewatā kabeh, rehe subhakti ring ingong."

,,Paran ta polahan ingong amajarakĕn kṛtasamaya ring nguniuni? Pakari si kita, sang atapa!" Mlĕsat amor ing gaganāntara.

Kawarṇaa bhaṭṭāra Mahulun, amuwus ing bhaṭṭāra Brahmā: ,,Ingong warah marêng kita, nanak Brahmā, bhaṭṭāra Lumanglang ayo derâku rorowang, angusuti ring nawadewatā, apan iya anĕmbah ring si Angkusprāṇa."

Amarĕk bhaṭṭāra Lumanglang, gumĕr swara ning surak tanpa parungwan. Mijil bhaṭṭāra Lumanglang, amĕtwakĕn wāṣpa karuṇa, sinurakan dening nawadewatā, caturlokapāla, pañca-ṛṣi.

Amuwus bhaṭṭāra Mahulun: ,,Bhaṭṭāra Wiṣṇu, pamangkat sira angundangêng mahāmuni, ingong-rowangane angucap-ucapa ring Meruphaṣṭika, angucapa kamokṣan mwang kadadin, patiban pawungon, panglĕlĕburan pangrarapuhan, sipat siku-siku mwang patitis ing açarīra. Tuwi lamun ya alumuh, pakṣakĕna sikĕpĕn denta, aywa kitâpepekaa!"

Amit bhaṭṭāra Wiṣṇu ring bhaṭṭāra Parameçwara. Prāṇagata lampahira | bhaṭṭāra Wiṣṇu. Tan warṇanĕn ta ring Çiwapada, pg. XLVIII. ring Baruṇapada uthawi ring madhya ning ākāça. Aglis lampahira bhaṭṭāra Wiṣṇu, añjugjug ing patapanira sang mahāmuni.

Amuwus sang amangun ayu: ,,Ana bañcana tĕka tan pĕgat awanti-wanti. Bhaṭṭāra Wiṣṇu ingutus de bhaṭṭāra Parameçwara ambañcanâmaraa ring patapan."

Prāpti bhaṭṭāra Wiṣṇu añjuti rūpa, alilingçen puṭut aḍĕmit,

---

3. angarcamāna EF: °camānaa A, °camah B, °camasana C, *ontb.* G. — 8. ingong BCEF: mānuṣa G, sang (Ang)kusprāṇa A. — 9. kṛtasamaya BCEG: °samaha A, samamaya F. — 12. marêng BCE: ring G, *ontb.* AF. — 15. gumĕr AEG: gumĕtĕr BC, *ontb.* F. — 17. sinurakan B: sinurak AE, surak CB, *lac.* F. — 18. pamangkat EG: pamangkata BC, mangkat A, *lac.* F. — 19. ingong-rowangane ABEG: °rowange E, *lac.* F. — 21. pangrarapuhan EG: angra° A, para° C, pangrarahupan B, *lac.* F. — 21. mwang patitis ing açarīra, *andere hss.:* ning açarīra mwang patitis A. — 22. lamun BEG: yan C, ta A, *lac.* F. — 25. tan BCEG: *ontb.* A, *lac.* F. — 25. Çiwa°: *als boven.* — 26. °ira BCEG: °nira A, *lac.* F. — 31. alilingçen BEG: alalingçen C, alilingçye A, *lac.* F.

amaḍa-maḍa arūpa sang hyang Acintya. Aglis manwāgata sang Angkusprāṇa: „Swāgata swāgati, bhāgea pukulun, bhaṭṭāra Wiṣṇu. Punapa ta swakāryanta apupuḍe marêng patapan açūnya?"

„Ingong ingutus denira sang akahyangan ring surālaya angundangêng sang atapa. Sang hyang Parameçwara arĕp angucap-ucapa lawan kita kaputusan ing sang hyang dharma lawan pasuk wĕtu ning pati urip."

Amuwus sang mahāmuni: „Tan aiḍĕp ingong, bhaṭṭāra Wiṣṇu. Lamun bhaṭṭāra Guru arĕp angucap-ucapa kamokṣan kadadin ing açarīra, sang hyang Parameçwarâmaraa ring patapan."

Angucap bhaṭṭāra Wiṣṇu: „Kabalik sang mahāmuni, yen kamūḍhan ingong manuṣâmarĕk ing dewa, atut iku, Angkusprāṇa; sungsang carik. Balik kitâmarĕk eng sang hyang Parameṣṭhī, anunggang langit si kita, Angkusprāṇa."

Runtik bhaṭṭāra Wiṣṇu, kumĕdut padu ning lambe, [yaya ala jĕng-capala amuwus sang amangun ayu] yaya ararahupa çwaṇita wadana bhaṭṭāra Wiṣṇu. Amijilakĕna pamursita tan rahayu. „Lamun tugĕl tĕnggĕk ningong, lamun tikĕl lĕngĕn ingong, manawa sang hyang Parameçwarâmarĕk ing kita. Lamun kita manggale, dak-sāhasa kita; dak-tibani çabdacapala, hasta-capala, jĕng-capala."

pg. XLIX. Amuwus sang amangun ayu: „Denta pakṣakĕn marĕka | marîng surālaya tan aiḍĕp ingong umarĕka. Ring ĕndi ana sang amangunakĕn tapa keñcaka sakîng sana, apan paramārthanya kadyangga ning tugu maṇik, tan kenggah-kengguh sakîng gṛha. Yatêku nga. tapasatya. Tan pangowahi wacana, tuhu tan aliñok. Līlāwaraṇa nga. Lĕga tan ana wicāra ning manah. Iya iku pinaka-sāri ning tapabrata, bhaṭṭāra Wiṣṇu. Mangkana kapanggih wĕkas ing tutur de ningong."

Umĕnĕng bhaṭṭāra Wiṣṇu angrĕngö sapamuwus sang Angkusprāṇa, amijilakĕn çalokāgama:

---

2. swāgati AG: swagatĕm CEF, swagatĕmĕn B. — 2. bhāgea BE: bahageya ACFG. — 3. apupuḍe marêng BCEFG: apupul dewa ring A. — 5, 10. Para°: *als boven*. — 14. anunggang E: anungsang ABCFG. — 15. [—] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 17. wadana BCEF: ḍaḍa A, wadanan G. — 18. tugĕl BCEFG: tunggĕl A. — 19. Para°: *als boven*. — 20. dak-sāhasa kita BEFG: °sahana A, °saha °C. — 20. dak-tibani BCEFG: °tibanane A. — 20. hastacapala BCEFG: *ontb.* A. — 23. ana sang BCEF: ta kang A. — 24. tapa BCEFG: pratapa A. — 25. gṛha CEFG: griya A, sana B. — 30. umĕnĕng BG: mĕnĕng CEF, kamitĕgĕngĕn A.

/ ,,Pakṣina kopec caṇḍala	mṛga ḍandala ḍurjanā
nara nang kope caṇḍala	sarwwa caṇḍala ḍurjanā.
Pakṣinām balā manaswam	mwatswanam durga kāmbalam
ḍurbala swena pojarajah	balaswa ruḍitam balam.
Wiḍḍasari saça maṇḍalam	kamale kutila yatam
ḍanta ḍanti samaceteh	kuçuma warça solayet. /

1. /—/ *Ongecorrigeerd overgenomen.*

Van deze çloka's heeft B als volgt:

I. Pakṣi bakope candale, mṛga caṇḍale durjana, nara nar kope caṇḍale, sarwa caṇḍale durjana.
II. Pakṣinam bala manaswam, mwatswane durga kambala, durbala ṣmoṇa morajah, balaswa ruditam bala.
III. Widasari sama dala, kamala kutila yata, danta danti sama cete kusuma warṣa saloset.

C *heeft:*

I. Pakṣi bakope caṇḍala, mṛgha caṇḍāla durjaṇa, nara narpe caṇḍala, sarwwa cale durjjano.
II. Pakṣinam bala manaswam, mwatswa ni durgga kambali, durbhala swobha morajah, nalaswa ruditam bala.
III. Wiḍaçari çaça maṇḍalam, kamale kutila yati, danta dantih çama cate, *Opm. Hiermee eindigt hs. C.*

E *heeft:*

I. Pan sira koke caṇḍala, mṛga candala durjana, nora kakopa caṇḍala, sarwe caṇḍala durjana.
II. Pakṣinam balang manaswam, mwatswa ni durga kambali, durbala swong baho rajah, balaçwa ruditam balaṃ.
III. Widasari sama dalaṃ, kamale kutaṃ layataṃ, daṇḍa daṇḍi sama dete, kusuma warṣa solayet.

F *heeft:*

I. Pakṣi bakopec caṇḍala, mṛggā caṇḍala durjane, nara nang kope caṇḍala, sarwwa caṇḍale ḍurjano.
II. Pakṣinam bala manaswam, mwatswa ni ḍurggā kambali, ḍurbhala swobha morajah, bala çwara ruditām bali.
III. Wiḍaçari ṣaça maṇḍalam, kamale kutila yati, danta dantih ṣama cete, kusuma warṣā solayet.

G *heeft:*

I. Pakṣina kope caṇḍali, mṛggā caṇḍalā durjjāne, nora nangkope caṇḍāli, sarwwā caṇḍale duraṇi.
II. Pakṣiṇām bala manaswam, mwatswā na durggānam bali, dubbala napo rajā, bālaçwa rudi kambali.
III. Wiḍaçari çaça maṇḍali, kamale kuṭila yati, ndantah ndantih sama ceṭe, kuçuma warṣā nolayet.

Arthanya: Yan manuk norâna kadi gagak, cāṇḍāla ning manuk. Yan mṛga norâna kadi macan, cāṇḍāla ning mṛga. Cāṇḍāla ning janma lamun janma dĕnggi rīṣyā, yĕku cāṇḍāla ning janma lamun dĕnggi rīṣyā ring sama-sama ning tumuwuh. Alah cāṇḍāla ning pakṣī mwang mṛga dening janma durjana.

Arthanya: Widasari lamun kawĕngku ring pagĕr. Widara nga. lamun tumuwuh ring watĕs pengĕnan. Kamale nga. baligo rumambat ing kamal. Danta aran ing sungu. Danti aran ing gaḍing. Kusuma nga. kĕmbang. Warṣa nga. udan. Col nga. mĕdal. Danta danti [kusuma warṣa] masa muruda manih lamun uwus mĕdal.
pg. L. Kusuma warṣa masa waluyaa lamun uwus tiba. |

Mangkana upamanya kadyangga ning amangunakĕn tapa, masa owaha tîkang çīla yukti; manggugwanîng sarasa ning çīla mwang krama."

Kagrahīta ring twas angrĕngö pamuwus sang Angkusprāṇa sakṣaṇa amijilakĕn çalokāgama bhaṭṭāra Wiṣṇu:

ƒ „Acamana harje napti pratimah mas kinaptu te
janma janmānya weh bhukti hyang niratah kinaṣtuti.

Rete rete nare tutah jotesnwam loḍakṣakaswam
gagak soraptinya tanggĕ wata parwwata prĕbata.

Bango wase paryya tanggi gangga saḍayah huḍaḍi
maṇḍi taru jalma jrih gaṇḍa raswa taru jateh. ƒ

---

1. gagak A: atat E, tatag BF, katag G. — 6. widasari lamun kawĕngku BEFG: lamun w. kawĕkgu A. — 6. pagĕr E: patĕr ABFG. — 9. col nga. mĕdal BEFG: cel nga. taru A. — 10. [—] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 11. waluyaa EG: waliya B, owah A, waluya F. — 12. tapa BEFG: pratapa A. — 13. tîkang BEG: tisikang A, ikang F. — 14. çīla mwang krama G: tīrtha E, titir AF, titira B. — 16. amijilakĕn, *andere hss.:* amilakĕn A. — 16. çalokāgama EFG: çaloka AB.

17. *ƒ—ƒ Ongecorrigeerd overgenomen.*

Van deze çloka's heeft B als volgt:

I. Acamana arbyo kasti, pragati mas kine tute, janma janmanya weh bukti, hyang niratah kinastu te.

II. Rete rete nare ruta, joh tos dwi ledaksa swam, gak sorastinya tagĕr, tapa prang wata pamrĕbata.

III. Babango wah sawaryyā tanggi, gangga ṣadaṣa udadi, mandira tāru jalma jrih, gandarase taru jatoh.

E *heeft:*

I. Angarcamanā jñanāpti, pratima mas kinastute, janma janmanya weh bakti, hyang niratah kinastute.

Arthanya: Angkusprāṇa, yan arcaa kita arca watu, sang hyang Parameçwara arca ĕmas. Kita yan janmaa janma bantu, sang hyang Parameçwara yen janmaa ratu amutĕr bhuwana.

Yan manuka kita bango, pinaka-gṛhamu ring çĕma watĕs. Bhaṭṭāra Guru yen manuka swari, pinaka-gṛhanira ring kabuyutan, ring pangastulan, ring dharma prĕnahira. Yen bañua kita bangawan, bhaṭṭāra Guru yan bañua upamānira pasisi. Yen kayua kita gandharase, sang hyang Parameçwara yen kayua jāti. Sapolahmu masa paḍaa kalawan dewa.

Rete aran ing ula, iki si papaḍamu. Bhaṭṭāra Mahulun yen ulaa sarpâgung mandi sĕmburira. Jote aran ing joti, yĕka papaḍamu. Sang hyang Parameçwara upamānira macan. Gagaksora nga. warak upamanira Angkusprāṇa, sang hyang Parameṣṭhī upamanira aliman. Parwata upamanta, sang hyang Adhiguru prabata. Prabata ngaran ing gunung agung. Parwata nga. gunung aḍĕmit, iku ta maka-upamānta, Angkusprāṇa.

Denta cumangkah-cangkah arĕp angalahakĕna bhaṭṭāra, sira

II. Rete rete nare rute, joten waṃ lodaksa kasaṃ, gagaksorāstinya ta gaṃ, tapa parwata mrĕbwah.

III. Bango wah sawarya tanggĕ, gangga saudayah wudadi, mandira taru janma jrih, gandaraṣe taru janma teh.

F *heeft:*

I. Acamaṇa hajenāpti, pratima mas kinastute, jānma janmanya weh bakti, hyang niratah kinastute.

II. Rete rete nare rute, jotes nwiloḍaksaka swi, gagaksorastinya tagi, tapa prarwwatā prĕbatah.

III. Bangowah sawaryya tanghi, gangga çaḍayah huḍaḍi, manḍira taru jalma jrih, gaṇḍaraṣe taru jateh.

G *heeft:*

I. Arccamana harjje nāpti, praçima mās kinastutte, janmanya weh bhukti, hyang niratah kinastute.

II. Rete rete nare rute, joṭes ning lodaksaka swam, gagaksorasa tinyā tanggĕng, tapa parwwata prabata.

III. Bangowah sarwwā hyang tanggĕng, ganggā ḍayah hudadi, mandira taru jalme jrih, gaṇḍaraçe taru jate.

2. Para°: *als boven.* — 2. bantu G: bantun AE, batu B, batuk F. — 4. pinaka-gṛhamu BG: unggwanta E, mapan pagṛhanmu A, °wunggwanta F. — 5. swari B: sawari AEFG. — 7. pasisi EFG: pasih B, wasisi A. — 10. rete AEFG: rene B. — 11. jote ABFG: jota E. — 11. yĕka EF: *ontb.* ABG. — 12. Para°: *als boven.* — 13. Para°: *als boven.* — 15. prabata BFG: *ontb.* AE. — 15. agung BFG: *ontb.* AE.

pg. LI. [uthawi anguswakĕna] angundang. | Kaya pratingkah ing çona kanaka warṣa. Katuwon denmu angucap, Angkusprāṇa. Çona ngaran ing asu, kanaka aran ing ĕmas, warṣa aran ing udan. Kadi iḍĕp asu udan mas ingong, Angkusprāṇa."

Sakṣaṇa mandagĕl ing cakra bhaṭṭāra Wiṣṇu. Pinĕrang ing tomara sang mahāmuni. Mukṣa ikang tomara ring çarīranira sang Angkusprāṇa, tan kĕna pinarājaya sira. Amijilakĕna upata bhaṭṭāra Wiṣṇu: „Wastu kita Angkusprāṇa tan patĕmaha janma, ĕnḍĕp-ĕnḍĕp namu-namu dadianmu."

Amijilakĕna çabda mandi sang Angkusprāṇa: „Wastu kita bhaṭṭāra Wiṣṇu dadia ĕnḍĕp-ĕnḍĕp namu-namu." Mandi sapamastunira sang mahāmuni [rumakĕt]. Lĕbur tan patĕmahan bhaṭṭāra Wiṣṇu, dadi ĕnḍĕp-ĕnḍĕp namu-namu [nama] ring madhya ning ākāça. Anangis aminta kasih amalaku linukat.

„Ingong anĕmbah iri kita, sang mahāmuni, lamun sira anglukata mala ningong."

„Wastu kita bhaṭṭāra Wiṣṇu lukata, waluyaa dadi hyang kadi pralagi." Sinambhrama ring gĕntĕr patĕr panabda sang mahāmuni. Paripūrṇa jāti rūpanira.

„Angarcamāna panahuran ingong utang iri kita, agung tan kĕna pinĕluk, adawa tan kĕna ḍinĕpan, adalĕm tan kĕna jinugjugan. Sun-dola rambut ingong anunggal ewu, datan pĕgat utang ing ulun ring kita. Pakari kita, sang Angkusprāṇa, ingong mantuka ring surālaya." Mukṣa amor ing gaganāntara.

Kawuwusa bhaṭṭāra Jagatnātha, çarānta angantyakĕna prāptaanira bhaṭṭāra Wiṣṇu. „Nanak Brahmā, ingong awarah ring kita, roro kang dewatā anĕmbah ring mānuṣa. Bhaṭṭāra Wiṣṇu anĕmbah mānuṣa. Sakweh ing nawadewatā paḍa anuraka, muwah aja angaku rorowang."

---

1. [—] A, *verwijderd:* utaswa kang uswakĕna B, utawi anguswakĕna FG, utawya angugwakĕna E. — 2. kanaka, *andere hss.:* ka A. — 4. kadi: den kadi BEG, dentaka A, den ka F. — 5. sakṣaṇa BEFG: cakṣaṇa A. — 5. bhaṭṭāra Wiṣṇu BEFG: *ontb.* A. — 7. pinarājaya, *zie boven:* pinarijaya ABEFG. — 10. wastu kita BE: kita manih wastu A, kita FG. — 12. [rumakĕt] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 12. patĕmahan EG: atĕmahana A, patĕmahana FG, *ontb.* B. — 13. Wiṣṇu E: *ontb.* ABFG. — 13. [nama] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 19. paripūrṇa jāti EFG: paripūrṇa B, jāti paripūrṇa A. — 22. °dola: °dole BEFG, °dolane A. — 22. anunggal BEFG: anunggala A. — 22. utang BEFG: gutang A. — 24. mukṣa BFG: mukṣah AE. — 25. angantyakĕna AEFG: angantya B. — 28. anuraka AE: añuraki B, anurak G, anurakĕna F.

pg. LII. Lunga sakîng pamarĕkan | bhaṭṭāra Wiṣṇu amijilakĕn wāṣpa karuṇā. Ghūrṇita swara ning surak. Amuwus sang hyang Parameṣṭhī, runtik ta sira reh ing tan katuhur sang atapa ring Pṛthiwījāti. „Brahmā, kita iringĕn dening dewatā nawasanga, caturlokapāla, pañca-ṛṣi, rusakĕn sakweh ning atapa ring Pṛthiwījāti. Sang Angkusprāṇa patenana denta, malar ana panggañjaran ingong iri kita, rusakĕn denta ajâna kari. Sasurālaya den-paḍa sah asikĕp sañjata."

Aglis lampah bhaṭṭāra Brahmā ingutus denira sang hyang Parameçwara, dinulur dening nawadewatā, muwah pañca-ṛṣi, caturlokapāla. Kadungkap ing madhyapada, sakṣaṇa prāpti ring Pṛthiwījāti tîkang nawadewatā, angrusak sakweh nikang atapa. Aglis ginunturan çela magĕng, mawanti-wanti têkang wedang luminḍih kalawan wĕni. Murub makatar-kataran têkang agni, sumyok gumuruh swara ning guntur. Rusak sakweh nikang atatapa, sama angĕmasi antaka ikang amangun ayu, anglĕbu guntung, ajar-ajar, ubon-ubon. Paḍa bhraṣṭa sakweh nikang atatapa. Kang aurip paḍa malajĕng anangis mawaraha ring sang mahāmuni, yen wwantĕn guntur prāpti. Sama aminta kasih ring sang mahāmuni, sama angungsi marîng patapan. Awĕlas sang mahāmuni tumingal sakweh ning angungsi marîng sira.

Amijilakĕna çabda sang Angkusprāṇa: „Wastu ta Çiwāgni mawalia ring antarīkṣa, muwah tîkang guntur wedang mawalia." Ikang bāyu pracaṇḍa awrĕs mawanti-wanti tan panten. Kasilir kontit paḍa manglayang têkang nawadewatā, pañca-ṛṣi, caturlokapāla, tiba ring jurang aparang aparung, kagĕntus ing parang rejeng. Murub nikang Çiwāgni angibĕki surālaya, luminḍih têkang guntur watu, muḍik marîng luhur.

pg. LIII. Geger | têkang surālaya, kagyat dening Çiwāgni murub. Malajĕng têkang gandharwa mwang widyādharī, paḍa manangis mamĕkul jĕngira sang hyang Parameçwara. Gĕmpung tîkang Bañjarankĕmbang sawawangunan ing dewatā gĕmpung anarawang. Amuwus bhaṭṭāra Jagatnātha: „Aḍuh antyanta mahābharamu, Angkusprāṇa. Tuhu-tuhu tan sāmānya sang

---

2. Parameṣṭhī: *als boven*. — 6. patenana BEFG: patyeni A. — 7. rusakĕn BEFG: lĕbur A. — 10. Parameçwara: *als boven*. — 10. dinulur FG: dinuluran BE, dulurĕn A. — 14. wedang BEFG: *ontb.* A. — 14. wĕni BEFG: gĕni A. — 20. marîng EFG: ring B, *ontb.* A. — 23. mawalia BEFG: awalika A. — 31. Parameçwara: *als boven*.

umandĕl ing awak çarīra sang Angkusprāṇa. Rusak tîkang surālaya, meh tĕka ring kahyangan ingong denta amijilakĕna kaçakten, tuhu marājapanulah.

(Alah kaçaktine ki Dharmasūnu duk amangun tapa ring Sūkṣmataya. Sang Bhīma mahābhāra dahat, denyâçakti tanpa pacuhan. Ingong tumanggĕha anglawana, ingong añjuti rūpa alilingçena brāhmaṇa, angucap-ucapa ta bhaṭṭāra tan sĕngganĕn angalin-alinakĕn sang brāhmaṇa."

Kawarṇaa sang hyang Parameṣṭhīguru, sira marêng patapan sang mahāmuni ingiring dening nawadewatā. Dumungkap ing Pṛthiwījāti sang hyang Parameçwara, prāṇagata ring lampahira.

Kacaritaa sang Angkusprāṇa, malĕkas mayoga masamādhi, amatitis anggranāsikā, tan molah tan bāyu. Pinati mahājñānanira, kadyangga ning pratimā. Angrangsuk Rājapanulah, narapwan tan katamana ta sira ring upadrawa ning bhaṭṭāra dening ājñāna nirmala.

„Oṃ. Sang hyang Mūrti-ning-lĕwih ring rambut. Sang hyang Anantawiçeṣa ring kapāla. Sang hyang Taya ring mukha. Sang hyang Upadrawa ring tĕnggĕk. Sang hyang Ilaila ring bāhu kiwa. Sang hyang Rājapanulah ring bāhu tĕngĕn. Sang hyang Canduçakti ring gigir. Sang hyang Ayu ring jaja. Bāyu Hanumān ring lĕngĕn tĕngĕn. Bāyu Anggada ring lĕngĕn kiwa. Bāyu Pracaṇḍa ring pupu kiwa. Bāyu Sugrīwa ring pupu tĕngĕn. Rabut Kalasariyut ring wĕntis kiwa. Rabut Çelagumulung ring wĕntis tĕngĕn. Rabut Tunḍungmusuh ring dalamakan kiwa. Rabut Tulaktanggul ring dalamakan tĕngĕn."

Wus karangsuk tîkang Rājapanulah. Mangkin tan sangçaya mahājñānanira, wus wĕruh sira yan bhaṭṭāra añjuti rūpa.

---

2. kahyangan, *passim:* kayangan A. — 4. (—) BEFG: *lac.* A. — 5. Sūkṣmataya EFG: Sukasmataya B, *lac.* A. — 6. anglawana EFG: anggawana B, *lac.* A. — 7. sĕngganĕn EG: sĕngguněn F, pĕngahĕn B, *lac.* A. — 8. angalin-alinakĕn BFG: angalinakĕn E, *lac.* A. — 8. sang EF: pun G, luputa B, *lac.* A. — 9. Parameṣṭhī°: *als boven.* — 11. Parameçwara: *als boven.* — 13. amatitis E: atitis G, atitika F, atitihan B, *lac.* A. — 13. pinati FG: pinatitis E, pinanti B, *lac.* A. — 15. upadrawa EFG: upadarwa B, *lac.* A. — 18. Ananta° BG: Anta° EF, *lac.* A. — 19. Upadrawa E: °darwa FG, °drarwa B, *lac.* A. — 19, 20. bāhu: bawu BEFG, *lac.* A. — 23. rabut B: rambut EF, *ontb.* G, *lac.* A. — 24. Kalasariyut E: Bagasariyut B, Balaçarihu F, *ontb.* G, *lac.* A. — 24, 25. rabut: *als boven.* — 25. Tunḍung° EF: Tuñjung° B, *ontb.* G, *lac.* A. — 27. tan sangçaya ABG: sangsaya E, tampa° F.

Amuwus sang hyang Parameçwara: „Samono denta ayoga asamādhi, sang mahāmuni. Sang brāhmaṇa mami sakîng Jambudīpa jumugjug eng patapan, sang mahāmuni."

Mawusan denira mayoga masamādhi, sumambhrama sang Angkusprāṇa: „Bhāgea, sang hyang Parameçwara.) Swāgata swāgati, dingaryan marîng Pṛthiwījāti."

Ana panggañjaran ingong iri kita, swarga sarwakañcana gañjaranta amangun tapa denta çakti mahābhāra."

Umĕnĕng sang Angkusprāṇa angrĕngö panabda sang hyang Parameçwara.

„Lamun kita tan arĕpa swarga sarwakañcana, den-kadyangga ning nāga roro saleng, anitihana kang surālaya, kaastutia de nikang nawadewatā, caturlokapāla, pañca-ṛṣi, paḍa angarcamānaa, ingayapa dening widyādharī, gandharwa, surāngganā."

„Manggale kami, bhaṭṭāra Guru, kapalang ring atapa kaarcamānaa dening dewatā, pañca-ṛṣi, caturlokapāla, çewa, sogata. Karĕp ingong, bhaṭṭāra Guru, dumadia paḍa kalawan sira sang agawe rat bhuwana kabeh. Ya iku wlĕtik ing atapa, lamun çakti mahābhāra, pĕgat ing kauwus-uwusan, putus ing sang hyang dharma."

„Kalawan ta Angkusprāṇa, lamun kita [tan] wĕruh tĕgĕs ing
pg. LIV. ujar pawitra pinawitrakĕn, | kalawan ujar dāna dinānakĕn, kalawan ujar rūpa ning atangsil, ingong anĕmbaha ri kita, lamun kita tuhu pratyakṣa."

Umatur sang mahāmuni ring sang hyang Parameçwara: „Ana putranira sang yogīçwara tan kapurug ring rajah tamah, lumĕkas atapa mahābhāraa pawitra, yatêku pawitra pinawitrakĕn nga.

Ana ta sira sang amangun tapa, tan keñcak sakîng sana, tan

---

1. Parameçwara: *als boven.* — 2. Jambudīpa EFG: Jamur° B, *lac.* A. — 4. mawusan EG: amuwus F, wastu B, *lac.* A. — 5. Parameçwara: *als boven.* — 5.) *Hier eindigt de lezing naar* BEFG. *In plaats hiervan heeft* A: Mangkin tan sangçaya mahājñānanira. Wĕruh yan bhaṭṭāra añjuti rūpa. Amuwus sang Prameçwara. — 6. swāgati A: swāgatĕm BEF, swāgatim G. — 8. amangun tapa BEFG: amanguna pratatapa A. — 9. angrĕngö BEFG: angrĕngĕkakĕn A. — 10. Parameçwara: *als boven.* — 14. ingayapa B: ingayap EFG, ayapĕn A. — 18. wlĕtik ABG: pĕtik F, pĕlĕt E. — 19. kauwus-uwusan A: kawuwus-wuwusan BEF, kowus-owusan G. — 21. [tan] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 22. pinawitrakĕn EFG: pinawitrakakĕn B, pawitrakĕn A. — 22. dinānakĕn BFG: dinānakakĕn AE. — 23. atangsil ABFG: atangkil E. — 25. Parameçwara: *als boven.*

agĕlĕm ananggapana dāna, karasa kaduhung denira ananggap dāna, dinānakĕn malih ring sira sang atapa, ya iku tĕgĕs ing ujar dāna dinānakĕn nga.

Kang atangsil ring paṇḍita wĕruh rūpa ning urip, kawaça amṛddhyakĕna angrangsukakĕna rarāgan, yatĕku atangsil nga."

Uměněng pādanira sang hyang, runtik ta sira, amijilakĕna tîkang upadrawa ājñāna nirmala, amastwani ring sang mahāmuni: „Wastu kita Angkusprāṇa dadia dānawa."

„Sira manih bhaṭṭāra Guru, dadia dānawa kalawan nawadewatā."

Mandi sapamuwus sang mahāmuni. Sinambhrama ring kĕtug, linḍu, gĕntĕr, patĕr, riris salah māsa pamuwus sang Angkusprāṇa. Apan antuk bala widhi sira, sira sang agawe pramāṇa wiçeṣa, sira sang agawe manon wĕkas ning manon, sira sang agawe urip wĕkas ning urip.

Angilo sang hyang Parameçwara ring tīrtha nirmala, owah rūpanira mwang nawadewatā. Kanḍĕhan ing upadrawa ājñāna nirmala. Asalit asiyung, agimbal romanira, pati blĕntong [tîkang] çarīranira. Añjrit masinghanāda, angrak anguwuh, sumambuta ring sang Angkusprāṇa, taḍahĕn rimah-rimahĕn. Mukṣa tanpa aměngan sang Angkusprāṇa, amor ing madhya ning antarīkṣa. Lĕpas [lĕbur] lĕngut sang Angkusprāṇa, prāpti ring wĕkas ning aluhur.

Ênti pakṣa bhaṭṭāra Parameçwara muwah kang nawadewatā.

pg. LV. Anganggo ta sira | tanpa wĕkas ing açarīra, lumajua marîng Indraprastha, angrusaka kaḍatonira çrī Dharmawangça. Aglis lampahira detya rākṣasa dānawa, angrak anguwuh añjrit masinghanāda, prāpta ring Indraprastha.

---

2. dinānakĕn EFG: dinānakakĕn AB. — 3. dinānakĕn EG: dinānakakĕn ABF. — 5. amṛdhyakĕna BEFG: amilakĕna A. — 6. amijilakĕna BEFG: amĕtwakĕna A. — 7. upadrawa EF: °darwa ABG. — 7. amastwani BEFG: amastuni A. — 12. pramāṇa EG: prĕmāṇa ABF. — 15. angilo BG: mangilo EF, angile A. — 15. Parameçwara: *als boven.* — 16. upadrawa EF: °darwa BG, upatadarwa A. — 17. [tîkang] A, *verwijderd:* kang B, *ontb.* EFG. — 18. masinghanāda BEF: asinghanaḍah A, masinghanādah G. — 18. sumambuta BF: sumamburata AG, sumamburat E. — 19. mukṣa FG: mukṣah AE, sukṣka B. — 21. [lĕbur] A, *verwijderd: ontb. andere hss.* — 23. ĕnti pakṣa ABFG: °pakṣan E. — 23. Parameçwara: *als boven.* — 26. masinghanāda BEF: asinghanaḍah A, masinghanadah G.

HOOFDSTUK VIII.

Kacaritaa çrī Dharmasūnu, tinangkil dening bhujangga, ṛṣi, çewa, sogata, brahmarāja muwah kang amañcanagara. Tan adoh raden Dhanañjaya muwah raden ari kalih tan prāṇa-sukha.

Wuwusĕn tîkang detya rākṣasa amijilakĕna tîkang Çiwāgni murub makatar-kataran. Rusak têkang bale wawarṇan ring manguntur, gĕmpung kaladan têkang panggungan putih, rusak têkang pamañcawāran. Geger gumĕntĕr de nikang detya rākṣasa anaḍah janma, anuduk ing tomara. Akweh angĕmasi paratra punang mantuk sakêng panangkilan. Luminḍih têkang bāyu pracaṇḍa, geger punang amarĕk. Samâmalajĕng pati samburat ikang marĕk eng pangastryan dening Çiwāgni meh tĕka ring jĕro kaḍaton.

Amuwus rahaden Arjuna: „Dawĕg gumingsir, kaka aji, yayângarusakĕn tîkang Çiwāgni, muwah tîkang detya rākṣasa agalak angamah-amah. Patik bhaṭṭāra atĕḍa pamit, kaka aji, anglawana tîkang bala rākṣasa angibĕki bale wawarṇan. Muwah tîkang detya dānawa rākṣasa umwang gumuruh angibĕki manguntur."

Amuwus sang Angkusprāṇa sakîng madhya ning langit: „Bhaṭṭāra Guru, lamun kita amakṣakĕna angrusaka kang rājakaḍaton, masa ingong gĕlĕma anglukat ing kita."

Karĕngö dera sang hyang Parameçwara ring sang Angkusprāṇa angucap-ucap angadĕg ing luhur ing ākāça. „Lukatĕn ingong, Angkusprāṇa, masa ingong angrusaka | kang rājakaḍaton."

pg. LVI. Tumurun sang Angkusprāṇa sakîng madhya ning antarīkṣa. „Wastu kita bhaṭṭāra Guru, lukata kita, muwah têkang dewatā nawasanga." Lukat malanira sang hyang Parameçwara kalawan kang nawadewatā, waluya dadi hyang manih.

„Ingong anĕmbaha maka-panahuran ingong utang denta anglukat mala ningong." Aglis manambut lungayan sang Angkusprāṇa. „Ayo kita anĕmbah, bhaṭṭāra Guru, tan paweh ingong."

Amuwus bhaṭṭāra Guru: „Ikang nawadewatā paḍa anĕmbaha

---

9. pamañcawaran AB: °waraṇa E, *ontb.* FG. — 10. paratra BFG: *ontb.* AE. — 13. pangastryan BFG: pangastyan AE. — 16. °ngarusakĕn EFG: °ngararakĕn B, °ngarasakĕn A. — 17. anglawana EFG: amapaga B, amĕsĕhana A. — 23. Parameçwara: *als boven.* — 24. ing BFG: ring E, *ontb.* A. — 26. sang Angkusprāṇa BEFG: *ontb.* A. — 28. Parameçwara: *als boven.* — 30. maka° BEFG: *ontb.* A. — 30. °panahuran: *als boven.* — 31. manambut BG: mañambut EF, manbut A.

marîng kita, jaga panahuran autang." Samângastuti kang nawadewatā ring sang Angkusprāṇa. Amuwus sang hyang Parameçwara: „Pakari kita, Angkusprāṇa, ingong muliha ring surālaya."

Lumaris bhaṭṭāra Guru, mintar sira sakîng madhyapada sang hyang Parameçwara; muwah dewatā nawasanga paḍa mantuka ring kahyanganira sowang-sowang, mur marîng madhya ning ākāça.

Tan kacaritaa sang hyang Parameçwara. Kawarṇaa rahaden Wṛkodara arĕp waluyaa amarĕka ring çrī mahārāja Dharmasūnu. Tan sah çrī bhaṭṭārī narīrāja mwang sang Dropadī, muwah rahaden Dhanañjaya, Sakula Sadewa. Aglis mangrangkul bhaṭṭārī narīrāja. Sama sinambhrama dening sang Pāṇḍawa raden Bhīma. Yaya ring swapna sang Dharmawangça tumingal ing sirâyinira paramārthanya. Lwir tumon ing asĕm-asĕm sang Pāṇḍawa, paḍâmĕlĕd kapacelu tumingal ing rahaden Wṛkodara denira amangun tapa ring Pṛthiwījāti; çakti mahābhāra denira mayoga, mabrata, masamādhi.

Pinapag ing wiwāha rahaden Wṛkodara dening mahārāja Dharmasūnu. Tan kari brĕm, tampo lawan pangasih, tîkang drawiṇa tan ilang takonakĕna. Tîkang taḍahan lumintu tanpa pĕgatan. Warṇa ning amik-amikan: dodol, wajik | mwang parasi muwah tîkang saramad, salak. Tan kantun ikang sarwa-upadi.

pg. LVII.

Asrang swara nikang tabĕh-tabĕhan, asanggani lawan ikang mṛdangga. Amĕlingi karṇa swara ning bherī, kālā, çangkha umung. Aganti kang anggambuh, amañcangah, alalangkaran mwang awayang cina; wayang carita mwang kuricil añĕlakiṭak. Sinĕrang dening rubet-rubet, aganti lawan amañañi mwang atatali analapuk.

Pinarĕk dening bhujangga, ṛṣi, çewa, sogata, brahmarāja; tan kantun punang apatih, tumĕnggung, juru pangalasan, ratu

---

1. panahuran: *als boven*. — 3, 6. Parameçwara: *als boven*. — 9. amarĕka BEFG: amarĕk A. — 10. sah AG: lyan B, *ontb*. EF. — 12. sinambhrama BEG: sirânambhrama A, *ontb*. F. — 14. paramārtha° EG: palamārtha° A, de pamartha° B, *ontb*. F. — 18. pinapag ing EG: papag ning A, *ontb*. BF. — 19. kari EG: karyan A, *ontb*. BF. — 20. lumintu G: lumintuh A, *ontb*. BEF. — 21. parasi AEG: *ontb*. BF. — 22. saramad AG: mangsaramana A, *ontb*. BF. — 22. salak G: salek A, salaka E, *ontb*. BF. — 22. °upadi AG: °upajawa E, panganggo lĕlĕmĕs B, *ontb*. F. — 23. asanggani EG: anggani A, *ontb*. BF. — 25. alalangkaran G: lalangkaran A, lalakaran E, *ontb*. BF. — 26. cina E: cihna AG, *ontb*. BF. — 26. añĕlakiṭak A: añala° G, *ontb*. BEF. — 28. analapuk A: *ontb*. BEFG. — 29. brahmarāja EG: °bhuja A, *ontb*. BF.

angabayan, adhimantrī mwang para bĕbĕkĕl, warga sĕḍahan, warga pangalasan. Ramyânganakakĕn taḍahan. Sukha çrī mahārāja Dharmawangça, ramyâguyon-guyon kalawan sirâyinira muwah sang Dropadī sumanḍing lawan bhaṭṭārī çrī narīrāja, ingayap dening kawula cabol, wungkuk, bule, darih, lampang. Tan sah sirêñanira, ibunira muwah nini kili rājapati.

Sakṣaṇa tunggang gunung, sumurup sang hyang Aruṇa. Aluwaran çrī mahārāja Dharmasūnu, punang adhimantrī wus lunga ring pangastryan prasama aluwaran kabeh.

Warṇaněn punang madhyarātri, sang Pāṇḍawa samâguling, arum sumirit ikang sarwakusuma, aganti swara ning cucur mwang taḍah harṣa, lwir kady anuru-nuru ring sang Pāṇḍawa.

Ucapĕn tîkang bangbang wetan, mātra-mātra swara nikang anggĕntang kalawan swara ning sata. Sakṣaṇa rahina, umijil sang hyang diwangkara, sumĕnŏ apaḍang sang hyang râditya. Atangi sira sang Pāṇḍawa, sama maçuci sira ring tīrtha maĕning. Muwah bhaṭṭārī Kuntī kalawan sang Dropadī sampun sira sama
pg. LVIII. amĕpĕk pahyas, lwir puputren ing ringgit | yan tiningalan, mantyanta ayu ning ayu rūpanira.

Colophon.

Iti Tattwajñāna nirmala apusira mpu Çiwamūrti.

Tĕlas sinurat sang hyang pustaka Tattwajñāna nirmala i Çāka rah. 5, tĕng. 5, Çrāwaṇa-māsa, caturdaçī çukla, ring dina çwa., ça., ning wugu. Irika tĕlas linikhitêng prajādeçêng Swecchāpura, wuryan nikang wurusan, wetan ing wratmara. Santoṣakĕna wirūpa ning akṣara mwang ūnikanya, apan ulah ing antyanta mūḍhâlpaçāstra, kewalyâkĕdĕh milw anurat, sang aparab Jĕmuharṣa.

Oṃ Saraswatyai namaḥ.

Oṃ gĕmung Gaṇapataye namaḥ.

Oṃ çrī-Gurubhyo namaḥ.

---

1. angabayan AEG: *ontb.* BF. — 1. para E: param G, tatam A, *ontb.* BF. — 2. taḍahan AG: bawahan E, *ontb.* BF. — 3. °guyon-guyon G: °guguyon E, °guyonuyon A, *ontb.* BF. — 6. rājapati AEG: *ontb.* BF. — 8. adhimantrī EFG: adhi ning mantrī A, *ontb.* B. — 9. pangastryan FG: pangastren AE, *ontb.* B. — 11. arum EFG: *ontb.* AB. — 14. anggĕntang FG: agĕntang E, anggĕlĕnta A, *ontb.* B. — 15. sang hyang diwangkara EFG: tîkang sangenge A, *ontb.* B. — 15. râditya EFG: Çiwa āditya A, *ontb.* B. — 23. Tattwajñāna F: Tattwagñāna A, Twajñāna E, Tattwa ajñāna G, *ontb.* B. — 23. Çiwamūrti AEF: *ontb.* BG. — 24. Tattwajñāna: Tattwagñāna A, *ontb.* BEF.

VERTALING.

HOOFDSTUK I.

pg. I. Zonder stoornis zij de hulde volbracht.

Er zal verhaald worden van Zijne Majesteit den vorst van Gajāhoya, genaamd Driyodhana; hij beraadslaagde met den Eerwaarden Heer Droṇa, die met hem een diepzinnig gesprek voerde. Voor hem verschenen geen geleerden, Javaansche geestelijken, Çiwaïtische en Buddhistische priesters, laat staan eerste ministers, zij die behoorden tot de klasse der ambtenaren, die bevelen moesten overbrengen, districthoofden, zij die behoorden tot de klasse der intendanten; hen zag men niet hun opwachting maken bij vorst Driyodhana. Hij zei tot den Eerwaarden Heer Droṇa, dat hij den ondergang beproefde van den tweede der Pāṇḍawa's, prins Wṛkodara geheeten, die, strevende naar verlossing des lichaams, in de leer was bij den Eerwaarden Heer Droṇa.

Weldra kwam Wṛkodara aan, die door den Eerwaarden Heer Droṇa werd begroet: „Wees welkom, mijn zoon Wṛkodara, ik acht mij zeer gelukkig, dat u bij mij komt, want ik schenk u den hemel. Spoor de plaats van het levenswater op, mijn zoon, opdat ik u zal inwijden met de allervoortreffelijkste woorden over de lichaamsverlossing. De vindplaats er van bevindt zich in dien put Dorangga."

„Vaarwel, ik ga heen om de plaats van het levenswater op te sporen."

Wṛkodara vertrok dadelijk van Gajāhoya, hij liep zeer snel.

Er zal niet gesproken worden van de gevaren en moeilijkheden der wegen, hij liep door ravijnen en steile hellingen met rotsen en kloven, verafgelegen. Hij begaf zich rechtstreeks naar den put Dorangga. Hij aarzelde niet en ging er in, onversaagd en onbevreesd was hij in al zijn doen en laten; hij vond het levenswater evenwel niet, de put was onrein en eenzaam. Inderdaad vond hij een slang met zijn wijfje; ze waren erg wild, ze omstrengelden en
pg. II. beten hem en zogen hem uit. Maar Wṛkodara bleef ongedeerd. Snel stak hij ze met de *pañcanakha*, *pañca* beteekent vijf, *nakha* beteekent nagel. Het bloed der slangen spoot uit en trof de borst. De hals van het slangenpaar was doorboord door den stoot der

vijf nagels. De beide slangen kwamen om door de kracht van den prins. Hij nam ze op met de linkerhand en vervolgens slingerde hij ze weg naar boven. Hierdoor getroffen schrokken de twee pages, Gagakampuhan en Tuwalen geheeten. Ze beefden en het haar rees hun te berge.

De prins ging er uit om zich van den put Dorangga te verwijderen; spoedig was hij boven en doolde een poos rond. De slangen werden door de pages gedragen, die weldra weggingen.

De dierlijke gedaante van den luchtgeest en de hemelnimf was nu weggenomen. Langen tijd hadden ze ellende als boetedoening moeten ondergaan door in een slang te veranderen, *dwidaça warsa*, *daça* beteekent tien, *dwi* beteekent twee, *warsa* beteekent jaar, twaalf jaar lang. Ze hadden een bekoorlijke en een schoone gedaante aangenomen als voorheen. De luchtgeest heette Çarasambaddha en de naam der hemelnimf was Harṣanandī. Ze schreiden luidkeels en liepen snel Wṛkodara na. De prins keek om en bleef een poosje stilstaan. De luchtgeest en de hemelnimf maakten fluks een sĕmbah voor hem. Bhīma sprak hun beleefd toe: „Moge ik u deze vraag stellen, waar komt gij vandaan, knappe man en bekoorlijke vrouw."

De luchtgeest en de hemelnimf antwoordden: „Onderdanig deelen we u mede, prins, dat we inderdaad ontstaan zijn uit het slangenpaar. U heeft ons verlost van onze dierlijke gedaante. We zijn u zeer veel verschuldigd. We nemen afscheid van u om naar het godenverblijf terug te keeren."

pg. III. Terstond vlogen ze de lucht in. Wṛkodara was verbaasd. Hij ging voort op zijn tocht. Er zal niet worden verteld van de reis, hij kwam in Gajāhoya aan en ontmoette den Eerwaarden Heer Droṇa en vorst Driyodhana. Deze waren zeer verheugd en lachten. De Heer Droṇa zei: „Nu is Bhīma door een slang doodgebeten, het is met mijn toovergebed, Kuñcangkañcing genaamd, te zien, want ik ben scherp van gezicht."

Wṛkodara kwam onverwachts, naderde den Eerwaarden Heer Droṇa en bood hem de twee slangen aan. De Eerwaarde Heer Droṇa en vorst Driyodhana schrokken, toen ze de gedaante der slangen zagen; slangen zoo groot als de stam van den kokospalm hadden ze pas gezien. De tanden er van waren ontbloot, terwijl de oogen open en strak stonden.

Wṛkodara nam het woord: „Ik heb het levenswater niet in den put Dorangga gevonden, die was onrein en eenzaam. Doch ik heb

slangen gevonden, moge ik ze u aanbieden. Ze beten en omstrengelden mij en zogen mij uit. Ik stak ze dood met de vijf nagels, en toen zijn ze in een luchtgeest en een hemelnimf veranderd."

De Eerwaarde Heer Droṇa sprak: „Ik heb mij vergist, mijn zoon Wṛkodara, het levenswater bevindt zich niet in den put Dorangga. Met behulp van mijn toovergebed zie ik, dat het op het veld Anḍadawa is. Vertrek dadelijk, zoek geen tijdstip daarvoor, mijn zoon Wṛkodara, wees niet onvoorzichtig, ge zult dat levenswater wel vinden."

HOOFDSTUK II.

Dadelijk begaf Bhīma zich op weg. Gajāhoya was achter den rug. Er zal niet verhaald worden van de kluizen en erflanden, noch van de streken, die ter zijde gelaten werden en waar hij voorbij trok. Hij liep erg gezwind. Weldra bereikte hij het veld Anḍadawa;
pg. IV. het was schraal en verre van schoon; hij was ontroerd. De boomen, slingerplanten, struiken en levende wezens waren er ver van elkaar.

Er zal gesproken worden van Indrabāhu, [1]) die bulderde en een strijdkreet aanhief om een mensch vragend, en die gilde en schreeuwde. Het veld Anḍadawa werd door Wṛkodara doorkruist, maar hij vond het levenswater niet. Onverhoeds kwam hij een reus tegen zoo groot als een wandelende berg, en wild en strijdlustig. Indrabāhu liet een leeuwengebrul hooren, toen hij menschengeur rook, die in de lucht bleef en zich zacht verspreidde. Nu werd de reus levendiger, toen hij Wṛkodara in het oog kreeg.

Onmiddellijk kwam Indrabāhu, woest en strijdlustig, op Wṛkodara af. Vervolgens hief hij den wijsvinger op tegen hem: „Hoe heet je, die mijn verblijf durft betreden?" Bhīma zei: „Mijn naam is Wṛkodara." Indrabāhu sprak: „Je snoeft en liegt, denk ik, je geeft je voor een ander uit, en noemt je Bhīma. Ik geloof het, als mijn hals afgesneden is, wanneer mijn bloed er uit spuit, als mijn armen gebroken zijn, indien mijn hoofd verbrijzeld is, wanneer mijn oogen vol stof zijn, dan pas geloof ik je. Je mag Bhīma heeten, als ik eenmaal dood ben. Immers je bent Bhīma niet. Bhīma heet mijn buik."

---

[1]) Een reus. In de Sanskrit-letterkunde komt Indrabāhu voor als naam van een ṛṣi. Zie Pargiter, Ancient Indian historical Tradition, pg. 239.

„Indien je het niet gelooft, maak je in waarheid strijdvaardig, zoo ik met jou ga vechten."

Wṛkodara verbeet zich van kwaadheid en greep zijn knevels, terwijl hij een strijdkreet aanhief. Weldra waren Indrabāhu en Wṛkodara in een gevecht gewikkeld; het was alsof de aarde aan het trillen werd gebracht. God Anantabhoga schrok, terwijl al de visschen in de Zoutwater-zee weggeslingerd werden. De boomen in het bosch, die één vadem of twee vadems dik waren, braken; het gras, de boomen, de slingerplanten en de struiken braken, verwelkten en kwijnden. De ivoorkleurige bamboe's waren ontworteld en lagen overal verspreid op den grond ten gevolge van de wondermacht van den strijd tusschen Wṛkodara
pg. v. en Indrabāhu.

Al de wilde dieren in het woud sloegen op de vlucht. De opsomming der namen van die wilde dieren is aldus: wañcira, winañcira, mateya, baluka, takṣaka, lodaksaka, kelala, nandaka, ananda, gagaksora, matĕngga. De specificatie hunner namen is als volgt: wañcira .... dwerghert; winañcira .... reebok; mateya .... edelhert; baluka .... varken; takṣaka .... slang; lodaksaka .... tijger; kelala .... wilde stier; nandaka .... rund; ananda .... leeuw; gagaksora .... rhinoceros; matĕngga .... olifant.

De kleine dieren des wouds schrokken. De specificatie der namen is aldus: mĕnĕngan .... otter; gĕtĕran .... groote rat; kaseran .... kleine vos; lĕwasan .... wilde kat; rase .... civetkat; pacungan .... stekelvarken.

Alle vogels in het geboomte vlogen weg: prit, pĕking ciciring, bonḍol, bĕlĕkok, cinggaragat, taḍah asih, pakṣī gĕnḍing, manuk cangak, galaṭik, cecetrung, kapuḍang, goṭilang, titiran, drĕkuku, palatuk, jĕlen, tuhu-tuhu, çrī gunting, wantĕn, kadawa, atat kĕmbang, atat wulan.

Het gevecht veroorzaakte een donderend geraas, onweer, donder, aardbeving, in een verkeerd jaargetijde vallende regens, wervelwind en orkaan; het was alsof de oceaan heen en weer geschud werd, en moeder aarde aan het trillen werd gebracht door de worsteling tusschen Indrabāhu en Wṛkodara. Plof, daar viel Indrabāhu, die den strijd verloor, neer; Wṛkodara plaatste zich boven op hem.
pg. vi. Fluks werd hij door Wṛkodara opgetild.

Gillend en schreeuwend smeekte hij hem om in het leven te worden gelaten, en bad Wṛkodara om genade. Het gevolg was, dat hij met de vijf nagels werd doodgestoken. Indrabāhu's hals

brak door, en zijn bloed spoot uit. Hij stierf en zijn hals werd door Wṛkodara afgedraaid.

Fluks ging Wṛkodara weg van het veld Anḍadawa; het hoofd was neergesmeten. Dit werd gedragen door de pages, genaamd Gagakampuhan en Tuwalen.

Er zal niet weder gesproken worden over de moeilijk begaanbare wegen, dalen en rotsen, benevens berghellingen, noch over de smalle wegen, die reeds achter den rug waren.

Er zal verhaald worden, dat Indrabāhu verlost was van zijn monsterachtige gedaante; hij was weer hersteld en in Indra veranderd. Vlug liep hij Wṛkodara na. „Sta stil, mijn zoon Wṛkodara! Ik ben u ten zeerste verplicht. U heeft mij bevrijd van mijn wangestalte." Bhīma sprak: „Wie is u, die mij heeft ingehaald?" „Ik ben god Indra, mijn gedrochtelijke figuur is verdwenen. Twaalf jaar lang heb ik ellende als boetedoening moeten ondergaan. Degene, die Apusapusañjīwa tot residentie heeft, heeft mij betooverd. Mijn vergrijp was aldus: God Parameṣṭhī liep voorbij vergezeld door godin Umā, terwijl ik op mijn gemak bleef zitten met afhangende beenen; ik daalde niet af, en dat was de reden waarom ik in een reus veranderde. De negen goden stoven overal in rep en roer uiteen, zoo ook de vijf zieners, de vier wereldhoeders, de hemelzangers en de hemelnimfen, allen stoven uiteen door afgrijzen overmeesterd, toen ze mijn uiterlijk zagen. Ik ging ijlings naar het meer Dhwaja, en bekeek mijn voorkomen; ik was voorzien van slag- en hoektanden, terwijl mijn haren aan elkaar kleefden en mijn lichaam overal vol vlekken was. Toen werd er een stem van een onzichtbare gehoord, dat de tweede der Pāṇḍawa's mij van mijn monsterachtige figuur zou verlossen. Dat is de reden geweest, waarom ik op de wereld ben neergedaald. Ik ben u ten zeerste verplicht. Ik maak een sĕmbah voor u." Snel pakte Bhīma zijn handen beet: „Maak geen sĕmbah voor mij, ik mocht daardoor getroffen worden door een vloek, immers gij zijt een god en ik
pg. VII. ben een mensch." „Vaarwel, mijn zoon, ik keer naar het godenverblijf terug."

Toen vloog god Indra weg zonder vleugels, en stiet zich af zonder springpooten, nam zijn weg door het luchtruim en keerde huiswaarts naar zijn residentie Indrapada.

Er zal verhaald worden van Bhīma, die in Gajāhoya arriveerde. Met ongeduld wachtte de Eerwaarde Heer Droṇa langen tijd op hem, en vorst Driyodhana zat ook te wachten op zijn komst op

het oogenblik, dat zij audiëntie verleenden aan geleerden, Javaansche geestelijken, Çiwaïtische en Buddhistische priesters, huispriesters, eerwaarde linggana (-priesters), eerste ministers, prinsen van koninklijken bloede, mederegenten, degenen die behoorden tot de klasse der ambtenaren, die bevelen moesten overbrengen, districthoofden, degenen die behoorden tot de klasse der intendanten, Wiṣṇuïtische priesters, die in grooten getale hun opwachting kwamen maken bij vorst Driyodhana en den Eerwaarden Heer Droṇa.

Weldra kwam Wṛkodara en bood hun Indrabāhu's hoofd aan, waarvan de oogen fonkelden, de haren aan elkaar plakten en de tanden ontbloot waren; het was gruwelijk om aan te zien. Al de aanwezigen op de audiëntie schrokken en er waren er die over elkaar vielen. De Eerwaarde Heer Droṇa liep hard weg en viel met het hoofd voorover; Driyodhana van zijn kant zette het ook op een loopen, hevig ontsteld wegens het hoofd van Indrabāhu. De audiëntieplaats was in opschudding, het ging er rumoerig en luidruchtig toe; de Eerwaarde Heer Droṇa kwam en sprak: „Waar is het door u verkregen levenswater, Bhīma?"

„Ik heb het niet verkregen. Wel heb ik een grooten reus gevonden, dien ik om het leven bracht, en van wien ik het hoofd afsneed, hetwelk ik u aanbied." Hij wierp het hoofd weg.

„Mijn zoon Wṛkodara, ah ik heb mij vergist, hoe zoudt gij het weten, indien ik u de plaats van het levenswater niet mededeelde. Nu zult gij het vinden in het diepst der Zoutwater-zee[1]), het is glinsterend, blauw van kleur, helder, rein, smetteloos en als een tĕlĕng-bloem ziet het er uit. Vertrek, mijn zoon, wees niet onachtzaam! Ik verbied u met een vervloeking: gij zoudt trillende lucht
pg. VIII. bij zonnehitte worden, in een bloedlooze indringen en niet in een mensch veranderen, zoo gij gebruik maakt van een: jong, pelang, lañcaran, jukung en alle andere soorten vaartuigen over zee. Gij zult het Pangawaça-tooverformulier niet toepassen. Maar gij zult uw armen gebruiken om u boven water te houden, uw handen bezigen als vlerken om zich in evenwicht te houden, en uw borst als vaartuig benutten. Vertrek spoedig, mijn zoon, zoek geen tijdstip daarvoor, weerstreef niet al de bevelen van den voornaamsten leeraar!"

[1]) Lawaṇa-udadhi (Sk. Lawaṇodadhi) is eigenlijk de Zoutwater-zee, die om deze aarde ligt; daaromheen liggen andere aarden, waaromheen zeeën met andere vochten.

HOOFDSTUK III.

Dadelijk begaf Bhīma zich op weg, Gajāhoya was reeds achter den rug. Hij liep door steile ravijnen met rotsen en kloven, langs moeilijk begaanbare wegen en berghellingen. Talrijk waren de gevaarlijke bosschen en bergen, die gepasseerd werden, zoo ook kerkhoven, grenzen, kinderbegraafplaatsen en grensgebieden, waardoor hij trok; hij ging voorbij zeven bergen, bovendien waren achter den rug gehuchten en kluizen, erflanden, dorpen en (?).

De moeilijkheid der wegen zal niet besproken worden, weldra kwam Wṛkodara bij de Zoutwater-zee met de bedoeling er in te gaan.

Gagakampuhan sprak: „Mijnheer, haast u zich niet de Zoutwater-zee in te gaan, keer een oogenblik terug naar Indraprastha om kennis te geven aan Hare Majesteit de Koninklijke Vrouw en uw jongere broers en om oogenblikkelijk afscheid van hen te nemen."

De woorden van Gagakampuhan werden ter harte genomen, en Wṛkodara keerde onmiddellijk huiswaarts. De kust was door zeven bergen gescheiden van Indraprastha. De tocht van den prins verliep zonder moeilijkheden. Spoedig bereikte hij het hof, waar hij Dharmawangça en zijn moeder, benevens Dropadī, Arjuna, Sakula en Sadewa aantrof, die met elkaar in gesprek waren; allen verlangden erg naar de eventueele komst van Wṛkodara. Dadelijk omhelsde Hare Majesteit de Koninklijke Vrouw haar zoon. „Ik heb sterk naar jou verlangd, mijn kind, langen tijd heb ik je niet gezien."

Wṛkodara maakte een sĕmbah voor Kuntī en den vorst. „Vaarwel, mijn Koninklijke broeder en moeder Kuntī, slaat mij gade en kijkt mij aan alsof u in een bewegelijken spiegel kijkt. Ik ga de
pg. IX. Zoutwater-zee in, waar ik den dood zal vinden, want een vervloeking is over mij uitgesproken door den voornaamsten leeraar, indien ik het Pangawaça-tooverformulier mocht toepassen. Mij is bevolen het levenswater op te sporen, opdat de Eerwaarde Heer Droṇa mij zal inwijden met de allervoortreffelijkste woorden." [1])

Vrouwe Kuntī vond het weggaan van haar zoon allesbehalve goed. Snel hield zij een slip van zijn broek vast. Bhīma slingerde haar van zich, waardoor zij wegvloog en met een smak neerviel en eenigen tijd bewusteloos was. Dropadī stortte tranen van droefheid, zij schreide luidkeels bij het weggaan van haar zwager.

[1]) Namelijk over de lichaamsverlossing.

Hare Majesteit de Koninklijke Vrouw werd haastig opgenomen en geholpen door haar zoons. Dharmawangça reinigde dadelijk zijn moeder. Zij kwam weer bij en waggelde als een haan, die bij zijn slapen getroffen werd; zij stortte tranen van droefheid, die snel stroomden over haar wangen. Luidruchtig was het geween, zoodat het gansche paleis daverde.

Er zal niet gesproken worden over Dropadī, die gesteund werd door haar dienaressen en vlug door haar gemaal werd gereinigd. Dharmasūnu en Dhanañjaya waren gramstorig. De beide jongere broeders weenden bij het weggaan van Bhīma.

Er zal verteld worden van de reis van den prins, Indraprastha was reeds achter den rug. Er zal niet gesproken worden van de gepasseerde dorpen en andere, die ter zijde gelaten werden, noch van de wegen, ravijnen en bergen, waardoor hij trok, evenmin van de velden, bosschen en woeste gronden. De twee pages, Lotaten en Lotangel, waren niet van hem gescheiden, ze bleven hun meester trouw; ze volgden den prins en bereikten de Zoutwater-zee. De prins verlustigde zich niet op zijn tocht en daalde vlug in de
pg. x. Zoutwater-zee. Hij paste het Pangawaça-tooverformulier niet toe, ten einde zijn lichaam als vaartuig te gebruiken, zijn armen te bezigen om zich boven water te houden en zijn handen als vlerken aan te wenden om zich in evenwicht te houden. De twee pages bleven niet achter en gingen eveneens de Zoutwater-zee in met hun meester, trouw als ze waren.

Godin Ganggā schrok er van, en al de visschen werden uit de zee weggeslingerd.

Bhīma kreeg een golf tegen zich aan en werd in de hoogte geworpen door de golven, hij ging ver weg en was onzichtbaar; hij stiet met het hoofd tegen gespleten rotsen en raakte vast aan in op water drijvende vuilnis. De pages, die hem vergezelden, waren niet van hem gescheiden. Wṛkodara stierf en veroorzaakte een geheimzinnigen invloed in den vorm van omineuze natuurverschijnselen: gerommel in de lucht, aardbeving, donderend geraas, onweer, stormwind en in een verkeerd jaargetijde vallende regens; het was alsof moeder aarde aan het trillen werd gebracht. Een lichtglans vertoonde zich boven Wṛkodara, want het was de god, de belichaming van het voortreffelijke, die zich boven hem verhief. Niets zou hem overtreffen, immers hij was de beste der goden, over wien dag en nacht niet heen konden, terwijl hij niet overschaduwd werd door de zon, de maan, de sterren en het sterrenheir.

jalaprang, campaka warangan, campaka gonḍok, tangguli gĕnḍing, tangguli wangwang, wungu, angsana, kapurañcak, surastrī, rājasa, andul, tañjung, kamuning, kanigara, kĕmbang jambu, nāgasāri, angçoka, pinḍa-pinḍa, çrī gaḍing.

Buitengewoon prachtig was de vijver, die door kunstheuvels was omringd. Er zou geen eind aan komen, indien er gevraagd zou worden naar de soorten der koraalsteenen. Het waterbekken was voorzien van een zilveren plaveisel, versierd met lapis lazuli en glas, dat er (boven) uitstak.

De visschen in den vijver zullen nu beschreven worden: kuluma pari, takul, wrĕtis, mangut, lukas, daluding, awipaya, putihan, dĕlĕg, siyungan, kulĕn, sarempengan, bĕṭok, tambra, urang watang, urang tanah, yuyu, kakul, sumpil, susuh; gele schildpad, schildpad.

Ze zwommen in rijen langs de rotsen, terwijl ze verslonden en genoten; het was voorwaar bekoorlijk.

Luidruchtig was het geschreeuw der kuñjara's in het midden van het meer, die visschen verslonden, evenals de cakrawāka's. Kuñjara beteekent pĕcuk-vogel, cakrawāka beteekent krĕkwak-vogel.

De grassoorten van het meer waren:

pg. XIV. kapu-kapu, sĕlutdara, rara kamalo, irim-irim, ganggĕng, lumut, weweyan, uwah-uwih.

Er kwamen nog bij allerlei waterbloemen:

roode lotus, blauwe lotus, tuñjung wṛtti, witte lotus, talipun, waterlelie, kangkung.

Er zal gesproken worden van god Acintya, die door de gedachte allerlei spijzen voortbracht; hij had echt medelijden met Wṛkodara. Er zou geen eind aan komen, indien er gevraagd zou worden naar de spijssoorten. Ze waren in gouden en lazuursteenen schalen, en op presenteerbladen met een dekkleed van met goud bestikte zijde. Het welriekende water was in een juweelen flesch, voorzien van een gouden bakje.

God Acintya zei: „Nu zal ik een gesprek voeren met Wṛkodara. Hij ete eventjes." De prins gedroeg zich als een hongerige en ging oogenblikkelijk eten. Hij was nu tevreden. Hij had reeds van het geurige water gedronken en betel gekauwd. Ḍalang en Sĕmar vergastten zich aan de overblijfselen van het maal van den prins. Met wie zou Wṛkodara spreken, er was immers niet zijns gelijke op het eiland en geen stem werd er gehoord.

HOOFDSTUK IV.

Eensklaps kwam god Acintya wulpsche gekheid makende te voorschijn, terwijl hij zong. Hij verwelkomde den prins: „Wees welkom, Wṛkodara. Ik acht mij zeer gelukkig, dat gij bij mij komt. Nu leer ik u kennen. Gij zijt beklagenswaardig, Wṛkodara, zonder succes zijt gij bij den Eerwaarden Heer Droṇa in de leer. Gij moet niet die allervoortreffelijkste woorden hebben, want uw ondergang wordt beproefd."

„Vader Nawaruci, denk niet met mij te willen sympathiseeren, omdat u met mij spreekt. Mij is opgedragen, de plaats van het levenswater op te sporen."

„Ach mijn zoon Wṛkodara, er is geen levenswater te vinden,
pg. xv. tenzij door mij. Er is geen ander echt levenswater dan het kamaṇḍalu-water, dat den negen goden tot leven strekt, het draagt den naam *amṛtañjīwanī* en is het leven der vier wereldhoeders en dat der vijf zieners. Het is erg bezwaarlijk voor dengene, die het levenswater wil leeren kennen. Ik heb u iets te zeggen, Wṛkodara, gij zult in den strijd toepassen: Citrasena's dapperheid, Citrānggada's moed, Citraratha's heldhaftigheid, Gandharwa's zachtmoedigheid, liefelijkheid, bevrediging, doel en verlustiging.

Als volgt zijn de steunpilaren der ridderlijkheid: abhītah, asayah, aprĕgigatah. Abhītah .... niet terugdeinzen in den strijd; aprĕgigatah .... niet terugdeinzen voor de overmacht; asayah .... sterven door zich tegen den vijand te verzetten. Dat is de handelwijze van den dapperen held, mijn zoon Bhīma.

De soorten heeten: amla, kaṣāya, tikta, kaṭuka, lawaṇa, madhura. Amla is zuur, kaṣāya is wrang, tikta is bitter, kaṭuka is scherp van smaak, lawaṇa is zout, madhura is zoet. Zij worden de zes smaken genoemd. [1])

De aarde, het water, het vuur, de wind, het luchtruim bevinden zich in het lichaam. De aarde strekt tot de huid, het water dient tot het bloed, het vuur strekt tot het vleesch, de wind dient als beenderen, het luchtruim strekt tot het merg. Zij worden de vijf groote elementen genoemd. [2])

---

[1]) Over de beteekenis van de „ṣaḍrasa", zie Diss. Goris, pg. 65. Gonda, Brahmāṇḍa-Purāṇa, pg. 301.

[2]) Over de beteekenis van de „pañcamahābhūta", zie Diss. Goris, pg. 66, 67.

De vijf elementen [1]) veranderen als volgt: het geluidselement verandert in het oor, het gevoelselement gaat over in de huid, het gezichtselement wordt het oog, het smaakelement verandert in de tong, het reukelement gaat over in den neus. Ze worden de vijf zichtbare organen genoemd.

Daar komen nog bij: de aardbol, zeven hellen en zeven werelden: bhūh-loka .... de buik, bhuwah-loka .... het hart, swah-loka ....
pg. xvi. de borst, tapaloka .... de hals, janaloka .... de tong, mahā-loka .... de neus, satyaloka .... het oog. [2])

De zeven hellen zijn: rasatala .... de aars, wetala .... de dij, nitala .... de knie, mahātala .... de kuit, sutala .... de enkel, talātala .... de wreef, santala .... de voetzool. [3])

Inderdaad wordt het menschelijk lichaam nu beschouwd als de aardbol. Daar verheffen zich de zeven bergen, terwijl de zeven zeeën er snel stroomen, [4]) de zeven eilanden verwelken en geen beweging maken, en de tien winden waaien.

De zeven bergen zijn: de nieren .... de Mālyawān, de penis .... de Niṣadha, de milt .... de Gandhamandana, de longen .... de Malaya, de buik .... de Triçṛngga, de galblaas .... de Windhya, het hart .... de Mahāmeru.

Voorts is er *anantāsana*, waarvan de soorten zijn: lotus-, geluk-, rustbank-, heil-, mannelijkheid- en staf-zetel. Aldus zijn de zes verschillende zetels, die één lichaam hebben.

Maar als volgt is de zitwijze van dengene, die de regels der meditatie beoefent. Nadat hij gezeten is, slaagt hij er in den levensadem te verzamelen. De gedachtenconcentratie moet worden betracht, dan is de levensadem volmaakt opgenomen. Hij doet aan ademhalingsoefening, dat is hij regelt den adem, Bhīma. Die bestaat uit: recaka (uitademing), pūraka (inademing), kumbhaka (het inhouden van den adem). [5]) *Recaka* beteekent: de adem moet eerst door den mond worden uitgeblazen tot den laatsten toe. *Pūraka* beteekent: de adem moet worden geïnhaleerd door den neus, geheel en al tot den laatsten toe. *Kumbhaka* beteekent: de adem moet worden ingehouden zoolang als men kan, en vervolgens moet hij uitgeblazen worden door de oogopeningen (sic!).

---

[1]) Over de „pañcatanmātra", zie Diss. Goris, pg. 66.
[2]) Vgl. Diss. Goris, pg. 110.
[3]) Vgl. Diss. Goris, pg. 110.
[4]) Over de „zeven zeeën", zie Diss. Goris, pg. 65.
[5]) Vgl. Diss. Goris, pag. 60.

Indien dit echter niet beoefend wordt, moet de adem regelmatig verwijderd worden door den neus, zoo spaarzaam mogelijk, en hij mag niet worden ingehouden. Het inhouden geschiedt zeven maal, waarlijk omdat de ademhalingsoefening moeilijk is. Maar de gedachte mag hierbij niet ergens anders heengaan, bovendien mag men niet doen, wat verboden is voor den hartstocht en de vuige begeerte, evenmin ten aanzien der manieren over trouw, laat staan over de eventueele juistheid van den ondergang van het lichaam.

Voorts is er nog een andere wijze van het inhouden van den adem naast de bovengenoemde, waarbij men zich niet verroert en zelfs niet uitademt. Na afloop van de recaka, pūraka en kum-
pg. XVII. bhaka moet de geheimzinnige wijze van het inhouden van den adem toegepast worden. De gedachte dient men hierbij eveneens te laten rusten in de kadalī-bloem. [1]) Haar rustplaats aldaar is toch aangenaam. De adem ontmoet een drukkende koude en gaat vervolgens te niet. Deze handeling wordt genoemd: den adem, het oorspronkelijke altaar, hulde bewijzen, dat is het kleine gebed. Zoodanig is de handelwijze van den biddende. Blijkbaar verdwijnt de grove adem, hij vergaat op de plaats, waar hij vandaan komt, want hij wordt niet door de ziel waargenomen. Aldus is de gang van de geheimzinnige wijze van het inhouden van den adem.

Waaktoestand, droomlooze slaap, droomtoestand, goddelijke stem. [2]) Waaktoestand wil zeggen: in staande houding duidelijk zien. Droomlooze slaap beteekent: in zittende houding droomen. Droomtoestand is: in den slaap praten. Goddelijke stem beteekent: een stem hooren. Ze worden genoemd de vier staten in windunāda. De verklaring van den hartstocht is in windunāda, dat is het centrum van het gemoed in den geest.

Het einde van de lever is in de vijf juweelen potten, dat van het hart is in de kadalī-bloem, dat van de galblaas is in het juweelen doosje, tunggal-tunggal (?) is in de hartstreek. De naam van het inwendige lichaam is musṭika-ājñāna, het uitwendige lichaam heet pasṭika-ājñāna.

Drĕpataya, harṣataya, cakramakah zijn de aanleiding van vriendelijke woorden en innemende gelaatsuitdrukking. *Drĕpataya* beteekent: naar een dansende kijken en naar een liedjeszanger luisteren. *Harṣataya* wil zeggen: naar de tonen der muziek luisteren.

---

[1]) D. i. het hart, vgl. hieronder.

[2]) Vgl. Diss. Goris, pg. 68, waar turīya voorkomt i. pl. v. dewaçabda.

Cakramakah is: welriekende en heerlijke geuren ruiken. Dat is de reden van iemands verlangen naar wat bekoorlijk is. Vriendelijke woorden zijn zachte en streelende woorden. Vriendelijk gelaat beteekent: de wenkbrauwen niet fronsen en minzaam zijn van gelaatsuitdrukking.

pg. XVIII. De *pañca-bāyu* (vijf winden) wil zeggen: prāṇa, apāna, samāna, byāna, udāna. [1]) De wind in den mond heet apāna. De wind in den aars wordt samāna genoemd. De wind in het hart is udāna. De wind, die de ziel uitblaast, heet byāna. De wind, die zich in alle gewrichten bevindt, draagt den naam prāṇa.

Hierbij komen de volgende soorten van lichaamswinden: nāga, kumāra, kṛkara, dewadatta, dhanañjaya. [2]) De nāga-wind veroorzaakt oprisping, die hij tot object heeft. De kumāra-wind veroorzaakt lichaamstrillingen, welke hij tot object heeft. De kṛkara-wind veroorzaakt het niezen, hetgeen hij tot object heeft. De dewadatta-wind heeft het geeuwen tot object. Het object van den dhanañjaya-wind is het spreken. Zoodanig zijn de *daça-bāyu*, die het lichaam in beweging brengen. [3])

Er komen nog bij de vijf zintuigen. Cakṣwindriya .... het oog, dat tot werkingssfeer heeft alle vormen en kleuren te zien. Ghrāṇendriya .... de neus, die tot werkingssfeer heeft heerlijke geuren te ruiken en alles wat stinkt. Karṇendriya .... het oor, dat tot werkingssfeer heeft kwade en vriendelijke woorden te hooren. Jihwendriya .... de tong, die tot werkingssfeer heeft de zes smaken te proeven. Twakindriya .... de huid, welke tot werkingssfeer heeft warmte en koude te voelen, terwijl ze de lichaamsharen volgt. Ze worden *pañcendriya* genoemd.

Er komen nog vijf andere zintuigen bij, *daçendriya* geheeten. [4]) Wākindriya .... de mond, die het spreken tot invloedssfeer heeft. Hastendriya .... de hand, die het pakken tot invloedssfeer heeft. Pasthendriya .... de penis, die tot invloedssfeer heeft het doen gedijen van semen virile bij de vrouw en het urineeren. Pāywen-

---

[1]) Vgl. Diss. Goris, pag. 61. Gonda, Brahmāṇḍa-Purāṇa, pg. 57.

[2]) In de Indische geschriften komt kūrma voor i. pl. v. kumāra. Vgl. Diss. Goris, pg. 61.

[3]) In dit geschrift worden dus de 10 lichaamswinden verdeeld in twee groepen, nl. de pañca-bāyu en de daça-bāyu. Vgl. Diss. Goris, pg. 67 noot 1.

[4]) Gewoonlijk worden deze genoemd: karmendriya (daadorganen). Daçendriya (tien waarnemingsorganen) omvat dus twee groepen: pañcendriya en karmendriya. Zie verder Diss. Goris, pg. 67 noot 1.

driya .... de anus, die tot invloedssfeer heeft den stoelgang en een wind laten. Pādendriya .... de voet, die het loopen tot invloedssfeer heeft. Ze worden *daçendriya* genoemd.

Mijn zoon Bāyusuta, de negen goden [1]) bevinden zich in het lichaam, evenzoo de vijf zieners [2]) en de vier wereldhoeders. [3])

De aarde dient tot vleesch, het water tot bloed, het vuur tot vormen en kleuren, de wind strekt tot leven, de aether tot gedachte.

Indra zetelt in het oog, Baruṇa in den neus, Kowera in het oor, Yama in den mond, Kuçika in de huid, Garga in het vleesch, Metrī
pg. XIX. in de aderen, Kuruṣya in de beenderen, Prĕtañjala in het merg, Īçwara in de lever, Mahīçwara in de longen, Brahmā in het hart, Ludra in het bloed, Mahādewa in het vet, Çangkara in de milt, Wiṣṇu in de galblaas, Çambhu in het slot (van het hart), Çiwa in het midden van het hart. Paramaçiwa is het deksel van het hart.

Çuci zetelt in den top van de lever. Raden's zetel is de top van het hart. Pangeran zit in den top van de galblaas. Tuwan bevindt zich in het midden van het vet. Atalaga zetelt in het binnenste gedeelte der gedachten in een afgesloten droppel. Kasuhun's zetel bevindt zich in een darmkronkeling in de hartstreek.

Hij is nederig en wordt door niemand overwonnen. Hij is verheven en wordt door niemand overtroffen. De wereld strekt hem tot lichaam, en de aarde tot hart. Taya (niet zijn) is de bloem, tattwa (waarheid) is het kenteeken. Hij bevindt zich niet in het Oosten, en ook niet in het Zuiden, noch in het Westen, noch in het Noorden, en evenmin in het midden. Hij is zonder gestalte en lichaamloos. Hij is buiten datgene, wat veraf is, en evenzoo buiten datgene, wat dichtbij is. Zijn dienaarschap omvat heel Java.

De plaats, waar de bestanddeelen van het lichaam terugkeeren, is aldus: Het oog keert terug naar god Indra, de neus naar god Baruṇa, het oor naar god Kowera, de mond naar god Yama.

De huid keert terug naar Kuçika, het vleesch naar Garga, de aderen gaan terug naar Metrī, de beenderen naar Kuruṣya, het merg keert naar Prĕtañjala terug.

De lever gaat terug naar god Īçwara, de longen gaan weer naar

---

[1]) Bedoelde negen goden zijn: Īçwara, Mahīçwara, Brahmā, Ludra, Mahādewa, Çangkara, Wiṣṇu, Çambhu, Çiwa.

[2]) Bedoelde vijf zieners zijn: Kuçika, Garga, Metrī, Kuruṣya, Prĕtañjala.

[3]) Bedoelde vier wereld- of windstreekhoeders zijn: Indra (O.), Yama (Z.), Baruṇa (W.), Kowera (N.).

god Mahīçwara, het hart gaat terug naar god Brahmā, het bloed naar god Ludra, het vet naar god Mahādewa, de milt naar god Çangkara, de galblaas naar god Wiṣṇu, het slot (van het hart) naar god Çambhu, het centrum van het hart naar god Çiwa, het deksel van het hart naar god Paramaçiwa.

De top van de lever keert terug naar Çuci, de harttop naar Raden, de top van de galblaas naar Pangeran, het midden van het vet
pg. xx. naar Tuwan, het binnenste deel der gedachten in den afgesloten droppel gaat terug naar Atalaga, de darmkronkeling in de hartstreek keert terug naar Kasuhun.

Als volgt zijn de wegen der ziel bij het verlaten van het lichaam: Neemt zij haar weg door het oog, dan wordt het blind in het leven. Gaat zij door den neus, dan ruikt deze in het leven niet. Gaat zij door het oor, zoo wordt het doof in het leven. Neemt zij haar weg door den mond, dan is stomheid in het leven er het gevolg van. Gaat zij door de urineblaas, dan geeft dit aanleiding tot impotentie in het leven. Gaat zij door den anus, dan krijgt deze een gat in het leven. Voert de weg der ziel door de fontanel, zoo zijn er geen lichaamsstoornissen.

Er komt bij *pañca-pati*, [1]) mijn zoon Bāyusuta. Wees daaraan indachtig, want dat is de handelwijze van den volmaakten man. *Lingga mĕngkok* is in zittende houding sterven. *Lingga nastiti* is in staande houding sterven. *Lingga makale* is met de armen over de borst geslagen sterven. *Lingga jātmika* is zonder weeklagen en huiveren sterven. *Lingga maçuci* is sterven na langdurige ziekte. *Lingga pandonan* is sterven bij het zwerven naar het veld. Die sterfwijzen worden *pañca-pati* genoemd.

Ze worden uitgebreid tot *daça-pati*. Sterven zonder het lichaam achter te laten heet *moksawa*. Vlamt er vuur op uit het lijf, dan spreekt men van *agnihara*. Stroomt er water uit het corpus, dan wordt de sterfwijze *atoyahara* genoemd. Vloeit er sap uit het lichaam, zoo heet zij *abāyuhara*. Die sterfwijzen worden *daça-pati* geheeten, mijn zoon Bāyusuta.

Er zijn vijf zielen: ātma, parātma, rasātma, nirātma, satyātma. Ze worden *pañcātma* genoemd. [2])

---

[1]) Pañca-pati bet. lett. vijf sterfwijzen. In dit geschrift omvat deze term echter zes sterfwijzen.

[2]) De Indische philosophie onderscheidt vijf soorten ātma's, nl. annamaya, prāṇamaya, manomaya, wijñānamaya en ānandamaya. Zie: Deussen, Die Philosophie der Upaniṣads I, pg. 287 sq.

Voorts zijn er: antarātma, anyātma, pāywātma, hantarātma, adhīrātma. Het complete tiental heet *daçātma*.

De tien waarachtige karakters zijn: towekṣa, mudita, karuṇa, karuṇi, tan çabdacapala, santoṣa, wirati, çūra, dhīra, dhāraṇa. De specificatie er van is als volgt: *Towekṣa* wil zeggen: genegenheid toonen jegens alle menschen. *Mudita* beteekent: niets kwaads in
pg. XXI. zijn schild voeren. *Karuṇa* is vriendelijk van aard. *Karuṇi* wil zeggen: geen levenden dooden. *Tan çabdacapala* beteekent: zijn woord niet breken. *Santoṣa* is niet schimpen. *Wirati* wil zeggen: niet kwellen. *Çūra* .... dapper. *Dhīradhāraṇa* beteekent: niet kwaad spreken. Die worden waarachtige *daçaçīla* genoemd.

Onder *trilābha* (drie voordeelen) verstaat men: parīkṣamāna, rājamāna, phalawodāna. *Parīkṣamāna* beteekent: gelukkige toestand; *rājamāna* wil zeggen: niet over staatsbeleid spreken; *phalawodāna* is niet naar allerlei soorten kleeren verlangen.

Het is erg moeilijk voor dengene, die de tien zinnen wil dooden wegens de aanwezigheid van genietingen en begeerten, te weten: gehechtheid aan het lichaam, de begeerte naar eten en kleeren dragen, het verlangen naar sieraden te zien, de dorst naar koninklijk bezit, de begeerte naar vele vrouwen; daarom zijn de tien zinnen moeilijk te dooden."

„Wil u mij naar waarheid zeggen van dengene, die in staat is de tien zinnen te dooden, vader Nawaruci."

„Ach mijn waarde zoon Truspātāla, er is geen groote wijze, die de tien zinnen doodt. Degene, die in staat is dat te doen, is hij, die volleerd is in de volmaaktheid, en die reeds een helder inzicht heeft in leven en dood, die bereid is tot sterven, die het aangename en onaangename reeds heeft ondervonden, die in staat is iemand te vervloeken, maar niet door een vloek getroffen kan worden, die rein is, doch niet gereinigd wordt, en voorts hij, die spreekt en niet genoemd kan worden, die vrij is van leed en honger, die niet vatbaar is voor ouderdom en den dood, en verder hij, die niet overschaduwd wordt door het luchtruim, noch door de aarde gedragen wordt, over wien dag en nacht niet heen kunnen, die niet door de zon, de maan, de sterren en het sterrenheir beschenen wordt, en bovendien degene, die bereids een helder en duidelijk inzicht heeft in de wereld. Zoodanig is degene, die de
pg. XXII. tien zinnen doodt, inderdaad is dat ontzettend lastig."

„Vader Nawaruci, ik zou graag den naam van den wereldschepper willen weten."

„Wel mijn beste zoon Bhīma, wat is uw vraag gevat! Hoe zoudt ge hem weten, indien ik u er niet over inlichtte. Hij is de oneindig voortreffelijke godheid, die lichaamloos en glanzend is, hij is de onzichtbare godheid, de belichaming van wat uitstekend is. *Ananta* beteekent dapper; *wiçeṣa* wil zeggen: in de geheele wereld leven; *mūrchā* is bewusteloos; *lĕwih* beteekent: niet door een ander worden geëvenaard. Geen godheid zou hem overtreffen, hij is de god der goden, de beste onder de goden."

„Vader Nawaruci, eigenlijk draagt de wereldschepper vijf namen."

„Dat klopt, mijn zoon Bāyusuta, nu weet gij het, mijn jongen."

„Vader Nawaruci, ik zou graag willen weten, waarom een slapende droomt, wat gaat uit het lichaam weg?"

„God Ātma verlaat het lichaam."

„Waar gaat hij naar toe?"

„Naar het midden van het luchtruim. De reden, waarom iemand ziek is, is omdat god Ātma zich uit het lichaam verwijdert."

„Hoe groot is het aantal van degenen, die verblijf houden in het lichaam, vader Nawaruci?"

„God Manon, god Pramāṇa en god Patunggu-urip. Er zijn er drie, mijn zoon Wṛkodara. Bij het weggaan van god Ātma wordt het lichaam ziek. Bij het heengaan van god Manon wordt men blind. Indien god Pramāṇa verdwijnt, dan raakt men bewusteloos. Het verlies van god Patunggu-urip heeft den dood ten gevolge. Hun verblijfplaats is in het corpus. God Manon zetelt in den oogappel, hij ziet er uit als saffier, is glinsterend en blauw van kleur. God Pramāṇa neemt plaats in den juweelen pot (waar?), en heeft de gedaante van kusyaraga-edelsteen. God Patunggu-urip vertoont zich als de schemering met een rooden gloed. Hij is gezeten in de
pg. xxiii. tusschenruimte van den geest. Dat zijn ze, mijn zoon Bāyusuta, heel zelden zal men de gedaante van god Patunggu-urip, god Pramāṇa en god Manon zien. God Ātma's uiterlijk is kleurloos."

„Ik ben u ten zeerste verplicht, vader Nawaruci, vanwege uw waarachtig en allervoortreffelijkst onderricht. Vader Nawaruci, hoe ziet het levenswater er uit? Wil u zoo goed zijn mij in te wijden in het uiterlijk van wat men rein (heilig, reinigend) noemt, vader Nawaruci!"

De heilige Nawaruci antwoordde: „Bhīma, ik zal u zeggen, waar gij de plaats van het levenswater zult opsporen, want gij wilt Bhāratawarṣa binnentreden. Van al wat de aarde draagt en door

het luchtruim overschaduwd wordt en beschenen door de zon, de maan, de sterren en het sterrenheir is er geen, dat rein (heilig, reinigend) kan heeten.

Wat ik in de gesprekken heb gehoord is als volgt, mijn zoon Bhīma: het water is onrein door den visch, Rāhu maakt de maan onrein, de bij verontreinigt de bloem, en het rund veroorzaakt de onreinheid van den brahmaan.

De beteekenis er van is aldus, mijn zoon Bhīma:

Udaka beteekent water, *mīna* is visch. Niets was zoo rein als water, volgens het zeggen der menschen. Het water was rein, toen de visch zijn uitwerpselen er niet in had gedaan. De onreinheid van het water vindt haar oorzaak hierin, dat de visch het met zijn faeces heeft bevuild.

Çaçāngka is de maan. De maan werd als rein beschouwd, om die reden werd zij geëerd door de Javaansche, Çiwaïtische en Buddhistische geestelijken, om haar reinheid werd zij op den vijftienden der maand met eerbewijzen herdacht. Wat is toch de aanleiding van haar onreinheid? Omdat ze eenmaal door den boozen Rāhu werd verslonden. Onrein is het voedsel.

Kumuda is lotus. Onder de bloemen was er geen, die zoo rein
pg. XXIV. was als de lotusbloem. Wat is toch de reden van haar onreinheid? Omdat ze uitgezogen werd door de hommel en de bij, en bovendien bevuild werd met haar uitwerpselen en urine.

Onder de menschen was er niemand zoo rein als de brahmaan, zegt men, hij werd voor heel rein aangezien, want hij was het beste der schepselen. Hij was gemachtigd den vorst te kronen, hem een wijdingsnaam te geven en te huldigen. Niettegenstaande dat is hij onrein. *Go* is het rund, onrein is het voedsel. Wie zou den brahmaan niet hebben gezien, toen hij gezamenlijk met de kalveren melk tot zich nam. Daarom is de brahmaan onrein.

Er is een volmaakt mensch, te weten een asceet, die (van de wijding) is voorzien door den meester der asceten. Dusdanig is het uiterlijk van den reine. *Yo* is tooverkundig; *gi* is standvastig; *çwa* is uitstekend; *ra* is eenig. Hij is een *mahāpuruṣa*. *Mahā* is uitmuntend; *puruṣa* is dapperheid. Eigenlijk is hij de wijze, die volkomen bedreven is in de gelofte van ascese, in de ware kennis, alsmede in de concentratie en meditatie, benevens in alle voorschriften van god Dharma, mijn zoon Bhīma. Hij is het puikje der vorsten wat kennis betreft. Hij is van liefde vervuld en wereld-

verzakend. [1]) Hij is immers reeds machtig, hij is in staat zich niet dan wel te incarneeren. Want hij heeft bereids een helder inzicht niet alleen in al het zichtbare, maar ook in de voortreffelijke kennis, en hij vreest geenszins weerstand te bieden aan de hartstochten. De asceet heeft de achtvoudige wetenschap reeds verworven door de *mandiguṇa* van weleer. *Mandiguṇa* wil zeggen: de acht buitengewone vermogens der magisch-machtigen. [2]) Wat verstaat men daaronder?

Ik zal het u zeggen, mijn zoon Bhīma, luister! *Aṇimā, laghimā, mahimā, īçitwa, waçitwa, prāpta, prākāmya, yathākāmawaçayitwa.* De beteekenis er van is als volgt: *Aṇimā* is: het vermogen hebben grooter te zijn dan wat groot is en kleiner te zijn dan wat klein is. *Laghimā* beteekent: in staat zijn zoo zwaar als een steen te wegen dan wel zoo licht als een vlokje kapok. *Mahimā* wil zeggen: de macht hebben zich in alle gedaanten te vertoonen, zoowel jong als oud. *Īçitwa* beduidt: in staat zijn zich zichtbaar dan wel onzichtbaar te maken, en het vermogen bezitten niet alleen een mannelijke, maar ook een vrouwelijke gedaante aan te nemen. *Waçitwa* beteekent: de zon en de maan kunnen betreden, [3]) zich in het Oosten afzetten en in het Westen voor den dag komen, in het water duiken zonder nat te worden en in den waterloozen bodem kunnen in-
pg. xxv. dringen, bovendien overal heengaan zonder telkens onderricht te worden. *Prāpta* wil zeggen: het vermogen hebben naar eigen verkiezing te komen, zich te vereenigen met den wind, het geluid en den geest. *Prākāmya* is: door het luchtruim kunnen gaan, en zonder moeilijkheden te ontmoeten te loopen, zoo ook in een crypt, in een heiligdom dan wel in een tempel te toeven, daarenboven geëerd en geëerbiedigd te worden door de gansche wereld. *Yathākāmawaçayitwa* beteekent: zijn wijsheid is in staat de wereld te doordringen en voortreffelijk zijn in allerlei soorten wijsbegeerte.

Hij wordt een groot man geheeten, een meester der asceten, een asceet begaafd met het in- en uitgaan der waarheid. Een zoodanig persoon wordt een wijze genoemd.

---

[1]) Pĕgat is hier op te vatten in den zin van Sk. tyāga.

[2]) Vgl. J. Kats, S. H. Kamahāyānikan, pg. 51. Over de „aṣṭaiçwarya" zie: Gonda, Commentaar op het Agastyaparwa, die binnenkort zal verschijnen.

[3]) Majalāntara heb ik vertaald naar den Jav. uitleg van ajalāntara zooals die voorkomt op pg. 55, 14. Vgl. añjalāntara in Agastyaparwa ed. Gonda, B.K.I. 90 (1933) pg. 376.

Pa is helder; *ḍi* is verheven. De beteekenis er van is, mijn beste kind Bhīma, dat het lastig is wien men een wijze kan noemen.

Yo is tooverkundig; *gī* is lichaam; *çwa* is uitmuntend, niet te overtreffen en lichaamloos; *ra* is eenig. Hij is een *yogīçwara.*

Hij is een *bhaṭṭāra. Bha* is twee; *ṭā* is inhoud; *ra* is eenig. De beteekenis er van is, mijn beste jongen Bhīma, dat de inhoud van deze wereld eenig is.

Hij is *wiçeṣa. Wi* is afwezig; *çeṣa* is inhoud. De beteekenis er van is, mijn zoon Senāpati, als volgt: hij is degene, die de quintessens der wereld kent, en voortreffelijk kan worden genoemd.

Hij is de voorname persoon, die zeer rein is, vermits hij leven en dood kent. Bovendien kent hij den bodem der aarde en de hoogte van het luchtruim, hij heeft de onsterfelijkheid bereikt en is wijs. [1])

Mijn waarde zoon Wṛkodara, gij hebt gevraagd, hoe God er uitziet; hij is te vinden, maar is voor u onvindbaar, Bhīma. Hij is de gedaante der reinheid te noemen, hij is zuiver."

„Vader Nawaruci, waar is de plaats van dengene, die voor rein wordt gehouden?"

„Mijn zoon Senāpati, wat zijt gij onwetend. Bhīma, het zoeken is de bedoeling van een onmogelijken asceet.

Er zijn menschen, die zedelijke verdiensten zoeken en leerlingen zijn van een geleerde.

pg. XXVI. Hij (God) ziet zonder oogen, hoort zonder ooren, ruikt zonder neus, spreekt zonder mond, loopt zonder beenen, grijpt zonder handen en vliegt zonder vleugels.

Voorts is hij geen wind, noch geluid, noch geest. Hij is echter *taya paramārtha* (de onzichtbare hoogste waarheid), rivierloos en waar geen huizen zijn. Die is ook verweg opgesteld, alles is blijkbaar onzichtbaar. *Taya* wil zeggen: God volgt niet. God Dharma is zichtbaar, God is door Dharma te vatten met goddelijken steun. [2])

Verder is er iets, waarop de aandacht moet worden gevestigd: het voertuig van god Dharma is een ondenkbaar wezen. Het is lastig, dat het geen incarnatie aanneemt. Het kan in een mensch veranderen, zoowel in een man als in een vrouw; het kan zich incarneeren in een viervoetig dier, zoowel in een kruipend dier, als in één, waarvan de buik hoog boven den grond is; ik spreek

---

[1]) De tekst is corrupt.

[2]) Deze vertaling is onzeker.

van een wezen. Het heeft geen enkel gebrek, als het een mensch wordt. Hij kan dansen en zich aankleeden, hij is in staat te zingen en te verhalen, hij kan zijn aandacht concentreeren en zich in gepeins verdiepen; hij is wijs en machtig en door niemand geëvenaard. Wat zijn voedsel betreft, hij is niet erg op eten gesteld; hij voedt zich met zijn eigen lichaam, en drinkt van zijn eigen bloed. Daar is hij degene, die een lichaam heeft, doch geen pijn voelt; hij is niet vreemd, in waarheid lacht hij vroolijk. [1]) Hij is niet tevreden, omdat hij reeds verwaand is. De macht heeft er bezwaar tegen over een leer te oordeelen. Dit nu zijn mijn woorden, Bhīma, welke gij in acht moet nemen, Bhīma."

Bhīma antwoordde: „Wat verstaat men onder *çūnya*, vader Nawaruci?"

„Senāpati mijn jongen, laat ik u onderrichten in het uiterlijk van *çūnya*. De naam er van is *çūnya*. Boven *çūnya* is *taya*. Boven *taya* is *ranu*. Boven *ranu* is *nispṛha*. Boven *nispṛha* is *kuṣṭi*. Boven *kuṣṭi* is *pramāṇa wiçeṣa*. Boven *pramāṇa wiçeṣa* is *Çiwayoga*. Het ziet er duidelijk wit uit en schittert onafgebroken. Het is Çiwa's gebied, dat is *gṛha mokta* (huis der verlosten) boven de verlossing.

Boven *Çiwa* nu is *Paramaçiwa*, vrij van leed. Dat is wat men verlossing noemt. Deze nu is het non plus ultra van alle Çiwa's. *Çiwa-gambhīra* (ondoorgrondelijk Çiwa) was de naam, toen god
pg. XXVII. Çiwa zich verspreidde. Hij is de hoogste godheid, het voortreffelijke tooverformulier, tevens het puikje van de leer, hij omvat al de ware kennis. Çiwa is het toppunt van alles.

Het einde van Çiwa nu is *windunāda*. [2]). Dat van *windunāda* is *çūnya*. Hoe is het uiterlijk er van? Als het einde der schemering, zoo ziet *çūnya* er uit.

Weerlicht, wervelwind, donder, donderend geraas, zacht gerommel, onweer, als zij in het lichaam zijn, is aldus: weerlicht is het schitteren der oogen; wervelwind is het uitkomen der lichaamswinden; donder is het gebulder bij het gapen; zacht gerommel is het opkomen van den snik; donderend geraas is het opkomen van het niezen; onweer is het uiten (der woorden) bij het spreken.

---

[1]) De tekst is corrupt.

[2]) Over *windunāda* zie: Avalon, Principles of Tantra II, p. XXVI. Schomerus, Der Çaiwa-Siddhānta, p. 135; 148.

Zieseniss, Wṛhaspatitattwa, in het Verslag v. h. 7de Congres v. h. Oostersch Genootschap in Nederland (1933) p. 33.

Hoe ziet *taya* er uit? Als het spoor van den in het luchtruim zwevenden reiger, zoodanig is taya's uiterlijk.

Wat is het kind van *çūnya* en *taya*? *Sūkṣma* wordt geboren. Als luchtgolving bij zonnehitte ziet *sūkṣma* er uit.

Wat het einde van het verleden, de toekomst en het heden betreft, dat wordt genoemd: het verleden, de toekomst en het heden in het leven. [1])

Het einde van *kanirāçrayan* nu is naar gissing: *ājñāna nirmala*. Dat van *ājñāna nirmala* is *ĕning-ĕning lĕpas*. Dat van *ĕning-ĕning lĕpas* is *acintya*. Het einde van *acintya* is *nirājñāna*. Dat van *nirājñāna* is *nirāwaraṇa*. [2])

Neem mijn woorden ter harte, Senāpati. Gij moet u overtuigen van de godheid der volmaaktheid; dat wil zeggen van den allerhoogsten verkondiger van de wereld en de plichten, de leer, de wetten, de ware wereld en de ware kennis, de voortreffelijke ware kennis, de vlekkelooze ware kennis. Immers bij de beëindiging van al zijn werk is hij degene, die besturen kan; hij is rein zonder gereinigd en schoon zonder gewasschen te worden. Naamloos zijn zijn slavinnen verworven met geschenken, ze zijn bekoorlijk en glanzend. [3]) .... (?) ....

Eigenlijk wordt hij de bewustelooze god genoemd, mijn zoon
pg. XXVIII. Bhīma. Hij is de gedaante van de kleur- en vormlooze. Hij is het uiterlijk van de lichaamlooze. Hoe wordt hij genoemd door de ingewijden? Hij peinst niet over anderen. Hij is een asceet zonder wijding. Hij is zonder leed, zonder omhulsel, zonder onwetendheid, hij is het non plus ultra; hij is noch veraf, noch dichtbij. Hij is de aanleiding van het slagen en van het mislukken. Hij is de vertoefplaats van dag en nacht. Dit is volmaakte dharma (wet en plicht).

Ik heb u nog wat te zeggen, Senāpati. Neem mijn pangawaça (macht) over, mijn zoon Bhīma: amādapa, adṛçādṛça, ajalāntara, ambhāmodara, atrāngganaṇa, adūragamana, acintyagamana, bhojanasiddhi, angambah gagana. De specificatie er van is aldus: *Amādapa* wil zeggen: over boomtoppen gaan. *Adṛçādṛça* beteekent: op den wind gaan. *Ajalāntara* is: de zon en de maan betreden. *Ambhāmodara* wil zeggen: wolken betreden. *Adūragamana* beteekent: al wat in een koninklijk paleis is door de gedachte te voorschijn roepen. *Acintyagamana* is: gerechtigd geëerbiedigd te

---

[1], [2], [3]) De tekst is corrupt en de vertaling onzeker.

worden door de negen goden, de vijf zieners, de vier windstreekhoeders, en de maan als kind te hebben. *Bhojanasiddhi* wil zeggen: gehoorzaamd worden in al zijn beschikking. *Anampak gagana* beteekent: een vadem van de aarde verwijderd. [1])

Dat moet u ter harte nemen, mijn zoon Senāpati. Wees indachtig aan mijn pangawaça (macht).

Er is een onderricht van mij, mijn zoon Truspātāla. Op al de „levens" van alles wat zichtbaar is moet gij uw aandacht vestigen, vergeet het niet.

Het leven van de aarde, van het water, van het vuur, van den wind, van het luchtruim. Het leven in het Oosten, in het Zuiden, in het Westen, in het Noorden, in het Noordoosten, in het Zuidoosten, in het Zuidwesten, in het Noordwesten.

Het leven der aarde heet god Gambura, het ziet er uit als een haar. Het leven van het water heet god Ayu, het vertoont zich als kleurige bloemen. Het leven van het vuur heet god Pañcawarṇa, zijn uiterlijk is als festoen-bloemen. Het leven van den wind heet god Rūpawarṇa. Het leven van het luchtruim heet god Triguṇa,
pg. XXIX. waarvan het voorkomen op lazuursteen lijkt. Het leven van het centrum van het uitspansel heet god Antabhuwana, het ziet er uit als pauweveeren.

Het leven in het Oosten heet god Tiñjota, zijn gedaante is als een eendenei, zijn wapen is een drietand.

Het leven in het Zuiden heet god Nandika, zijn uiterlijk is als een kring van vuur, zijn wapen is een lotus.

Het leven in het Westen heet god Kṛpādhipa, zijn voorkomen is als ontloken angsana-bloemen, zijn wapen is een knots.

Het leven in het Noorden heet god Surini, zijn gestalte is als een blauwe tĕlĕng-bloem, zijn wapen is een discus.

Het leven in het Noordoosten heet god Mṛtijoti, zijn gedaante is als met een slijpsteen bewerkt ijzer, zijn wapen is een vork met weerhaken.

Het leven in het Noordwesten heet god Candraka, zijn uiterlijk lijkt op kikkereieren, zijn wapen is een lans.

Het leven in het Zuidwesten heet god Kāmādhipa, zijn voorkomen is als een weweyan-bloem, zijn wapen is een ploeg.

Het leven in het Zuidoosten heet god Ratnanagara, zijn gedaante lijkt op den kring der aarde, zijn wapen is een slang.

---

[1]) De explicatie van atrānggaṇa ontbreekt in den tekst.

Het leven van Jambudīpa heet god Ratnaçiwa, zijn gestalte is als water, dat in de hoogte spuit.

Het leven van Malayu heet god Ratnawiçākha, het ziet er uit als water, dat zich op een kaladium-blad bevindt.

Het leven van Wanokling heet god Ratnahyang, het vertoont zich als de pas opkomende zon.

Het leven van Bali heet god Ratnawindu, zijn gedaante is als verbrijzeld edelgesteente.

Het leven van Tañjungpura heet god Ratnajīwa, zijn voorkomen is als diamant(-edelsteen).

Het leven van het eiland Java heet god Madhyakusuma, het heeft het uiterlijk van robijn(-edelsteen).

Het leven der zon heet god Ratnawa, het heeft den vorm van een spiegel.

Het leven der maan heet god Adiwangga, het ziet er uit als een lamp met een bol.

Het leven der sterren heet god Ratnakusuma, zijn gedaante lijkt op lichtende schemering.

Het leven van den dag heet god Brĕngĕngĕng, zijn voorkomen lijkt op bijen, die van plaats veranderen.

Het leven van den nacht heet god Siḍĕmpati, zijn gestalte is als een bundel arèn-vezels.

pg. xxx. Het leven van den regen heet god Kṛtamāya, het ziet er uit als afgewerkt wit verguldsel.

Het leven van den zachten regen heet god Tīrthamaya, het ziet er uit als afgewerkt geel verguldsel.

Het leven van het jaar[1]) heet god Citramaya, het ziet er als gepolijst goud uit.

Het leven van den bliksem heet god Kusumakumram, het ziet er uit als bergkristal(-edelsteen).

Het leven van het vuur heet god Amañcawarṇa, het vertoont zich als ontloken angçoka-bloemen.

Het leven van den regenboog heet god Tigawarṇa, het vertoont zich als kleurige bloemen.

Het leven van den donder heet god Angsonandani, zijn gedaante lijkt op blauwzwarte zijde door een zacht windje aangewaaid.

Het leven van de wolk heet god Trangtrangnadī, zijn gedaante lijkt op rook.

---

[1]) Warṣa Sk. beteekent ook: regen.

Het leven van den wind heet god Pracaṇḍānila, het is nevelachtig.

Het leven van de rivier heet god Ganggāsada, het ziet er uit als een boomstronk.

Het leven van den berg heet god Tuwuhprasthiti, het ziet er uit als wolken, die zich opstapelen.

Het leven van den steen heet god Cucupumaṇik, het vertoont zich als gepolijst zilver.

Het leven van den boom heet god Tajuga, het vertoont zich als het houten deksel van een (palmblad-)boek.

Het leven van allerlei dieren heet god Kṛṣṇanirmala, zijn uiterlijk is als trillende lucht bij zonnewarmte in het luchtruim.

Het leven van den mensch heet god Pañcamaya, het ziet er uit als vuurvliegjes, die zich van elkaar verspreiden.

Dat is mijn onderricht aan u, mijn kind Senāpati, alle soorten van het leven van al wat zichtbaar is op de geheele wereld. Neem notitie van al hetgeen ik u zeg, Bāyusuta, overtuig u er van, vergeet het niet."

„Vader Nawaruci, ik wou u weer wat vragen. Wie heeft de voeten van god Guru tot kind?"

„Wat is uw vraag snedig, mijn zoon Bhīma, hoe zoudt gij het weten, indien ik het u niet zou zeggen. Hij wordt de bewustelooze god genoemd. Want het is de Oppergod, die de voeten van god Guru tot kind heeft, geboren uit de vlekkelooze voortreffelijke kennis. Bij de tweede gedachtenconcentratie werd godin Umā geboren. Immers er was geen wereld, noch Oosten, noch Zuiden, noch Westen, noch Noorden, noch centrum. Er was geen aarde,
pg. XXXI. noch water, noch vuur, noch wind, noch luchtruim. Het hemelruim was ledig en hol. Er waren geen goden, noch vijf zieners, noch vier windstreekhoeders, er waren noch luchtgeesten noch hemelnimfen, reuzen en reuzinnen waren er ook niet, ḍĕngĕn-demonen zoomin als mannelijke en vrouwelijke piçāca-demonen.

God Guru en godin Umā werden vereenigd op Manis (den eersten dag) der vijfdaagsche week. Godin Umā kreeg kinderen van god Guru op den Meruphasṭika. Bij de eerste gedachtenconcentratie werden uit de handpalm geboren: het Oosten, het Zuiden, het Westen, het Noorden, het centrum.

Bij de tweede gedachtenconcentratie werden geboren: het Noordoosten, het Noordwesten, het Zuidwesten, het Zuidoosten.

Bij de derde gedachtenconcentratie werden de negen goden geboren.

Bij de vierde gedachtenconcentratie werden de vier windstreekhoeders geboren.

Bij de vijfde gedachtenconcentratie werden de vijf zieners geboren.

Bij de zesde gedachtenconcentratie werden de luchtgeesten en hemelnimfen geboren.

Bij de zevende gedachtenconcentratie werden reuzen en reuzinnen, ḍĕngĕn- en piçāca-demonen geboren.

Bij de achtste gedachtenconcentratie werden geboren: water, vuur, wind, luchtruim.

Bij de negende gedachtenconcentratie werden geboren: zon, maan, sterren, sterrenheir, water, vuur.

Bij de tiende gedachtenconcentratie werden geboren het beeld en zijn vrouw, die een zoon en een dochter ter wereld bracht, welke met elkaar trouwden en talrijke kinderen kregen. Het begin van de aanwezigheid der menschen op aarde, dat wordt: *anung* geheeten, mijn zoon Senāpati. Het allereerste begin van de aanwezigheid der goden en menschen op de geheele wereld, dat wordt: *pūrwa ning anung* (begin van anung) genoemd, mijn zoon Senāpati. (Zoo) wordt van den aanvang van de aanwezigheid der goden en menschen verteld door de menschen.

Mijn zoon Bāyusuta, ik geef u toestemming in mijn buik te gaan."

„Met genoegen, vader Nawaruci, (maar) ik zal daartoe wel niet in staat zijn, immers ik ben groot van postuur."

„Mijn zoon Senāpati, gij zult er wel in kunnen gaan. (Zelfs) deze
pg. xxxii. wereld zal in mijn lichaam kunnen binnenkomen. Gij daar zijt immers klein, zoudt gij er niet in kunnen?"

In een oogenblik kroop Wṛkodara er in.

„Mijn zoon Bāyusuta, wat ziet gij, Bhīma mijn kind?"

„Ik zie iets helders, dat doorzichtig is en zich in de lucht verheft."

„Waarom zou het niet zoo zijn, want gij hebt reeds gehoord de allervoortreffelijkste woorden, de fine fleur der verlossingsleer. Ga staan met het aangezicht naar het Oosten gericht, mijn zoon Wṛkodara! Hoe ziet het er uit?"

„Wit."

„Wit is dan ook de kleur van het Oosten. Ga staan met het aangezicht naar het Zuiden gericht, Wṛkodara! Wat ziet gij?"

„Ik zie iets roods."

„Rood is dan ook inderdaad de kleur van het Zuiden. Ga staan met het aangezicht naar het Westen gericht, Wṛkodara! Wat ziet gij?"

„Ik zie iets geels."

„Inderdaad is het Westen geel van kleur. Ga staan met het aangezicht naar het Noorden gericht, Wṛkodara! Wat ziet gij?"

„Ik zie iets zwarts."

„In waarheid is het Noorden zwart van kleur. Kijk naar boven, mijn zoon Wṛkodara!

Wat ziet gij?"

„Ik zie iets ongelijks."

„Ongelijk is dan ook inderdaad de kleur van het centrum. Senāpati, ga uit mijn buik!"

Roef, oogenblikkelijk kwam Senāpati te voorschijn.

„Vader Nawaruci, ik zal spoedig vertrekken naar de plaats van het levenswater."

„Mijn zoon Senāpati, neem toch een anderen naam aan!"

„Hoe zal mijn naam wezen, vader Nawaruci?"

„Awirota zal uw naam zijn, opdat gij niet opgemerkt zult worden door de negen goden. Vertrek, mijn zoon Bāyusuta, want ik heb u reeds het Pangawaça-tooverformulier ten geschenke gegeven. Mijn zoon Awirota, wees niet onachtzaam, ga, want ik ga met u mee en verhef mij boven u."

HOOFDSTUK V.

Oogenblikkelijk verliet Awirota het drijvende eiland. Hij stiet zich af zonder springpooten en vloog zonder vleugels. Hij nam zijn weg door het luchtruim, betrad de zon en de maan, zette de voet op de wolken, ging op den wind, trad op het sterrenheir en liep over boomtoppen. [1]) Er zal niet gesproken worden van Awirota's snellen tocht. In een oogenblik kwam hij in Baruṇapada.
pg. XXXIII. Baruṇapada wil zeggen: het centrum van het hemelruim, het verblijf van god Baruṇa. Hij verwijderde zich van Baruṇapada en bereikte Brahmaloka, de woonplaats van god Brahmā, vlak Zuid gelegen. Hij vertrok van Brahmaloka en arriveerde in Indrapada, de verblijfplaats van god Indra, vlak West. Van Indrapada ging hij weg en kwam in Wiṣṇupada, het verblijf van god Wiṣṇu, vlak Noord. Hij verliet Wiṣṇupada en bereikte Kanakawatī in

[1]) De vertaling hiervan is conform de explicatie op pg. 55. Atrāngganạ, waar de verklaring ter plaatse ontbreekt, heb ik vertaald met: trad op het sterrenheir.

Apusapusañjīwa, de residentie van god Parameçwara, vlak Oost gelegen.

Awirota verdwaalde op zijn tocht, hij begaf zich in noordwestelijke richting en kwam toen bijna in het Zuidoosten in Yamaniloka, de verblijfplaats van god Yama. God Acintya riep hem toe: „Dat is de weg niet, het verblijf van god Asmara is immers in het Noordoosten. Ga naar het Noordoosten, Awirota, gij zult nu god Asmara aantreffen."

Na een poos ging Awirota naar god Asmara's verblijf. Het droeg den naam Candrakiraṇa, Noordoost van Kanakawatī. Hij ontmoette den bewaker van het verblijf der hemelbewoners, juru sĕḍahan ring jĕro (chef der hofintendanten) geheeten. Deze verwelkomde hem dadelijk: „Wees welkom, mijnheer! Waar komt gij vandaan, mijnheer, en hoe is uw naam? Gij ziet er stuursch uit, gij zijt groot en lang van postuur, het zou gepast zijn, indien gij krachtig waart. Gij draagt gouden oorkransen in den vorm eener puḍak-bloem, oorhangertjes van robijn in manggis-vorm, en een halsband (in den vorm) van een gevlekte slang. In snelheid zijt gij als het ware door niemand geëvenaard."

„Ik heet Awirota. God Acintya heeft mij gelast naar god Asmara toe te gaan, mijn aangelegenheid is spoedeischend."

„Ach mijnheer, denk niet er op te kunnen rekenen, dat hij zich bereid zal toonen u iets te beloven, want hij is bezig *amĕpĕt ring bhuwana* (zich in de wereld te verstoppen) met godin Asmarī. Van menschen zou men zeggen, dat zij beiden pas in het slaapvertrek zijn. Wacht een poosje, mijnheer!"

pg. XXXIV. Weldra kwam god Asmara te voorschijn en heette hem dadelijk welkom: „Wees welkom, Awirota! Wat is er van uw dienst, dat gij zoo vroeg komt?"

„Ik ben door vader Nawaruci uitgezonden, gij zult mij begeleiden naar de plaats van het levenswater, gij zult ze mij wijzen."

„Ze is vlak Oost van mijn woonplaats hier. De plaats van het levenswater is in Çiwamūrti. Ach Awirota, de plaats van het levenswater is erg gevaarlijk, in hooge mate, want het is het leven der negen goden, benevens der vier windstreekhoeders, der vijf zieners en der zeven wijzen. [1]) De bewaker laat u niet toe, al de

---

[1]) Bedoelde zeven wijzen zijn: Wasiṣṭa, Kaçyapa, Atri, Wiçwāmitra, Gotama, Jamadagni, Bharadwāja. Zie verder K. B. W. III, 292. Vgl. Gonda, Brahmāṇḍa-Purāṇa, pg. 56 en pg. 236.

wapens in het godenverblijf bevinden zich daar, namelijk: speer, drietand, knots, lotus, discus, strijdknots, lans, vermaarde schrikaanjagende strijdknots, vork met weerhaken, slangenstrik. De bewakers zijn god Rājapanulah, die er over de wacht houdt dag en nacht, en een reusachtige slang, waarvan het vergift venijnig is."

Er zal niet verhaald worden van Awirota's reis. Hij kwam in Baruṇapada, het centrum van het hemelruim, het verblijf van god Baruṇa. Hij verwijderde zich van Baruṇapada en bereikte Brahmapada, de woonplaats van god Brahmā, vlak Zuid. Hij vertrok van Brahmapada en arriveerde in Indrapada, de residentie van god Indra, vlak West. Van Indrapada ging hij weg en kwam in Wiṣṇupada, het verblijf van god Wiṣṇu, vlak Noord. Hij verliet Wiṣṇupada en bereikte Çiwapada, het verblijf van god Çiwa, in het midden. Nadat hij zich hiervan verwijderd had, kwam hij in god Parameçwara's residentie Kanakawatī in Apusapusañjīwa, vlak Oost. Hij ging weg van Kanakawatī, dat ver voorbij was.

Weldra bereikte Awirota Çiwamūrti, de plaats van het levenswater, bewaakt door allerlei wapens. Niet ver daar vandaan waren
pg. xxxv. de slang met venijnig vergift en god Rājapanulah, die het levenswater bestendig bewaakten. Awirota aarzelde niet door zijn dapperheid, ten gevolge van zijn behendigheid ontdekte hij de plaats spoedig.

De slang beet Awirota snel, slingerde zich om hem en trachtte hem uit te zuigen. Deze was niet onachtzaam. Hij sloeg het monster met kracht tegen den grond en zwaaide er mee rechts en links om zich heen. In een oogenblik kwam de slang om door Awirota.

De speer, de drietand, de knots, de discus, de strijdknots, de lans, de schrikaanjagende strijdknots, de lotus, de vork met weerhaken verdrongen hem; door een onzichtbare brachten ze Awirota's lichaam keer op keer steken toe. Hij bleef ongedeerd en was onverzaagd. Alle wapens werden met zijn handen gebroken. Hij zette zijn tocht voort om zich meester te maken van den witten pot. Hij greep hem en stond op het punt hem op de heup te dragen. Daar werd hij door Rājapanulah geslagen, waardoor zijn slapen gespleten werden.

„Ik ga dood, vader Nawaruci."

God Nawaruci kwam uit het onzichtbare, terwijl hij zijn weg door de lucht nam. „Gij zult waarlijk herleven, Awirota!"

Awirota leefde weer en hijgde naar adem. God Acintya sprak: „Draag den witten pot op de heup met zooveel alangalang-gras-

sprietjes als men met één ruk kan trekken. Niemand evenaart Awirota's dapperheid. Gij zult niet door Rājapanulah geslagen worden."

Oogenblikkelijk greep Awirota het levenswater. Hij haastte zich op zijn tocht en was succesvol.

Het levenswater was verdwenen, de negen goden en de vier windstreekhoeders, benevens de vijf zieners en de zeven wijzen kwijnden.

Awirota verdwaalde op zijn tocht, bijna bereikte hij Yamaniloka, het verblijf van god Yama. „Dat is verkeerd, Awirota, dat is de weg naar de plaats der zondaars. Uw weg is die naar het
pg. XXXVI. Noordoosten. God Acintya sprak: „Op uw reis verhef ik mij boven u, Awirota."

Er zal verhaald worden van god Asmara, terstond volgde hij Awirota. Vernield en verdwenen was het leven van al de goden. Er zal niet verteld worden van Awirota's tocht.

Er zal gesproken worden van god Parameṣṭhī, die audiëntie verleende in gezelschap van godin Umā. De bekkens, trommen, schelphoorns en trompetten weerklonken en beantwoordden elkaar. Hij verleende audiëntie aan de negen goden, benevens de vier windstreekhoeders, de vijf zieners, de zeven wijzen, mannelijke luchtgeesten en hemelnimfen, te weten: Suprabhā, Nilottamā, Suhini, Prabhātaçinī, Prabhātawatī, Menakā, Lĕnglĕngmandanu, Tuñjungbiru, Sulasih, Kuranta, Gagarmayang en hemelnimf Towok. Twaalf was het aantal der hemelnimfen.

De goden waren: Brahmā, Wiṣṇu, Īçwara, Mahādewa, Çambhu, Çiwa, Samīraṇa, Mahīçwara, Baruṇa.

De vijf zieners waren: Kuçika, Garga, Metrī, Kuruṣya, Prĕtañjala.

De vier wereldhoeders waren: Maçĕno, Kowera, Yama, Ludra, Çangkara, god Lumanglang.

In grooten getale kwamen de hemelzangers en hemelnimfen ter audiëntie. Het heele godenverblijf kwijnde en was in leed gedompeld door het verlies van het levenswater. God Parameṣṭhī sprak: „Wie neemt nu de taak op zich Awirota te overweldigen?"

„O mijnheer, niemand van ons, uw zoons, is daartoe bereid."

God Jagatnātha antwoordde: „Samīraṇa zal Awirota dooden."

God Bāyu antwoordde eerbiedig, dat hij bereid was hem te dooden.

Weldra verlieten god Parameṣṭhī en godin Umā de audiëntie. God Parameṣṭhī troostte zich, hij doolde met zijn gemalin en kwam op den Meruphasṭika.

Er zal nu weer gesproken worden van de negen goden, die samenkwamen met een speer gewapend. Druk weerklonken de trommels, de trommen, de schelphoornen, en de bekkens, die
pg. xxxvii. elkaar beantwoordden. Snel zetten ze Awirota na.

God Asmara sprak, gillend en schreeuwend: „Loop vlug, Awirota, gewapend zet men u na, wees niet onachtzaam!"

Gezwind liep Awirota, die voortging op zijn vlucht, terwijl hij het levenswater op de heup droeg. Donderend weerklonk het levendige geschreeuw, alsmede het geluid der bekkens; snel beantwoordden de trommels, de trommen en de schelphoornen elkaar.

Awirota raakte achterhaald in Baruṇapada, waar hij door de negen goden gezamenlijk aangevallen werd, die hem beurtelings overal beschoten, zoowel van voren als van achteren. Awirota bleef onversaagd. Niettegenstaande dat bleef hij onkwetsbaar voor alle wapens, al de speren kwamen en braken op zijn lichaam door zijn kracht.

Pijlsnel maakte god Samīraṇa zich meester van het levenswater. God Bāyu was vertoornd. Ontsteld gaf hij Awirota een oorveeg, zoodat diens slapen gespleten werden en het bloed, dat snel er uit vloeide, zich naar alle kanten verspreidde. Awirota zag heelemaal niet meer het Oosten, het Zuiden, het Westen, het Noorden, het midden, het Noordoosten, het Noordwesten, het Zuidwesten, noch het Zuidoosten. Hij lag op sterven. „Ik ga dood, vader Nawaruci."

God Acintya zei, terwijl hij onzichtbaar was: „Gij zult waarlijk herleven, Awirota!" Dit werd verwelkomd door een donderend geraas, onweer, windhoos en flikkerende bliksemflitsen. God Acintya riep: „Sta op!" Awirota hijgde naar adem, hij was bestendig echt volmaakt als weleer.

God Acintya sprak: „Ik zal nu het levenswater bemachtigen. Ik heb erg medelijden met u. Ik zal het u geven, laat ik het Bāyu uit de hand rukken. Wees niet ongerust, mijn zoon Awirota!"
pg. xxxviii. Er zal nu verhaald worden van de handelwijze der negen goden. Nadat ze Awirota bestreden hadden, verwijderden ze zich van Baruṇapada en kwamen in Çiwapada. Samīraṇa sprak: „Mijn handen zijn vermoeid door het dragen van het levenswater, collega's. Laat de witte pot maar vóór god Yama zijn." [1])

Roef, oogenblikkelijk maakte de heilige Nawaruci zich meester van den witten pot. Het was alsof alle goden blind gemaakt werden,

---

[1]) Of: De witte pot blijve vóór god Yama.

het scheen alsof hun oogen gespleten werden, dat ze het niet bemerkten, toen de pot verdween. Ze waren erg ontsteld, toen hij verdwenen was van de plaats vóór god Yama. De negen goden raakten in rep en roer en botsten tegen elkaar door het wegraken van het levenswater.

God Anila nam het woord: „O wee, waarde collega's, door niemand geëvenaard is degene, die het levenswater heeft weggenomen. Wel collega's, deelt god Parameṣṭhīguru mede, dat het levenswater opnieuw verloren is."

Snel verliep de tocht der negen goden om god Parameṣṭhīguru daarvan op de hoogte te stellen. God Parameçwara was sprakeloos. Zij, die ter audiëntie waren, gingen uiteen. Alle hemelnimfen verlieten Apusapusañjīwa. God Jagatnātha vergezeld van godin Umā benevens de hemelnimfen begaven zich rechtstreeks naar den Meruphaṣṭika.

God Jagatnātha ging zich troosten. Hij begon te mediteeren en aandachtig te bidden op den Meruphaṣṭika. Welriekend verspreidde zich de panggil-wierook rondom, onophoudelijk strooiden ze *krĕpu kanaka*. De strooibloemen waren aldus: fijngeknipt goud benevens robijn en zilver, alle soorten zijde en fijngeknipte kleedingstof, dit alles werd door elkaar vermengd en tot strooibloemen gemaakt, *krĕpu kanaka* geheeten. God Parameçwara had ze naast zich, opdat hij het levenswater zou terugvinden, aangezien het heele godenverblijf vertoornd was.

Er zal niet verteld worden van god Parameṣṭhī, die een gebed deed op den Meruphaṣṭika. Aangaande de negen goden, deze
pg. XXXIX. vergezelden god Parameṣṭhī bij zijn gebed.

HOOFDSTUK VI.

Er zal gesproken worden van god Acintya, die zich in levenden lijve naar Awirota begaf. Hij had hem het levenswater reeds afgestaan. Dadelijk nam Awirota den pot op de heupen.

„Ik verhef mij onafgebroken boven u, Awirota."

Awirota had het godenverblijf al verlaten. Er zal niet van zijn tocht worden verteld. De aarde bereikende kwam hij in Gajāhoya. Spoedig ontmoette hij den Eerwaarden Heer Droṇa en vorst Driyodhana, die audiëntie verleenden aan geleerden, [1]) Javaansche

[1]) Over „b(h)ujangga" zie Gonda, B. K. I. 89 (1932) pg. 253 sq.

geestelijken, Çiwaïtische en Buddhistische priesters benevens huispriesters. De Eerwaarde Heer Droṇa sprak: „Wees welkom, mijn zoon Wṛkodara, wat ben ik gelukkig dat gij komt. Ik heb naar u verlangd, mijn jongen. Hebt gij het levenswater gekregen?"

Onmiddellijk bood Awirota hem het levenswater aan, dat vlekkeloos en doorschijnend was, bewaard in een juweelen pot met een witte kleur, die helder schitterde.

De Eerwaarde Heer Droṇa zei: „Dat is niet het levenswater, Bhīma, dat is onrein water."

Toen god Nawaruci dat hoorde, werd hij boos en daalde uit het luchtruim. God Acintya sprak: „Dat is waarlijk het levenswater, Eerwaarde Heer Droṇa. Ik heb het u doen toekomen, immers het is het leven van alle goden, genaamd amṛtañjīwanī (levenswater)."

De Eerwaarde Heer Droṇa hernam: „Hoe komt gij er aan, kleine kluizenaarsleerling, dat gij zoo overmoedig zijt woorden te uiten en het water rein noemt; ik geloof het niet. De specificatie van mahāpawitra is: *mahā* wil zeggen: uitermate; *pawitra* beteekent: rein. Het kan geen rein water zijn! Het is immers kamaṇḍalu (het levenswater), dat voor zeer rein wordt gehouden, en de gansche wereld tot leven strekt. Ik geloof u niet, Nawaruci. Indien ik voor u onderdoe in een rechtvaardigen strijd in het spreken over de dharma (wet en plicht), over het einde der incarnatie, over het verbrandings- en vernietigingsmiddel van het lichaam, dan eerst zal ik u gelooven. Gij zult wel niet met mij te vergelijken zijn."

pg. XL. God Acintya was er over gebelgd, dat hij verslagen was met woorden. God Nawaruci sprak krachtig werkende woorden uit. „Gij zult waarlijk in de Zoutwater-zee vallen, Eerwaarde Heer Droṇa!" Zijn woorden werden verwelkomd door een donderend geraas, onweer, aardbeving en storm. Toovermachtig waren de beschikkende woorden van god Nawaruci. Bijtend als kalk en kurkuma waren god Acintya's woorden [1]), het was alsof ze vergift en venijn waren. Een hevige wind stak op uit het onzichtbare. De Eerwaarde Heer Droṇa werd zachtjes aangewaaid en naar de Zoutwater-zee opgetild. Hij kreeg een golf tegen zich aan en werd in de hoogte geworpen naar de diepte der zee, stiet met

---

[1]) Vgl. Tantri Kāmandaka ed. Hooykaas, pg. 110: çabda ala cumalakĕt yayâpu lan jĕne, waar Dr. Hooykaas cumalakĕt ten onrechte heeft vertaald met: kleven.

het hoofd tegen klippen en rotsen en raakte vast aan boomen.

„Dat is nu Bhīma's wraak, omdat gij zijn ondergang door list beproefd hebt, wegens uw nijd en afgunst jegens uw medemenschen, immers gij zijt *banas akiryā*. Dat dient u tot straf.

Banas akiryā wordt gezegd van een geestelijke, die bezittingen heeft; *asaya-saya* wordt gezegd van een geestelijke, wiens zinnelijk genot is rijkdom; *angangsar-angsar* wordt gezegd van een geestelijke, wiens zinnelijk genot is dikwijls te trouwen; *anggaladag tiba* wordt gezegd van een geestelijke, wiens zinnelijk genot is liedjes te zingen; *ambutani* wordt gezegd van een geestelijke, wiens zinnelijk genot is offers te volbrengen.

Uw gedrag wordt immers *banas akiryā* genoemd, door uw doellooze handelwijze als geestelijke."

God Acintya verdween toen spoorloos, hij was naar het midden van het hemelruim weggevlogen.

Wṛkodara sprak: „Vaarwel, Driyodhana, ik ga heen om vader Droṇa te zoeken, ik zal naar de Zouwater-zee vertrekken, in de hoop hem te vinden."

Wṛkodara haastte zich, zeer snel verliep zijn tocht. Er zal niet verhaald worden van de moeilijkheden en gevaren der wegen. Hij ging over kerkhoven, grenzen, kinderbegraafplaatsen en grensgebieden; hij liep voorbij wawala (?) [1]), bovendien waren de bosschen en bergen spoedig achter den rug; velden en woeste gronden, benevens de ter zijde gelaten wegen waren gepasseerd. De twee pages waren niet van hem gescheiden, trouw als ze waren jegens hun meester.

pg. XLI. Weldra bereikte Wṛkodara de Zoutwater-zee, waar hij den Eerwaarden Heer Droṇa zag, die een golf tegen zich aan kreeg en in de hoogte werd geworpen in de diepte der zee. Wṛkodara had medelijden met hem, hij daalde in de Zoutwater-zee en paste toe het tooverformulier Jalasangāra (watervernietiging). Hij sloeg drie maal tegen de zee zonder adem te halen, waardoor deze in het midden droog werd, terwijl de golven voor en achter samenvloeiden. Wṛkodara zag den Eerwaarden Heer Droṇa, die met het hoofd tegen klippen en rotsen stiet, terwijl zijn haarvlecht in flarden aan klippen vastgehaakt raakte. Onmiddellijk werd hij door Wṛkodara gegrepen.

---

[1]) Vgl. Calon Arang ed. Poerbatjaraka pg. 119, waar Dr. Poerbatjaraka „wawala" heeft vertaald met: viersprong.

„Vader Droṇa, ik heb medelijden met u, dat gij in de zee zijt gevallen."

Oogenblikkelijk nam hij den Eerwaarden Heer Droṇa op en ging uit de diepte der zee. Droṇa schreide snikkend als een kind. Zijn buik was dik geworden en met water gevuld, zijn gezicht verduisterde [1]) en hij braakte keer op keer water uit. Toen kwam hij weer bij als een haan, die bij zijn slapen getroffen werd; hij kreeg zijn herinnering terug en dacht na. „Wie heeft mij uit het water gehaald?"

Bhīma zei: „Ik heb u gered, waardoor gij in het leven blijft."

„Ach mijn zoon Wṛkodara, ik ben u zeer veel verschuldigd, Bhīma. Al verkocht ik mijn haren voor duizend per stuk, het zou niet voldoende zijn om u daarmee mijn schuld af te betalen, aangezien ik mijn leven aan u verschuldigd ben."

De Eerwaarde Heer Droṇa droeg het haar in een vlecht. „Wel mijn zoon Wṛkodara, laten we terugkeeren naar Gajāhoya. Ik ga met u en vorst Driyodhana feestvieren ter voldoening van wat ik u verschuldigd ben. Wij beiden mogen niet ophouden den heelen nacht feest te vieren."

Er zal niet worden gesproken van de Zoutwater-zee. Er zal verteld worden van den Eerwaarden Heer Droṇa en Wṛkodara. Hun reis zal niet besproken worden. De Eerwaarde Heer Droṇa kwam in
pg. XLII. Gajāhoya. Vorst Driyodhana bracht hem hulde. „Wees welkom, mijn heer en vader Droṇa, gij zijt bestendig echt volmaakt."

Dilĕm en Sangut, die verwelkomd werden, maakten een sĕmbah (voor vorst Driyodhana).

„Mijn zoon Driyodhana, de reden waarom ik in het leven ben gebleven is, omdat Wṛkodara mij uit de zee heeft gehaald. In waarheid is Nawaruci niet alledaagsch, hij kan niet bestreden worden, aangezien hij de beste der goden is, geen godheid zal hem overtreffen, al zijn beschikkende woorden zijn krachtig werkend. Inderdaad is hij de schepper der wereld, dat had ik niet gedacht, Driyodhana, ik heb hem voor een gewonen asceet gehouden. Ik ben van plan, Driyodhana, feest te vieren met u en mijn zoon Bhīma, tevens om Wṛkodara mijn schuld af te betalen."

„Vader Droṇa, vaarwel! Ik ga terug naar Indraprastha, ik verlang naar mijn broeders als naar het genot met u feest te vieren."

Dadelijk vertrok Wṛkodara van Gajāhoya. De Eerwaarde

---

[1]) Dat is: hij werd duizelig.

Heer Droṇa zei: „Het is toch jammer, dat Bhīma niet één nacht is gebleven, Driyodhana. Ik heb een zeer krachtig werkend vergift, bestemd om hem te eten te geven."

Droṇa's nijd en afgunst bleven onveranderd door zijn groote wreedheid. Hij week niet af van zijn onbehoorlijk gedrag.

HOOFDSTUK VII.

Er zal niet verhaald worden van den Eerwaarden Heer Droṇa. Er zal worden verteld van Wṛkodara, die zijn lichaam weer in orde ging brengen en ascese begon te verrichten; hij ging niet naar de koninklijke residentie terug. Hij verbrak de relaties met broers en moeder, hij was niet gehecht aan aardsche goederen en zou het vleesch dooden. Vervolgens begon hij ascese te verrichten en ging in eens door naar Pṛthiwījāti.

God Acintya sprak, terwijl hij onzichtbaar was en zich in het midden van het luchtruim begevende door de lucht ging. „Angkus-
pg. XLIII. prāṇa zal uw naam zijn tijdens uw ascese, bovendien zult gij „bekleed zijn met" Rājapanulah, als begin van uw ascese en diepe godsdienstige concentratie, opdat gij niet vatbaar zult zijn voor allerlei soorten verleiding. Vaarwel, Angkusprāṇa, ik ga terug naar het toppunt van wat hoog is."

Angkusprāṇa ving aan met ascese en diep godsdienstig gepeins. De vijf zintuigen waren reeds buiten werking, onmiddellijk hielden de tien zintuigen stil. Het oog mocht niet zien, de neus mocht niet ruiken, de mond mocht niet spreken, het oor mocht niet hooren, de tong mocht niet proeven, de huid mocht noch warmte noch koude voelen, de handen mochten niet pakken, de beenen mochten niet loopen. Angkusprāṇa was als een beeld, hij bewoog zich niet en haalde geen adem gedurende het bedrijven der ascese en godsdienstige concentratie. Zijn handelwijze bij het oefenen van ascese was als gesmeed ijzer, dat rechts en links geklopt wordt en niet voor vuur terugdeinst. Hij was in waarheid (als) het lichaam der aarde, zijn groote wijsheid kon niet worden begrepen. Welriekend verspreidde zich de panggil-wierook rondom en ontvlamde tot den hemel.

De negen goden spraken: „Collega's, wie verricht ascese en diepe godsdienstige concentratie?" God Brahmā antwoordde: „Angkusprāṇa is zijn naam, de middelste der Pāṇḍawa's, die ascese doet in Pṛthiwījāti, hetgeen hem tot onderscheid strekt."

Dadelijk maakten de negen goden, de vijf zieners en de vier wereldhoeders in grooten getale hun opwachting bij god Parameṣṭhī en deelden hem mede, dat er een kluizenaar was, die buitengewoon machtig was door het verrichten van ascese en diepe godsdienstige concentratie.

Weldra kwam god Parameṣṭhī in gezelschap van godin Umā te voorschijn, audiëntie verleenende aan de hemelnimfen om te
pg. XLIV. beraadslagen. God Parameçwara sprak tot de acht hemelnimfen: Suprabhā, Nilottamā, Suhini, Prabhātaçinī, Menakā, Prabhātawatī, Lĕnglĕngmandanu en Tuñjungbiru, die als gezanten Angkusprāṇa in zijn gemoedsrust zouden komen storen en verleiden. Dadelijk maakten de acht hemelnimfen een reverentie voor god Parameçwara.

Ze verlieten het godenverblijf en kwamen bij het meer Dhwaja. In een oogenblik daalden de hemelnimfen in het meer Dhwaja om zich te baden en zich volledig van versiering te voorzien. Zij verwisselden van rok en staatsiekleed, maakten zich de tanden zwart met lurugan aji, droegen vingerringen, bestreken de rand van de oogen en de wimpers met collyrium, deden zich een nāthabrata-halssnoer om, droegen bovenarmbanden, een buikplaat en een punḍutan-band, en deden zich gongsor-armbanden om; het was alsof ze verdwenen, indien ze aangeblikt werden.

Nadat ze het meer Dhwaja verlaten hadden, kwamen ze in Bañjarankĕmbang, waar ze gezamenlijk jonge blaadjes van de uitbottende musea-bloem [1]) afbraken, juist op den dag der nieuwe maan in de maand Kārtika (de vierde maand). Ze hadden zich reeds fijne bloemen achter het oor gestoken als versiering. Ze liepen heel langzaam, lieten daarbij de armen slingeren als weggeslingerde sterren, stapten als zwanen en schudden als olifanten; het was alsof ze begeleid werden door een zachten wind. De wereld bereikende, begaven ze zich rechtstreeks naar Pṛthiwījāti.

Er zal gesproken worden van Angkusprāṇa, die de verleidsters zag aankomen. Nu richtte hij den blik op de punt van den neus en nam zich voor het Sarwakusuma-tooverformulier toe te passen. [2])

„Om. Welriekende gandhapura-bloem is in het haar, prabhu satmata dient als gelaat, doṣa strekt tot rechteroog, mālati tot linkeroog, jangga kastūrī tot hals, priyaka tot neus, ratnapakaja

---

[1]) Van de musea-bloem worden de jonge blaadjes in het haar gedragen, de bloempjes zelden. K. B. W. I, 556.

[2]) Lett. aantrekken.

tot mond, rājakārya tot linkerarm, sumanasa tot rechterarm, campaka tot linkerhand, campaka gonḍok tot rechterhand, nāgapuṣpa tot lichaam, angçoka tot borst, kajĕnar-bloem tot rug,
pg. XLV. kananga tot buik, mangli-bloem tot membrum virile, cina tot linkerdij, kañiri tot rechterdij, trikañcu tot linkerkuit, paḍali-bloem tot rechterkuit, jĕbad tot geest, rasamala tot adem, kastūrī tot gemoed, candu strekt tot milt, pulagĕne dient als longen, kalĕmbak strekt tot galblaas, candana cĕmpa tot lever, garu [1]) tot hart, ghaṇṭi tot vet, mĕñan tot bloed, alikure tot vleesch, phala tot beenderen, ergulo tot hartstocht."

Na een poos kwamen de hemelnimfen aan, die niet aarzelden hem te omhelzen en vriendelijk toe te lachen; ze streelden en liefkoosden hem; smeekend trachtten de acht hemelnimfen den grooten wijze te verlokken. Angkusprāṇa kwelde ze niet. Hij kon niet in verzoeking worden gebracht, rustig zette hij de ascese voort; het was alsof hij een beeld was. Spoedig gingen de hemelnimfen heen met een beschaamd gezicht, omdat ze hem niet hadden kunnen verleiden. Angkuṣprāṇa richtte den blik op de punt van den neus, hij bewoog zich niet en haalde geen adem; hij was als een beeld in zijn doen en laten bij de ascese en diepe godsdienstige concentratie.

God (Parameçwara) sprak: „Ik gelast Lumanglang den grooten wijze te ontbieden in mijn kluizenarij te komen; ik zal met hem spreken over deugd en macht op den berg Meruphaṣṭika. Vertrek dadelijk, wees niet onachtzaam, god Lumanglang! Indien hij niet bij mij wil komen, behandel hem gewelddadig, vervloek hem, sla hem met de hand, en schop hem met de voet."

Daarop nam god Lumanglang afscheid van god (Parameçwara), ten einde zijn bevel ten uitvoer te brengen. Hij ging in eens door, nadat hij het godenverblijf had verlaten. Yamaniloka werd ter zijde gelaten, en zoo kwam hij in Çiwapada. Toen bereikte hij Baruṇapada. Van daar kwam hij op de wereld. God Lumanglang haastte zich en arriveerde in Pṛthiwījāti.

pg. XLVI. Angkusprāṇa zei: „Er komt een verleider, god Lumanglang genaamd." Onmiddellijk ving hij aan met de ascese en diepe godsdienstige concentratie. Daar kwam god Lumanglang aan Angkusprāṇa hield op met zijn ascese en godsdienstig gepeins

[1]) Garu is aloëhout. Een uitvoerige verhandeling hierover zie: Gonda, Austrisch en Arisch, pg. 16—19.

en verwelkomde hem dadelijk: „Wees welkom, god Lumanglang, wat is er van uw dienst, dat gij in de kluizenarij komt?"

„Mij is door god Parameçwara opgedragen u te ontbieden."

„Ik weiger naar het godenverblijf te gaan. Er is geen asceet, die de kluizenarij verlaat, immers een boetedoener is niet gehecht aan aardsche goederen, daarenboven zal hij hartstocht en vuige begeerte vermijden, hij zal onvatbaar zijn voor honger en slaap. Hij denkt slechts aan gebeden, observantie, ascese en godsdienstig gepeins, opdat zijn groote wijsheid zich zal verruimen. Hij is dapper en lijdzaam ten aanzien van den dood, hij zal niet kwellen."

God Lumanglang werd boos en uitte *antawirasa*. *Anta* wil zeggen: minachtend; *wirasa* beteekent: onaangename woorden. Hij wilde Angkusprāṇa met de hand slaan, maar werd door deze met een vork voorzien van weerhaken getroffen. God Lumanglang sprak, terwijl hij zich van kwaadheid verbeet en zijn knevels greep vanwege zijn hevigen toorn: „Gij, Angkusprāṇa, zult waarlijk veranderen in luchtgolving bij zonnehitte, in een tĕtĕk, in een bloedzuiger en in een naakte slak."

Angkusprāṇa vervloekte hem: „Gij zult waarlijk terugkeeren, god Lumanglang, gij zult veranderen in een tĕtĕk, in een bloedzuiger, in een naakte slak en in luchtgolving bij zonnehitte, god Lumanglang. Al de uitgesproken beschikkende wenschen van een grooten heilige zijn krachtig werkend, in uw gedaanteverandering zult gij nu gebukt gaan onder uw gedrochtelijke gestalte. Moge het zoodanig gaan als iemand, die den mond uitspoelt voor een baksteenmuur, (de vloek) moge u zelf treffen."

God Lumanglang's lichaam werd gehalveerd, de eene helft veranderde in een bloedzuiger, en de andere in een naakte slak. Hij stortte tranen van verdriet, smeekte Angkusprāṇa om genade
pg. XLVII. en verzocht hem om te mogen worden verlost van zijn wangestalte. Angkusprāṇa's woorden waren bijtend als kalk en kurkuma.

„Ik maak een sĕmbah voor u, Angkusprāṇa, neem mijn gedrochtelijke gedaante weg!"

Angkusprāṇa sprak tot god Lumanglang: „Gij zult waarlijk verlost zijn van uw wangestalte als weleer."

God Lumanglang was weldra daarvan verlost en was bestendig echt volmaakt. Hij vereerde den grooten wijze en bracht hem eerbiedige hulde.

Angkusprāṇa sprak: „Van god Lumanglang zal worden gezegd,

dat hij niet als makker zal worden erkend door al de negen goden, omdat hij mij hulde heeft bewezen."

„Hoe zal mijn handelwijze zijn bij het mededeelen (van het resultaat der zending), daar ik vroeger een afspraak heb gemaakt. Vaarwel, kluizenaar!" God Lumanglang stiet zich af en begaf zich in het luchtruim.

Er zal gewag gemaakt worden van god Mahulun, die tot god Brahmā sprak: „Ik zeg u, gij Brahmā, dat gij god Lumanglang niet als kameraad moet erkennen; hij doet den negen goden oneer aan, omdat hij een sĕmbah heeft gemaakt voor Angkusprāṇa."

Toen god Lumanglang naderde, weerklonk luid het oorverdoovend geschreeuw. God Lumanglang ging naar buiten en stortte tranen van droefheid, terwijl de negen goden, de vier windstreekhoeders en de vijf zieners tegen hem juichten.

God Mahulun zei: „God Wiṣṇu, ga heen en roep den grooten heilige; laat ik met hem op den Meruphastika disputeeren over verlossing en incarnatie, over ondergang en geboorte, over vernietigings- en afmattingsmiddel, over goede voorschriften benevens over de wedergeboorte des lichaams. Bovendien indien hij onwillig is, zult gij hem dwingen en pakken; wees niet onachtzaam!"

God Wiṣṇu nam toen afscheid van god Parameçwara. Zeer
pg XLVIII. snel verliep zijn tocht. Er zal niet worden verhaald van Çiwapada, Baruṇapada, en het centrum van het hemelruim. God Wiṣṇu haastte zich en begaf zich rechtstreeks naar de kluizenarij van den grooten wijze.

De kluizenaar zei: „Onophoudelijk komt er een beproeving. God Wiṣṇu is door god Parameçwara afgezonden naar de kluizenarij om te beproeven."

Toen kwam god Wiṣṇu vermomd aan, de gedaante van een kleinen kluizenaarsleerling aannemende, terwijl hij god Acintya's uiterlijk trachtte na te bootsen. Dadelijk verwelkomde Angkusprāṇa hem: „Welkom welkom, wees welkom, mijn heer god Wiṣṇu. Wat is er van uw dienst, dat gij een bezoek brengt aan een eenzame kluizenarij?"

„Ik ben uitgezonden door dengene, die het godenverblijf tot residentie heeft om u te ontbieden. God Parameçwara wenscht met u te disputeeren over de volmaaktheid van de dharma (wet en plicht), benevens over het in- en uitgaan van leven en dood."

De groote wijze zei: „Daar wil ik niets van weten, god Wiṣṇu.

Zoo god Guru disputeeren wil over verlossing en incarnatie des lichaams, dan moet hij naar mijn kluizenarij komen."

God Wiṣṇu sprak: „Dat is verkeerd, groote heilige, naar mijn bescheiden meening dient de mensch zijn opwachting te maken voor de goden, zoo hoort het, Angkusprāṇa; gij zijt ongehoorzaam. Maakt gij daarentegen uw opwachting bij god Parameṣṭhī, dan bestijgt gij den hemel, Angkusprāṇa."

God Wiṣṇu werd boos, zijn mondhoeken trilden, zijn aangezicht zag er uit, alsof hij zich het gelaat met bloed had gewasschen. Hij uitte onaangename woorden. „Indien mijn hals breekt en mijn armen knakken, dan komt god Parameçwara misschien naar u toe. Zoo gij weigert (te komen), dan zal ik u gewelddadig behandelen; ik zal u vervloeken, met de hand slaan en met de voet schoppen."

pg XLIX. De asceet zei: „Gij dwingt mij naar het godenverblijf te gaan, daar wil ik niets van weten. Waar toch is er een kluizenaar, die van zijn plaats zou weggaan, immers hij is in waarheid als een juweelen zuil; hij is niet van zijn huis te verwijderen. Dat wordt *tapasatya* (trouw aan de ascese) geheeten. Hij verandert zijn woord niet, waarlijk hij liegt niet. Dat wordt *līlāwaraṇa* (helder, smetteloos, rein) genoemd. Hij is tevreden en twijfelt niet in zijn gemoed. Dat is hetgeen de gelofte van ascese tot quintessens strekt, god Wiṣṇu. Zoodanig is mijn bevinding over het einde van de leer."

God Wiṣṇu zweeg, toen hij al de woorden van Angkusprāṇa hoorde, die een leerdicht liet hooren:

De beteekenis er van is aldus: Onder de vogels is de kraai de gemeene. Onder de wilde dieren is de tijger de slechte. Onder de menschen is de afgunstige en ijverzuchtige de verachtelijke, dat wil zeggen: de mensch is verachtelijk, als hij afgunstig en ijverzuchtig is jegens zijn medemenschen. De gemeenheid der vogels en die der wilde dieren wordt overtroffen door die van den snoodaard. [1])

De beteekenis er van is aldus: *Widasari* (heet de plant), indien zij door een heg is omgeven. *Widara* wordt ze genoemd, als ze op een grens of een grensgebied groeit. *Kamale* wil zeggen: baligo, die zich om een tamarinde-boom slingert. *Danta* beteekent hoorn. *Danti* is slagtand. *Kusuma* wil zeggen: bloem. *Warṣa*

---

[1]) De Javaansche uitlegging van de tweede Sk. çloka ontbreekt.

beteekent regen. *Col* wil zeggen: uitkomen. Een hoorn en een slagtand zullen wel niet meer terugwijken, als ze te voorschijn gekomen zijn. Een bloem en de regen zullen wel niet meer terugkeeren, als ze afgevallen zijn.

pg. L. Zoodanig is de gelijkenis van een kluizenaar, de goede manieren zullen wel niet veranderen; hij richte zich naar al de essence van (goed) gedrag en de (juiste) handelwijze."

God Wiṣṇu werd in het hart gegrepen bij het hooren van Angkusprāṇa's woorden, dadelijk liet hij een leerdicht hooren:

De beteekenis er van is aldus:

Angkusprāṇa, waart gij een beeld, gij zoudt een steenen, en god Parameçwara een gouden beeld zijn. Waart gij een mensch, gij zoudt een knecht zijn; was god Parameçwara een mensch, hij zou een wereld regeerende vorst wezen.

Waart gij een vogel, gij zoudt een reiger zijn, wonende op een kerkhof en op een grens. Was god Guru een vogel, hij zou een casuaris-vogel wezen, wonende op een heilige plaats, in een tempel en in een heiligdom. Waart gij water, gij zoudt een groote rivier zijn; was god Guru water, hij zou bij een zee te vergelijken zijn. Waart gij een boom, gij zoudt een gandharase-boom zijn; was god Parameçwara een boom, hij zou een jāti-boom wezen. Al uw manieren zullen wel niet te vergelijken zijn met die der goden. [1])

Rete wil zeggen: slang, dit is namelijk uw gelijkenis. Was god Mahulun een slang, dan zou hij zijn een groote slang met venijnig vergift. *Jote* wil zeggen: joti (?), dat is uw gelijkenis. God Parameçwara zou te vergelijken zijn bij een tijger. *Gagaksora* beteekent rhinoceros, dit is uw gelijkenis, Angkusprāṇa; god Parameṣṭhī zou bij een olifant kunnen vergeleken worden. Gij zijt te vergelijken bij een *parwata*, god Adhiguru bij een *prabata*. *Prabata* wil zeggen: groote berg. *Parwata* beteekent kleine berg, dat is uw gelijkenis, Angkusprāṇa.

In uw overmoedigheid om god (Parameçwara) te verslaan,
pg. LI. laat gij hem bij u komen. Het is als de wijze van: *çona kanaka warṣa*. Gij hebt terecht gesproken, Angkusprāṇa. *Çona* wil zeggen: hond, *kanaka* beteekent goud, *warṣa* is regen. Het is alsof ik een hond zie, die een regen van goud geeft, Angkusprāṇa."

---

[1]) De volgorde der Javaansche uitlegging van de tweede en derde çloka is m. i. verwisseld.

Onmiddellijk slingerde god Wiṣṇu een discus (naar Angkusprāṇa). Hij stak den grooten wijze met een speer. Het wapen verdween in het lichaam van Angkusprāṇa, die niet te verslaan was. God Wiṣṇu sprak toen een vloek uit: „Gij zult waarlijk niet in een mensch veranderen, Angkusprāṇa, luchtgolving bij zonnehitte zij uw gedaanteverandering."

Angkusprāṇa sprak krachtig werkende woorden uit: „Gij zult waarlijk veranderen in luchtgolving bij zonnehitte, god Wiṣṇu." Krachtig werkend waren al de vloekwoorden van den grooten heilige. Uitgewischt was god Wiṣṇu zonder incarnatie, hij veranderde in luchtgolving bij zonnehitte in het midden van het hemelruim. Schreiend smeekte hij Angkusprāṇa's gunst en verzocht hem om verlost te worden.

„Ik maak een sĕmbah voor u, groote heilige, zoo gij mij wilt verlossen van mijn wangestalte."

„Gij zult voorwaar verlost zijn, god Wiṣṇu, en uw godengedaante hernemen als weleer." De woorden van den grooten ziener werden verwelkomd door een donderend geraas en onweer. Wiṣṇu's uiterlijk was weer echt volmaakt.

„Ik vereer u ter voldoening van wat ik u verschuldigd ben, hetgeen zoo groot is, dat het niet omvat kan worden, hetwelk zoo lang is, dat het niet bij vademen kan worden afgemeten, en zoo diep, dat het niet bepeild kan worden. Al verkocht ik mijn haren voor duizend per stuk, ik zou daarmee niet kunnen afbetalen wat ik u verschuldigd ben. Vaarwel, Angkusprāṇa, ik ga terug naar het godenverblijf." Toen verdween god Wiṣṇu zich begevende in het luchtruim.

Er zal worden gesproken van god Jagatnātha, die ongeduldig zat te wachten op de eventueele komst van god Wiṣṇu. „Gij Brahmā, ik deel u mede, dat er twee goden zijn, die een sĕmbah hebben gemaakt voor een mensch. God Wiṣṇu heeft een mensch eerbied bewezen. Al de negen goden zullen jouwen en bovendien mogen ze hem niet als makker erkennen."

pg. LII. God Wiṣṇu verliet de audiëntie en stortte tranen van droefheid. Daverend weerklonk het geschreeuw. God Parameṣṭhī sprak, terwijl hij boos was, aangezien de asceet niet te ontbieden was van Pṛthiwījāti: „Brahmā, gij zult vergezeld worden door de negen goden, de vier windstreekhoeders, alsmede de vijf zieners; vernietig al de kluizenaars in Pṛthiwījāti. Dood Angkusprāṇa, opdat ik u een belooning zal geven; verniel ze, zoodat er niemand

overblijft. Het gansche godenverblijf moet gewapend optrekken."

Snel verliep god Brahmā's reis, die door god Parameçwara was uitgezonden, vergezeld door de negen goden, benevens de vijf zieners en de vier windstreekhoeders. Nadat de aarde bereikt was, kwamen de negen goden spoedig in Pṛthiwījāti en verwoestten al de kluizenaars. Deze werden terstond overstelpt met groote steenen, en keer op keer verdrongen door kokend water, alsmede door zand. Het vuur vlamde op en brandde met groote vlammen; ruischend en bulderend weerklonk de overstrooming. Alle asceten werden verwoest; zij, die een kluizenaarsleven leidden: kluizenaarsleerlingen, kluizenaars en kluizenaressen, kwamen om. Allen, die ascese verrichtten, werden vernietigd. Degenen, die nog leefden, vluchtten al schreiende, ten einde den grooten ziener mede te deelen, dat er een overstrooming was gekomen. Ze verzochten hem vriendelijk naar zijn kluizenarij te mogen vluchten. Vervuld van medelijden keek de groote heilige naar allen, die bij hem hun toevlucht kwamen zoeken.

Angkusprāṇa sprak de volgende woorden uit: „Het Çiwa-vuur zal voorwaar terugkeeren naar het hemelruim, het overstroomende heet water eveneens!" Herhaaldelijk waaide er een zeer hevige en krachtige wind zonder op te houden. De negen goden, de vijf zieners alsmede de vier windstreekhoeders werden zachtjes aangewaaid en opgetild; ze zweefden en vielen neer in ravijnen met rotsen en kloven, terwijl ze met het hoofd stieten tegen rotsen met spleten. Het opvlammende Çiwa-vuur vervulde het godenverblijf en verdrong de overstroomende steenen, die omhoog stegen.

pg. LIII. Het godenverblijf werd rumoerig, verschrikt door het opvlammende Çiwa-vuur. De hemelzangers en de hemelnimfen liepen hard weg, schreiende omvatten ze god Parameçwara's voeten. Bañjarankĕmbang was vernield, alle gebouwen der goden waren verwoest en doorzichtig geworden. God Jagatnātha sprak: „Wel, wat zijt gij buitengewoon, Angkusprāṇa. Inderdaad is degene, die in Angkusprāṇa's lichaam zit, niet alledaagsch. Het godenverblijf is beschadigd, uw krachtbetoon bereikt haast mijn residentie, gij zijt waarlijk als Rājapanulah.

Dharmasūnu's macht toen hij ascese beoefende in Sūkṣmataya doet onder (voor die van Angkusprāṇa). Bhīma is zeer buitengewoon, hij is uitermate machtig. Ik zal hem waarschuwen en bestrijden; vermomd in de gedaante van een brahmaan zal ik

hem zeggen, dat god (Parameçwara) niet beschuldigd moet worden den brahmaan ongerust te maken."

Er zal worden verhaald van god Parameṣṭhīguru, die vergezeld door de negen goden zich begaf naar de kluizenarij van den grooten ziener. God Parameçwara bereikte Pṛthiwījāti en haastte zich op zijn tocht.

Er zal verteld worden van Angkusprāṇa, die met ascese en godsdienstig gepeins aanving; hij richtte den blik op de punt van den neus, verroerde zich niet en haalde geen adem. Zijn groote wijsheid stelde hij buiten werking, hij was gelijk een beeld. Hij „bekleedde zich met" Rājapanulah, opdat hij niet getroffen zou worden door den vloek van god (Parameçwara) vanwege de vlekkelooze wijsheid.

„Oṃ. God Mūrti-ning-lĕwih is in het haar. God Anantawiçeṣa is op het hoofd. God Taya is in het gelaat. God Upadrawa is op den hals. God Ilaila is op den linker-bovenarm. God Rājapanulah is op den rechter-bovenarm. God Canduçakti is op den rug. God Ayu is op de borst. Bāyu Hanumān is op den rechter-onderarm. Bāyu Anggada is op den linker-onderarm. Bāyu Pracaṇḍa is op de linkerdij. Bāyu Sugrīwa is op de rechterdij. Rabut Kalasariyut is op de linkerkuit. Rabut Çelagumulung is op de rechterkuit. Rabut Tunḍungmusuh is aan de linker-voetzool. Rabut Tulaktanggul is aan de rechter-voetzool."

Hij was „reeds bekleed met" Rājapanulah. Nu twijfelde zijn groote wijsheid niet meer, hij wist dat god (Parameçwara) zich had vermomd.

God Parameçwara zei: „In die mate is uw ascese en godsdienstig gepeins, groote ziener. Ik ben een brahmaan van Jambudīpa en kom rechtstreeks naar uw kluizenarij, groote heilige."

Angkusprāṇa hield op met zijn ascese en godsdienstig gepeins, en verwelkomde hem: „Wees welkom, god Parameçwara. Welkom welkom, het is vreemd dat gij naar Pṛthiwījāti zijt gekomen."

„Ik wil u beloonen, een hemel van allerlei soorten goud is uw belooning voor uw ascese en uw buitengewone macht."

Angkusprāṇa zweeg bij het hooren van god Parameçwara's woorden.

„Mocht gij geen hemel van allerlei soorten goud begeeren, wees dan „als twee slangen in één hol", [1]) bestijg het godenverblijf, waar gij gehuldigd zult worden door de negen goden, de vier

windstreekhoeders en de vijf zieners, die u zullen vereeren; gij zult omstuwd worden door vrouwelijke luchtgeesten, hemelzangers en hemelnimfen."

„Ik bedank er voor, god Guru, ik ben door ascese verhinderd om vereerd te worden door de goden, de vijf zieners, de vier windstreekhoeders, Çiwaïtische en Buddhistische geestelijken. Mijn wensch is, god Guru, een gelijke te mogen worden van den Schepper van de heele wereld. Het is wat men noemt een telg der asceten, als men buitengewoon machtig is, volleerd in de verlossing, en bekwaam in de dharma (wet en plicht)".

„Daarenboven indien gij, Angkusprāṇa, de beteekenis kent
pg. LIV. van de uitdrukking *„pawitra pinawitrakĕn"*, en die van de uitdrukking *„dāna dinānakĕn"*, alsook die van de woorden *„rūpa ning atangsil"*, dan maak ik een sĕmbah voor u, zoo ge daarin waarlijk een duidelijk inzicht hebt."

De groote ziener sprak tot god Parameçwara: „Er is een zoon van den meester der asceten, die niet vatbaar is voor hartstocht en vuige begeerte, en ascese begint te verrichten, opdat hij buitengewoon rein (heilig) zal zijn; dat is: *pawitra pinawitrakĕn.*

Er is een boetedoener, die niet van zijn plaats te verwijderen is en die geen geschenken wil aannemen; spijt hebbende van het aanvaarden der geschenken, geeft hij ze weer weg ten geschenke aan asceten; dat is de beteekenis van de uitdrukking: *dāna dinānakĕn.*

Onder *„atangsil"* verstaat men een geleerde, die verstand heeft van het uiterlijk van het leven, en die in staat is zijn lichaam te doen toenemen, alsook zich er mee te bekleeden; dat is: *atangsil."*

De godheid zweeg, god Guru werd boos, uitte een vervloeking der vlekkelooze wijsheid en vervloekte den grooten ziener: „Gij zult waarlijk in een boozen daemon veranderen, Angkusprāṇa."

„Gij zelf, god Guru, zult in een boozen daemon veranderen evenals de negen goden."

Alle woorden van den grooten ziener waren krachtig werkend. Angkusprāṇa's woorden werden verwelkomd door een gebulder, aardbeving, donderend geraas, onweer en in een verkeerd jaargetijde vallende regens. Immers hij had de macht van den Schepper verworven, van hem die het voortreffelijke richtsnoer heeft gemaakt, die zienden en de voortreffelijkheid der zienden

---

[1]) Vgl. Pararaton, pg. 18: „kadi nāga roro saleng," gezegd van Ranggawuni als vorst en Mahiṣacampaka als mederegent.

heeft geschapen, die het leven en het beste van het leven heeft voortgebracht.

God Parameçwara spiegelde zich in helder water, zijn uiterlijk was veranderd evenals dat der negen goden. Hij ging gebukt onder den vloek der vlekkelooze wijsheid. Hij was voorzien van slag- en hoektanden, terwijl zijn haren aan elkaar kleefden en zijn lichaam overal vol vlekken was. Hij gilde, liet een leeuwengebrul hooren, schreeuwde en riep luide; hij wilde Angkusprāṇa pakken om hem te eten en te verbrijzelen. Toen verdween Angkusprāṇa spoorloos zich begevende in het midden van het luchtruim. Hij was de hoogte in gegaan en bereikte het toppunt van wat hoog was.

God Parameçwara's gewelddadigheid hield op, evenals die der
pg. LV. negen goden. Ze namen een gedrochtelijke gedaante aan, ten einde zich naar Indraprastha te begeven om het paleis van Zijne Majesteit Dharmawangça te vernielen. Snel verliep de tocht der titanen, reuzen en daemonen; ze gilden, riepen luide, schreeuwden, lieten een leeuwengebrul hooren en bereikten Indraprastha.

HOOFDSTUK VIII.

Er zal verhaald worden van den doorluchtigen Dharmasūnu, die audiëntie verleende aan geleerden, Javaansche priesters, Çiwaïtische en Buddhistische geestelijken, huispriesters, benevens onderhoorige vorsten. Niet ver (van den koning) zaten Dhanañjaya en de twee jongere broeders, die niet vroolijk gestemd waren.

Er zal gesproken worden van de titanen en reuzen, die met groote vlammen brandend Çiwa-vuur voortbrachten. Het wawarṇan-paviljoen op het buitenplein was vernield, de witte toren werd in de asch gelegd, het pamañcawāran-paviljoen was verwoest. Onder daverend geraas verslonden de titanen en reuzen menschen en staken ze met speren. Velen van hen, die van de audiëntie terugkeerden, kwamen om. De zeer hevige wind verdrong degenen, die op de audiëntie waren, waardoor ze rumoerig werden. Ze vluchtten zich overal verspreidend wegens het Çiwa-vuur, dat het interieur van het paleis bijna bereikte.

Arjuna sprak: „Kom aan, wijkt u, mijn vorstelijke broeder, het is alsof het Çiwa-vuur ons vrees aanjaagt, bovendien zijn de titanen en reuzen wild en strijdlustig. Moge ik, uw dienaar, uw

toestemming vragen, mijn koninklijke broeder, om het reuzenleger te bestrijden, dat het wawarṇan-paviljoen geheel vervult. Daarenboven gonzen en bulderen de titanen, daemonen en reuzen, die het buitenplein bedekken."

Angkusprāṇa sprak uit het midden van het luchtruim: „God Guru, ik zal u wel niet willen verlossen van uw wangestalte, zoo gij gewelddadig het koninklijk paleis gaat vernielen."

God Parameçwara hoorde Angkusprāṇa spreken, terwijl deze hoog in de lucht stond. „Verlos mij van mijn monsterachtige
pg. LVI. gedaante, Angkusprāṇa, ik zal het koninklijk paleis wel niet gaan verwoesten."

Angkusprāṇa daalde toen neer uit het midden van het hemelruim. „Wąarlijk zult gij, god Guru, verlost zijn, evenals de negen goden." God Parameçwara en de negen goden waren verlost van hun monsterachtig voorkomen en namen hun godengedaante weer aan.

„Ik zal een sĕmbah maken voor u ter voldoening van hetgeen ik u verschuldigd ben, omdat gij mij verlost hebt van mijn gedrochtelijke gestalte." Snel pakte Angkusprāṇa zijn handen. „Maak geen sĕmbah voor mij, god Guru, dat laat ik u niet toe."

God Guru zei: „De negen goden zullen voor u een sĕmbah maken ter afbetaling van wat ze u verschuldigd zijn." De negen goden brachten Angkusprāṇa hulde. God Parameçwara sprak: „Vaarwel, Angkusprāṇa, ik ga terug naar het godenverblijf."

God Guru zette zijn tocht voort en verwijderde zich van de wereld; de negen goden wilden ieder ook terugkeeren naar hun residentie en vlogen het luchtruim in.

Er zal niet verteld worden van god Parameçwara. Er zal worden verhaald van Wṛkodara, die van plan was terug te keeren om zijn opwachting te maken bij den doorluchtigen vorst Dharmasūnu. De verheven Koninklijke Vrouwe was niet (van den vorst) gescheiden, alsmede Dropadī benevens Dhanañjaya, Sakula en Sadewa. Dadelijk omhelsde de Koninklijke Vrouwe Bhīma. Deze werd door de Pāṇḍawa's verwelkomd. Het was alsof Dharmawangça droomde, toen hij zijn jongeren broer in waarheid zag. De Pāṇḍawa's zagen als het ware iets zuurs, ze waren vervuld van verlangen en groote begeerte bij het zien van Wṛkodara vanwege zijn boetedoening in Pṛthiwījāti; buitengewoon machtig was hij door zijn ascese, gelofte en godsdienstig gepeins.

Wṛkodara werd met een feestelijkheid ontvangen door vorst

Dharmasūnu. Brĕm, tampo benevens pangasih bleven niet achterwege; er zou geen eind aan komen, indien men naar de dranken vroeg. Onafgebroken volgden de spijzen op elkander. De soorten
pg. LVII. der versnaperingen waren: dodol, wajik, parasi benevens saramad en salak. Allerlei geschenken bleven niet achterwege.

Luidruchtig was het geluid der muziekinstrumenten, die de trommels beantwoordden. Oorverdoovend was het gonzend geluid der bekkens, trommen en schelphoornen.

Beurtelings gaven ze een gambuh-voorstelling, een maskerspel met historischen inhoud, een lalangkaran-spel, een Chineesche wayang-voorstelling, een wayang carita-opvoering en een vertooning met kleine wayangpoppen . . . .(?) . . . . Ze werden aangezet door rubet-rubet-spelers, welke afwisselden met liedjeszangers en degenen, die met lasso's vochten . . . . (?) . . . .

De vorst verleende audiëntie aan geleerden, Javaänsche priesters, Çiwaïtische en Buddhistische geestelijken, alsmede huispriesters; de rijksbestuurders, regenten, hoofden der ambtenaren, die bevelen moesten overbrengen, onderkoningen, eerste ministers en districthoofden, degenen die behoorden tot de klasse der intendanten, alsook degenen die behoorden tot de klasse der ambtenaren, welke bevelen moesten overbrengen, bleven niet achterwege. Lustig hielden ze een feestmaal. De doorluchtige vorst Dharmawangça was vroolijk gestemd, genoegelijk schertste hij met zijn jongere broeders benevens Dropadī, die naast hem zat, evenals de verheven Koninklijke Vrouwe, omstuwd door dienaren: dwergen, gebochelden, albino's, eunuchen en kreupelen. Zijn hofjuffers en zijn moeder waren niet van hem gescheiden, evenmin eerwaarde kluizenaressen van vorstelijke afkomst.

Weldra werd het even voor zonsondergang, en toen ging de zon onder. Zijne Majesteit vorst Dharmasūnu verliet de audiëntie, de eerste ministers verlieten eveneens de audiëntiezaal en gingen allen uiteen.

De middernacht zal worden beschreven toen de Pāṇḍawa's sliepen; heerlijk welriekend waren al de bloemen; het gezang der cucur's wisselde af met het gekweel der taḍah harṣa's, het was alsof ze de Pāṇḍawa's in slaap susten.

Het morgenrood zal worden besproken, heel zacht weerklonk het gedruisch alsmede het gekraai der hanen. Spoedig brak de dag aan, de zon kwam helder stralend op. De Pāṇḍawa's stonden op en gingen zich wasschen in helder water. Vrouwe Kuntī en

Dropadī hadden zich bovendien reeds volledig voorzien van
pg. LVIII. sieraden, ze zagen er uit als prinsessen van het wayangspel, uitermate bekoorlijk was haar uiterlijk.

Colophon.

Zoo luidt het heilige boek *Tattwajñāna* (het heilige boek der ware kennis), geschreven door Mpu Çiwamūrti.

Het heilige boek *Tattwajñāna* is geschreven in Çāka-jaar '55, op den 14den van de lichte helft van de maand Çrāwaṇa (de 1ste maand), ...(?) . . . ., Zaterdag, Wugu (de 26ste week).

Geschreven in de stad Swecchāpura (Klungkung), aan den achterkant van den waterstroom, ten Oosten van den weg. Men zal moeten berusten in de leelijkheid der letters alsmede in wat er aan ontbreekt, aangezien dit het werk is van iemand, die zeer dom is en weinig kennis heeft, die slechts volstrekt wil meeschrijven, genaamd Jĕmuharṣa.

Oṃ, hulde aan Saraswatī.
Oṃ gĕmung, hulde aan Gaṇapati.
Oṃ, hulde aan de doorluchtige leeraars.

VOORWOORD TOT DE BIMASOETJI.

Zooals we in de Inleiding tot de Nawaruci hebben gesignaleerd, is op Java een Nieuw-Javaansche bewerking in Oud-Javaansch metrum van de Nawaruci bekend, met name Bimasoetji of Déwaroetji of Bimaroetji, en hebben daarbij bovendien gewezen op de vergissing van Dr. H. H. Juynboll en Prof. Berg, die beiden dit werk als een Oud-Javaansche kakawin hebben geïdentificeerd. Ook Vreede maakt in zijn Catalogus van Jav. hss. op pg. 248—252 met geen enkel woord melding van het bestaan van een Nieuw-Javaansch gedicht in Oud-Javaansch metrum. Ook hij heeft een vergissing begaan door twee Mss. der codices 1804 en 2040 (3) te qualificeeren als Nieuw-Javaansche gedichten zonder meer.

Het is te betreuren, dat er tot nog toe geen voldoende aandacht wordt geschonken aan dit literatuur-genre, waar Brandes in zijn Pararaton pg. 173, noot 2, reeds gewezen heeft op Ardjoenasasrabaoe in zgn. groote maten door Jasadipoera I, [1]) terwijl van de Oud-Javaansche kakawin Nītisāra ook een Nieuw-Javaansche bewerking is in Oud-Javaansche zangwijze, bekend onder den titel Nitisastra of Panitisastra. [2]) Voorts dient er te worden gememoreerd, dat van de Oud-Jav. kakawins: het Rāmāyaṇa en het Bhāratayuddha Nieuw-Jav. bewerkingen zijn geschreven met gebruikmaking van Oud-Jav. metra. [3]) In dit opzicht is de Nieuw-Jav. Bimasoetji in Oud-Jav. metrum een unicum, daar de Oud-Jav. kakawin hiervan onbekend is, hoewel de traditie gewag maakt van een Kawi-bewerking van Empoe Widajaka. [4])

Een korte beschouwing aangaande Oud-Javaansche metra in de Nieuw-Javaansche poëzie moge hieronder volgen.

Bij de behandeling van de Hindusche versmaten in de Inleiding tot de studie van het Oud-Javaansch pg. 57—60 heeft Prof. Berg er reeds op attent gemaakt, dat het gebruik van dit soort versmaten zeer natuurlijk is voor talen, waarin werkelijk etymologisch onderscheid bestaat tusschen lange en korte vocalen, zooals het Sanskrit, het Grieksch en het Latijn, of waarin althans een zoodanige

---

[1]) Cat. Jav. Cod. 1855 (1).

[2]) Supplement Cat. Jav. I, Cod. 80 (4).
Cat. Jav. Cod. 2040 (2).

[3]) Vgl. Djawa, Jg. XIV (1934), pag. 1. Inleiding (tot het Bhāratayuddha).
Cohen Stuart, Voorrede (bij de Bratajoeda), V. B. G. XXVII, pg. 25—29.

[4]) C. F. Winter Sr., Javaansche zamenspraken I, 3de ed. pag. 186.

accentwerking plaats vindt, dat er een natuurlijk verschil bestaat tusschen lettergrepen met en zonder klemtoon. Daarbij heeft hij opgemerkt, dat de toepassing der Hindusche metra op het Oud-Javaansch de dichters dwingt tot het aanwenden van kunstgrepen om aan den eisch der metriek te kunnen voldoen, nl. de regelmatige opeenvolging van korte en lange lettergrepen in de versregels. Het blijkt dat ook reeds in het Oud-Javaansch de hand wordt gelicht met het voldoen aan dezen eisch, gelijk Prof. Gonda mij heeft gewezen op Zang VI van de door hem uitgegeven Brahmāṇḍa-purāṇa in kakawin. Het ligt voor de hand, dat men op een gegeven oogenblik zich niet meer bekommert om de regelmatige opeenvolging der korte en lange lettergrepen en zich slechts krampachtig blijft vasthouden aan het voorgeschreven aantal der lettergrepen van de versregels, de zgn. *lampah*. Wanneer deze phase eenmaal tot stand is gekomen, hoeft men zich ook niet meer te verwonderen, dat men de Hindusche versmaten in het Nieuw-Javaansch gaat gebruiken, waarin noch geprononceerd woordaccent, noch verschil in de lengte der vocalen bestaat. Als compensatie van het gemis der regelmatige opeenvolging der korte en lange lettergrepen, heeft men ingevoerd de verdeeling der versregels in groepen van een bepaald aantal lettergrepen, de zgn. *pẹḍotan*.

De kenmerken van Oud-Jav. metra in het Nieuw-Javaansch kunnen we aldus samenvatten:

1. Elke strophe bestaat steeds uit vier versregels. (Jav. dirga).
2. Elke versregel bestaat uit een vast aantal lettergrepen. (Jav. lampah).
3. Elke versregel heeft een bepaalde verdeeling der lettergrepen in groepjes. (Jav. pẹḍotan).

Als negatieve kenmerken kunnen we er voorts bij voegen:

4. Afwisseling in korte en lange lettergrepen zooals in de Oud-Javaansche kakawin komt niet voor.
5. De vocaal van de laatste syllabe der versregels is niet aan vaste regels gebonden zooals in macapat-metrum.

Nieuw-Jav. dichtwerken in Oud-Jav. metrum geschreven vertoonen een paar vermeldenswaardige bijzonderheden:

1. Het gebruik van de klassieke manggala „Awighnam astu namas siddhi," dat in het Oud-Jav. zeer gebruikelijk is.
2. Het opgeven van het aantal lettergrepen der versregels (de lampah) door een cijfer bij het begin van iederen nieuwen zang.

3. De naam van den zang wordt in de laatste strophe van dienzelfden zang opgenomen, in de meeste gevallen voluit in den laatsten versregel. [1])
4. In tegenstelling met de gewoonte in werken geschreven in macapat-metrum vindt men den colophon aan het eind van het werk.

Uit een en ander valt genoegzaam te constateeren, dat het gebruik van Oud-Jav. metrum in het Nieuw-Javaansch een schakel is tusschen de oude en nieuwe traditie in de Javaansche poëzie.

Voorts is het gebleken, dat het gebruik van tembang gedé of sekar Kawi zich niet beperkt heeft tot de geïnterpoleerde soeloek's in de wayang-literatuur, welke strophen meerendeels ontleend zijn aan de Oud-Jav. kakawin's: het Bhāratayuddha en het Rāmāyaṇa, maar dat in de 19de Eeuw wel degelijk een zekere literaire activiteit valt te constateeren in de beoefening van de Nieuw-Jav. poëzie in Oud-Jav. metrum. Naar den colophon van de door ons uitgegeven Bimasoetji, die in 1803 A. D. is geschreven, is het niet al te gewaagd te beweren, dat reeds in de laatste helft van de 18de Eeuw dit genre poëzie beoefend werd, zulks in verband met de nieuwe belangstelling in de Javaansche letterkunde in de hofkringen van Midden-Java als gevolg van de weldadige rust na den 3den Javaanschen successieoorlog (1749—1757). [2])

Als uitingen van deze literaire activiteit kunnen we wijzen op de uitgave van:

1. Sekar Kawi, waarin specimina van Oud-Jav. metra in den vorm van monostrophen voorkomen, voorzien van een toonladder, aangevende hoe de zangwijze moet worden gezongen. [3])

2. Javaansche Bloemlezing, [4]) waarin wetenswaardige voorbeelden van Oud-Javaansche zangwijzen zijn opgenomen met Nieuw-Jav. tekst van één of meer strophen, van sommige waarvan de naam van de versmaat in den laatsten versregel is verwerkt, hetgeen ons doet denken aan de Oud-Jav. Wṛttasañcaya. [5])

---

[1]) Cf. Brandes, Serat Pararaton, pg. 173, noot 2.
[2]) Cf. Prof. Hazeu, Oud en Nieuw uit de Jav. Letterkunde, pg. 11. Dr. H. Djajadiningrat, dissertatie, pg. 303—304.
[3]) Sekar Kawi, 2de ed. 1879.
[4]) Sekar-sekaran, door Mangkoenagara IV, uitgegeven door Padmasoesastra, 1898.
[5]) Kern, V. G. IX, pg. 69—189.

Waar een zekere stilstand is ingetreden in de beoefening van dit soort dichtkunst te oordeelen naar de literatuur-voortbrengselen, meenen we door de editie van de Nieuw-Jav. Bimasoetji in Oud-Jav. metrum de belangstelling hiervoor weer te kunnen verlevendigen. Dat in de Vorstenlanden het vuur der belangstelling niet heelemaal is uitgedoofd, en dat de kennis hiervan niet totaal verloren is, blijkt genoegzaam uit een werk van K. G. A. A. Mangkoenagara VII, die als aanhef een strophe geeft in de Oud-Javaansche zangwijze: sasadarakawekas. [1])

BESCHRIJVING DER HANDSCHRIFTEN.

Voor de uitgave van den Bimasoetji-tekst werden de volgende hss. uit de Leidsche Universiteitsbibliotheek geraadpleegd:

M. Cod. 2040 (3), papierafschrift, Cat, Vreede, pg. 251—252. Dit hs. is evenals de andere hier onder genoemde hss. in Javaansche letters geschreven. Het bestaat uit 30 folia van 22 regels per bladzij en is in boekvorm samengebonden. Er staan geen adnotaties in margine noch in den tekst. De geboden tekst is compleet.

N. Cod. 80 (7), papierafschrift, Cat. Juynboll I, pag. 165. Dit hs. bestaat uit 49 pagina's in kwarto van 15 regels per bladzij, en is in boekvorm samengebonden. Het schrift ziet er keurig uit en is duidelijk leesbaar. Er staan geen adnotaties in margine noch in den tekst. De geboden tekst is compleet. Het is het eigendom van het Ned. Bijbelgenootschap, in bruikleen afgestaan aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek.

S. Cod. 207, papierafschrift, Cat. Juynboll I, pg. 165. Dit hs. telt 37 folia van 19 regels per bladzij. Het Jav. schrift is sierlijk en keurig. Het werk ziet er als nieuw uit. De geboden tekst is volledig. Het is het eigendom van het Ned. Bijbelgenootschap.

U. Cod. 1804, papierafschrift, Cat. Vreede, pg. 248 sqq. Dit hs. bestaat uit 75 pagina's folio van 15 regels per bladzij. De letters zijn groot en duidelijk geschreven. Het ziet er nog nieuw uit. De tekst is volledig.

Voorts is gebruik gemaakt van twee hss. van de Bibliotheek van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia, nl.:

[1]) R. M. A. Soerjasoeparta, Kékésahan saking tanah Djawi ḍateng nagari Walandi, 1916.

O. Cod. 417, papierafschrift. Dit hs. bestaat uit 47 pagina's in kwarto-formaat van 15 regels per bladzij en is in boekvorm samengebonden. Het schrift is vrij goed en duidelijk leesbaar. De tekst is compleet.

Voorin staat vermeld, dat het een afschrift is van het hs. van het Ned. Bijbelgenootschap Cod. 80 (7).

T. Cod. 629, papierafschrift. Dit hs. bestaat uit 93 pagina's in kwarto-formaat van 14 regels per bladzij, en is in boekvorm samengebonden. Het Jav. letterschrift is keurig. Het werk ziet er als nieuw uit. De geboden tekst is compleet.

Voorin staat vermeld, dat het een copie is van het hs. van het Ned. Bijbelgenootschap Cod. 207.

SPELLING IN DE HANDSCHRIFTEN.

Na deze korte beschrijving van den uitwendigen toestand der manuscripten, waarvan de geboden tekst overal compleet is, willen we een paar opmerkingen geven aangaande de spelling. In het algemeen kunnen we constateeren, dat er overeenkomst bestaat in de anarchie der orthographie.

Het gebruik van lange vocalen komt niet voor.

Sanskrit-woorden worden vaak correct weergegeven wat betreft de consonanten: Bhima, Doerjodhana, Wrekoedhara, karaṇa, çoetji, çoeddhagnjana, dharma, bhoemi, natha, çri, warṣa.

De n voor tj en dj in één woord of in twee woorden wordt nu eens gepalataliseerd tot nj dan weer niet: pantja, mantjoer, moentjar, ambentjana, manoendjang, mandjing, bandjoer, andjoengkoeng.

De n voor ḍ en ṭ in één woord of in twee woorden wordt nu eens gecerebraliseerd tot ṇ dan weer niet: sinḍoeng, anḍap, nanḍang, panḍita, tanḍa, genṭa, pamanṭeng, djenṭik.

De s voor ḍ en ṭ wordt niet altijd gecerebraliseerd tot ṣ: pasṭi, kèsṭi, wèsṭi.

Na de r wordt de daarop volgende medeklinker weleens verdubbeld: arjja, sarwwa.

De schrijvers vertoonen een zekere voorliefde tot verdubbeling der consonanten: Sénna, Droenna, Déwaroetjtji, soemoetjtji, ressi, nemmahi, sinnekti, annèng, geḍénné, toerrira.

De pepet wordt dikwijls voorgesteld door de volgende consonant

als een pasangan te schrijven, hetgeen niet steeds noodzakelijk is voor de maat: skar, tpi, mkar, tbih, tges, pdjah, kna.

De nj na een vocaal wordt dikwijls weergegeven met nnj: moennja, warnannja, pinangkannja.

De f wordt steeds gebruikt voor het Arabisch sifat.

Eigennamen worden niet regelmatig met een aksara moerda geschreven: droena, wrekoedara, djajadrata, sengkoeni, soewirja.

NADERE BESCHOUWING VAN DEN INHOUD VAN DEN TEKST DER HANDSCHRIFTEN.

Een nader onderzoek aangaande den inhoud van de zes bovengenoemde hss. leidt tot de conclusie, dat er van de Bimasoetji in Oud-Jav. metrum twee redacties bestaan, nl.:

Redactie I, welke vertegenwoordigd wordt door 3 hss., te weten: M, N, O. Van deze 3 hss. is N verreweg het beste wat de nauwkeurigheid der copie betreft.

Redactie II, welke vertegenwoordigd wordt door 3 hss., te weten: S. T. U. Van deze 3 hss. is T verreweg het beste wat de nauwkeurigheid der copie betreft.

Te oordeelen naar de taal, stijl en compositie blijkt, dat Red. I de oudste is van de twee, en dat Red. II een bewerking is van Red. I. Deze uitspraak wordt nader bevestigd door het jaartal in den colophon, nl. Red. I dateert van 1730 A. J. = 1803 A. D., en Red. II van 1774 A. J. = 1847 A. D.

De dateering in den colophon van Red. II vinden we slechts in hs. U, de andere hss. van deze redactie hebben geen colophon. Erg duidelijk is de dateering niet, maar we kunnen daaruit toch extraheeren 1774 A. J., welk jaartal overeenkomt met den datum der meeste tot de Delftsche collectie behoorende afschriften, gelijk Vreede heeft opgemerkt in zijn Catalogus pg. 248. Voorts weten we uit den colophon, dat het werk vervaardigd is door Kangdjeng Pangéran Arja Singasari te Soerakarta. Het is merkwaardig, dat juist dit exemplaar, dat overigens erg slecht is afgeschreven ondanks het buitengewoon fraaie schrift, dezen colophon bevat.

Wat taal en stijl betreft bevatten beide redacties veel woorden en woordvormen uit het Oud-Jav., Red. I meer dan Red. II zoo bv. tjili, bjatitanen, warnan, terwijl in Red. I bovendien remi-

niscenties uit de Oud-Jav. syntaxis zijn aan te wijzen: n oemangsah, n oemidjil. Voor verdere differentie in woordenkeus wordt verwezen naar de variae lectiones achter den Nieuw-Jav. tekst.

Aangaande de compositie valt op te merken, dat Red. I beknopter is dan Red. II, zoodat sommige passages eenigszins moeilijk te verstaan zijn. Inderdaad geeft Red. II een uitvoerige, maar getrouwe bewerking van Red. I, zoodat het verhaal gemakkelijker te verstaan is voor de lezers. Enkele passages worden in Red. II dan ook uitgesponnen ter opheldering, terwijl de bewerker den tekst verder uitbreidt door:

1. het opnoemen van meerdere namen der Koerawa's, op twee plaatsen;
2. van sommige woorden en uitdrukkingen meerdere synoniemen aan elkaar te rijgen en veelvuldige toepassing van de poerwakanṭi, bv. Red. I, Z. III, 9: . . . . moenja genṭaning poedja, goegoep dènnja nawoerken, wangi-wangi soemawoer, sari soeganda soemjar. — Red. II, Z. III, 9: moenja genṭaning poedja, goegoep pating garagap, manawoerken wawangi, soemebar sekar ambjar, bramara marawasèng, madoe mredoe komala, mèh malinglang nirmala;
3. de bijvoeging van de beschrijving der feestelijkheden bij de behouden terugkomst van Bima in Ngamarta aan het slot van het verhaal;
4. de bijvoeging van de moraal uit de Bimasoetji.

Wat de zangen betreft kunnen we opmerken, dat beide redacties meerendeels gemeenschappelijke versmaten gebruiken.

Hiermee meenen we voldoende te hebben aangetoond de verhouding tusschen de beide redacties en veroorloven ons de oudste redactie te nemen, d. i. Red. I, voor de tekstuitgave ter comparatie met de Nawaruci. [1])

---

[1]) Van Red. I is er een getrouwe bewerking in matjapat-metrum, nl. Hs. Cod. 80 (6), dat niet opgenomen is in Cat. Juynboll I, pag. 165. De door M. Ng. Kramaprawira in 1873 A. D. uitgegeven Déwaroetji in matjapat-metrum is een getrouwe bewerking van Hs. Cod. 80 (6). Als zoodanig is ze derhalve een bewerking van Red. I, slechts de bijgevoegde laatste strophe herinnert aan den laatsten zang van Red. II. De editie van M. Ng. Kramaprawira verschilt van den tekst van Cod. 80 (6) alleen in het vervangen van een paar woorden door hun synoniemen en het opzettelijk weglaten van de eerste strophe van den eersten zang, daar deze slechts een inleiding is van den auteur. In plaats hiervan is in de editie een voorwoord buiten den eigenlijken tekst, dat er op wijst, dat het

OPMERKINGEN BETREFFENDE DE SPELLING VAN DE EDITIE VAN DE BIMASOETJI.

Bij het transcribeeren van het Javaansche schrift met Latijnsche karakters wordt hetzelfde systeem gevolgd als bij het tegenwoordig voor het Javaansch gebruikelijke transcriptie-systeem. Van het samentrekkingsteeken ˆ aangevende het samenvloeien van een slotvocaal met de beginvocaal van het volgende woord wordt slechts een spaarzaam gebruik gemaakt. Tevens wordt er partij getrokken van één der voordeelen van het bezigen van Latijnsche letters door verscheidene actieve genasaleerde vormen der werkwoorden nauwkeuriger voor te stellen, zooals: *ndoḍok, ndekoe, ndepès, mbelasah, nggoeroe.* Het gebruik der hoofdletters beperkt zich uitsluitend tot de eigennamen; titels en honorifieke aanduidingen zooals: *sang, sri, arja, radèn,* enz. komen hiervoor niet in aanmerking.

De zgn. peḍotan der versregels wordt om typographische redenen niet weergegeven.

---

gedicht een bewerking is van *Serat sekar Kawi,* dat niets anders blijkt te zijn dan een *Nieuw-Javaansch gedicht in Oud-Jav. metrum.*

Ten slotte willen we nog opmerken, dat het Kon. Bat. Gen. van K. en W. in het bezit is van een Ms. in „Nieuwe tembang geḍé", nl. Cod. 83. Voorin staat: Déwaroetji, Redactie Pakoealam II, 1770 A. J. = 1842 A. D. Zie hierover: Djawa, Jg. XII, pg. 123 sq.

BIMASOETJI.

Awighnam astoe namas siddhi.

ZANG I.

Koeswalalita.

Lampah 23; peḍotan 5—6—6—6.

1 Nihan karananira ndoning oeloen roemantjanèng sotanira [1]) [kata diwja
ri lagoe mageng mamrih mamardawa [2]) pragnja rikang [manah laloe saniskara
djoewet silârdjèng toewoeh wahanané ring kaanan djati [soedjana nindita
paramartèng rat witaning toemoewoeh winahja tékang [sasmita winardia. [3])

2 Kinirtyèng kawi ing rèh Bimasoetji doek sang arja Wre- [koedara poeroeita
mring ḍangnjang Droena kinèn ngoepajaa toja kang noe- [tjèkken ing sariranira
Wrekoedara gja mantoek awawarta mring nagri Ngamarta [panggih kadang sepoeh
sri Joeḍiṣṭira kang para ri samja sadaja marengi nèng [ngarsaning raka.

3 Sang arja Séna matoer ring raka dji lamoen arsa késah [mamrih toja marta
déning pitoedoehirèng goeroenira praboe Darmapoetra angoe- [ngoen mijarsa
mring atoering sang anten tjinipta jjan prapta ing babaja [naréndra mangoen koeng
wangwang satrija Danandjaja matoer nembah ing raka [dji poenika tan étja.

---

[1]) Hs. sotanirang. [2]) Hs. mamarḍawa. [3]) Hs. winarḍia.

4 Inggih ta sampoen padoeka-lilani rajinta késahé poenika
[poekoeloen
sajekti boten sakétja raosé mjang arja Nakoela Sadéwa
[wot sekar
ḍoeh inggih sampoen padoeka-sangadja watak raka padoeka
[ing Gadjahoja
karja bantjana jekti ḍangnjang Droena poenika ginoebel
[pinrih ngapoesana.

5 Ing sirnanipoen Panḍawa sadaja Wrekoedara mjarsa ana-
[oeri soegal
hèh ingsoen mangsa kenaa dènampah sanadyan matia pan
[oemoerkoe ḍéwé
wong anedya mrih sampoernaning dadi ring panoenggalé
[sang baṭaroetipati
sang Séna sigra kalépat soememproeng praboe Joeḍiṣṭira ndje-
[toeng langkoeng ngoengoen.

6 Mjang anten katri ngoengoen lir tjinebak ing mong toena
[sami bjatita sang kari
samja prihatin kawoewoesa arja Séna lampahira tan amawi bala
meheng pribadi amoeng badjra sinḍoeng lésoes ambebener [1])
[lampahirèng marga
prahara moenggèng ngarsa gora riwoet goemoeroeh sroe
[kagjat miris padédésan.

7 Ingkang kaambah kaparanggoel nḍoḍok adjrih samja nḍepès
[nḍekoe nembah-nembah
kaṭah pisegahnira tan tinolih jéka langkoeng adreng saking
[Koeroeksétra
marga geng kambah glis ing lampahira gapoera goeng moeng-
[goel kèksi sing mandrawa
poetjak moetyara moentjar angoengoewoeng kadya koemem-
[baring diwangkara pagoet.

8 Bjatitanen kang meksih anèng awan warnan ring Ngastina
[praboe Soejoedana
kèn animbali ring sang wikoe Droena woes praptèng djro poera
[lan natèng Mandraka

[1]) Hs. ambener.

lawan narpati ing Ngawangga toemoet ngoeniwèh watek
[santanândeling wèsṭi
samja ngandikan marang djro kaḍatoen wong agoeng ing
[Sindoe nata Djajadrata.

9 Arja Sengkoeni Bisma Droesasana mjang radèn Soewirja
[Koerawa sinekti
Djajasoeséna mjang Rékadoerdjaja praptèng ngarsa praboe
[jékang ginoenita
mrih djajèng djoerit sirnaning Panḍawa ajwa kongsi aprang
[Bratajoeda ikoe
lamoen kenaa ingapoes sangkaning arisan kéwala toempesing
[Panḍawa.

10 Golong mangkana atoerira sami radèn arja Soedarma
[Soeranggakara
rempeg toerira sadaja samja noet moeng sri Soejoedana
[menggah ing wardaja
ragi kagagas ing kadang sajekti lagja étja goenem Wrekoedara
[prapta
doemrodjog mandjing poera obah sami kagjat kang alinggih
[ton *koeswalalita*.

ZANG II.

Koesoemawitjitra.

Lampah 12; peḍotan 6—6.

1 Sri Ngastina mahapraboe Doerjoedana
alon andikanja jaji Wrekoedara
dèn-kaparèng kéné sigra arja Séna
ndjoedjoeg ḍangnjang Droena wangwang mangabekti.

2 Wrekoedara rinangkoel loengajanira
babo soetèng oeloen sira kaki sida
ngoelatana ingkang tirta pawitra di
jékang èr wimarta [1]) soetjining aoerip.

---

[1]) Hs. wimarga.

3 Lamoen ikoe katemoe jekti minoelja
nirmala mapanggah wisésa ing oerip
kabèh woes kawengkoe adji kang sampoerna
pinoendjoel ing djagat paramoesésa ja.

4 Angaoebi marang bapa bijangira
moelja saking sira toer sira linewih
ing triloka langgeng ananira kaki
arja Séna wangwang oematoer toer sembah.

5 Inggih poendi prenahé kang tirta soetji
noenten toewan tedahena panggénané
resi Droena modjar ḍoeh anggèr soetèngsoen
enggèné kang toja pawitra nirmala.

6 Pan ing wana Tibrasara nggoné ikoe
toeroeten toedoehkoe sanget parikoedoe
dènnjârsa noetjèkken mring sariranira
oelatana soring Gadamadanèkoe.

7 Ja ing woekir Tjandramoeka ḍoengkarana
sadjroning goewa djro panggénanira ja
toehoe èr ning wimarta nirmala maroem
ngoeni-oeni apan doeroeng ana kang wroeh.

8 Ing prenahé kang toja rèh tata darma
troesṭèng tyas sang Séna pamit awot sari
mring sang Droena miwah praboe Koeroepati
angandika sira praboe Doerjodana.

9 Dèn-prajitna jaji mas ing lakoenira
manawa kasasar dènira ngoelati
panggonané gawat éwoeh tan tétéla
sang Séna oematoer ingsoen tan pépéka.

10 Anglakoni ing toedoeh sang mahajogi
mesat saking poera sigra rèh soemengkoed
kang meksih anèng djro poera sami mèsem
sang praboe Mandraka alon woewoesira.

11 Paran ika polahé si Wrekoedara
déning goenoeng Tjandramoeka goewanéka
kanggénan raksasa kroera gra magalak
sajekti jèn leboer toempoer ika mengko.

12 Ditya kalih kagiri-giri geḍéné
prasaksat prabata geng loehoerira ja
liwat gawat datan ana wani ngambah
radèn arja Droesasana lon soemamboeng.

13 Pasṭi ika nora karoewan bangkéné
sedaja goemoejoe ngrasântoek oepaja
soekan-soekan boga drawina menoehi
mjang Droena soekèng tyas *koesoemawitjitra*.

ZANG III.

Wisaljarini.

Lampah 21; peḍotan 7—7—7.

1 Koeneng kang samja soeka waoe ta [1]) kawoewoesa lampahira
[sang Séna
ladjeng sampoen angambah praptanirèng wanadri ririh
[rèh gandroeng-gandroeng
soekanirèng wardaja tirta ening pamoengkas wekasing goe-
[roenira
angoetoe tan anjipta doergamanirèng marga sengsem kang
[dènoelati.

2 Woes ngambah sengkan-sengkan ring woekir anoet tembing
[kapéring lemah miring
mengger-mengger gra goegoer djoerang pèrèng kaparang
[angragantjang kaèksi
ing kèri sarja lata loemoeng pan kapawanan égar katiban
[warsa
séla ngapit ing marga loerah-loerahnja pinḍa wahja winangoen
[asri.

---

[1]) Hs. wata.

3 Kaèksi tékang pala kasimpar pan kawarsan ing mangsa
[tjatoer asri
pandjrah miwah [1]) roem-aroem roeroe loemrang soemawoer
[mabra tang patra widjah
mbelasah banas bogem poeḍak mjang tjepakândoel angsana
[kanigara
wilasa gandasoeli aglar kang anggrèk woelan djangga moeré
[mararas.

4 Worawari kawoerjan mawoer sari armawar mekar kalawan
[menoer
andjrah gambir gambira nagapoespa angsoka malaṭi lawan
[tandjoeng
praboesètmata miwah sridenta mjang ing kanan kenanga
[lan kamoening
toemiling-tiling [2]) noet ing marga kadya nambrama mring
[kang adreng ing lakoe.

5 Bramara rèh mangoeswa roemoeng mbrengengeng kadi
[karoenaning kaswasih
saking margèng malat koeng sang Gandrawastratmadja
[lengleng ngoelati toja
soerja ngrangsang lampahnja koemjoes [3]) marawajan ta
[riwé saéngga warih
goemergoet saja sengkoed énggar ing kabeskaran ngoetoe
[anrang manoendjang.

6 Njanḍoeng soekoening goenoeng wreksa pokah roeg rebah
[mbelasah bosah-basih
sora ḍèḍèt tan kenḍat érawati angakak gora rèh gara-gara
gègèr isining wana téka pantjawora sroe sinḍoeng prahara
[tarik
sato kèh kabarasat mawoet mawoer maledoeg goemjoer
[soemjoer woerahan.

7 Déning gengning ampoehan sato-sato kabentoes kidang
[kjèh matyèng djoerang
tibèng parang ngemasi andaka tibèng djoerang boedjangga
[geng loemajoe

---

[1]) Hs. mewah. [2]) Hs. toemoeling °. [3]) Hs. koemjoe.

mamrih mamoelet ing wit roengkading wreksa katoet
[angoengsi marang djoerang
waoe kang tapa-tapa ing goenoeng-goenoeng sami adjar-adjar
[kapladjar.

8 Prabawângin koemoesoeh gora prahara riwoet kętoe kątok
[kaplesat
koṭor pating koętètèr paṭaké poṭar-paṭir rangkangan kjèh
[markoengkoeng
sanget katisen samja koemeter toetoep tangan glintoengan
[tjantrik-tjantrik
mangoejoe kapalajoe dalwang wawasi singsal kasoesoe
[kaḍoengsangan.

9 Goemriwis sami ngoengsi marang ing padédésan moenja
[genṭaning poedja
goegoep dènnja nawoerken wangi-wangi soemawoer sari
[soeganda soemjar
waoe ta sampoen prapta Wrekoedara lampahnja ing woekir
[Tjandramoeka
goewanipoen binoebak kang woekir ḍinoengkaran séla
[siningsal tebih.

10 Wreksa geng-ageng kambah kageman kaideran mbalasah
[bosah-basih
ingoelatan prenahnja jékang tirta nirmala dangoe datan
[pinanggih
jata kang wonten ngrikoe nenggih ditya kakalih sang
[Roekmoeka ranira
lawan sang Roekmakala kagjat dènnja mijarsi gebroeging
[woekir ḍoengkar.

11 Lawan prahara tarik gora rèh nggigirisi lan kongas sira
[mamboe
gandaning kang soedjanma gadgada hreng sang Roekmakala
[sareng noemidjil
ngrik-angrik lir baṭara ditya [1]) anggempoer boemi gora
[sabda lir boeboel
mahitala wijati kontrag-kontrag goemoentoer katon sang
[Wrekoedara.

---

[1]) Hs. dityo.

12 Binanḍem ing sélârdi mapanggah asroe moewoes hah dik
[ditya sabaja
doersila gra mrih pati Roekmoeka lan sang Roekmakala
[asroe dènnjângling
hèh ko manoesa dama tar woeroeng sira mati moepoet temen
[dosamoe
doersila liwat mamak ngroesak woekir nggon ingwang
[saksanângrik manradjang.

13 Arja Séna tinoebroek kinerek datan boesik sinebrak-sebrak
[panggah
tan osik sariranja séla tar tibèng angga tjoerna sioengnja
[poenggel
sigra ingoekel aglis kadya naoet soemeboet ingaben lawan
[wraksa
sira ditya Roekmoeka angganja anggalepoeng oeteknja
[soemamboerat.

14 Roekmoeka sampoen pedjah dyan sang Roekmakalângrik [1])
[manradjang woes tjinanḍak
winajangken binanting ing séla soemajana ditya sirna
[maledoeg
roediranja soemebar pareng pedjahnja kalih Roekmoeka
[Roekmakala
sirna bangkéné ilang oedjer poenikoe samja djawata kalihira.

15 Samja kena ing papa [2]) tjitraka kalihira sira sang Éndrabajoe
dinoekan hjang Pramèsṭi dadya danawa kalih nèng goewa
[Tjandramoeka
jata waoe sang Bajoetanaja sanget woeroe kabèh kang
[woekir-woekir
ḍinoengkar binaléngkrah toja datan pinanggih jajah *wisal-*
[*jarini.*

---

[1]) Hs. Roema °. [2]) Hs. sapa.

ZANG IV.

Prawiralalita.

Lampah 16; pedotan 8—8.

1 Sadangoenira ngoepaja goenoeng-goenoeng als-alas
kawoer sroe dènongkrah-angkrèh sajah kasapoet ing daloe
margijoeh rikang tyas mèpoe dènnja ngoelati èr soetji
dangoe tan ana pinanggih mijarsa swara doemeling.

2 Tan katon kang doewé swara adoeh poetoe ningsoen kaki
sirèkoe liwat kaswasih ngoepaja nora kapanggih
tan antoek toedoeh kang njata prenahé ingkang sajekti
kang sira-oelati ikoe Wrekoedara doek mijarsi.

3 Sangsaja [1]) toehoe polahnja naoeri sinten kang swara
déning ta boten kadoeloe poenapa joen ngambil toewoeh
kawoela inggih soemangga leheng parastraèng ngriki
ngoelati boten kapedak kang swara goemoejoe soeka.

4 Jèn sira tamboeh ing mami doek sira matèni ditya
kakalih ika pan ingsoen sami kena ing tjitraka
sirèkoe kang nampoernakken maring ing sarira ningsoen
Éndrabajoe aran ingwang doek ditya si Roekmakala.

5 Lawan Roekmoeka ran ingsoen sira angoelati toja
pitoedoehé dangnjang Droena njata na banjoerip ikoe
ing toetoeré resi Droena nanging ta nora ing kéné
ija panggonané ikoe doeh sira balia malih.

6 Atasna nggoné kang njata Wrekoedara doek mijarsa
kèndel sarja ngoengoen ing tyas saksana waoe soemebroeng
mantoek mring nagri Ngastina datan kawarna ing marga
ing Ngastina sampoen prapta pendaking dina semana.

7 Kang wonten ngarsa djro poera kadya doek angkaté oeni
Droena resi Bisma miwah sagoeng kang para narpati
natèng Ngawangga Mandraka lan pra santana goeng-agoeng
arja Sangkoeni nèng ngarsa lawan sang Sindoe kalangan.

---

[1]) Hs. sahsaja.

8 Soedarma Soeranggakara Soewirja Koerawa sekti
lawan sang Rékadoerdjaja rahadèn Djajasoeséna
kagjat waoe praptanipoen sira waoe Wrekoedara
goemoeroeh samja mbagèkken sadaja wong agoeng-agoeng.

9 Babo ari ningsoen prapta antoek karja ngong-watara
jaji mas ngempèk [1]) kéwala ing praptanirèkoe jaji
sajektiné antoek kardi sang wikoe Droena soemamboeng
paran mas ing lakoenira Wrekoedara lon toerira.

10 Poekoeloen boten pinanggih nggèning woekir Tjandramoeka
moeng ditya kalih kang wonten Roekmoeka lan Roekmakala
sampoen sirna kalihipoen kawoelâben lawan séla
déning ditya amrih lampoes asikara mring kawoela.

11 Woekir kabèh kabalèngkrah telas kawoela-sak-asik
nanging meksa tan kapanggih padoeka toedoeh kang njata
sampoen aminḍo-gawèni sang Droena angrangkoel sigra
aḍoeh babo poetra ningsoen pan lagi ingsoen-ajoni.

12 Katemenanta ing goeroe ing mengko ta wis kalakon
nora mèngèng tjiptanira ngantepi toedoehing goeroe
mengko ta ingsoen-toetoeri ija enggoné kang jekti
anèng telenging samodra jékang tirta di *prawira*.

ZANG V.

Madoeretna.

Lampah 12; peḍotan 5—7.

1 Lamoen sirèstoe nggoeroe poen bapa kaki
angesoek marang telenging samodra goeng
sira sang arja Wrekoedara toerira
sampoen ta menggah telengé [2]) kang samoedra.

---

[1]) Hs. ngepèk. Deze emendatie berust op Redactie II.
[2]) Hs. teleng.

2 Wontena nginggiling sawarga poekoeloen
sanadyan inggih ḍasaring saptaboemi
mangsa adjriha [1]) oeloen nemahi pati
anglakoni ring toedoeh sang mahajekti.

3 Ja babo soetèng oeloen ki arja Séna
lamoen ta ikoe katemoe déning sira
bapa mjang kakinira kang woes ngemasi
ing bésoek oerip ija déning sirèkoe.

4 Lawan ta sira pinoendjoel ing bawana
ija tan ana adji ingkang oetama
woes sirna kasor kawengkoe ing sira ja
sri naranata Doerjodana soemamboeng.

5 Ḍoeh ari ningsoen kaja paran sirèkoe
pratikelira anèng ing marga jaji
déné kaliwat gawat prenahé ikoe
dèn-aprajitna jwa sira kaja rarja.

6 Sang arja Wrekoedara naoeri aris
hèh Koeroepati awak ingsoen srahena
ing baṭara di ajwa malang toemolih
lilakna toehoe jwa nggarantes ing kadang.

7 Pira barané basoeki lakoe mami
ija jaji mas moegjantoeka pitoeloeng
lakoenira ja ing baṭaroetipati
Séna woes amit mring Doerna mring sang nata.

8 Sigra oemesat sing poera woes angambah
lampahira dreng nedya mantoek roemijin
arsa oematoer ing raka sri Ngamarta
koeneng sang arja Wrekoedara [2]) lampahnja.

9 Toetjapa nagri ing Batanakawarsa
saangkatira Wrekoedara késahnja
déning kaliwat nora kena dénampah
laloe kalaran kapwa baroebah ing tyas.

---

[1]) Hs. adjrija. [2]) Hs. Wredara.

10 Sang praboe Darmapoetra lèn Danandjaja
mjang ari kalih sapoetra saha garwa
sami kalangkoeng prihatin watir ing tyas
dadya arembag oetoesan toer oeninga.

11 Mring Dwarawati mesat doetèng Ngamarta
amawi soerat ing marga tan winarni
lampahira woes prapta ing Dwarawati
katoer sang nata serat saking Ngamarta.

12 Sinoeksmèng kalboe kagjat nggardjitèng galih
sang praboe Kresna tan sakétja tyasira
ngoendangi wadya boedal sang anaréndra
tan kawarna ing enoe lampahira dji.

13 Praptèng Ngamarta gègèr metoek boesekan
sri Joedistira lawan kang para adji
samja ngabekti ing raka sahadaja
ri woesnja tata lenggah anèng djro poeri.

14 Sang praboe Darmapoetra mjang Danandjaja
matoer ring raka naréndra Arimoerti
saha waspa ing madya wasananipoen
katoer sadaja mring sang rèh *madoeretna*.

ZANG VI.

Bangsapatra.

Lampah 17; pedotan 4—6—7.

1 Nata Kresna alon andikanja doeh jaji praboe adja
soengkawèng tyas solahé rinira ki arja Wrekoedara
nadyan wroeha jektining pangapoes tingkah Korawa tjidra
dèn-apasrah ing batara loehoeng wwang nedya poeroeita.

2 Oedjar betjik pama dènalani santosèng batara di
ingkang nedya bentjana tan woeroeng nemoe wales ing
[poengkoer
apoenagi ing atoerirèkoe mring praboe Padmanaba
jwan prapta ri padoeka mjang lamoen sandé nggoeroe ngoelati.

3 Oeloen inggih aboedjana najoeb kaèstona djeng adji
jèn sampoena kaka nata noenten rawoeh jekti baroebah
sami soesah kaḍoeḍah baroesah raji dalem sadaja
lagjétja hem wangwang praptanira wong agoeng Djoeḍipati.

4 Goemoeroeh samja ngroeboeng kang prapti katoer toesṭaning
[drija
Danandjaja Nakoela Sadéwa mjang arja Pantjawala
Soembadra mjang Sikanḍi Droepadi lèn tang koelawandawa
samja rerep soengkawanja ilang nata Kresna ngandika.

5 Para pajo jaji praboe aglis noetoegna ambodjana
sigra arja Séna sroe woewoesnja ajwa soesah boedjana
apan ingsoen nora angantèni marang ing pambodjana
karja ningsoen moeng atoer oepaksi pan ija noeli wangsoel.

6 Miwah maring Kresna sira apan kapareng ingsoen iki
awèh weroeh arsa mring telenging samoedra angoepaja
ing toedoehé ḍangnjang Droena ikoe ngoelati toja oerip
nggoné anèng telenging samoedra jékârsa soen-lakoni.

7 Matoer ingkang para ri sadaja ḍoeh kaka sampoen-sampoen
poenika pan inggih dédé lamba tan pantes linampahan
doek mijarsa ndjetoeng langkoeng ngoengoen sang praboe
[Joeḍiṣṭira
wangwang oematoer ḍateng kang raka ring naréndra Rimoerti.

8 Paran ing karsa kaka naréndra raji dalem poeniki
inggih datan kénging dènpalangi nerpati Kresna kèndel
tan kenângling sroe pangoengoenira jajah tamanpa déja
tan naoeri ing atoerira sang sri Batanakawarsa.

9 Sigra naranata Darmapoetra amengkoel ingkang raji
Danandjaja Nakoela Sadéwa ing soekoe samja nangis
Pantjawala Droepadi Soembadra mwang Sikanḍi ing ngarsa
nggoebel samja karoena sadaja mwang nata Arimoerti.

10 Andrawili dènira pitoetoer mring sang Pawanasoeta
taman kégoeh ginoebel ing tangis Ardjoena njekel asta
radèn kalih ing soekoe kalihnja sarwi lara anangis
laloe lara saananja samja karoena ngamah-amah.

11 Nata Kresna moenggèng ngarsanipoen Sikandi lan Soembadra
samja ngroeboeng sarja sroe nangisi kinipatken saksana
kapalesat saananja sami mberod sang arja Séna
tan keni dèngoedjengi angiṭar tan tolih [1]) *bangsapatra.*

ZANG VII.

Soediradraka.

Lampah 13; peḍotan 5—8.

1 Sang arja Séna lampahnja pan sampoen tebih
kadya tinilar ngemasi sagoeng kang kari
apan ta arsa sinoesoel nging sanget adjrih
ing pangampahnja sira sri baṭara Kresna.

2 Dadya akèndel Panḍawa wajang-woejoengan
saenggèn-enggèn woerahan samja karoena
sagoeng parèstri kakoengé ngaḍep sadaja
mring nata Kresna tan pegat amitoetoeri.

3 Kang raji samja sanget anḍekoe sadaja
dadya waoe kang raka makoewon djro poeri
nda kawoewoesa waoe kang adreng ing lampah
sahira saking djro kiṭa toelja sri mandjing.

4 Mandjing wanadri tan kèsṭi doergaméng awan
kalangkoeng adreng tan ana baja kaèksi
sagoeng wong tepis iring gawok ing toemonnja
lampahira sang arja Séna anrang baja.

5 Pan ambabener lir naga kroera ngadjrihi
laloe makedeh amrih toehoening doemadi
kakajon sami katoeb ing maroeta mandra
soemjak swara tri kadya ngatag sekar mekar.

6 Koesoema neḍeng karirisan marboek aroem
énggar soemekar samirana mawor riris
djangga koemoening angsana poeḍak kasilir
tinon pan kadya kang wentis [2]) késisan sindjang.

---

[1]) Hs. kolih. [2]) Hs. wentes.

7 Soré tibra ganing drija waoe sahira
saking nagari tjoenggarèrèt mawoerahan
kadya na paring sang brangti mwang paksi koewong
moenja nèng woeri baroengan kang paksi tjoetjoer.

8 Liré kèn wangsoel kidang mangsoel saking woeri
toelja manapoe sroening sangsajèng wardaja
res-eres moenja saoeran jajah pan kadya
amitoetoeri bebeloek darès mjang dokan.

9 Anamber-namber wijati kadya mangaḍang
anèng ing margi wangsoela sang amalat koeng
manoek tomtoman manawoeng moenja anèng pang
kadya nambrama anganḍeg ing lampahira.

10 Manol manawat kongkang anèng rong moenja koeng
jéka lir rentang mawarah oepaja sandi
pangéndradjala tandoeké karti sampéka
nanging sang arja Wrekoedara tyas *soedira*.

ZANG VIII.

Prawiralalita.

Lampah 16; peḍotan 8—8.

1 Diwasaning diwangkara titi soenja tengah wengi
kaḍasih moenja timbangan moesṭika ganéja moeni
amangoen oneng salwirning pawarah oepaja lampoes
oepaja sang wikoe Droena tan jekti mamrih basoeki.

2 Toehoe mawa kamandaka doergama roesit ing awan
soewéda sarkarèng asta ri anata sang hjang baja
anoet oedjoengning aldaka dènira loemaris aris
ri poerwa ima raktèki [1]) sirat-sirat woes kadoeloe.

3 Wismané sang hjang Aroena manitihi djalanidi
kaèksi tékanang praba sang maarsa dipaning rat
ana rikang paksi midjah anjengak tjangak moenja sri
sami akèn [2]) awangsoela rikang kasangsajèng raga.

[1]) Hs. ngima rattèki. [2]) Hs. takèn.

4 Kang sata wana moenjândjrit warah ri sang monengan koeng
manirah ring wana pringga kongas tepining oedadi
aloen dres amawalikan goemoeroeh manempoeh parang
soemjak lir soeraking aprang marpek sangsaja kadoeloe.

5 Karang moenggoel kawistara danoe woen-awoen nawengi
ana tékang kadya èsṭi karang méngo liman andjroem
praptèng ngka sang Wrekoedara oemadeg tepining tasik
mangoe moelat toemon ingkang troenaning kang djalanidi.

6 Ombak angembang gelagah mandoek ring karang mangsoeli
kadya nambrama kang prapta wangsoela sang among ragi
goraja rèh anekani agra roeg geter goemoentoer
manoelak sroe mawalikan sang moneng moenadikani.

7 Margijoeh sangsajèng drija émoet warahning sang kaka
toehoe darma kamadaka toedoehirèng sang maharsi
jèn wangsoela arda mérang kangen oedjarirèng oeni
soeka parastraèng tasik mangkana waoe kadoeloe.

8 Kang palwa awarna-warna koemerab ing djalanidi
pating kareḍap tijangnja kadya wantjak soemamboerat
lengleng moelat ing oedaja rentjakaning tyas kaliling
nglangoet datanpa watesan sang moneng lwir toegoe manik.

9 Loen ageng anggigilani langgeng agolong goemoeloeng
tojanja moentjar analang kikisik wingkis kaèksi
weḍinja lir isining kang sekar mekar ton maalep
sangsang lémbak-lémbak kadya tjemara wal saking oekel.

10 Oekeling dyah sindjang loekar tan woes oetjapen ingkang sri
isining kang djaladian pira-pira langenipoen
raras roemirèng djro toja pandjang winarnaèng toelis
Wrekoedara sengsem ing tyas tan adjrih *wiralalita*.

ZANG IX.

Wisaljarini.

Lampah 21; pedotan 7—7—7.

1 Amoesṭi ing tyasira sang arja Wrekoedara ing baja tan kaèksi
lamoen tan amanggiha [1]) toja rèh tata darma tan wrin
[parastrèng tasik
noemangsah ambek pedjah tjangtjoet goemergoet mandjing
[ing samoedra toelja dreng
wiraganja legawa toja soemapoet wentis melek ing angganira.

2 Aloen pan soemarambah soememboer nampek moeka asroe
[melek ing angga
minggek [2]) djangga kang warih ènget ing tyas pan ana djiné
[Djalasangara
loen ageng anangkebi gadgada sroe manengah kroeraja
[makikikan
katon kambang-koemambang gengnja sawoekir anak ngakak
[galak koemelab.

3 Soememboer angadjrihi samoedra lir kinotjak gora kolah
[prakempa
kagjat doek aningali sang arja Wrekoedara iki babaja prapta
éram toemon gengnira tan antara protboeta kroera mangang
[nekani
kadya goentoer koemeboer samoedra aroeara prabawanira atri.

4 Mangap pan kadya goea sijoeng mingis koemilat soememboer
[wisa kadya
riris manaoet kroera moelet kadya ambanting manengah
[pan kasangsang
sroe kapoelet ing naga angres sang Bajoesoeta wisaning
[naga nampek [3])
marang ing moekanira kéwran tyas tjipta mati sangsaja
[sroe pinolah.

---

[1]) Hs. amanggija. [2]) Hs. minggeg. [3]) Hs. nampeg.

5 Ing naga mobat-mabit sariranira kempoet pan ginoebed sedaja
moeng djangga ingkang meksih kasangsaja manengah sagoeng
[kang palwa giwar
dènnjana pantjaroeba geng ingkang anḍatengi sinḍoeng
[prahara salah
goesis palwa woes nebih lwir sinapon tan ana sadjoega tan
[katingal.

6 Waoe kang amrih djoerit sajah sang arja Bima émoet sang
[amingkara
kang moenggèng angga sigra tjinoebles ing kanaka pasah
[rahnja dres midjil
tékang pantjakanaka mandjing awaking naga tatas pating
[saloewir
rah midjil angken oedan abang tojèng samoedra marbabang
[soemamboerat.

7 Sapandeleng ing kanan kèri toja dadya rah naga geng woes
[ngemasi
sirna déning sang Séna samja soeka sadaja saisining djaladri
waoe ta kawoewoesa risang Soeksma dimoerti jékang moerwèng
[parasdya
wroeh lakoening kaswasih sang amoerwèng kanang rat
[pratané sang amamrih.

8 Dinoeta tan oeninga marang djatining lampah tirta marta
[maening
jékang èr ri niskala mapan tijaḍa péhak ḍan tijaḍa bertempat
èrnja tahoe paḍa èr soeksma sinoeksma soenggoe ḍan telaloe
[mawingit
tanghèh bolé paḍanja djika loe trak noegraha betoel
[*wisaljarini*. [1])

---

[1]) Hs. ḍisaljaḍini.

ZANG X.

Wohingrat.

Lampah 24; peḍotan 6—6—6—6.

1 Koeneng sanalika woewoesen Panḍawa kalangkoeng prihatin
[sangsaja kagagas
marang kadangira prasamjârsa noesoel adja na salaja jjan
[toemekèng lampoes
prasamja anggoebel anoenoehoen ingkang pangandika risang
[praboe Padmanaba
tinangisan sami sira nata Kresna hèh woes ajja na kang
[prihatin sirèkoe.

2 Apan kadangira tan nemahi pati malah antoek anoegrahaning
[djawata
ing bésoek praptané rinira pan soetji toer ta sinihan [1]) dé
[sang Soeksma kawekas
ija toer winenang aliliron ḍiri sarira baṭara poetoes tingal
[ening
lah oewis maria adja na soengkawa énggar tyasnja sami
[sirna soesahing tyas.

3 Déning waoe mjarsa ingkang pangandika praboe Arimoerti
[dan malih woewoesen
sang Awrekoedara nèng teleng samoedra sampoen pinang-
[gihan [2]) warni déwa badjang
jékang apaparab risang Déwaroetji lwir raré dodolan moewoes
[tatanja ris
èh ta Wrekoedara apa karjanira tekèng kéné iki apa sedyanira.

4 Ija liwat sepi taman ana sarwa boekti miwah boga mjang
[boesana sepi
amoeng goḍong aking jèn ana koelijang tibèng ngarsa mami
[jèkoe kang ngong-pangan
jèn nora tan ana nggardjitèng wardaja mijarsa sang Séna
[ngoengoen dènnja mijat
déné badjang anèng tasik tanpa réwang tjilik menik-menik
[iki ta wong apa.

---

[1]) Hs. sinijan. [2]) Hs. pinanggijan.

5 Gedé djentik ingsoen woewoesé koemaki aladak koemetak
[dé tapa pribadi
lan maningé Wrekoedara ingkang prapta ja ing kéné iki
[akèh pantjabaja
jèn nora toh lampoes sajekti tan prapta ring ngké pan sakalir
[soewoeng sarwa mamring
tan oeroep lan tjiptanira paripeksa nora ngéman pati sabda
[kaloehoeran.

6 Kéné mangsa naa kéwran arja Séna ing sasaoerira dènnja
[tan wrin daja
dadya lon saoernja arja Wrekoedara mangsa borong ing sang
[maambek poeroesa
sang wikoe lingnira ja pan sira oega bèbèté hjang Goeroe
[sang hjang Girinata
toerasé sajekti saking Brama wité ja bapanirèkoe jèkoe kang
[moerwani.

7 Toeroen saking Brama mentjarken para dji iboenira Koenti
[kang adoewé tedak
ja sang Wisnoemoerti moeng patoetan teloe lawan bapanira
[pambajoené ikoe
ja sri Joedistira panenggaké sira panengah Ardjoena déné
[kang kakalih
patoeté ni Madrim djangkepé Pandawa déné praptanira
[anèng kéné iki.

8 Ija dangnjang Droena akèn angoelati banjoerip nirmala
[ikoe goeroenira
pitoedoeh mring sira ikoe kang sira-prih moelané tatapa
[apan liwat angèl
pratingkah ngaoerip adja loenga lamoen tan wroeh kang
[pinaran lan adja mamangan
jèn tan wroeh rasané kang pinangan ikoe lawan malih ajja
[nganggo-anggo oegi.

9 Lamoen doeroeng weroeh araning boesana wroehé lan tatakon
[bisané pan ija
kalawan titiron dadi lan toemandang mengkono ngaoerip
[apan ana djoegoel

saking woekir arsa atoekoe mas maring kemasan dènwèhi ja
[lalantjoeng koening
prandéné dènanggep ja kentjana moelja pan mengkono oegi
[ing wong angabekti.

10 Ija lamoen doeroeng waskiṭa prenahé nenggih kang sinembah
[sasar kabelasar
risang arja Wrekoedara doek mijarsa anḍekoe norraga déné
[wikoe sidik
sarwa sila santika andikanira Wrekoedara mèt sih anoewoen
[djinatyan
sinten aran toewan déné anèng ngriki pribadi sigra sang
[marboedèng rat angling.

11 Ja ngong Déwaroetji Séna matoer malih ḍoeh poekoeloen
[inggih lamoen makatena
poen patik noehoen sih oeloen inggih tan wrin poeroeitèng
[badan saksat sato wana
datan mantra-mantra waspadèng rèh soetji langkoeng moeḍa
[poenggoeng tjinatjad ing [1]) boemi
kèsi-èsi ring rat angganing tjoeriga oeloen tanpa wrangkan
[woewoes tanpa siring.

12 Jata ngandika roem déwa Soeksma soetji lah ta mara
[Wrekoedara loemeboea
goewagarba ningsoen kagjat mjarsa lingé sang Séna goemoejoe
[sarwi nggoegoek toernja
dé padoeka badjang kawoela geng inggil pangawak parbata
[inggih saking poendi
margi oeloen mandjing djenṭik jekti sesak angandika malih
[déwa Soeksma soetji.

13 Geḍé endi sira lan djagat samoea lan isiné kabèh lawan
[goenoengipoen
samoedrané moewah alasé jekti [2]) tan sesak loemeboea
[goewagarba ningwang
Wrekoedara mjarsa koemel èsmoe takoet sandika toernèki
[Déwaroetji mènglèng
lah iki dadalan talingan ngong kèri arja Wrekoedara mandjing
[sigra-sigra.

---

[1]) Hs. tjinatjadi. [2]) Hs. jekting.

14 Sampoen prapta ing djro goewagarbanipoen anon samoedra
[goeng djembar tanpa tepi
anglangoet loemaris lejep adoh kèksi Déwaroetji ngoewoeh
[hèh apa kang katon
dan Séna soemaoer inggih atebah tan wonten katingalan
[amoeng awang-awang
oewoeng-oewoeng liwat tebih tan kantenan kang oeloen-
[lampahi pan saparan-paran.

15 Taman moelat ing lor kidoel miwah wétan kilèn tan oedani
[nganḍap nginggil ngarsa
kalawan ing poengkoer oeloen tan oeninga inggih langkoeng
[bingoeng sigra Déwaroetji
aris angandika adja maras ing tyas sigra bjar katingal
[ngaḍep Déwaroetji
sang Awrekoedara sang wikoe kawangwang oemantjoer tjah-
[jané paḍang kanan kèri.

16 Nolih wroeh lor kidoel koelon miwah wétan ing nginggil mjang
[nganḍap pan sampoen kadoeloe
lan andoeloe soerja étja tyasé miwah sang wikoe kaèksi nèng
[djagat walikan
Déwaroetji soeksma angandika malih ajwa loemaksana ma-
[nginget-ingeta
apa katingalan déning sira mengko Wrekoedara wangwang
[oematoer *wohingrat*.

ZANG XI.

Lebdadjiwa.

Lampah 11; peḍotan 4—7.

1 Wonten warni nenggih kawan prakawis
ingkang katingalan déning kawoela
sadaja waoe nggih sampoen tan kèksi
amoeng kawan prakawis kang kadoeloe.

2 Abang ireng koening kalawan [1]) poetih
angandika sang déwa Soeksma soetji
ingkang ḍingin sirèkoe anon tjahja
pan goemawang nanging tan wroeh aranė.

3 Pantjamaja ija aranė ikoe
sadjatiné ing wardaja sajekti
pangareping sarira ing tegesé
tyas ikoe ingaranan moeka sifat.

4 Ija ikoe kang anoentoen ing sifat
kang linoewih kang sadjatining sifat
mangka tinoela ajwa loemaksana
awasena ing roepa adja samar.

5 Empanipoen moenggèng kawasaning tyas
tingaling tyas poenikoe anengeri
mring sadjati énak [2]) sang Wrekoedara
dènnja mjarsa pangandika sajekti.

6 Lagja mèsem ing tyas pan soemaringah
déné ikang ireng bang koening poetih
ja ikoe doergamaning tyas sajekti
kang anoelak mring tjipta kang rahajoe.

7 Pangisining boewana amepeki
ija ati ingkang teloeng prakara
pamoeroengning lakoe déning kang bisa
pisah ikoe bisa amor ring haib.

8 Dèn-prajitna ikoe moenggoeh ing tapa
tyas ingkang tri ireng bang koening sami
angaḍangi karsa ingkang lestari
pamoring hjang Paramasiwa moelja.

9 Lamoen nora kawilet ingkang katri
jekti sida panoenggaling kawoela
tan prapantja lestari pamoring hjang
poma dipoen-kawangwang ajwa loepa.

---

[1]) Hs. lawan. [2]) Hs. anak.

10 Mring doergama kang moenggèng ati ikoe
pangwasané sawidji-widji wroeha
ingkang ireng ikoe loewih prakosa
panggawéné kang srengen barang roentik.

11 Berangasan andadra ngambra-ambra
ija ikoe ati ingkang ngaḍangi
amboentoni marang ing kabetjikan
amoemoeroeng ing tyas kang *lebdadjiwa*.

ZANG XII.

Bangsapatra.

Lampah 17; peḍotan 4—6—7.

1 Déné ingkang roepa abang ikoe toedoeh nepsoe tan betjik saliring kang pépénginan iki pan metoe saking ikoe panasténan mjang panasbaranan amboentoni marang tyas ingkang éling marang kawespadan déné kang roepa koening.

2 Koewasané nenggoelang sebarang tjipta ingkang rahajoe penggawé kang amrih kalestarèn tyas koening kang ngaḍangi kéwala moeng penggawé pangroesak sroe binandjoer djinoeroeng] amoeng ikang poetih ikoe njata ati anteng troes titah.

3 Moehoeng soektji datan ika iki prawira ing kaardjan amoempoeni ing sarwa boewana [1]) moeng ikoe ingkang bisa anampani marang ing sasmita roepa ingkang sadjati anampani ing noegraha nggoné ingkang bisa toemandoek.

4 Mring pamoring tjipta kalestarèn ikoe moengsoeh tateloe toer samja goeng-agoeng balanipoen ija ingkang tateloe kang poetih tanpa rowang moeng sidji mila anggoeng kasoran lamoen bisa nembadani maring soesoeker tri prakara.

---

[1]) Hs. boe-hwana.

5 Jekti sida ing kono pamoré tanpa toedoehan ikoe
moenggoeh pamoring kawoela goesti waoe sang Wrekoedara
amijarsa sengkoed pamrihipoen saja birainira
saja marang kaoewoesaning don sampoernaning panoenggal.

6 Sampoen sirna kang patang prakara tan antara na malih
oeroeb sidji wowoloe warnanja sang Wrekoedara toernja
ingkang poendi roepa kang sanjata kang sadjatining roepa
wonten ingkang kadi retna moentjar wonten abra markata.

7 Ana ingkang kadi maja-maja mantyanta mangébati
marboedèng rat Déwaroetji angling jèkoe djatining toenggal
ing tegesé saliring pawarta ija na ing sirèkoe
toewin ana isining kang boemi ginambar [1]) angganira.

8 Lawan djagat gedé lawan tjili ikoe pan nora béda
poerwa na lor koelon kidoel iki wétan loehoer ing nganḍap
miwah abang ireng poetih koening ija pangoeripipoen
ing boewana djagat tjili moewah djagat gedé pan paḍa.

9 Miwah isinipoen tan prabéda tinimbangken ing sira
lamoen ilang ija warnaning kang djagat samoa iki
jekti saliring réka tan ana moehoeng kinoempoelaken
ija na ing roepa kang sawidji tan kakoeng tan wanoedya.

10 Kadya tawon goemana jatéka sawang poepoetran denta
lah pajo ta tingalana ikoe Wrekoedara andoeloe
ingkang kadya ja poepoetran gaḍing tjahja mantjoer koemilat
sroe toemédja ngoengoewoeng prabanipoen napèstoe poenika.

11 Inggih wrenaning dat ingkang pinrih ingkang dipoenoelati
kang sajektining roepa sadjati Déwaroetji naoeri
ikoe doedoe ingkang sira-sedya kang sajektining roepa
kang moempoeni ambek iki kabèh tan kena sira-doeloe.

12 Tanpa roepa tanpa warna ikoe tan gatra tan satmata
tanpa arah ija tanpa doenoeng moeng doemoenoeng kang awas
moeng sasmita nèng djagat ngebeki dinoemoek datan ana
déné ikoe kang sira-tingali kang koemilat tjahjané.

---

[1]) Hs. ginandjar. Deze emendatie berust op Redactie II.

13 Ingkang sawang poepoetran moetyara angkara-kara moeroeb
pan pramana arané sajekti oeripé kang sarira
ija ingkang pramana poenikoe toenggal pan nèng sarira
nging tan miloe soengkawa prihatin enggoné anèng raga.

14 Datan miloe mangan toeroe ija tan miloe lara lapa
lamoen ikoe pisaha enggoné raga kari ngeloemproek
jekti loengkrah badanira iki jèkoe ingkang kawasa
nanḍang rahsa ingoeripan déning soeksma rèh *bangsapatra*.

ZANG XIII.

Salisir.

Lampah 8.

1 Ija ikoe kang sinoeng sih
ananḍang oerip poeniki
toer ingangken rahsaning dat
ikoe pan sinanḍangaken.

2 Ija ing sirèkoe nanging
kadi simbar nèng kakajjan
ananira raga nggoné
oeriping pramana ikoe.

3 Ingoeripan déning soeksma
amisésa ing sarira
ingkang pramana poenikoe
jèn mati miloe kaleswan.

4 Jèn ilang soeksmaning raga
noelja na oeriping soeksma
sirna ikoe kang tinemoe
oeriping soeksma kang njata.

5 Kaliwat tanpa oepama
kadya rahsaning kamoemoe
kang pramana mrasanḍani
toehoe toenggal pinangkanja.

6 Ija djinatèn poenikoe
oematoer sang arja Séna
inggih poendi warnanipoen
inggih kang sajektining dat.

7 Ikoe ta pan nora kena
lamoen sira-prih kalawan
kaanan samata-mata
gampang angèl pirantiné.

8 Wrekoedara lon oematoer
poekoeloen amba malampah
pamedjang padoeka malih
inggih kedah joen oeninga.

9 Ingkang babar pisanipoen
poen patik ngatoerken pedjah
ambentjana kang sanjata
anggèn-anggèn ingkang pasṭi.

10 Sampoen ta toewas kangélan
jèn makaten koela datan
poeroen midjil sampoen étja
wonten ing ngriki kéwala.

11 Boten wonten sangsajané
tan nijat mangan asaré
boten arip boten ngelih
boten wonten kangélané.

12 Lawan boten ngeres linoe
moeng nikmat manfangat
[wahjoe
Déwaroetji ngandika roem
ija nora kena ikoe.

13 Jèn nora lan angemasi
Déwaroetji sangsaja sih
mring sang kaswasih ring
[pamrih
lah ija dèn-awas éling.

14 Marang pamoeroenging lakoe
ajwa na karemirèkoe
dèn-bener dèn-waspadèkoe
ija ing anggep sirèkoe.

15 Jèn woes kasikep ing sira
dèn-awingit ajwa oemoeng
dèn-nganggo parah jèn
[moewoes
ikoe pan rèh pipingitan.

16 Nora kena jèn rinasan
lan sasamaning manoesa
jèn nora lawan noegraha
lamoen ana nedya padoe.

17 Ngrasani rarasan iki
poma ajwa kongsi mbandjoer
adja ngadèkken sarira
ija teka kalahana.

18 Ajwa sira-karaketi
wisajaning oerip iki
balik ta sikepen iki
kawisajanirèng pati.

19 Dèn-kaasta pamanṭenging
tjiptanira adja samar
roepa ingkang sabeneré
sinengker tang boewanèki.

20 Oerip nora na ngoeripi
nora lan antara mangsa
ija anané poenikoe
pan woes ana ing sarira.

21 Toehoe [1] jwan toenggal
[sasana
lawan kaananira ja
taman keni pisahena
moenggoeh ananing *salisir*. [2]

---

[1] Hs. toehja. [2] Hs. silisir.

ZANG XIV.

Wegangsoelandjani.

Lampah 23; peḍotan 5—6—6—6.

1 Apan tan wanèh sangkanira ngoeni ija toenggal sang akretining
[bawana
ing pandoeloe lan pamijarsanipoen pan woes anèng sira
[pamirsaning soeksma
tan lawan karna ing pandoeloenipoen tan kalawan nétra
[meheng nétranira
lan karnanira jèkoe kang kinardi anané sajekti pan woes
[anèng sira.

2 Lairing soeksma anèng ing sirèki mwang batining soeksma
[kang ana ing sira
ja mangkéné tatrapé kadya wreksa tinoenoe ananing kang
[koekoes ing agni
sarta lan wraksa kadya toja lawan aloen miwah kadya
[ménjak anèng poehan
raganirèkoe ing rèh obah lawan mosik ija sarta kalawan
[noegraha.

3 Lamoen wroeh paworing kawoela goesti sarta soeksma sarwa
[kang sinedya ana
ja déning warna anèng sira nggoné sarira poeniki apan kadya
[wajang
saking ḍaḍalang solahing kang ringgit djagat mangka
[panggoeng kelir badanira
amolah lamoen pinolahken ikoe ing sasolahipoen koemeḍèp
[lan modjar.

4 Manon toemindak lawan pangoetjapé ikoe kawisésa amisésa
[sami
datan antara pamoré ing karsa djer tatanpa roepa roepané
[poenikoe
woes anèng sira oepama paésan djati kang angilo baṭaroetipati
wajangan ingkang ana sadjroning katja ija sira iki djenenging
[kawoela.

5 Lewih geḍéné kalepasan iki lawan ingkang djagat ageng
[kalepasan
lan lewih lemboet salemboeting banjoe apan maksih lemboet
[kalepasan oegi
lan lewih alit kamoeksan poeniki saaliting tengoe pan alit
[kamoeksan
tegesing lewih déné amisésa marang ing sakalir liring geng
[alitnja.

6 Bisa anoeksma ing lemboet mjang alit kalimpoetan kabèh
[kang roemangkang iki
mjang kang goemermet kalewihan [1]) toehoe ikoe ija lewih
[dènnja anampani
tan kena ngandelken warah lan woeroek dèn-sanget ing
[pangoeswanira wasoehen
badanirèkoe ing pragnjana ngoekih weroeha roengsiting
[*wegangsoelandjani.*

ZANG XV.

Manggalagita.

Lampah 15; peḍotan 8—7.

1 Woeroek ikoe mangka widji kang winoeroek lir papan
pama katjang lan kaḍelé pan sinebar ing watoe
jèn watoené tanpa siti kodanan kapanasan
pasṭi nora bisa tjoekoel jèn sira bidjaksana.

2 Tingalira sirnakena ing ananira ikoe
dadi tingaling hjang Soeksma roepa mjang swaranira
ija noeli oelihena maring kang doewé swara
djer sira ingangken baé sisilih kang satoehoe.

3 Nanging sira adja doewé pakareman kang lija
maring hjang kang mahasoetji dadi raga baṭara
obah lawan osikira pan woes sah dadi sidji
adja roro anggepira jèn roro misih oewas.

---

[1]) Hs. kalewijan.

4 Kena ing rengoe jektiné jèn woes sidji sawoedjoed
sakarenteging tyasira apa tjinipta ana
barang kang sinedya prapta djagat samoa iki
woes kawetoe anèng sira djer sirèkoe sajekti.

5 Kinarja gagentining hjang nanging sira dèn-sagoeh
déné sira jèn woes moeḍeng ing pratingkah kang iki
dèn-wingit sarta dèn-sasab saksat pamèr anggoné
nanging ing batin kéwala ing sakeḍèp jwa lali.

6 Ing lairé sasabana kawroeh kang patang ḍapoer
paḍa anggepen sadaja déné kalimanipoen
kang sidji iki pramati kanggo ing kéné kana
liring pati djroning oerip mjang oerip djroning pati.

7 Oerip baé salawasé kang mati ikoe nepsoe
badan lair kang nglakoni katampan badan njata
panoenggalé ing sawoedjoed pagéné ngrasa mati
marmané dèn-awas marang *manggalagita*-ning don.

ZANG XVI.

Sasadarakawekas.

Lampah 20; peḍotan 7—7—6.

1 Wrekoedara tyasira paḍang nampani wahjoe praptaning
[noegraha
lir sasangka tinaweng ima riris praptaning wahjoe Bimasoetji
nirmala pan soemilak woes ilang raregedé jata angling [1]) malih
Déwaroetji toelja roem tan ana adji paran kabèh woes
[kawengkoe.

2 Tan ana ingoelatan kasektèn kadigdajan miwah kaprawiran
mjang djaja widjajanti woes kawingking sadaja saoelahing
[aprang
ndan telas woelangira sang Déwaroetji soeksma sang Séna
[tyasira
woes tatan kéwran wroeh ing namané ḍéwé ardaning kang
[sjara moeloek.

[1]) Hs. aling.

3 Tanpa lar ndjadjah bangkit sawengkon djagat-traja angga
[woes kawengkoe
pantes pamatining rèh saéngganing poespita maksih koeḍoep
[lami
mangkja mekar ambabar woewoeh warnané lawan gandané
[woes kena
kang pantjaretna medal saking goewagarbané woes salin
[alamnja.

4 Moelih alamé lami Déwaroetji woes sirna mangkana winoewoes tyasira Wrekoedara toeloes saking gandanira [1]) kastoeri djati papanasing tyas sirna apan sampoen leksana salekering boemi oedjar baé pan weroeh ring patapanira ja nir ing malaning tyas.

5 Moeng panarima moenggoeh kadyanggané anganggé soetra
[di poenika
maja-maja kang [2]) srira rèhnja ingkang sarwa loes toer soeksma
[sinoeksma
ing emas ingemasan ardja sotya sinotya pan manik minanik
wroeh pakénaking tingkah *sasadarakawekas* waspadèng rèh
[soetji.

ZANG XVII.

Lebdadjiwa.

Lampah 11; peḍotan 4—7.

1 Mila soemping abra poespa kenaka [3])
winarnèndah tang kintaki soemekar
pan kastoeri djati [4]) namané ikoe
apratanḍa tan koroep ing pangwikan.

2 Tang kenaka loengid pan angoengkabi
ing kabisan kawroeh datan kaliroe
lantjingannja lawan kakampoehira
sami polèng bang bintoeloe lilima.

---

[1]) Hs. °nirang. [2]) Hs. ka. [3]) Hs. bra poespa nadikoe. Deze emendatie berust op Redactie II, Z. XIX, 4: abra poespa mas. [4]) Hs. djangta.

3 Winarna oeraga milet toelja sri
jèkoe mangka pangémoet-émoet ngoeni
titiga doek sadjroning garbanipoen
Déwaroetji soeksma pamèngetipoen.

4 Abang koening miwah ireng poenikoe
pamoeroengé ing lalakon ngaḍangi
kang apoetih sidanirèng pangangkoeh
kalimané poenikoe kang ginambar.

5 Woes kaasta sanalika jwa lali
oeloen toehoe nenggih ing ambekira
saking sangetipoen karja ling-aling
pambéngkasing soemoengah lan djoeb-rija.

6 Sijang latri kaèsṭi taman loepa
apan kaṭah dènira amijarsi
pratingkahé ingkang para maharsi
ingkang sami loepoet panganggepipoen.

7 Pangantjabing kawroehira woes bener
ing patiné wekasan nora dadi
jèkoe samja kawilet ing tatrapan
djer doeroeng wroeh pangrèhing *lebdadjiwa*.

ZANG XVIII.

Soediradraka.

Lampah 13; peḍotan 5—8.

1 Ana kang mati dadi paksi amoeng milih
péntjokan baé kajoe kang betjik warnané
angsana nagasari ana ingkang tandjoeng
miwah waringin kang anèng pinggiring pasar.

2 Tang peksi engkoek mangkroek-mangkroek angoengkoeli
ing wong sapasar ja pinḍa-pinḍa kamoektèn
sapélé pinrih kasasar pan kabalasar
saweneh ana kang anitis para nata.

3 Asoegih radjabrana miwah wanoedya joe
ana kang milih poetrané kang arsa mengkoe
karemenipoen wong sidji-sidji poenika
samjântoek kaloewihan [1]) ing panitisipoen.

4 Jèn moenggoeh sira sang arja Bajoetanaja
pan dèrèng arsa amoeng amrih ing pribadi
saha dajanja poenikoe pan ingaranan
ija titaning kang [2]) wadaka tatan pasṭi.

5 Doeroeng djoemeneng djanmotama kang mengkono
ing anggepipoen pangrasané ikoe noeli
anemoe soeka soegih datan wroeh ing jekti
jèn noeli nemoe doeka kabandjoer kalantoer.

6 Sanggoné nitis kéwala tanpa wekasan
angèl kangélan toewas nora nemoe asil
destoen jèn koemproeng nora bisa babar pisan
tan nggoegoeroe mring kang woes man *soediradraka*.

ZANG XIX.

Nagabanda.

Lampah 18; peḍotan 5—6—7.

1 Lamoen loepoeta anjakrabawani pakareman ing doenja
ing pati maring tibané ing kono tibané nora koewat
parenging pati kéron kasamaran mangśah awowor samboe
aboté oelah kamoeksan tan kena tolih bapa nak rabi.

2 Jèn kaloepoetan pataka ing boemi leheng jja dadi djanma
sato agampang pratikelirèkoe sirnané tanpa toetoer
jèn woes abener pamanṭenging tjipta langgeng tanpa karana
angga [3]) boewana oemeneng tan kadi séla ing enengira.

3 Enengira ja nora kadi warih wrata [4]) tanpa toedoehan
lèning panḍita ana anganggepi kamoeksan peksanira
andjoengkoeng marang kasoetapanira njana kena dènangkoeh
tamanpa toedoeh moeng tapanirèkoe tanpa wit poeroeita.

[1]) Hs. kaloewijan. [2]) Hs. ka. Deze emendatie berust op Redactie II. [3]) oga. Deze emendatie berust op Redactie II. [4]) Hs. werta. Deze emendatie berust op de Bimasoetji van het Leidsche Ms. Cod. 80 (6) Zang V, 51. Redactie II heeft: warta.

4 Datanpa isi soewoeng angoeroewoeng moeng temen tjiptanira tan antoek woeroek pratikeling jekti pratingkah lalawora tapanirèkoe kongsi raga roenting woes mangkana dènnja mrih kamoeksan datanpa toetoer sirnané kawilet *nagabanda*.

ZANG XX.

Prawiralalita.

Lampah 16; peḍotan 8—8.

1 Kang mengkono sasar-soesoer kamatengen datanpa woek
kasoesoe dènnja soemoetji temah bingoeng kadaloeroeng
dé pratikel kang lestari tapa ikoe ija amoeng
pinangka ragi kéwala ngilmoe kang pinangka oelam.

2 Tapa lamoen tanpa ngilmoe jektiné pan nora dadi
jèn ngilmoe datanpa tapa tjemplang-tjemplang tan woen dadi
angsal nora kawilet ring tatrapan lawan katjagak
sagoeng mamala békané sajekti dadiné ikoe.

3 Pan akèh panḍita sandi woeroekipoen sinatengah
ija maring sabatipoen sabaté lanḍep prijangga
jékang linempit pan sampoen winoeḍar raosé noeli
ingatoerken goeroenira déné pamoeḍarirèkoe.

4 Asoeng graitanirèki ngoeni doeroeng mamboe warah
saking tan étja manahé katoer ing goeroe kalangkoeng
ngoengoen noeroet [1]) anganggepi anoelja sinemantakken
marang panḍita goeng-agoeng woes pasṭi anggep kang njata.

5 Ikoe pan wahjoe sadjati noegraha ḍawoeh pribadi
sabat pan ingakoe anak toer sinoengga-soengga ikoe
tan pegat tinari-tari mring goeroe jèn arsa medjang
tan tebih sinanḍing nggoné sabat ingkang temah goeroe.

6 Goeroe dadya sabat jekti wit lepas ing panggraita
nandoek sarta wahjoe njata jèkoe oetama kalihnja
ingkang satengah panḍita doeroeng njata pan kasoesoe
kaselak pangakoenira kadya *prawiralalita*.

[1]) Hs. noenoet.

ZANG XXI.

Koesoemawitjitra.

Lampah 12; pedotan 6—6.

1 Koedoe tinoet ing saoedjarira sami
déning akéh ingkang loemakoe sinembah
nèng poetjaking goenoeng swaranira ngoewoeh
gora angebeki ing patapanira.

2 Jwan ana wong kang marak wekasé bikoet
kadya goebar bèri tinatab swaranja
koemrampjang binoebak soewoeng tanpa isi
destoen koemproeng pengoeng ingkang poeroewita.

3 Adja kaja mengkono ngaoerip iki
badan iki dèn-kadya wajang kinoedang
anèng panggoeng géné ardja tali bajoe
padanging kang panggoeng [1]) damar soerja tjandra.

4 Kelir ngalam soewoeng kang anangga tjipta
gebog boemi tetepé adeging ringgit
jèkoe pan sinangga [2]) maring kang ananggap
kang ananggap ikoe ana dalem poeri.

5 Meneng datan mosik pangoelah sakarsa
ngoeniwèh pramana dadalangira ja
pangadeging ringgit ana ngidoel toewin
ngalor miwah ngétan *koesoemawitjitra*.

ZANG XXII.

Salisir.

Lampah 8.

1 Pan mangkana kang sarira
ing sasolahé poenika
sinolahaken ing dalang
loemakoe jèn linakokken.

2 Miwah ta lèmbéjanipoen
linèmbéaken [3]) ing dalang
pangoetjapé ingoetjapken
jèn koemilat kinilatken.

[1]) Hs. panggoe. [2]) Hs. sinoga. [3]) Hs. linèmbéken.

3 Tinoetoer anoetoeraké
sinembah anembah ikoe

ingoelatan angoelati
ing sakarsa-karsanipoen.

4 Kang nonton pinolah sami
tinonaken ing ḍaḍalang
ingkang ananggap poenikoe
sadjagat mangsa na wroeha.

5 Djer ikoe datanpa roepa
kang nanggap pan nèng [1]) [djro poeri
datanpa warna hjang Soeksma
sang Pramana dènnja ringgit.

6 Moetjapaken sariranja
tarpa hawa sasananja
wiboeh [2]) apan nora toemoet
ing sarira *salisiran*.

ZANG XXIII.

Manggalagita.

Lampah 15; peḍotan 8—7.

1 Pama ménjak lawan poehan kang agni moenggèng [3]) kajoe
andrepati tan katedah sang Pramana [4]) poenikoe
lwir gesenging kajoe panggrit landesan sami wreksa
molah kataman maroeta jata gesenging kajoe.

2 Koemeloen koekoesé midjil tan antara geniné
geni lawan koekoes sami saking kajoe widjilé
weroeha éling doek kala moela-moelanirèki
kabèh iki kang goemelar apan ta ja saking hèb.

5 Manoesa tinitah loewih apan ingangken rahsa
moelja ḍéwé ananipoen saking ingkang doemadi
adja mèngèng tjiptanira panoenggalé hjang roehoer
toenggal saparibawané isining bawanèkoe.

4 Ija moeng anggep sawidji manoesa kang sadjati
amengkoe sagoeng kaanan ing manoesa poenikoe
dèn-wroeh wisésaning toenggal anoeksmani [5]) salwirning [6])
tékad ingkang woes sampoerna panggah *manggalagita*.

---

[1]) Hs. anèng. [2]) Hs. wiboe. Deze emendatie berust op Redactie II.
[3]) Hs. moegèng. [4]) Hs. Bramana. Deze emendatie berust op Redactie II. [5]) Hs. anoeksmaning. [6]) Hs. salwirni.

ZANG XXIV.

Bramarawilasita.

Lampah 11; peḍotan 4—7.

1 Woes mangkana sang Wrekoedara moelih
datan mèngèng ing batin pan goemawang
nora pangling marang sariranipoen
tan kaliroe panoeksmané sawoedjoed.

2 Nanging lairipoen sasab piningit
rèh sarèhning mangoelah kasatrijan
pamoerwaning djagat-traja doemadi
kalairan batiné tan kasilib.

3 Apan kadya satoe moenggèng rimbagan
woes pralebda djati poeroesatama
soedagnjana sadana wredining tyas
darmapoenja nitya nirmala litjin.

4 Samakta tlasning kata rinantjana
pininḍa ring karas bahasa djarwa
woes ing dina Djoemoengah gaṭi katri
kaping sanga ring lèk tjatoer wasana.

5 Mangsa dwi ring Maktal windoe Sengara
rikang taoen [1]) Djimakir sinengkalan
maletiking dahana goraning rat
pamoengkasing *bramarawilasita*.

---

[1]) Hs. toehoen.

VARIAE LECTIONES.

Redactie II.

Zang I. 3*a* martotama iplv. marta; 3*b* rengen iplv. mijarsa; 3*d* arja Parta iplv. Danandjaja; 4*b* Sahadéwa iplv. Sadéwa; 4*c* Ngastina iplv. Gadjahoja; 4*d* pangéndra sangsara iplv. bantjana; 5*c* hjang soeksma kawekas iplv. baṭaroetipati; 6*a* bjatita ontb.; 6*b* woewoesen iplv. kawoewoesa; 7*b* kwèh iplv. kaṭah; 7*c* ménggal iplv. glis; 7*d* baskara iplv. diwangkara; 8*a* toetjapa iplv. warnan; 8*a* nihan iplv. bjatitanen; 8*a* Doerjodana iplv. Soejoedana; 9*b* uitbreiding van namen: Doerdaka, Doermanggala, Doermoeka, Doerkarna, Doerdjaja, Doermadjati, Soeradjaja, Sandadjaja, Sénadjajatjitra, Djajawikaṭa, Satroedjaja, Djajapati, Tjitradarma, Tjitraksa, Tjitrakarna, Tjitrakala, Tjitrasetya, Tjitramitjitra, Tjitradirgantara, Tjitratjapa, Tjitrakanḍa, Abimandra, Soetjimoeka, Dirgabaoe, Soedirga, Soedarga, Dirgasoera, Windadini, Wiranoewinda, Oepasanda, Wikadenta, Bagadenta, Oegrajoeda, Darpajoeda, Darpaséta, Widagda, Magada, Kartawarma, Kartasoeta, Wrahatbala, Dreṣtakéndra, Soedabaoe, Jogabaoe, Oegrasaja, Kanḍasaja, Darmajoeda, Kartajoeda, Sroetajoeda, Sroetajoe, Wroetajoe; 10*b* tyas iplv. wardaja; 10*c* hemkara iplv. goenem.

Zang II. 2*a* djangga iplv. loengaja °; 3*d* moelja kasoebaga iplv. paramoesésa; 5*a* èr iplv. tirta; 5*d* oenggjan ° iplv. enggèn °; 6*d* saloring iplv. soring; 7*c* èr pawitra iplv. èr ning wimarta; 9*c* oenggwan ° iplv. panggonan °; 10*a* awikoe iplv. mahajogi; 10*b* soemeboet mesat iplv. mesat; 11*c* geng iplv. gra magalak; 12*b* parbwata iplv. prabata.

Zang III. 1*a* data tita iplv. koeneng; 1*b* wanawasa iplv. wanadri 1*b* gandroeng-gandroeng ontb.; 1*d* bahja ° iplv. doergama °; 1*d* katjarjan iplv. sengsem; 2*a* kapèrèng iplv. kapéring; 2*b* rèdjèng iplv. pèrèng; 2*b* kang paroeng ring kèri iplv. kaèksi; 2*d* marga soepit-soepit woengkal maloengkaloengka iplv. marga loerah-loerahnja pinḍa wahja winangoen asri; 3*c* wiladja iplv. banas; 4*a* worawari, menoer ontb.; 4*b* nagapoespita iplv. nagapoespa; 5*b* mangoe ngoelati iplv. ngoelati; 5*d* sangkin iplv. saja; 6*a* roeg roegroeg kang kapoeroeg iplv. roeg; 6*d* mesat mawoer katawoer iplv. mawoet mawoer maledoeg; 7*a* kabentoes tatas wentis naratas iplv. kabentoes 7*a* uitbreiding: kenas-kenasnja méngas, kantjil kèh katjoelamik; 7*c* roengkad pan karangkoed iplv. roengkad °; 7*c* djoedjoerang djoedjoer ing djro aroemboet, roemembet analesep iplv. djoerang; 8*b* kèh iplv. kjèh; 8*c* atis kasrepan iplv. katisen samja koemeter; 8*c* akontrang-kantring iplv. glintoengan; 8*d* kaboewang iplv. singsal kasoesoe kaḍoengsangan; 9*a* giras maras goemriwis iplv. goemriwis; 9*a* padésan kebes trabas lir adoes iplv. padédésan; 9*b* uitbreiding: sekar ambjar, bramara marawasèng, madoe mredoe komala, mèh malinglang nirmala, kang wisajat kadya majat, ton tékang dasadésa, riris aris mararas, moerawèng santar kéntar; 10*a* uitbreiding: sengkoedira kadya, mbopong kenja di; 11*c* Kala iplv. ditya; 12*a* hèh ko di reksasa doer-

sila djoeti iplv. hah dik ditya sabaja; 12*d* oenggwan iplv. nggon; 13*a* panggah tan wegah iplv. panggah; 15*a* Éndrabaoe iplv. Éndrabajoe 15*b* Djagatnata iplv. Pramèsṭi; 15*c* woeroe waringoeten iplv. woeroe.

Zang IV. 1*b* ° angkrih iplv. ° angkrèh; 1*b* latri iplv. daloe; 1*c* gijoeh iplv. margijoeh; 1*d* sjara iplv. swara; 3*d* ngoepaja tan kapanggoeh iplv. ngoelati boten kapeḍak; 4*a* tanboeh iplv. tamboeh; 4*d* ° baoe iplv. ° bajoe; 6*d* ari ° iplv. dina; 8*b* uitbreiding van namen: Doerdaka, Doermanggala, Doermoeka, Doerkarna, Doerdjaja, Doermadjati, Djajasanda, Djajaséna, Djajatjitra, Djajawikaṭa, Satroedjaja, Tjitradarma, Tjitraksa, Djajapati, Tjitrakarna, Tjitrakala, Tjitrasetya, Tjitramitjitra, Tjitradirgantara, Tjitratjapa, Tjitrakanḍa, Abimantra, Dirgabaoe, Soetjimoeka, Dirgasoera, Soedirga, Soedarga, Wiladini, Wiranoewénda, Oepasanda, Bagadenta, Wikadenta, Oegrajoeda, Darpajoeda, Darpasoeta, Magada, Widagda, Kartawarma, Kartasoeta, Wrahatbala, Oegrasaja, Soedabaoe, Jogabaoe, Kartajoeda, Darmajoeda, Sroetajoeda, Sroetajoe, Wroetajoe, Dresṭakéndra; 12*c* oenggwan ° iplv. enggon °; 12*d* samoedra iplv. samodra.

Zang V. 1*a* anggoegoeroe iplv. nggoeroe; 1*a* bapak iplv. bapa; 2*b* kang kasapta bantala iplv. saptaboemi; 2*d* mahadwidjawara iplv. mahajekti; 5*d* ° awiwéka iplv. ° aprajitna; 7*a* pira bara jèn iplv. pira barané; 7*a* karahardjan iplv. basoeki; 7*c* baṭara sih iplv. baṭaroetipati; 7*d* uitbreiding: Droena's woorden in Pandiet-Maleisch; 9*a* gantya ingkang winoersita iplv. toetjapa; 9*a* Ngamarta iplv. Batanakawarsa; 10*a* Parta iplv. Danandjaja; 11*a* tjaraka iplv. doetèng; 11*b* nawala iplv. soerat; 11*c* uitbreiding: sira praboe siniwakèng radjapoetra ngajoen, Setyaki lan Oedawa; 12*a* drija iplv. kalboe; 12*a* tyas iplv. galih; 12*c* uitbreiding: wadya koeswa saananja, poenggawa sentana, lan radjapoetra ingkang pinatah tengga pradja, oewoes samaktya gja; 13*d* poera iplv. poeri.

Zang VI. 1*a* ajja iplv. adja; 1*c* Satakorawa iplv. Korawa; 3*a* bodjana drawina iplv. aboedjana najoeb; 3*a* kaseksèna iplv. kaèstona; 3*d* imbal watjana iplv. hem; 4*c* uitbreiding: Bimanjoe, Bimasoeta; 5*a* ambodjana ndrawina iplv. ambodjana; 8*b* uitbreiding: sanget awangkot boeteng kapiadreng, kedah noet satoedoehira resi Droena; 8*d* Batanakawarsa ontb.; 9*c* uitbreiding: Bimanjoe, Bimasoeta; 10*c* karoena iplv. anangis.

Zang VII, 4*b* katingal iplv. kaèksi; 4*c* pandoeloenira iplv. toemonnja; 5*b* ngagesang iplv. doemadi; 6*c* kadjenar iplv. koemoening; 7*c* merak iplv. koewong; 8*d* doekan iplv. dokan; 9*c*—*d* en 10*a* ontb.; 10*b* garentang iplv. rentang.

Zang VIII. 1*b* sih-asih iplv. timbangan; 1*b* moeni monang mangoeneng ngenani iplv. moeni; 2*b* srengkarèng iplv. sarkarèng; 2*d* rekta iplv. rakta; 3*a* maniti ing iplv. manitihi; 3*c* srang iplv. sri; 5*b* liman iplv. èsṭi; 5*d* oedaja iplv. djalanidi; 8*a* uitbreiding met namen van vaartuigen: djong, banawa,

oeloe boekoet, konṭang-konṭing, mamenṭèkan, korak-korèk, laladingan, galimpoeng, géjong, gijota, djoengkoeng, djangkang, majang, wangkang; 8*c* kalingling iplv. kaliling; 9*c* gisi-gisi iplv. isining sekar mekar ton maalep.

Zang IX. 1*b* manggoeha iplv. amanggiha; 1*c* mangsah iplv. noemangsah; 2*c* kroera iplv. kroeraja; 2*d* saargasoeta iplv. sawoekir anak; 3*a* kineboer iplv. kinotjak; 3*c* mangap iplv. mangang; 4*a* drasṭa iplv. sijoeng; 5*c* angin iplv. sinḍoeng prahara; 6*d* marbabang soemamboerat ontb.; 7*a* risang semboer nawa iplv. naga geng; 7*d* praptané iplv. pratané; 8*b*—*d* Pandiet-Maleisch ontb., iplv. hiervan: mapan tanpa arah, tirta wroeh ing tirta, soeksma pan sinoeksma, tangèh amanggiha, jèn tan noegrahanta.

Zang X. 1*a* soengkawa iplv. prihatin; 1*c* Arimoerti iplv. Padmanaba; 2*c* aliroe ḍiri bra ga déwa iplv. aliliron ḍiri sarira baṭara; 3*b* djaladri iplv. samoedra; 4*b* koeléjang iplv. koelijang; 4*c* Bajoepoetra iplv. Séna; 5*a* ḍawak iplv. pribadi; 6*c* lingira iplv. lingnira; 6*c* boboté iplv. bèbèté; 7*d* Madrin iplv. Madrim; 10*a* sasar kabelasar ontb.; 10*b* ngenoraken raga iplv. norraga; 11*c* wroeh ing iplv. waspadèng; 11*d* kaèsi ° iplv. kèsi °; 12*c* parbwata iplv. parbata; 13*c* mènglèng ontb.; 16*b* baskara iplv. soerja.

Zang XI. 4*c* tinoela-toela iplv. tinoela; 4*c* loemaris iplv. loemaksana; 5*c* étja iplv. énak; 6*b* ingkang iplv. ikang; 9*c* tan prapantja ontb.; 10*c* rosa iplv. prakosa; 11*a* uitbreiding: doedoeka, sabarang kang kasereng, moering-moering, marengoet amalengleng, masroe-masroe, warengkeng amoentjereng, amaredeng, wangkal woengkel, kalengki-lengki kijeng, agoel-agoel, nggigila andjenggileng, gora woewoes, nggigirisi anggereng, agawé sak, koemarèsèk karengeng, mangkrak kroera, angkara-kara ribeng, ngobrat-abrit, ngaboet-aboet aboeteng, nora aroes panggawéné si ireng.

Zang XII. 2*b* nganḍeg abebangoes iplv. ngaḍangi; 3*b* amoempoeni ing sarwa boewana ontb.; 4*c* uitbreiding: kasarakat, kasoerak, kasaroewo, kasangsara, jèn binéka bakoeh datan kaboeka, kaba-kaba, kinebat kaberabat, binakoehan, kaboetoeh kang tri moengsoeh, kaboeboeh ing wiboeh tan bisa ngambah; 5*c* rengen iplv. amijarsa; 6*b* roepa asṭa iplv. wowoloe warnanja; 8*a* tjilik iplv. tjili; 8*d* alit iplv. tjili; 11*a* warna ° iplv. wrena °; 12*b* enggon iplv. doenoeng; 13*a* angkara iplv. angkara-kara.

Zang XIII. 2*b* kakajon iplv. kakajjan; 5*c* mersanḍani iplv. mrasanḍani; 8*b* anoehoen iplv. malampah; 13*a* antaka iplv. angemasi; 13*d* éling ontb.; 15*c* parah-parah iplv. parah; 18*a* ajja karaket iplv. ajwa sira-karaketi.

Zang XIV. 4*c* hjang Soeksma iplv. baṭaroetipati; 4*d* tjarmin iplv. katja; 5*d* ganal iplv. geng; 6*d* pragnjana ontb.

Zang XV. 1*d* mangsa ta bisaa iplv. pasṭi nora bisa; 2*d* kéwala iplv. baé; 3*d* waswas iplv. oewas; 4*c* rawoeh iplv. prapta; 5*c* prasasat iplv. saksat.

Zang XVI. 1*c* angandika iplv. angling; 2*a* kadigdjajan iplv. kadigdajan; 2*b* kasentika ° iplv. saoelah °; 3*b* oepama sekar iplv. saéngganing poespita; 4*d* pataka ° iplv. patapa °; 5*b* kasrira iplv. kang srira.

Zang XVII. 1*a* mas iplv. kenaka; 3*b* pangémoet iplv. pangémoet-émoet; 3*d* sang marboedèng rat iplv. Déwaroetji soeksma; 5*d* oedjoeb lan rija iplv. djoeb-rija; 5*d* uitbreiding: kibiré kinaboer; 6*c* resi iplv. maharsi.

Zang XVIII. 1*d* uitbreiding: toewin amboeloe; 3*a* mring garwa iplv. wanoedya joe; 3*c* sawidji-widji iplv. sidji-sidji; 4*a* ontb.; 5*a* djanma ingkang oetama iplv. djanmotama; 5*d* dosa iplv. doeka; 6*b*—*d* ontb.

Zang XIX. 1*d* uitbreiding: lawan baboe; 3*a* warta iplv. wrata; 3*c* uitbreiding: brata mati raga, binentoer pineleng; 4*c* kongsi koeroe iplv. kongsi; 4*d* tanpa iplv. datanpa.

Zang XX. 1*a* oewoek kamatengen iplv. kamatengen datanpa woek; 1*b* ontb.; 1*c* déné ta iplv. dé; 1*d* mangka ragi iplv. pinangka ragi; 2*b* nora woeroeng iplv. tan woen; 2*d* rékaning sarira iplv. mamala békané; 3*b* landep rasa iplv. ° prijangga; 4*a* kambon ing woewoelang iplv. mamboe warah; 4*c* toemoet iplv. noeroet; 6*b* uitbreiding: siswa lawan goeroe.

Zang XXI. 1*c* sjara ° iplv. swara °; 2*b* goebar ontb.; 3*d* woelan iplv. tjandra; 4*b* gadebog iplv. gebog; 4*d* poera iplv. poeri; 5*a* tan mobah tan iplv. meneng datan; 5*b* mjang iplv. ngoeniwèh.

Zang XXII. 1*c* ki ḍalang iplv. ḍalang; 2*a* loemèmbèh iplv. lèmbéjanipoen; 2*d* ontb.; 5*b* poera iplv. poeri; 5*c* tanpa iplv. datanpa; 6*b* tanpa iplv. tarpa.

Zang XXIII. 1*b* andrapati iplv. andrepati; 2*a* tan antara malih iplv. tan antara; 2*a* agninja medal oemoeroeb iplv. geniné; 2*b* dahana iplv. geni; 3*a* rasa iplv. rahsa; 4*d* doemadi iplv. tékad.

Zang XXIV. 1*a* uitbreiding: molih tirta dibja maening; 2*a* uitbreiding: datan mantra-mantra kawadaka ing lijan donira anis, sasab soelih samining sisilih, ring sila laoe ngalah tan maajoen, mameḍar moeḍari, ja tékanang piningit; 3*b*—*d* ontb.

Het slot van Red. II is aldus:

ZANG XXIII.

Lebdadjiwa.

Lampah 11; peḍotan 4—7.

1 Tan kawarnèng enoe lampah sang Séna
praptèng tepis iring nagri Ngamarta
ladjoe lampahira mandjing djro poera
panggih lawan kang raka sang apraboe.

2 Joedistira toewin sira sang praboe
Arimoerti pan maksih amakoewon
ing djro poera para ri tinimbalan
Danandjaja Nakoela Sahadéwa.

3 Toewin para poetra prapta sadaja
djaloe èstri soemiwèng djro poera ja
samja soeka mantianta rikèng tyas
praptaning sang Bima waloeja djati.

4 Mawarah rèhnira doek nèng samoedra
poerwa praptèng wasana sahardja ja
nagri Ngamarta kadya taroe making
mangkja praptanira sang Bimaséna.

5 Taroe mendoeh sedeng moewah kawarsan
anoetoegken poenagi andrawina
warata lan wadya sapradja moewah
samja ngoengoen mangoengoen soekèng drija.

6 Kalingannja pratingkahing doemadi
sabarang rèh wit panedyaning dadi
sedya betjik manggoeh betjik kang dadi
asal datan kena rentjanèng dadi.

7 Nedya mati jjan rahardja ing boedi
lewih mantep pasrahnirèng hjang widi
pati oerip sapa kang andarbèni
sisip lamoen ngrasa adarbé oerip.

8 Kadya ta sang Bima doek sirèng oeni
pinalangan loenganira tan keni
tan atolih koela wong mjang diri
saking mantep tetep madep ing widi.

9 Pan woes djamaking djanma bakal loewih
lewih abot tjoba békaning kawih
jèn kawawa manahen anoehoni
kono sida wibawa ambawani.

10 Titi tamat kang serat Roetjidéwa
Soerakarta Rebo kaping kapitoe
woelan Sapar taoen Edjé woekoenja
Maḍangkoengan ingkang jasa kang serat.

11 Kangdjeng pangéran arja Singasari
ingkang sinatrija Soerakartèkoe
adining rat lagja joeswa marèkoe
kawandasa langkoeng tiga loemakoe.

12 Pinétoengan Edjé taoen poenikoe
angka sèwoe pitoeng atoes poenikoe
pitoeng dasa tenggak kawan dasèkoe
langkoeng tjatoer warsa ingkang marèkoe.

COMPARATIO.

Alvorens te beginnen met de comparatie in engeren zin willen we allereerst een uitvoerigen inhoud geven van de Bimasoetji bij wijze van tegenhanger der Nederlandsche vertaling van de Nawaruci.

ZANG I.

De dichter vangt aan met te zeggen, dat het doel van het schrijven van dit goddelijk verhaal in Oud-Jav. metrum is om het verdriet des gemoeds te verzachten en een verklaring in beeld te geven aangaande het leven. Het gedicht handelt over Wrekoedara, die in de leer is bij Droena en van zijn leermeester het bevel ontvangt het levenswater op te sporen ter reiniging van zijn lichaam. Wrekoedara gaat naar Ngamarta terug om afscheid te nemen van zijn broeders Joeḍiṣṭira, Danandjaja, Nakoela en Sadéwa, die hem allen tegenhouden en hem wijzen op de kwade bedoelingen van Droena op aanstoken der Koerawa's. Bima laat zich echter niet weerhouden van zijn streven naar volmaaktheid des levens en één te worden met god Goeroe. Zijn broers in kommer achterlatende begeeft hij zich zonder metgezel op weg.

De dorpsbewoners, die hem tegenkomen, maken eerbiedig een sembah voor hem en beijveren zich hem een rijkelijk onthaal aan te bieden, dat evenwel niet aanvaard wordt. Het Koeroe-veld verlatende volgt Bima den hoofdweg en bereikt weldra Ngastina, waarvan de hooge schitterende poorten reeds van verre zichtbaar zijn.

Vorst Soejoedana van Ngastina verleent audiëntie, waarbij aanwezig zijn: Droena, de vorsten van Mandraka en Ngawangga en al de Koerawa's, benevens patih Sengkoeni en Bisma. Er wordt beraadslaagd over het voorkomen van den Bratajoeda-oorlog en middelen worden beraamd ter verdelging der Paṇḍawa's zonder geweld van wapenen. Allen zijn het eens met het genomen besluit, behalve de oprechte, edelaardige Soejoedana.

ZANG II.

Bima komt onverwachts de audiëntiezaal binnen, waar hij door de aanwezigen verwelkomd wordt. Van Droena ontvangt hij een nadere aanwijzing van de vindplaats van het levenswater,

dat zich bevindt in het Tibrasara-woud, aan den voet van den Gadamadana-berg en wel in een diepe grot op den Tjandramoeka-berg. Soejoedana maakt zich bezorgd over Bima en maant hem tot voorzichtigheid. Nadat Bima van zijn leermeester vernomen heeft van de heilzame kracht van het levenswater, begeeft hij zich op weg. Al de achterblijvenden in de audiëntiezaal gaan feest vieren zich verheugende over het weggaan van Bima, daar ze er van overtuigd zijn, dat de zoo zeer gevreesde held zijn ondergang tegemoet gaat en het slachtoffer zal worden van twee vervaarlijke reuzen, die de grot bewonen.

ZANG III.

Welgemoed gaat Bima naar de vindplaats van het levenswater. Zijn tocht gaat door bosschen, berghellingen en ravijnen. Hij passeert verschillende wegen, waarlangs allerhande bloemen welig groeien zooals: banas, bogem, poeḍak, tjepaka, andoel, angsana, kanigara, wilasa, gandasoeli, anggrèk woelan, worawari, armawar, menoer, gambir, nagapoespa, angsoka, malaṭi, tandjoeng, praboesètmata, sridenta, kenanga, kamoening.

Hij stoot met zijn voet tegen een berg, waardoor boomen omvallen, die een donderend geraas en een storm veroorzaken, zoodat alle dieren op de vlucht raken en verscheidene omkomen, waaronder herten, wilde stieren en slangen.

Verschrikt door den hevigen storm gaan de kluizenaars in berooiden toestand op de vlucht, terwijl kluizenaarsleerlingen, die haastig een goed heenkomen zoeken naar de dorpen, hun hoofddeksels van boomschors onderweg verliezen.

Weldra bereikt Wrekoedara den Tjandramoeka-berg en begint met ijver de grot op te graven, terwijl hij alles ondersteboven haalt, maar hij vermag het levenswater niet te vinden. Op het hooren van het lawaai komen de tweeling-reuzen Roekmoeka en Roekmakala geheel ontsteld naar buiten en krijgen Bima dadelijk in het oog. Ze vallen den vernieler van hun verblijf aan. Er ontstaat een hevig gevecht, waarbij de twee reuzen den strijd verliezen en sneuvelen. Hun lijken verdwijnen echter spoorloos, aangezien ze niemand anders waren dan god Éndrabajoe, die ten gevolge van god Pramèsṭi's vloek in twee reuzen was veranderd.

ZANG IV.

Nadat Bima bergen en bosschen heeft verwoest ter ontdekking van het levenswater, wordt hij door den nacht overvallen. Omdat hij het levenswater niet kan vinden, wordt hij wanhopig en verdrietig. Maar daar hoort hij plotseling een stem van een onzichtbare, die hem er opmerkzaam op maakt, dat hij niet de juiste aanwijzing van de vindplaats van het levenswater heeft bekomen. Wrekoedara vraagt ernstig naar dengene, die zoo tot hem spreekt en verzoekt hem liever een eind te willen maken aan zijn leven, als hij het levenswater niet zou kunnen krijgen. De onzichtbare zegt hem lachend, dat hij niemand anders is dan Éndrabajoe, die hij in de gedaante der tweeling-reuzen Roekmoeka en Roekmakala heeft bestreden en overwonnen, en op die wijze verlost van de vervloeking van den Oppergod. Hij spoort Bima aan terug te keeren en aan Droena een betere aanwijzing te vragen aangaande de vindplaats van het levenswater, dat inderdaad wel bestaat.

Vervolgens gaat Bima met spoed naar Ngastina terug, waar hij precies een week na den audiëntiedag aankomt. Hij treedt de audiëntiezaal binnen, waar hij dezelfde personen aantreft als toen bij zijn vertrek ter opsporing van het levenswater. Allen heeten hem welkom en de Koerawa's vragen hem vleiend en spottend van het levenswater te mogen genieten. Bima vertelt Droena van zijn wederwaardigheden, van het ondersteboven halen van den Tjandramoeka-berg, van het gevecht met de twee reuzen en van zijn vergeefschen tocht. Droena verontschuldigt zich veinzende, dat hij Bima's standvastigheid jegens den geestelijken leeraar op de proef heeft gesteld.

ZANG V.

Droena deelt nu Bima mede, dat de plaats van het levenswater is in het diepst der zee. De tweede der Pandawa's verzekert zijn leermeester, dat hij voor niets terugdeinst, al bevond het levenswater zich boven den hemel of op den bodem der zeven verdiepingen van de aarde. Droena wekt Bima's begeerlijkheid op door hem voor te spiegelen, dat het levenswater zijn afgestorven voorouders zal doen herleven en dat hij de voortreffelijkste man op aarde zal zijn. Soejoedana maakt zich bezorgd over zijn neef hem manende tot oplettendheid en laat als vroeger zijn goed-

hartigheid en sympathie jegens hem blijken. Bima stelt zijn vorstelijken neef gerust en vertrekt dadelijk, terwijl hij zich voorneemt eerst naar Ngamarta te gaan ten einde zijn broers op te zoeken.

Intusschen maken de Pandawa's zich ongerust over het vertrek van Bima en zenden terstond een bode naar Dwarawati om een brief aan vorst Kresna over te brengen. Na het ontvangen van het bericht verzamelt Kresna zijn leger en vertrekt naar Ngamarta, waar hij door de Pandawa's wordt begroet. Joedistira en zijn broers brengen Kresna hulde en nadat allen naar rang en stand in het paleis zijn gezeten vertellen de Pandawa's schreiende aan Kresna van het weggaan van Bima.

ZANG VI.

Vorst Kresna troost met veel tact en overleg den treurenden Joedistira en maant hem vooral vertrouwen te stellen in de bestiering Gods, hem wijzende op elke vergelding van alle goede en booze daden. Door deze troostrijke woorden wordt de smart van den koning eenigermate gelenigd. De vorst neemt zich voor een feest te vieren ingeval Bima afziet van zijn plannen. Onverwachts komt deze thuis, die met gejuich begroet wordt door al de Pandawa's alsmede Pantjawala, Soembadra, Sikandi en Droepadi. Kresna spoort den vorst van Ngamarta aan onmiddellijk feest te vieren. Bima maakt evenwel zijn plannen kenbaar, dat hij volstrekt niet voornemens is daaraan deel te nemen, aangezien hij slechts bij zijn bloedverwanten komt om afscheid te nemen vóór zijn vertrek naar het diepst der zee overeenkomstig Droena's opdracht. Hoe allen ook moeite doen Bima tegen te houden en zijn gevaarlijk plan te laten varen, niemand slaagt er in. Nadat Bima allen, die hem vasthouden, van zich heeft afgeslingerd, vertrekt hij en loopt voort zonder om te zien.

ZANG VII.

Terwijl de Pandawa's thuis zitten te treuren en op velerlei manieren door Kresna tot bedaren worden gebracht, bereikt Séna, de tweede der Pandawa's, spoedig het bosch. Onstuimig en vreesaanjagend loopt hij voort zonder acht te slaan op de vele gevaren en de schoonheid der gepasseerde streken, alsmede het gekweel der vogels. Het is alsof alle planten en dieren Bima waarschuwen om toch terug te keeren.

ZANG VIII.

Zoo is het 's middags. Maar te middernacht is het stil in het bosch. Slechts het geluid der kaḍasih-vogels en het gepiep der muizen, die Bima als het ware wijzen op de kwade bedoelingen van Droena, verbreken de alom heerschende doodsche stilte. Weldra breekt de dag aan, de zon zendt haar goudgele stralen naar de aarde, en de ontwakende dieren laten zich weer hooren, alsof ze Bima aansporen huiswaarts te keeren. De gevaarlijke bosschen verlatende komt deze aan de kust, waarvan de grillig gevormde rotsen reeds van verre te zien zijn, terwijl de woeste golven donderend weerklinken. Eenigszins aarzelend slaat hij het spel der golven gade, die hem als het ware verwelkomen en aansporen naar Ngamarta terug te keeren. Vol weemoed denkt hij aan de woorden van zijn oudsten broer, maar aan teruggaan wordt niet gedacht, trouw als hij is aan het eenmaal gegeven woord. Hij staat daar te kijken naar de velerlei soorten vaartuigen met blinkende masten, welke op uiteenstuivende sprinkhanen gelijken, en naar de bruisende golven, die zonder ophouden af en aan komen rollen. Hij ziet daar velerlei dingen.

ZANG IX.

Bima is vastbesloten liever in zee te sterven dan zonder het zoo zeer begeerde levenswater terug te keeren. Onversaagd gaat hij de zee in. Hij zwemt staande in het water, dat tot den hals reikt en past het Djalasangara-tooverformulier toe. Daar ziet hij eensklaps een vervaarlijk monster zoo groot als een heuvel in het water drijven. Het schreeuwt angstwekkend en brengt het water in hevige beroering. Het ondier doet den vreeselijken bek open en spuit een gevaarlijk vergif uit, dat als regen te voorschijn komt. Het blijkt een slang te zijn, die zich ijlings om Bima slingert hem vergif in zijn gelaat uitspuwende. Het reptiel begint hevig te spartelen, waardoor een orkaan losbreekt met het gevolg, dat alle vaartuigen als weggevaagd verdwijnen. Bima bedenkt zich en steekt vervolgens den slang dood met zijn vermaarde nagels. Het bloed spuit er uit, zoodat het water tot ver in den omtrek rood wordt. Zoodoende heeft Bima alle zeebewoners bevrijd van het vervaarlijke monster. Daar ziet de Oppergod den deerniswekkenden held, die zoo standvastig het levenswater opspoort.

ZANG X.

Middelerwijl denken de Pañḍawa's in kommer aan Bima en maken zich voortdurend ongerust over hem. Met onverdroten ijver beurt Kresna de bedroefden op en maakt hun er op attent, dat eenmaal Bima zal terugkeeren rein geworden, dank zij de bijzondere gunst van den Oppergod.

Nu wordt verteld, dat god Déwaroetji als een spelend knaapje Bima in zee komt opzoeken. Hij vraagt hem wat hij daar komt doen, aangezien het daar zoo eenzaam en verlaten is. Voedsel noch kleeren zijn er te vinden, terwijl er bovendien van alle kanten allerhande gevaren dreigen. Bima verwondert zich over dezen kleinen overmoedigen knaap, die daar zoo moederziel alleen ascese verricht, maar blijft het antwoord op de hem gestelde vraag schuldig. Daarna licht Déwaroetji hem in aangaande zijn afkomst. „Gij zijt een afstammeling van god Goeroe. Uw vader stamt af van Brama en uw moeder Koenṭi van Wisnoemoerti. Koenṭi heeft drie zoons, Joeḍiṣṭira is de oudste, gij zijt de tweede en Ardjoena is de derde. Uw twee andere jongere broers zijn kinderen van Madrim, zoo zijn er in het geheel vijf Pañḍawa's."

Vervolgens zegt Déwaroetji aan Bima, dat hij daar het levenswater tracht te vinden op last van Droena en geeft hem allerlei onderricht. „Het leven is voorwaar moeilijk. Gij zult niet naar een onbekend terrein gaan, geen onbekende vrucht eten, noch vreemde kleeren aantrekken. Om iets te weten moet gij om inlichtingen vragen, om iets aan te leeren dient gij een ander na te doen. Gij zult zich niet gedragen als een domme bergbewoner, die goud wil koopen en zich tevreden stelt met valsch goud. Gij moet weten wien gij hulde brengt."

Op het hooren van deze lessen maakt Bima een onderdanige buiging voor Déwaroetji en vraagt wie hij is. De kleine jongen openbaart zich als god Déwaroetji, de Oppergod, aan hem. Vervolgens verzoekt Bima Déwaroetji hem omtrent een en ander te willen inlichten, omdat hij zoo jong en onervaren is, gelijk een kris zonder scheede, waardoor hij bloot staat aan veler smadelijke bejegening.

Nu gelast Déwaroetji Bima in zijn buik te kruipen. Ontsteld zegt Bima, dat dit onmogelijk gebeuren kan, aangezien hij zoo groot is, zelfs zijn pink zou er niet in kunnen. Déwaroetji verzekert hem, dat hij er wel best in kan gaan, omdat de gansche wereld

met bergen en zeeën er een plaats kunnen vinden. Vol ontzag gehoorzaamt Bima zijn bevel en kruipt door diens linkeroor in den buik, waar hij een grenslooze zee ziet. Voorts ziet hij er slechts een ledige ruimte zonder onderscheid te kunnen maken tusschen het Noorden, Zuiden, Oosten en Westen, hij weet niet wat onder en wat boven is, laat staan van den voor- en achterkant, waardoor hij bang te moede wordt. Déwaroetji stelt hem gerust, en als het plotseling helder wordt, zit Bima voor Déwaroetji, die een schitterend licht uitstraalt. Thans weet Bima de windstreken van elkaar te onderscheiden en ziet waarachtig de zon en Déwaroetji in de omgekeerde wereld en wordt weer gerust. Daarop draagt Déwaroetji hem op goed uit te kijken en hem te vertellen van wat hij alzoo waarneemt.

ZANG XI.

Séna ziet eerst vier dingen, die echter weer onzichtbaar worden. Maar hij kan nog goed vier kleuren onderscheiden: rood, zwart, geel en wit. Déwaroetji licht hem in, dat het wonderschijnsel, dat hij eerst heeft waargenomen, *pantjamaja* wordt genoemd, hetwelk inderdaad in het gemoed gevestigd is, en het lichaam tot richtsnoer dient. Van de vier kleuren stellen zwart, rood en geel de moeilijkheden voor, waarmee het hart te kampen heeft. Ze leiden den mensch op het verkeerde pad en verhinderen de éénwording met Paramasiwa, den Oppergod. Deze drie kleuren zijn het zinnebeeld der verschillende soorten geaardheid. Zwart beteekent toorn, misnoegdheid en opvliegendheid, die alle goede daden belemmeren.

ZANG XII.

Rood stelt voor begeerlijkheid, afgunst, jaloezie en naijver, die het gemoed verduisteren. Geel is het beeld van den verleider en vernieler in het menschelijk leven. Slechts wit stelt voor een rustig en rein gemoed, dat door en door goed is, en leidt tot ineensmelting met den Oppergod. De witte kleur, die moederziel alleen is, heeft gedurig een harden strijd te voeren met de drie machtige vijanden: zwart, rood en geel. De overwinning van wit beteekent de éénwording van den mensch met het Opperwezen.

Vervolgens vraagt Bima naar de beteekenis van het achtkleurige licht, dat hij ziet, waaronder één op een glanzend juweel lijkt, een tweede op een schitterend smaragd en een derde op een

doorschijnend licht. Déwaroetji geeft als antwoord op die vraag, dat het achtkleurige licht het symbool is van het wezen der eenheid. En voorts legt hij uit, dat er geen verschil bestaat tusschen den macrocosmos en den microcosmos, welke beide hun leven te danken hebben aan de vier windstreken, het Zenith en den onderkant alsmede aan de vier kleuren: zwart, rood, geel en wit. Al wat de macrocosmos en de microcosmos bevatten is in den mensch afgebeeld. Het onzichtbare is in één gedaante geconcentreerd, die noch mannelijk noch vrouwelijk is. Het is te vergelijken met een bijenlarve en ziet er uit als een ivoren pop. Déwaroetji veraanschouwelijkt hetgeen hij doceert. Bima aanschouwt waarlijk een buitengewoon helder stralende ivoren pop en vraagt, of deze datgene is, waarnaar hij zoekt. Dat is het niet, aldus Déwaroetji, betoogende dat datgene, hetwelk Bima opspoort vormloos, onzichtbaar en nergens te vinden is, maar dat het enkel waargenomen kan worden door de helderzienden of wijzen, aangezien het symbool er van de heele wereld vervult. De schitterende ivoren pop nu is de *pramana*, de materieele ziel, die het lichaam doet leven. Ze maakt een deel uit van het lichaam, zetelt hierin, doch ze is vrij van kommer en leed, ze slaapt niet en voedt zich evenmin. Wanneer deze materieele ziel zich van het lichaam verwijdert, dan zakt het lichaam ineen en wordt krachteloos. De materieele ziel dankt haar leven aan de *soeksma*, de etherische ziel.

ZANG XIII.

Verdwijnt de etherische ziel, dan verdwijnen alle levensuitingen. Vervolgens vraagt Bima naar het ware wezen. Déwaroetji antwoordt dat dit niet veraanschouwelijkt kan worden. Dan wenscht Bima niet meer uit den buik te kruipen, omdat hij zich daar wel gevoelt, pijn noch leed kent, terwijl hij bovendien geen behoefte gevoelt om te eten en te slapen. In één woord hij kent er louter zaligheid. Déwaroetji staat hem dat niet toe, aangezien dit slechts bereikt kan worden na den dood. De godheid zet zijn wijsgeerig onderricht voort. „Let goed op de gevaren des levens. Wees verstandig in uw levensbeschouwing. Hebt gij ze eenmaal, loop er niet mee te pronken. Wees niet verwaand. Hecht u niet aan zinnelijk genot, doch bied weerstand tegen de zinnelijkheid, die ten gronde leidt. Wees verstandig en weifel niet in uw levensopvatting. Het ware wezen is verborgen, het leeft zonder van een ander het leven te hebben ontvangen, kent geen tijd en is ook in u aanwezig.

ZANG XIV.

Gij zijt afkomstig van den Schepper, die zonder ooren hoort en zonder oogen ziet. De verhouding van den Schepper tot u is als die van den rook tot het vuur en als die van den golf tot het water, evenzoo als die van het vet tot de melk. Zijt gij eenmaal doordrongen van de eenheid tusschen den mensch en den Schepper, zoo zult gij alles krijgen wat gij ook begeert. De goddelijke emanatie in den mensch is te vergelijken met een wayangvertooning. De ḍalang (vertooner), die de poppen in beweging brengt, is de verpersoonlijking van den Schepper; het scherm is het zinnebeeld van de wereld. De eenheid tusschen den mensch en den Schepper is als het beeld in den spiegel ten aanzien van dengene, die in den spiegel kijkt.

Wat de verlossing betreft, deze is grooter dan de wereld, fijner dan water en kleiner dan een tengoe (d. i. een heel klein lichtrood insect).

Voortreffelijkheid wil zeggen de opperheerschappij over wat groot en wat klein is door zich te kunnen incarneeren zoowel in het groote als in het kleine, in een viervoetig dan wel in een kruipend dier.

Gij moet u toeleggen op allerlei kennis en uw lichaam reinigen.

ZANG XV.

De wetenschap is te vergelijken met het zaad en de leerling met het veld. Boonen en sojaboonen zullen wel niet opkomen, als ze worden uitgezaaid op een steen, waar geen aarde is, al krijgen ze regen en zonnewarmte.

Gij moet beseffen, dat uw gezicht en uw stem van den Schepper zijn, aan Hem zult gij ze teruggeven.

Gij zult slechts den Schepper dienen, bij al uw doen en laten moet gij uw aandacht op hem vestigen en niet twijfelen. Indien gij geheel en al opgaat in den Heer, zoo zult gij alles bereiken wat uw hart verlangt. Immers de geheele wereld is in u geprojecteerd, gij zijt de weerspiegeling van het Opperwezen. Zoo gij doordrongen zijt van deze kennis, loop er niet mee te geuren.

Buiten de vier soorten wetenschappen (welke?) is er nog een vijfde, die overal van buitengewoon veel belang is, te weten:

de dood in het leven en het leven in den dood. Dat wil zeggen: men moet gedurende het leven de hartstochten bedwingen. Dan wordt het lichaam rein; het bevordert de vereeniging met het Opperwezen."

ZANG XVI.

Na het ontvangen van deze goddelijke openbaring wordt Bimasoetji rein en heilig. Hij is heldhaftig geworden en beheerscht al de uitstekende hoedanigheden in den strijd. Nu kent hij zich zelf. Zonder vleugels is hij in staat het luchtruim in te gaan en de drie werelden te doorkruisen. Hij is nu te vergelijken met een ontloken bloem, die in pracht en welriekendheid is toegenomen. De vijf juweelen (van wetenschap of de hoogste waarheid) heeft hij erlangd. Uit Déwaroetji's buik gekropen komt hij weer in de gewone wereld. Intusschen is Déwaroetji spoorloos verdwenen. Thans is Wrekoedara een goed mensch geworden, vrij van alle zondige begeerten. Hij is door en door rein en heilig geworden.

ZANG XVII.

Daarom draagt hij schitterende gouden oorkransjes in den vorm van een poeḍak-bloem, *kastoeri djati* geheeten, als teeken dat hij de ware kennis heeft verworven. Hij draagt een broek en een kleed met geruite figuren in vier kleuren met een slangenfiguur als herinnering aan zijn verblijf in Déwaroetji's buik. De drie kleuren van het costuum: zwart, rood en geel, zijn het zinnebeeld der moeilijkheden van het leven, de witte kleur is het symbool van het succes van het streven. De vijfde figuur is de er over heen geteekende slang. Geen enkel oogenblik vergeet hij, dat hij is dienaar Gods, strevende naar vernietiging der verwaandheid en inbeelding. Hij heeft immers vaak gehoord van zieners, die het juiste inzicht hebben verworven, desniettemin geen succes hebben na hun dood, daar ze verontreinigd zijn met allerlei smetstoffen als straf.

ZANG XVIII.

Sommige zieners incarneeren zich in een vogel, die een sierlijken boom kiest op een drukke plaats om er in te zitten. Anderen

incarneeren zich in een rijken koning met veel schoone gemalinnen. Weer anderen incarneeren zich in een prins als troonopvolger. Ieder streeft naar eigen genoegen een voortreffelijke incarnatie. Een dergelijk streven is verkeerd, want in plaats van zaligheid en verlossing verkrijgt men smart en straf door zich onafgebroken te moeten incarneeren. Om die reden dient men bij een uitmuntenden wijze in de leer te gaan.

ZANG XIX.

Om de verlossing deelachtig te worden moet men wereldverzakend zijn en alle aardsche genietingen vaarwel zeggen. Heeft men een misdaad begaan, dan is het beter zich in een dier te incarneeren, omdat het geen leer noodig heeft om de wereld te verlaten. Er zijn asceten, die naar verlossing streven door voortdurend boetedoening te doen zonder bij een leermeester in de leer te gaan. Het gevolg er van is, dat ze hun doel voorbij streven.

ZANG XX.

De beste handelwijze is, dat men de ascese als specerij beschouwt en de wetenschap als het vleesch. Ascese doen zonder kennis is vruchteloos, wetenschap zonder ascese daarentegen is niet volmaakt. Men is zeker van het succes der verlossing, mits het lichaam bevrijd wordt van allerlei smetstoffen, die als straf daaraan kleven.

Immers er zijn verscheidene geleerden, die huichelen en wier lessen aan den leerling allesbehalve volmaakt zijn. De scherpzinnige leerling oppert zijn bedenkingen en poneert zijn zienswijze. Zich geneerende voor de erkenning van zijn eigen gebreken en domheid onderwerpt de leeraar de opvatting van zijn leerling aan het oordeel der groote geleerden. En zie, de leerling heeft gelijk. Voortaan wordt de scherpzinnige leerling geëerd door den leermeester en wordt steeds geraadpleegd bij zijn onderricht. De leerling wordt leeraar van den leermeester, en in dit geval varen beiden er wel bij.

ZANG XXI.

Sommige geleerden bezitten slechts halve kennis, doch verlangen reeds door iedereen geloofd en geëerbiedigd te worden. Ze vestigen

zich op een bergtop en verkondigen met veel misbaar onbetrouwbare doctrine aan de leerlingen. Zulke geleerden zijn dom en handelen verkeerd. Zoo moet men zich niet gedragen.

Het lichaam als microcosmos is te vergelijken met een wayang-spel. De wind stelt voor de touwen om het scherm vast te binden; de zon en de maan zijn de lamp voor de verlichting; het ledige luchtruim stelt voor het witte scherm; de wereld zijn de pisang-stammen, waarop de poppen worden ingeplant; het spel wordt gegeven door den heer des huizes, die zich binnenshuis bevindt zonder zich te verroeren; ten slotte is de Schepper de ḍalang, die de poppen in alle richtingen beweegt.

ZANG XXII.

Zoodanig is de gelijkenis van het lichaam. De ḍalang brengt de poppen in beweging, hij laat ze spreken en elkaar hulde brengen zooals hij verkiest. Hij vertoont het spel aan de toeschouwers. Maar de heer des huizes, die de wayangpartij geeft, wordt door niemand gezien, want hij is inderdaad de onzichtbare god Soeksma, (de etherische ziel, vgl. Z. XII), de ḍalang is god Pramana, (de materieele ziel, vgl. Z. XII).

ZANG XXIII.

De Schepper is iets abstracts. Hij is te vergelijken met het vet ten aanzien van de melk, het vuur in betrekking tot het hout, ofte wel als rook ten aanzien van het vuur en als het opvlammende vuur in verhouding tot twee tegen elkaar wrijvende houten stokjes, die door den wind worden rondgedraaid.

Men moet in de eerste plaats denken aan den oorsprong van zijn leven, want alles wat zich op de wereld ten toon spreidt, is afkomstig van den Schepper. De mensch is de beste onder de schepselen Gods. Wees indachtig aan de identiteit van den Schepper en alles wat de wereld bevat. De ware mensch dient doordrongen te zijn van het non plus ultra der Almacht, die zich in alles openbaart.

ZANG XXIV.

Vervolgens keert Bima huiswaarts, hij heeft de hoogste wijsheid verworven en kent zich zelf, desniettemin blijft hij de deugd

der ridderlijkheid betrachtende steeds nederig en bescheiden. Bij hem is het uiterlijke volkomen in overeenstemming met het inwendige gelijk een baksteen ten aanzien van den vorm. Hij is dank zij het ontvangen onderricht van Déwaroetji zalig geworden, rein van kennis en rijk aan deugden benevens zedelijke verdiensten.

(Red. II verhaalt in den laatsten zang van den terugtocht van Bima naar Ngamarta, waar hij met vreugde door zijn broers en vorst Kresna met hun vrouwen en zoons wordt begroet. Bima vertelt hun van zijn avonturen in den oceaan van het begin tot het einde. Joedistira komt zijn gelofte na en geeft een schitterend feest ter eere van de behouden terugkomst van zijn broer.

Ten slotte geeft de auteur de moraal uit de Bimasoetji, dat wie iets verhevens wil bereiken een standvastig vertrouwen moet stellen in God en niet mag terugdeinzen voor de moeilijkheden en gevaren. [1])

Na deze uitvoerige inhoudsopgave kunnen we een kort overzicht geven van de Bimasoetji om de structuur er van nader te leeren kennen zooals we gedaan hebben met de Nawaruci.

Hoofdstuk A. (Z. I—IV). Bima ontvangt bevel van Droena om het levenswater op te sporen, dat zich bevindt in een grot op den Tjandramoeka-berg. Hij ontmoet daar twee tweeling-reuzen Roekmoeka en Roekmakala geheeten. Er ontstaat een hevig gevecht, waarbij de twee reuzen sneuvelen, die in god Éndrabajoe veranderen. Zoo heeft Bima hem verlost van de vervloeking van den Oppergod, en als contraprestatie maakt Éndrabajoe Bima er op attent, dat hij van Droena niet de juiste aanwijzing tot de vindplaats van het levenswater heeft bekomen.

Hoofdstuk B. (Z. V—IX). Bima keert terug naar Ngastina en ontvangt van Droena een nadere aanwijzing tot de vindplaats van het levenswater, dat zich in het diepst der zee bevindt. Hij gaat de zee in, waar hij door een vervaarlijken slang wordt aangevallen, welk monster hij met zijn nagels doodt.

Hoofdstuk C. (Z. X—XV). Bima ontmoet Déwaroetji in de zee, die hem omtrent zijn genealogie inlicht en allerlei onderricht geeft van zedekundig-wijsgeerige strekking. Door het linkeroor

[1]) Vgl. De opvoedkundige waarde van de Bimasoetji in: M. Kartaamidjaja, Serat Sekar Matjapat, deel II, pg. 33—35.

kruipt hij in Déwaroetji's buik, en ziet daar een grenslooze zee, een wonderschijnsel, vier kleuren, een achtkleurig licht, en een helder stralende ivoren pop. Déwaroetji stelt hem op de hoogte van de beteekenis er van. Bima voelt zich zalig in den buik van de godheid en wenscht voorgoed er in te blijven. Déwaroetji wijdt hem in met de goddelijke emanatie in den mensch, de hoogere wijsheid, de verlossing, het dienen van één Oppergod en het streven naar de hereeniging met den Schepper.

Hoofdstuk D. (Z. XVI—XVII). Na het ontvangen van de goddelijke openbaring is Bima rein en heilig geworden en draagt met recht den naam Bimasoetji. Als hij uit den buik is gekropen, is Déwaroetji spoorloos verdwenen. Explicatie van Bima's costuum „polèng bang bintoeloe" met een slangenfiguur er over heen als herinnering van zijn verblijf in Déwaroetji's buik.

Hoofdstuk E. (Z. XVIII—XXIII). Een nabeschouwing van den auteur over de reïncarnatie, verlossing, ascese, de verhouding tusschen de wetenschap en de ascese, schijnwijze geleerden, vergelijking van het lichaam als microcosmos met een wayangspel, de identiteit van den Schepper met alles wat de wereld bevat.

Hoofdstuk F. (Z. XXIV). Zalig geworden dank zij het ontvangen onderricht van Déwaroetji gaat Bima naar Ngamarta terug.

Om de Nawaruci (afkorting N. R.) met de Bimasoetji (afkorting B. S.) te vergelijken kunnen we verschillende methoden volgen. Het lijkt ons niet ondoelmatig hierbij uit te gaan van de B. S. overeenkomstig onze verdeeling in zes hoofdstukken, die we successievelijk vergelijken met de acht hoofdstukken van de N. R., en merken op dat we geenszins aanspraak willen maken op een diepgaande vergelijking, aangezien een dergelijke werkwijze ons te ver zou voeren.

HOOFDSTUK A.

Allereerst merken we op de voorliefde van den Nieuw-Jav. auteur om het hof der Kaurawa's Ngastina en dat der Pāṇḍawa's Ngamarta te noemen in plaats van Gajāhoya en Indraprastha in de N. R. De namen der hoofdfiguren alsmede andere eigennamen in de B. S. sluiten zich aan bij de hedendaagsche wayang-letterkunde, die in de N. R. bij de epische Oud-Jav. letterkunde.

De beschrijving der audiëntie in den Nieuw-Jav. tekst draagt

het karakter van een wayangverhaal door meerdere figuren uit de wayang op te noemen, die in den Middel-Jav. tekst sluit zich aan bij de babad's door het opnoemen van Javaansche, Çiwaïtische en Buddhistische priesters, alsmede het voorkomen der verschillende rangen der ambtenaren. De Nieuw-Jav. schrijver laat aan deze audiëntie een afscheidsscène van Ngamarta voorafgaan, die niet in de N. R. voorkomt. De B. S. verklapt het doel van het streven naar den ondergang van den gevreesden Bhīma, nl. ten einde den Bratajoeda-oorlog te voorkomen en de Pāṇḍawa's zonder geweld van wapenen te overwinnen, hetgeen in de N. R. nergens wordt vermeld. [1])

De B. S. spreekt van een grot op den Tjandramoeka, de N. R. van den put Dorangga als vindplaats van het levenswater, dat Bhīma moet opsporen. In de N. R. heeft Duryodhana een passieve rol, maar in de B. S. treedt hij actief op en laat door zijn welgemeende vermaningen aan Bhīma zich kennen als een vredelievende en edelaardige vorst. De N. R. vertelt van twee slangen in den put, die na overwonnen te zijn door Bhīma in Çarasambaddha en Harṣanandī, een luchtgeest en een hemelnimf, veranderen. De B. S. daarentegen verhaalt van twee tweeling-reuzen, Roekmoeka en Roekmakala, die na overwonnen te zijn door Bhīma in god Éndrabajoe verandert, die Bhīma er op attent maakt, dat Droṇa hem een verkeerde plaats opgegeven heeft. [2])

De uitvoerige beschrijving van het terrein door het opnoemen der verschillende soorten bloemen, alsmede van de vele omgekomen wilde dieren en vluchtende kluizenaars en kluizenaarsleerlingen in de B. S. ontbreekt in den Middel-Jav. tekst. Daarentegen kunnen we in deze opsomming der bloemen een reminiscentie zien van de beschrijving van het wondereiland in de zee in Hoofdst. III van de N. R. De toegevoegde beschrijving van vele ontwortelde boomen en talrijke omgekomen wilde dieren is niets anders dan een flauwe herinnering van de wonderbare verschijnselen tijdens het gevecht tusschen Bhīma en Indrabāhu in Hoofdst. II van de N. R. De bijgevoegde beschrijving van vluchtende kluizenaars

[1]) Een dergelijke intrige van Droṇa is in de lakon's algemeen bekend. Zie A. Jonkers, Wangsatama mamaling, pg. 1—11, waar verhaald wordt van Doerna, die vorst Soejoedana aanspoort de „Kalimasada" te doen rooven om de Pandawa's te verdelgen.

[2]) De namen van deze tweeling-reuzen heb ik tot nog toe nergens anders aangetroffen.

en kluizenaressen doet denken aan Hoofdst. VII van de N. R., bij de komst van Brahmā en diens trawanten bij den asceet Angkusprāṇa. [1])

Het tweede avontuur uit Hoofdst. II van de N. R. nl. de tocht naar het veld Aṇḍadawa en de strijd met den reus Indrabāhu ontbreekt in de Nieuw-Jav. bewerking. Het blijkt, dat het avontuur met de twee slangen en dat met den reus Indrabāhu uit Hoofdst. I en II gecontamineerd worden tot één avontuur met de tweelingreuzen in de Nieuw-Jav. bewerking, waarbij *Éndrabajoe* [2]) niets anders is dan een verbastering van *Indrabāhu*.

De uitvoerige opsomming der wilde dieren en kleine dieren des wouds, alsmede van de vogels, die zulk een eigenaardig cachet geeft aan den stijl van de N. R., vinden we in de B. S. terug in de simpele weergave der namen van verschillende bloemen en een paar wilde dieren. De Middel-Jav. tekst is derhalve uitvoeriger en schooner van uitdrukking dan de Nieuw-Jav. bewerking.

In de N. R. wordt Bhīma op zijn beide tochten steeds vergezeld door twee pages, doch in de Nieuw-Jav. bewerking wordt verteld, dat de held „alleen" gaat. Dit verschil valt ook te constateeren bij de andere avonturen.

Zoowel in de N. R. als in de B. S. wordt Droṇa geteekend als een valschaard.

HOOFDSTUK B.

Dit hoofdstuk correspondeert met Hoofdst. III van de N. R., waarin verhaald wordt van Bhīma's tocht naar de zee en het slot van Hoofdst. II, waarin vermeld wordt van de vervloeking van Droṇa en diens verbod van het gebruik van eenig vaartuig. Deze vervloeking en dit verbod komen niet voor in de B. S., in plaats daarvan maken we hier kennis met de sluwheid van Droṇa, die de begeerlijkheid van Bhīma weet op te wekken door hem allerlei voortreffelijke eigenschappen van het levenswater voor te spiegelen en door te beweren, dat hij Bhīma's standvastigheid op de proef heeft gesteld. Ook op deze audiëntie leeren we Duryodhana kennen als een rechtschapen en edelaardigen vorst, dank zij zijn bezorgdheid over en zijn welgemeende raadgevingen aan zijn neef Bhīma.

---

[1]) Zie verderop bij de comparatie van Hoofdst. F.

[2]) Red. II heeft Éndrabaoe iplv. Éndrabajoe.

In dit hoofdstuk breidt de Nieuw-Jav. auteur het werk uit met het verhaal van Kresna, die op uitnoodiging der Pandawa's in Ngamarta komt om de treurenden te troosten en van advies te dienen. [1]) We merken hier derhalve een symptoom op van de bewerking van de N. R. tot een wayangverhaal door Kresna bij het drama te betrekken, en door het ten tooneele brengen van andere figuren, zooals: Pantjawala, Soembadra en Sikandi. Evenzoo verraden allerlei epitheta van de hoofdfiguren en andere benamingen der rijkszetels de adaptatie aan de wayang. [2])

Een verschil in compositie valt op te merken, dat waar in de N. R. verhaald wordt van Bhīma's reis naar de zee en hij vandaar weer terugkeert naar Indraprastha op aanraden der pages, we in de B. S. lezen dat hij direct afscheid neemt van zijn broeders in Ngamarta, alvorens zich naar de zee te begeven. Voorts zij vermeld, dat de afscheidsscène in den Middel-Jav. tekst beter is uitgewerkt dan in den Nieuw-Javaanschen, waar in de N. R. meer een familieleven wordt beschreven dan een wayangvertooning. Zoo wordt in de N. R. verhaald van Kuntī, die haar zoon van vreugde omhelst bij het weerzien. Zij valt later bewusteloos, omdat Bhīma haar van zich afslingert bij zijn vertrek. Zij wordt opgenomen en geholpen door haar zoons. Vervolgens komt zij weer bij en begint hevig te schreien. Ook Dropadī stort tranen van droefheid. Ze kan zich niet goed meer houden en wordt gesteund door haar dienaressen en haar gemaal. Luidruchtig is het geween, zoodat het gansche paleis davert.

Merkwaardig is de vermelding van het toepassen van het Djalasangara-tooverformulier door Bhīma vóór het gevecht met den slang in de zee. Dit formulier komt ook voor in de N. R., doch in Hoofdst. VI, waar Bhīma in zee daalt om den drenkeling Droṇa te redden.

Het gevecht van Bhīma met den slang in de zee komt niet voor in de N. R., maar we zien hier terug het avontuur van Bhīma

---

[1]) Ook in het Bhāratayuddha en zijn Nieuw-Jav. bewerkingen treedt Kṛṣṇa op als adviseur der Pāṇḍawa's.

[2]) A. B. Cohen Stuart, Bratajoeda I; Inleiding pg. XXXII sqq.
Ch. Te Mechelen, Drie en twintig schetsen van lakon's.
J. Kats, Het Javaansche Tooneel.
Dr. C. Hooykaas, Javaansche uitgaven van Volkslectuur, Djawa, Jg. XII (1932), pg. 94—101.
A. Jonkers, Wangsatama mamaling (en vijftien andere lakon's).

met de twee slangen in den put Dorangga in Hoofdst. I. In beide werken doodt hij het monster met zijn vermaarde nagels.

De beschrijving van den dood van Bhīma in de zee, die weer in het leven wordt gebracht door god Acintya, die hem in het verdere gedeelte van zijn avonturen beschermt, uit de N. R. vinden we nergens terug in de Nieuw-Jav. bewerking, evenmin van het wondereiland midden in de zee met allerlei vruchten, boomen, palmen, sierplanten, bloemen enz., laat staan van het wonderschoone meru-gebouw. In plaats van deze eigenaardige beschrijving, die kenmerkend is voor de taal en den stijl van de N. R., vinden we in de B. S. een sobere natuurbeschrijving van het bosch bij zonsondergang, bij nacht en bij het aanbreken van den dag. Vermeldenswaard is evenwel de beschrijving van Bhīma in het bosch in de B. S., waar allerlei dieren en planten met hem sympathiseeren en hem als het ware een wenk geven terug te keeren.

Curieus is de vermelding van verschillende soorten vaartuigen op zee in de B. S., die niet in de N. R. voorkomt. Maar in deze velerlei soorten schepen, waarnaar de held van het verhaal in het Nieuw-Jav. staat te kijken, zien we terug het verbod van Droṇa van het gebruik van eenig vaartuig in het slot van Hoofdst. II. Als een kleine vergoeding voor het vele, dat we in de B. S. missen, lezen we hierin een aardige beschrijving van de zee met haar grillig gevormde rotsen, het spel der golven, alsmede de verheerlijking van onzen dapperen held als redder der zeebewoners.

HOOFDSTUK C.

Dit hoofdstuk correspondeert met Hoofdst. IV van de N. R., bevattende het onderricht van de godheid aan Bhīma. Beide geschriften hebben hun naam aan deze godheid te danken, terwijl Déwaroetji inderdaad uit Nawaruci is ontstaan.

Aangaande het didactisch gedeelte kunnen we opmerken, dat de wereldbeschouwing in de N. R. *Hindu*-Javaansch is van een geprononceerd Çiwaïtisch karakter, terwijl die in de B. S. sterk verjavaniseerd is. [1]) Dit gedeelte geeft aan beide werken het karakter van een tutur-geschrift.

De passage van Bhīma en de godheid als een spelend knaapje in de zee, alsmede het kruipen en het verblijf in diens buik staat

[1]) Dr. B. M. Schuurman, Mystik und Glaube, pg. 18 sqq.

in de B. S. dichter bij de beschrijving in het Mahābhārata, die we in de Inleiding tot de Nawaruci hebben aangehaald dan in den Middel-Jav. tekst.

Terwijl in de N. R. de kleuren in verband worden gebracht met de windstreken, worden ze in de B. S. als symbool der verschillende karakters beschouwd. [1])

De passage over het in verband brengen van goden, zieners, allerlei winden, de vijf elementen, smaken, bergen enz. met het lichaam vinden we niet in de Nieuw-Jav. bewerking, evenmin die over het scheppingsverhaal, de verschillende levens in de windstreken en landen, de specificatie der buitengewone vermogens, de tien deugdzame karakters, de sterfwijzen, de ademhalingsoefening, de zetels, laat staan die over lichaamswinden, zintuigen, enz. In plaats hiervan vinden we in de B. S. de opvatting van de afbeelding van den macrocosmos en den microcosmos in den mensch en de beteekenis van het achtkleurige licht. In plaats van de opsomming der tien zielen in den mensch in de N. R. vinden we in het Nieuw-Jav. gedicht de twee soorten zielen: de materieele en de etherische ziel.

De vergelijking van de goddelijke emanatie in den mensch met een wayangvertooning karakteriseert de Javanisatie der wereldbeschouwing. In beide geschriften wordt aandacht geschonken aan de beschouwing van den Schepper en de reïncarnatie. De comparatie van de eenheid tusschen den mensch en den Schepper met het beeld in den spiegel ten aanzien van dengene, die in den spiegel kijkt, komt niet voor in de N. R., maar een dergelijke allegorie is niet onbekend in de Oud-Jav. letterkunde en vindt haar parallel in Arjunawiwāha Z. XI, 1, waar sprake is van het beeld van de maan in een pot met water. [2])

Tegenover het vele dat we in het Nieuw-Jav. gedicht missen, vinden we in Z. XV een uitbreiding van het didactisch stuk, die accentueert de Javanistische bespiegeling in het wijsgeerige

[1]) Cf. S. Tékawardi, Z. III.

[2]) Cf. Tjenṭini, Z. VII, 4 sqq., waar de aard van het zijn vergeleken wordt met het beeld in den spiegel.

Tjenṭini, Z. LVI, 11 sqq., waar de verhouding van mensch tot God vergeleken wordt met het beeld in den spiegel.

Zie S. Tjebolang en S. Tjenṭini, Inhoudsopgaven door Dr. Pigeaud in V. B. G. LXXII, 2de stuk. Vgl. B. J. O. Schrieke, dissertatie, pag. 98 en 147, waar gewezen wordt op de gelijkenis van het beeld in den spiegel, die herhaaldelijk in de primbon-literatuur voorkomt.

element door de vergelijking van de wetenschap en den leerling met het zaad en den grond. Typisch Javaansch is voorts de vergelijking van een zwakkeling met een kris zonder scheede in Z. X. [1])

HOOFDSTUK D.

Deze twee zangen bevatten een beschrijving van Bhīma, die na het ontvangen van de hoogste wijsheid rein is geworden, waardoor hij met recht den naam *Bimasoetji* draagt, hetgeen beteekent: de reine, zalige Bhīma, waaraan de Nieuw-Javaansche bewerking haar naam dankt. In verband hiermee zij opgemerkt, dat de derde benaming van het Nieuw-Jav. geschrift *Bimaroetji* een contaminatie is van de namen der twee hoofdpersonen uit het verhaal, te weten: *Dèwaroetji* en *Bimasoetji*.

De beschrijving van Bhīma's costuum als herinnering aan zijn verblijf in den buik van de godheid is een uitbreiding van het verhaal door den Nieuw-Jav. dichter, welke tooi-beschrijving in de Nieuw-Jav. wayangletterkunde zoo stereotyp voorkomt. [2]) En de gouden *oorkransjes* in den vorm van een poeḍak-bloem en het *kleed* met geruite figuren met een afbeelding van een slang er over heen vinden we, merkwaardig, in de N. R. terug, en wel in Hoofdst. V, waar van Bhīma gezegd wordt, dat hij *oorkransen* draagt in den vorm eener puḍak-bloem, en oorhangertjes van robijn in manggisvorm, en een *halsband* in den vorm van een gevlekten slang.

HOOFDSTUK E.

In deze twee zangen komt de Nieuw-Jav. dichter zelf aan het woord en verkondigt een doctrine. Hierdoor wordt de draad van het verhaal van de lotgevallen van Bhīma op zoek naar het levenswater onderbroken, hetgeen storend werkt op de eenheid der compositie. Deze leer handelt over ascese, incarnatie en verlossing en is als zoodanig van Hindusche origine. De dichter maakt daarbij vergelijkingen op Javaansche wijze. Ook zijn comparatie van het lichaam als microcosmos met een wayangvertooning is kenschetsend

---

[1]) Cf. Tjenṭini, Z. XXXVI, 12 sqq., waar de ziel en het lichaam vergeleken worden met de kris en de scheede.

[2]) Goris, Storm-kind en Geesteszoon, Djawa, Jg. VII, pg. 110 sqq.

voor de Javaansche psyche [1]). Zijn betoog over den Schepper als vuur uit het hout en het vet uit de melk komt niet voor in de N. R., doch is geenszins onbekend in de Oud-Jav. letterkunde, en vindt zijn parallel in Arjunawiwāha Z. X, 1.

Zoowel de doctrine, die den Oppergod in den mond wordt gelegd, als die welke de schrijver zelf verkondigt, is Hindu-Javaansch en voorzoover we ze vermogen te beoordeelen vrij van Mohammedaanschen invloed. [2])

Ten slotte neemt de dichter de gelegenheid te baat geleerden met halfrijpe kennis over de hekel te halen, welke passus we nergens in de N. R. vinden.

HOOFDSTUK F.

De inhoud van dezen zang is een onbeduidende weergave van het slot van Hoofdst. VIII van de N. R., nl. van de terugkomst van den zalig geworden Bhīma naar Indraprastha. Redactie II verhaalt ook van een feest ter eere van Bhīma en als zoodanig staat deze versie nader tot den Middel-Jav. tekst.

Het blijkt dat van de weergave van Hoofdst. V—VII van de N. R. in de Nieuw-Jav. bewerking geen spoor is te bekennen, behalve van het costuum van Bhīma in Hoofdst. D en het tooverformulier der watervernietiging in Hoofdst. B., die we reeds eerder hebben opgemerkt.

In de Nieuw-Jav. bewerking heeft Bhīma het levenswater niet gevonden en van zijn verdere ascese wordt niet gemeld. Hoogstens kunnen we in het fragment over de kluizenaars en kluizenaarsleerlingen, die door Bhīma's wondermacht een heenkomen zoeken naar de dorpen in Hoofdst. A een reminiscentie zien van Bhīma in ascese onder den naam van Angkusprāṇa in Pṛthiwījāti in Hoofdst. VII, waar verteld wordt van kluizenaars, kluizenaressen en kluizenaarsleerlingen, die door Brahmā met diens trawanten verschrikt naar Bhīma's kluizenarij vluchten. Hierdoor mist de B. S. veel van de bekoorlijkheid van het raamverhaal, terwijl de vergeestelijkte figuur van Bhīma op minder

[1]) Cf. Tjenṭini, Z. CCLXXIX, 3 sqq., waar het leven en de wereld vergeleken worden met het wayangspel.

Babad Tjerbon, T. B. G. LIV, pag. 194 sq. De wayangpoppen zijn de menschen en de ḍalang is God.

[2]) Cf. Dr. B. M. Schuurman, Mystik und Glaube, pg. 18.

voortreffelijke wijze wordt gedemonstreerd. Evenzoo ontbreekt het verhaal in Hoofdst. VIII van de verdediging van Indraprastha door den heldhaftigen Bhīma tegen de aanvallen der goden. Dit gedeelte, hetwelk juist zoo goed past aan het slot van een wayang-lakon, evenals de beschrijving der schoone prinsessen, welke beantwoordt aan de golèk-vertooning bij een wayang-spel, vinden we helaas niet terug in de Nieuw-Jav. bewerking.

Naast het vertoonen van enkele symptomen van adaptatie aan de moderne wayang-letterkunde heeft de B. S. van de punten van overeenstemming met een wayang-lakon derhalve veel ingeboet.

RESUMÉ.

1. De Nawaruci heeft evenals de Bimasoetji een Javaansche wereldbeschouwing tot hoofdinhoud geplaatst in een lijst-verhaal.
2. De wereldbeschouwing in de Nawaruci is minder Javaniseerend dan die in de Bimasoetji.
3. Naast enkele symptomen van adaptatie aan de moderne wayang-letterkunde heeft de Bimasoetji aan overeenstemming met een wayang-lakon, die zoo schitterend in de Nawaruci is volgehouden, veel ingeboet.
4. De karakterteekening van Droṇa als valschaard komt voor èn in de Nawaruci èn in de Bimasoetji.
5. Zoowel in de Nawaruci als in de Bimasoetji wordt Bhīma geteekend als een dappere held en als een vergeestelijkte figuur.
6. Waar Duryodhana in de Nawaruci een passieve rol heeft, wordt hij in de Bimasoetji zeer duidelijk geteekend als oprecht, edelaardig en vredelievend.
7. In de Nawaruci beleeft Bhīma op zijn tochten ter opsporing van het levenswater veel meer avonturen dan in de Bimasoetji; in beide werken zijn die avonturen het gevolg van de guru-çuçrūṣā.
8. De episode van Bhīma in den buik van de godheid staat in de Bimasoetji dichter tot de beschrijving in het Mahābhārata dan die in de Nawaruci.
9. De Middel-Jav. tekst is genoemd naar de godheid Nawaruci en naar zijn karakter als tutur-geschrift: Tattwajñāna. De Nieuw-Jav. tekst is genoemd naar de godheid Déwaroetji,

en naar den held van het verhaal: Bimasoetji. De derde benaming Bimaroetji is te verklaren als een contaminatie van die twee namen.

10. De compositie van de Nawaruci is veel beter dan die van de Bimasoetji.
11. De Bimasoetji is geen moderniseering in taal, maar een zeer vrije bewerking van de Nawaruci.
12. Het is niet uitgesloten, dat de Bimasoetji niet onzen Nawaruci-tekst tot prototype heeft, maar dat ze rechtstreeks teruggaat op een andere thans onbekende Nawaruci-redactie in Midden-Java.

GLOSSARIUM

BEHOORENDE BIJ DE NAWARUCI.

(Gerangschikt naar het Sanskrit-alphabet, met verwaarloozing van de kwantiteit der klinkers).

agnihara, één der sterfwijzen, 47, 10.
angga, n. v. e. betelnootboom, 39, 5.
anggranāsikā, (Sk. agranāsikā), neuspunt, 72, 24; 73, 18; 82, 13.
angrek, n. v. e. woekerplant, 46, 27. Vgl. N. J. anggrèk.
angsar, angangsar-angsar, zie expl. i. d. tekst, 68, 17.
acintyagamana, (Sk. onvoorstelbare gang), zie expl. i. d. tekst, 55, 11, 16.
ajāgrapada, (Sk. jāgarapada), waaktoestand, 43, 20 (2 ×).
ājñāna, Sk., wijsheid, kennis, 52, 1, 17; 54, 13, 14; 82, 15; 84, 7.
añēlakiṭak, ? 86, 26.
aṇimā, Sk., één der buitengewone vermogens, 51, 11, 12.
ati, pit, 37, 14; willen, 41, 9; 50, 2.
atoyahara, één der sterfwijzen, 47, 11.
ātma, Sk., één der vijf zielen, 47, 14.
adĕg, pangadĕgan, postuur, 61, 9.
adṛçādṛça, zie expl. i. d. tekst, 55, 10, 13; 60, 14. (Misschien < Sk. dṛçya, zichtbaar, + Sk. adṛçya, onzichtbaar).
ade, angade-ade, was succesvol, 63, 12. Vgl. tan ade = vruchteloos.
adhiguru, Sk., voornaamste leeraar, 34, 9; 35, 8.
adhimantrī, Sk., eerste minister, 27, 5; 33, 12; 87, 1, 8.
adhīrātma, één der tien zielen, 47, 17.
anantāsana, Sk., zie explicatie in den tekst, 42, 22.
analapuk, ? 86, 28.
anḍĕh, kanḍĕhan, gebukt gaan, 74, 25; 84, 16.
antarātma, één der tien zielen, 47, 16.
antawirasa, zie expl. i. d. tekst, 74, 16.
anyātma, één der tien zielen, 47, 16.
apāna, Sk., één der lichaamswinden, 44, 8, 9.
apit, amarapit (pref. a- + pref. mar- + apit), flankeerden, 37, 13.
aprĕgigatah, zie expl. i. d. tekst, 41, 20, 21.
abāyuhara, één der sterfwijzen, 47, 12.
abĕt, kabĕt, geslagen, 63, 2, 10.
abit, ingubat-abitaken, pass. van „zwaaide er mee rechts en links om zich heen", 62, 25.
abuk, angabuk, snoeft, 30, 16. Jb.
abhītah, (Sk. onbevreesd), zie expl. i. d. tekst, 41, 20, 21.
amaragati, Sk., de onsterfelijkheid bereikend, 52, 17.
amĕng, tanpa amĕngan, spoorloos, 68, 22; 84, 19. Vgl. tamarpamĕngan, zonder dat er iets overbleef, K. B. W. I, 432.
amṛtañjīwanī, levenswater, 60, 2; 61, 22, 25; 62, 21; 63, 11, 13; 64, 27; 65, 7, 17, 24; 66, 5; 67, 4, 21. Een verbastering van Sk. mṛtajīwanī (= dooden-weer-in-het-leven-terug-roeper). De a- is voorgevoegd langs den weg der inverse analogie; de -ñ- is het gevolg der inwendige nasaleering. Vgl. Gonda, Amṛtasañjīwanī, B. K. I. 89, pg. 293—294.
ampĕlu, angampĕlu, in den slaap praten, 43, 22.
ampiji, n. v. e. betelnootboom, 39, 5.
ampyal, n. v. e. bamboe, 39, 2. Vgl. N. J. ampèl.
ambaramārga, Sk., door het luchtruim gaan, 51, 21.
amla, Sk., zuur, 41, 24, 25.
arcamāna, angarcamāna, vereerde, 75, 3; 80, 20; kaarcamānaa, vereerd te worden, 83, 15. (Part. praes. ātm. van Sk. √ṛc, vereerende). Opm. Dat deze vorm menigeen

hoofdbrekens heeft gekost blijkt uit G. R. I, 50, waar „arcamāna" schromelijk verward wordt met Sk. ācamana, het spoelen v. d. mond.

Andere voorbeelden van een derg. vorming in het O. J. zijn: dolayamāna, wartamāna.

ārdhana, (Sk. ārādhana, gunstig stemmend, verwervend), angārdhanakĕn, volbrengen, 68, 19.

alang, ingalang ingujur, werd doorkruist, 30, 5.

alas, pangalasan, ambtenaar, die bevelen moest overbrengen, 27, 5; 33, 13; 87, 2.

alikure, n. v. e. bloem, 73, 10.

alpaçāstra, Sk., weinig kennis hebbend, 87, 28.

awipaya, n. v. e. visch, 39, 24.

aṣṭaguṇa, (Sk. achtvoudig), kaṣṭaguṇan, achtvoudige wetenschap, 51, 8.

aṣṭeçwarya, (Sk. aṣṭaiçwarya), kaṣṭeçwaryan, de acht buitengewone vermogens, zie expl. i. d. tekst, 51, 9.

asayah, zie explicatie i. d. tekst, 41, 20, 22.

asuptapada, (Sk. suṣuptapada), droomlooze slaap, 43, 20, 21.

askāra, (Sk. saṃskāra, wijding), ingaskāran, gewijd, 55, 4.

astula, pangastulan, tempel, 79, 6. Zie K. B. W. I, 222.

aswapnapada, (Sk. swapnapada), droomtoestand, 43, 20, 22.

ĕñĕt, drukkende, 43, 14. Vgl. N. J.

ĕmas, angĕmasi pāpa, ellende als boetedoening ondergaan, 28, 18; 32, 19; angĕmasi paratra, stierf, 32, 7.

ĕmbat, ingĕmbat-ĕmbat, werd aan het trillen gebracht, 30, 27; 31, 28; 36, 11.

ingĕn, pengĕnan, grensgebied, 34, 16; 69, 2. Verwant met hingan, K.B.W. I, 468.

ingguh, kenggah-kengguh, te verwijderen, (lett. te bewegen), 76, 25.

iñcak, keñcaka, zou weggaan, 76, 24; tan keñcak, niet te verwijderen, 83, 28. Verwant met *ucak* en *ocak*, met de grondb.: schudden, bewegen.

iḍĕp, aiḍĕp, gelooft, 30, 23; geloof, 30, 17; 67, 24.

inĕb, inĕban, slot *van het hart*, 45, 12; 46, 12.

irang, kamerangan, beschaamd, 73, 17. Hetz. als kamerangĕn.

iring, kapering, werden ter zijde gelaten, 30, 1; 69, 4.

irim-irim, n. v. e. gras, 40, 9.

īçitwa, Sk., één der buitengewone vermogens, 51, 11, 16.

unggut, mangunggut-unggut, waggelde, 35, 19.

ungsilan, nieren, 42, 18.

uñcal, auñcal-uñcal, met slippen, 37, 19.

uḍik, muḍik, stegen, 81, 28.

udāna, Sk., één der lichaamswinden, 44, 8, 10.

uni, unen-unen, muziek, 44, 5. Vgl. Mal. boenji-boenjian.

ūnika, ontbrekend, wat ontbreekt, 87, 28. (< Sk. ūna, ontbrekend). Vgl. Sk. dhīrmika, vroom < dharma. Sk. mānasika, geestelijk, < mānasa.

unḍuh, unḍuh-unḍuhan ing ati, de plaats waar het hart klopt, de hartstreek, 43, 28.

untal, inguntalakĕn, werden weggeslingerd, 28, 10.

untit, kontit, werd opgetild, opgelicht, 68, 10; 81, 25.

upadi, (Sk. upadā), geschenk, 86, 22.

upadrawa, (Sk. ongeluk, ellende), vloek, vervloeking, 82, 15; 84, 7, 16. Vgl. K. B. W. I, 318.

uyuh, poyuhan, urineblaas, 46, 25.

ulus, aulus, liegt, 30, 16. Vgl. Jb. hulus; K. B. W. I, 286.

uwah-uwih, n. v. e. gras, 40, 11.

uwung-uwung, ledig, 58, 7. Vgl. N. J.

uwus, kauwus-uwusan, volmaaktheid, 48, 10; 55, 8; verlossing, 83, 19.

uwuh, manguwuh-uwuh, schreeuwend, 32, 5.

ṛṣi, Sk., Javaansche geestelijke, 27, 4; 33, 11; 85, 3; 86, 29.

eçānya, (Sk. aiçānī), Noordoosten, 55, 25; 56, 11; 58, 14; 61, 1.

ocak, ingocak-ocak, werd heen en weer geschud, 31, 27. Vgl. N. J. kotjak.

oda, angoda-oda, zat op (mijn) gemak met afhangende beenen, 32, 22. K. B. W. I, 155.

odod, slingerplant, 39, 1, 4.

°kawlas asih, n. v. e. woekerplant, 38, 27.

°walulir, n. v. e. plant, 39, 4.

kakab, bundel, bos, 57, 1.

kakul, n. v. e. visch, 40, 2.

kañcit, een poos, 28, 23.

kaṭuka, Sk., scherp van smaak, 41, 24, 25. N. J. pedes.

katar, makatar-kataran, brandde met groote vlammen, 81, 14; 85, 7.

kadalī, Sk., n. v. e. plant, 43, 13, 27.

kanang, makanang-kanangan, luidkeels, 28, 22; 35, 16.
Zie K. B. W. II, 38; Tantu, 126.

kapu-kapu, n. v. e. gras, 40, 8.

kapurañcak, n. v. e. bloem, 39, 12.

kamaṇḍalu, Sk. pot; bij overdracht: het levenswater, 66, 3; 67, 5, 26. Vgl. çwetakamaṇḍalu.

kamumu, kaladium-soort, 56, 22.

kayu ĕmas, n. v. e. sierplant, 38, 8.

karang, kakarangan, koraalsteen, 39, 19.

karuṇa, één der tien karakters, 47, 18, 21.

karuṇi, één der tien karakters, 47, 18, 22.

kalecung, n. v. e. vrucht, 37, 2.

kalesĕm, n. v. e. vrucht, 36, 26.

kalpataru, n. v. e. versieringsmotief, zie expl. i. d. tekst, 37, 22, 30.

kaṣāya, Sk., wrang, 41, 24, 25.

kĕkĕs, angĕkĕs, huiveren, 47, 6.

kĕmĕr, akĕmĕr, met een buikplaat. 72, 15.

kĕmuh, akĕmuh, den mond uitspoelen, 74, 26. Vgl. N. J. kemoe.

kĕrang, n. v. e. sierplant, 38, 12.

kĕrig, akĕrigan, kwamen samen, 64, 20.

kitip, kumatap-kumitip, allerlei dieren, 57, 24, K. B. W. II, 171.

kukus, flesch, 40, 20.

kunḍang kasih, n. v. e. bloempje, 38, 25.

kumāra, één der lichaamswinden, 44, 12, 13. Zie noot i. d. vertaling.

kumbhaka, Sk., het inhouden van den adem (lett. oppotting), kinumbhaka, wordt ingehouden, 43, 7.

kuricil, n. v. e. kleine soort v. wayangpoppen, 86, 26. Vgl. kurucil, Jb.; N. J. kroetjil.

kulĕn, n. v. e. visch, 39, 25.

kuluma pari, n. v. e. visch, 39, 22.

kuluwung, anguluwung, hol. 58, 7. Vgl. Snd. ngoeloewoeng. Zie Agastyaparwa, p. 344, 3.

kuluwutan, 34, 18. Zie crit. app.

kuṣṭi ?, 53, 16, 17.

kusut, angusuti, doet (hun) oneer aan, 75, 13.

kusyaraga, n. v. e. edelgesteente, 37, 26; 49, 19.

kṛkara, Sk., één der lichaamswinden, 44, 12, 14.

konta, (Sk. kunta), lans, 56, 14; 62, 4, 27.

krak, mangrak, gillend, 32, 5.

krĕpu kanaka, zie expl. i. d. tekst, 66, 17, 20.

kṣaṇa, Sk., sasakṣaṇa, oogenblikkelijk, 34, 24. Zie K. B. W. II, 186.

gaḍuh, anggaḍuh, heeft bezittingen, 68, 16.

gandhapura, n. v. e. bloem, 72, 26.

gambuh, anggambuh, een gambuhvoorstelling vertoonen, 86, 25.

galadag, anggaladag tiba, zie expl. i. d. tekst, 68, 18.

galintung, rots, 32, 12. K. B. W. IV, 749.

galuh, manguněng°, n. v. e. klimplant, 38, 22.

gale, manggale, weiger, bedank er voor, 74, 10; 76, 20; 83, 15.

gĕk gor, plof! 32, 1.

gĕtĕr, gumĕtĕr, donderend, 64, 27. Vgl. gumĕntĕr, Jb.

gĕnu, agĕnu rasa, voerden een gesprek, 34, 28. Zie K. B. W. IV, 631.

gĕntang, anggĕntang, gedruisch, 87, 14. Vgl. anggaluntang, Jb.

gĕntus, kagĕntus, stiet met het hoofd, 36, 8; 68, 11; 69, 12; 81, 26. Vgl. N. J. bĕntoes.

gĕlung, anggĕlungi, kronen, 50, 21.

gĕsang, ginĕsang, werd in het leven gelaten, 32, 5.

gĕsĕng, panggĕgĕsĕngan, verbrandingsmiddel, 68, 1.

gĕsing, n. v. e. bamboe, 39, 2.

gigisin, bevreesd, 28, 2. Identiek met girisin.

gila, agila, door afgrijzen overmeesterd, 32, 25. Vgl. N. J. kamigilan.
kagila-gila, gruwelijk, 33, 18.

guntung, anglĕbu°, kluizenaarsleerling, 81, 16. Vgl. Tantu, pg. 71.

guntur, overstrooming, 81, 14. Vgl. Snd. goentoer; N. J. gontor.

gerong, anggerong, zingen, 68, 19.

gongsor, benaming v. e. armbandfatsoen, 72, 15.

gotek, sapagotekan, beraadslaagden, 27, 2.

grĕgut, anggrĕgut, hij verbeet zich van kwaadheid, 30, 25; 74, 19. Vgl. grĕgĕt, K. B. W. IV, 695; N. J. gregeten; Snd. grĕgĕteun.

gringsing wayang, n. v. e. stof, 38, 1.

cako, n. v. e. zijde, 37, 28.

cakramakah, zie explicatie i. d. tekst, 44, 2, 5.

cagĕr, añagĕrakĕn, rekenen op, 61, 15.

caturpada, Sk., vier staten of toestanden, 43, 23.

caturlokapāla, Sk., vier wereldhoeders, 32, 24; 41, 15; 45, 4; 58, 8, 17; 62, 1; 63, 14, 24; 64, 6; 81, 4, 11, 25; 83, 16.

candikih, n. v. e. betelnootboom, 39, 5.

campaka warangan, n. v. e. bloem, 39, 9.

campah, acampah, minachtend, 74, 17.

calakĕt, cumalakĕt, bijtend, 68, 8; 74, 30.

cĕpuk, batist, 38, 1. Vgl. Mal. tjipoek; K. B. W. I, 650; 651.

cĕlĕk, apañĕlĕk, bestreken den rand van de oogen en de wimpers met collyrium, 72, 14.

cinggaragat, n. v. e. vogel, 31, 17.

ciciring, n. v. e. vogel, 31, 16.

cina, n. v. e. sierplant, 38, 15; n. v. e. bloem, 73, 4.

cipta, (Sk. citta), ciptanĕn, moesten door de gedachte worden voortgebracht, 36, 23.

cuta, onrein, 28, 3; 29, 28.

cute, acute, onrein, 50, 6. Vgl. cuta. amicute, onrein maken, 50, 6, 7 (2 ×).

celu, kapacelu, sterk verlangend, 86, 15. Vgl. N. J. koematjĕloe.

chāyā, Sk., achachāyā, geeft zich uit voor een ander, 30, 16. K. B. W. I, 656.

jangga kastūrī, n. v. e. bloem, 72, 28.

janggama, Sk., levend wezen, 30, 3; 38, 26.

janggit, n. v. e. sierplant, 38, 14.

janggut angrĕsi, n. v. e. woekerplant, 38, 27.

jātipūrṇa, Sk., echt volmaakt, 36, 20; 65, 15; 70, 9; 75, 3.

janaloka, Sk., n. v. één der zeven werelden, 42, 10.

jambe ātma, n. v. e. betelnootboom, 39, 6.

jalāntara (Sk. in het water), ma°, expl. ontb. i. d. tekst., 51, 17; a°, zie expl. i. d. tekst, 55, 14; 60, 14. Vgl. Agastyap., pg. 376.

jalaprang, n. v. e. bloem, 39, 9.

Jalasangāra, (Sk. jalasaṃhāra, watervernietiging), n. v. e. tooverformulier, 69, 9.

jĕng-capala, (Sk. pādacapala, bewegelijk met de voet), tibanana°, schop hem met de voet! 73, 25; dak-tibani°, ik zal u met de voet schoppen, 76, 21.

jĕnar, kajĕnar, n. v. e. bloem, 73, 3.

jĕbad, n. v. e. bloem, 73, 6.

jĕro, hof, paleis, 61, 6. Vgl. dalĕm, K. B. W. II, 360; Snd. djĕro, woning v. e. regent.

jirĕt, n. v. e. vrucht, 37, 2.

jugjug, jinugjugan, bepeild, 80, 21. Vgl. Snd. djoegdjoeg; N. J. djadjag; Mad. djadjak.

juti, añjuti rūpa, vermomd, van gedaante veranderen, 75, 31; 82, 6, 28.

joti, n. v. e. dier, ? 79, 11.

ḍanghyang, soort vlinder, 37, 12.

takul, n. v. e. visch, 39, 22.

tanggalang, tumanggalang, weerstand bieden, 51, 7.

tangguli gĕnḍing, n. v. e. bloem, 39, 10. °wangwang, n. v. e. bloem, 39, 11.

tangsil, atangsil, zie expl. i. d. tekst, 83, 23; 84, 4.

tattwajñāna, Sk., kennis der waarheid, 54, 20 (3 ×); 87, 23, 24.

tapaloka, Sk., n. v. één der zeven werelden, 42, 10.

tapasatya, Sk., trouw aan de ascese, 76, 26.

tambang, n. v. e. sierplant, 38, 15.

taya, (niet zijn), 53, 15 (2 ×).

taranggul, kataranggul, getroffen, 28, 11. Verwant met N. J. katranggal, G. R. I, 637.

tarangtang, atarangtang, zelden, 49, 22. Zie K. B. W. II, 642.

taruk, taruk-tarukan, gehucht, 34, 17. Het grondw. is *taruk*, vgl. ambabad anaruki, Rangga Lawe, Z. II, 7.

talātala, Sk., n. v. één der zeven hellen, 42, 13.

talar, atalar-talaran, in rijen, 40, 4. Verwant met N. J. kalar, touw, lijn.

talĕtĕh, smet, 34, 1. Vgl. talutuh.

tali, n. v. e. sierplant, 38, 14.

talipun, n. v. e. waterplant, 40, 15.

tĕḍuh, tĕḍuhan, wat verboden is, 43, 9.

tĕtĕk, n. v. e. insect, 74, 23. Vgl. Tantri Kām., pg. 160.

tĕmpa, bewegelijk, 35, 6. Zva. N. J. ojag.

tikta, Sk., bitter, 41, 24, 25.

titis, apatitis, richtte, 72, 24; 73, 17; amatitis, richtte, 82, 13.

tiba, patiban, ondergang, 75, 20.

tirisan, n. v. e. betelnootboom, 39, 5.

tunggal-tunggal, 43, 28.

tunggĕng, standvastig, 50, 28.

tungtung bĕluk, n. v. e. bamboe, 39, 2.

tuju, anujoni, juist, 72, 18.

tutug, manutug, zetten na, 64, 22; anutug, zetten na, 64, 24.

tutud, hart, 43, 27; 73, 9. Vgl. N. J. toentoet.

turut, tinurut, kleurig, 55, 28; 57, 12. (Tinurut = turut, vgl. N. J. linoewih = loewih. Turut = mawarṇa, K. B. W. II, 598).

telerep, weerlicht, 54, 4. Vgl. N. J. talèrèp.

ton, tonan, gezicht, 29, 11.

towekṣa, één der tien karakters, 47, 18, 20.

trānggaṇa, (Sk. tārāgaṇa, sterrenheir), atrānggaṇa, explicatie ontbreekt i. d. tekst, 55, 11; 60, 14.

trap, tinrapan, ingelegd, 38, 6.

trighora, schrikaanjagende strijdknots, 62, 4, 28. Een wisselterm voor lughora (< Jav. alu + Sk. ghora). Ten onrechte heeft men lu aangezien voor een afkorting van Jav. tĕlu, en dit door Sk. tri vervangen, onder invloed v. h. bekende Sk. triçūla.

trilābha, Sk., drie voordeelen. Zie specificatie i. d. tekst, 47, 26.

daga, andagakĕn, zich verzetten, 41, 22.

dagĕl, mandagĕl, slingerde, 80, 5.

daṇḍāsana, Sk., staf-zetel, 42, 23.

darih, eunuch, 87, 5. Vgl. Mal. darai, hermaphrodiet; Atj. daré, impotent.

daluding, n. v. e. visch, 39, 23.

daçātma, Sk., de tien zielen. Zie specificatie i. d. tekst, 47, 17.

daça-pati, zie specificatie i. d. tekst. 47, 9, 12.

daça-bāyu, tien lichaamswinden, 44, 16.

daçaçīla, Sk., tien karakters. Zie specificatie i. d. tekst, 47, 18, 25.

dĕnggi, nijd, afgunst, 68, 14; 70, 26; 78, 3. Hetz. als dĕngki.

didine, laat maar zijn, 65, 24. Evenals N. J. karebèn en Mal. biar, bet. didine zoowel „opdat" als „laat maar zijn". Vgl. Pararaton, pg. 20.

didinyâbhoga, hij ete! 40, 22.

diwāçraya, adiwāçraya, zich baden, 72, 12. Zva. adyus; zie K. B. W. II, 473.

dūragamana (Sk. verre gang), adūragamana, zie explicatie i. d. tekst, 55, 11, 15.

de, ter aanduiding van verwantschapsbetrekking, 27, 8.

dewadatta, Sk., één der lichaamswinden, 44, 12, 15.

dewaçabda, Sk., goddelijke stem, 43, 20, 22.

dewaçaraṇa, Sk., goddelijke steun, 52, 31.

deh, kadehan, page, 28, 11; 32, 10; 69, 4. Vgl. kadyahan, K. B. W. II, 506.

doh, adoh lor adoh kidul, verafgelegen, 27, 23.

drĕpataya, zie explicatie i. d. tekst, 44, 2, 3.

dhanañjaya, Sk., één der lichaamswinden, 44, 12, 16.

dhāraṇa, één der tien karakters, 47, 19.

dharmayuddha, Sk., rechtvaardige strijd, 67, 28.

dhīra, één der tien karakters, 47, 19.

dhūpa panggil, wierooksoort, 66, 16; 71, 23.

nāga, Sk., één der lichaamswinden, 44, 12, 13.

nāthabrata, benaming v. e. halssnoerfatsoen, 72, 14.

In andere geschriften komt *nāthabrata* voor als fatsoen v. e. armband. Zie K. B. W. I, 534 en Jb.

naramāngsa, (Sk. menschenvleesch), anaramāngsa, verslonden, 40, 4.

narīrāja, Koninklijke Vrouw, betiteling van Kuntī, 34, 2; 86, 10, 12; 87, 4.

nawadewatā, Sk., negen goden, 32, 23; 66, 10; 71, 25; 75, 7, 13, 17; 80, 28; 81, 10, 12, 25; 82, 10; 84, 9, 16; 86, 2.

nawaratnakusuma, n. v. e. versieringsmotief; zie expl. i. d. tekst, 37, 21, 24; 38, 3.

nawasanga = nawadewatā, 45, 3; 58, 15; 62, 1; 63, 14, 24; 81, 4.

nāçikā, (Sk. vernietiging), manāçikā, kwellen, 47, 24; 73, 14; 74, 15. Vgl. N. J. moenasika, dat blijkbaar een verbastering is van manāçikā.

nitala, Sk., n. v. één der zeven hellen, 42, 12.

nirātma, één der vijf zielen, 47, 14.

niṣkala, Sk., ring niṣkala, in het leven, 46, 23, 24 (2 ×), 25, 26 (2 ×); 54, 16.

nispṛha, (Sk. niḥspṛha, zonder wensch), 53, 16 (2 ×).

netra, (Sk. oog), netran, edelgesteente, 55, 30; nenetran, edelgesteente, 56, 27, 30; nenetra, edelgesteente, 56, 25.

neriti, (Sk. nairṛti), Zuidwesten, 55, 25; 56, 15; 58, 14.

pakṣa, gewelddadigheid, geweld, 84, 23; pakṣakĕna, zult dwingen, 75, 22; pakṣakĕn, dwingt, 76, 22.

pacima, (Sk. paçcima), Westen, 55, 24; 56, 7; 58, 13.

pacuh, tanpa pacuhan, erg, zeer, in hooge mate, 62, 1; 65, 17; 82, 5. Deze uitdr. bet. lett. zonder vleierij, d. i. ernstig, echt. Vgl. N. J. temen (= ernstig, echt), dat ook gebruikt wordt ter aanduiding van een hooge graad van hoedanigheid.

pañca, amañcanagara, onderhoorige vorst, 85, 4. K. B. W. IV, 603.

pañca-ṛṣi, (Sk. pañcarṣi), vijf zieners, 32, 24; 45, 4; 58, 7, 17; 62, 2; 63, 14, 25; 64, 5; 71, 29; 81, 5, 25; 83, 16.

pañcagolaka, Sk., de vijf zichtbare organen, 42, 7.

pañcātma, Sk., de vijf zielen. Zie specificatie i. d. tekst, 47, 14, 15.

pañcadaçī, (Sk. vijftiende), pinañcadaçī, op den vijftienden der maand (bij volle maan) met eerbewijzen herdacht, 50, 14.

pañca-pati, zie specificatie i. d. tekst, 47, 1, 8.

pañca-bāyu, vijf lichaamswinden, 44, 8.

pañcamahābhūta, Sk., de vijf groote elementen, 42, 2.

pañcawāra, Sk., pamañcawāra, n. v. e. paviljoen, 85, 9.

pañcendriya, Sk., de vijf zintuigen, 44, 18, 23.

pādapa, (Sk. boom), amādapa, zie expl. i. d. tekst, 55, 10, 13; 60, 15.

padmanalaka, n. v. e. versieringsmotief; zie expl. in d. tekst, 37, 22, 27.

padmāsana, Sk., lotuszetel, 42, 22.

paniris, n. v. e. vrucht, 37, 3.

pāywātma, één der tien zielen, 47, 16.

parātma, één der vijf zielen, 47, 14.

paramārtha, (Sk. hoogste waarheid), °nya, in waarheid, 71, 22; 76, 24; 86, 14.

parasi, n. v. e. lekkernij, 86, 21.

parikṣamāna, één der drie voordeelen, 47, 25, 27.

paryangkāsana, Sk., rustbank-zetel, 42, 23.

palikat, amalikat, verlokten, 73, 13. Vgl. pikat, Jb.

palingsir, rand, 37, 18. Vgl. N. J. palisir, plisir.

palibaya, collega, 65, 23; 71, 25. Over „baya" zie Gonda, B. K. I. 90, pg. 162—163. (< Sk. wayaḥ, leeftijd).

pasṭika-ājñāna, 44, 1.

pĕnga, kapĕpĕnga, ontsteld, 66, 4. Vgl. kapĕnga-pĕnga, K. B. W. IV, 313.

pĕpĕt, amĕpĕt, zich verstoppen, 61, 16.

pĕlĕd, amĕlĕd, verlangend, 86, 15.

pĕling, amĕlingi karṇa, oorverdoovend, 86, 24. Vgl. N. J. milengi, < pileng.

piçāca, Sk., soort mann. demon, 58, 9, 20.

piçāci, Sk., soort vr. demon, 58, 9.

pinḍa-pinḍa, n. v. e. bloem, 39, 16.

pirak, pipirakan, rijkdom, 68, 17. Vgl. Jb. pirak = zilver, fig. rijk.

pungkur, pamungkur, achterste; verbloemde term voor: anus, 46, 26.

pūjā, Sk., toovergebed, 29, 9. Zva. mantra.

puḍe, apupuḍe, brengt een bezoek, 76, 3.

putihan, n. v. e. visch, 39, 24.

putus, kaputusan, verlossing, 27, 15.

putrawangça, kaputrawangçan, erfland, 29, 32; 34, 18. Wangça is de M. J. vorm van Sk. angça = aandeel. Zie Jb. 370.

punḍutan, benaming v. e. fatsoen v. e. band om het middel, 72, 15,

pūraka, Sk., inademing, 43, 2, 3, 12.

pulagĕne, n. v. e. bloem, 73, 8.

pulir, pinulir, werd afgedraaid, 32, 8.

pusuh, pupusuh, lever, 45, 14; 46, 15; 73, 9.

pṛthiwītanu, Sk., lichaam der aarde, 71, 22.

pet, ameti, zich meester maken van, 63, 1.

perĕmas, (< er + ĕmas, K. B. W. IV, 128), met goud bestikt, 40, 19; pinerĕmas, met goud bestikt, 37, 18.

pereret, trompet, 63, 23. Vgl. Calon Arang 132; 141.

pelang, soort vaartuig, 34, 5.

poryang, aporyang, schraal, 30, 2. Jb.

poh sungsang, n. v. e. vrucht, 36, 26.

prākāmya, Sk., één der buitengewone vermogens, 51, 11, 21.

prakoça, krachtig, 61, 9; 65, 5. (< Sk. waça, macht). Vgl. Gonda, B. K. I. 88, pg. 502 sqq.

prāṇa, Sk., één der lichaamswinden, 44, 8, 11.

prāṇagata, zeer snel, 27, 20; 61, 13; 75, 24; 82, 11.

praṇata, Sk., sĕmbah, 28, 24; 70, 10; 72, 9. Vgl. G. R. I, 647.

prāṇāyāma, (Sk., het inhouden van den adem), ademhalingsoefening; maprāṇāyāma, ademhalingsoefening doen, 43, 1.

prāṇa-sukha, vroolijk, 85, 5. Vgl. Calon Arang, pg. 122.

prana, gevat, schrander, snedig, 48, 23; 57, 33. Vgl. N. J.

prāpta, Sk., één der buitengewone vermogens, 51, 11, 20.

prabhāwa, Sk., wondermacht, 31, 3, een geheimzinnige invloed in den vorm van omineuze natuurverschijnselen, 36, 10. Vgl. N. J. prabawa.

prabhu satmata, n. v. e. klimplant, 38, 22; n. v. e. bloem, 72, 26.

pramāṇa, Sk., richtsnoer, 84, 12; pramāṇa wiçeṣa, (voortreffelijk richtsnoer), 53, 17 (2 ×).

prayoga, meditatie, 42, 25. Zva. Sk. yoga.

prasana, (Sk. prahasana, gelach), mamrasana, lachten vriendelijk toe, 73, 13.

plĕsat, kaplĕsat, werden weggeslingerd, 30, 27;
mlĕsat, stiet zich af, 33, 5; 60, 12.

phalawodāna, één der drie voordeelen, 47, 26; 48, 1.

bajang, pabajangan, kinderbegraafplaats, 34, 16; 69, 1. Vgl. Pararaton 2.

bañcangah, amañcangah, een maskerspel met historischen inhoud opvoeren, 86, 25. Zie Diss. C. C. Berg, pg. 14.

banas akiryā, zie expl. i. d. tekst, 68, 15, 16, 20.

banting, kabuntang-banting, wordt rechts en links geklopt, 71, 21. Vgl. N. J. wanting.
Opm. Ten onrechte geeft Jb. als grondw. hiervan op: buntang.

babayabon, n. v. e. stof, 38, 1.

baya, ratu angabayan, onderkoning, mederegent, 33, 12; 86, 30. Vgl. ratu angab(h)aya, Pararaton, 18. M. i. is het afg. van *kabayan* van baya, < Sk. wayaḥ, leeftijd. Zie Gonda, *palibaya* in B. K. I. 90, p. 162—163.

bĕkĕl, bĕbĕkĕl, districthoofd, 27, 5; 33, 13; 87, 1.

bĕṭok, n. v. e. visch, 39, 26.

bilala, langen tijd, 33, 9. Zie crit. app. = asuwya.

buta, ambutani, zie expl. i. d. tekst, 68, 19.

boñcah, kind, 69, 18. Hetz. als bocah.

byāna, (Sk. wyāna), één der lichaamswinden, 44, 8, 11.

bhakta, sang ambhakta, heerscher, bewaker, 61, 5.
Bhakta is wellicht een verb. v. Sk. bhṛta = gedragen. Zie K. B. W. IV, 913; vgl. N. J. bekta = dragen, een synoniem van *wawa*. Daar *wawa* ook beheerschen beteekent, (b.v. amawa rat = de wereld beheerschen) wordt bhakta eveneens in die beteekenis gebezigd.

bhadrāsana, Sk., geluk-zetel, 42, 22.

bhāmodara, (Sk. in het licht), ambhāmodara, zie expl. i. d. tekst, 55, 11, 15; 60, 14.

bhuwah-loka, (Sk. bhuwarloka), n. v. één der zeven werelden, 42, 9.
bhūh-loka, (Sk. bhūrloka), n. v. één der zeven werelden, 42, 9.
bhojanasiddhi, (Sk. genottoovermachtig), zie expl. i. d. tekst, 55, 12, 18.
manguntur, buitenplein, 85, 8, 19. Hetz. als wanguntur.
mangle, festoen, 55, 29.
madĕwi, n. v. e. zijde, 37, 28.
madhura, Sk., zoet, 41, 24, 26.
mantra, Sk., mantrani, heeft betooverd, 32, 20.
mandiguṇa, zie explicatie i. d. tekst, 51, 8, 9.
mayana, n. v. e. bloempje, 38, 25.
mala, Sk., dierlijke gedaante *als straf*, 28, 17; 74, 25; gedrochtelijke gedaante *als straf*, 32, 14.
mahājñāna, Sk., voortreffelijke kennis, groote wijsheid, 58, 3; 71, 23; 74, 14; 82, 13, 28.
mahātala, Sk., n. v. één der zeven hellen, 42, 13.
mahāloka, Sk., n. v. één der zeven werelden, 42, 10.
mahimā, Sk., één der buitengewone vermogens, 51, 11, 14.
mudita, één der tien karakters, 47, 18, 21.
mūḍha, (Sk. dom), kamūḍhan, bescheiden meening, 76, 12.
muringis, ontbloot *van tanden*, 29, 16.
musṭika-ājñāna, 44, 1.
medhi, (Sk. medha), sap, 47, 12.
meru, een hoog gebouw met daken, die als verdiepingen op elkaar staan, 37, 16. K. B. W. IV, 526.
molo, momolo, uitsteken, 39, 20.
mokṣawa, één der sterfwijzen, 47, 10.
moksala, (Sk. musala), knots, 56, 8; 62, 4, 27.
yathākāmawaçayitwa, een der buitengewone vermogens, 51, 12; 52, 1. Zie crit. app.
yogīçwara, Sk., meester der asceten, 50, 27; 52, 9; 83, 26. Vgl. Agastyap. pg. 373; 380.
rangsuk, rumangsuk, binnenkomen, 59, 6; rumangsuka, ga er in, 58, 31; angrangsuk, zich bekleeden met, 82, 14.
rājakārya, n. v. e. bloem, 72, 29.
rājapati, (Sk. heer der vorsten), van vorstelijke afkomst, 87, 6.
rājamāna, één der drie voordeelen, 47, 26, 27.
rājāwĕta, (Sk. rājāwarta), lapis lazuli, 39, 20; 40, 19.
ratnapangkaja, n. v. e. sierplant, 38, 11.
ranu, 53, 16 (2 ×).
ranti, pamiranten, verblijfplaats, kluizenarij, 74, 11.
rantun, parantunan, vertoefplaats, 55, 7.
rapuh, pangrarapuhan, afmattingsmiddel, 75, 21.
rab, rumab, beefden, rilden, 28, 12.
rabi, araraben, dikwijls trouwen, trouwlustig, 68, 18.
rara kamalo, n. v. e. gras, 40, 9.
rasatala, n. v. één der zeven hellen, 42, 12.
rasātma, één der vijf zielen, 47, 14.
rĕnggut, sarĕnggut, zooveel als men met één ruk kan trekken *van grassprietjes*, 63, 8.
rĕbuk, · mrĕbuk, verspreidde zich rondom *van een geur*, 38, 5; 66, 16; 71, 23. Vgl. Jb. marĕbuk, N. J. marboek.
rungu, tanpa parungwan, oorverdoovend, 75, 15.
rupit, arupit, smal, 32, 13.
rubet-rubet, n. v. e. amusementsvoorstelling, 86, 27.
rumpuk, n. v. e. sierplant, 38, 13.
rus, angarusakĕn, vrees aanjagen, 85, 15.
ringrang, aringrang, was ontroerd, 30, 2. Zie Jb.
rīṣyā, (Sk. īrṣyā), nijd, afgunst, 68, 14; 70, 26; 78, 3.
risang, otter, 31, 13. Vgl. N. J. lingsang.
recaka, Sk., uitademing, 43, 2(2×), 12.

rojong, rinojong-rojong, werd gesteund, 35, 22.

lagi, pralagi, voorheen, 28, 2; 38, 1; 65, 15; 75, 2; 80, 18; kalagen, kluis, 29, 32; 34, 17. Identiek met kalagyan, Jb.

lāghawa, Sk., bereid tot, 48, 11. Vgl. N. J. legawa.

laghimā, Sk., één der buitengewone vermogens, 51, 11, 13.

langĕn, bekoorlijk, 40, 4.

langkar, lalangkaran, n. v. e. amusementsvoorstelling, 86, 25.

langguk, verwaand, 53, 10.

lañcar, lañcaran, soort vaartuig, 34, 5.

lantar, alantaran, langs, over, 35, 20,

labuh, kalabuh, gevallen, 69, 15.

lampang, kreupel, 87, 5. Zie een reeks van gegevens in K. B. W.: lampang = timang = tempang = dempang = perot, d. i. kreupel.

lampus, anglampusakĕna çarīra, zou het vleesch dooden, 71, 5. Vgl. N. J. mati raga.

laleyan, muur, 37, 14. Vgl. lalayan, Jb.

lawaṇa, Sk., zout, 41, 24, 26.

lawĕn, alawĕn, prachtig, 39, 17.

lĕkas, anglĕkasakĕna, zou toepassen, 34, 7; 35, 8.

lĕngut, hoog, 84, 21.

lĕngkĕr, kronkeling, 45, 19.

lĕpa, lĕlĕpanya dalamakan, voetzool, 42, 14;
lĕpa-lĕpa ning tangan, handpalm, 58, 12.

lĕpas, kalĕpasan, verlossing, 27, 9.

lĕbur, panglĕlĕburan, vernietigingsmiddel, 68, 2; 75, 21.

liku, gemaal, echtgenoot, 35, 23.

lingga, °jātmika, één der sterfwijzen, 47, 5;
°nastiti, één der sterfwijzen, 47, 4;
°pandonan, id. 47, 7;
°makale, id. 47, 4;
°maçuci, id. 47, 6;
°mĕngkok, id. 47, 3;

linggana, soort priester, 33, 12.

lingçe, alilingçen, de gedaante aan nemende, vermomd, 75, 31; 82, 7. Vgl. liçya en leçya, Jb.

linus, windhoos, 65, 13. Vgl. lisus, K. B. W. III, 661.

līlāwaraṇa, helder, smetteloos, rein, 76, 26. (Sk. līlā, liefelijkheid, schoonheid, + Sk. āwaraṇa, schutsel of beschutting?). In Nawaruci hss. B, F, G, wordt v. h. levenswater gezegd: mĕlĕng-mĕlĕng abiru rūpanya, maĕning līlāwaraṇa nirmala, tanpa talutuh.

lih, angalih nālikā, een tijdstip zoeken voor een onderneming, 29, 25; 34, 8. K. B. W. I, 546.

lukat, weggenomen *van een dierlijke gedaante als straf*, 28, 17;
anglukat, heeft verlost, 28, 29; 32, 17;
alukat, verlost *van een monsterachtige gedaante*, 32, 14;
linukat, verlost v. e. wangestalte, 74, 30.

lunglang, gat, een gat hebben, 46, 26. Zva. N. J. bolong.
Vgl. lunglwang, K. B. W. III, 828; de grondvorm *lwang* is misschien te identificeeren met N. J. loewang.

lumur, hoog, 53, 4. (< lumuhur, vgl. N. J.).

luru, n. v. e. edelmetaal, 37, 27.

lurugan aji, middel om de tanden zwart te polijsten, 72, 14.

wangwang, tan wangwang, aarzelde niet, 28, 1; 62, 22; 73, 12.

wantĕn, n. v. e. vogel, 31, 23.

wayang carita, n. v. e. amusementsvoorstelling, 86, 26.

warajñāna, Sk., voortreffelijke kennis, 51, 6.

warṇa, bale wawarṇan, n. v. e. paviljoen, 85, 18.

wala, wawala, ? 69, 2. (Vgl. Calon Arang pg. 119, wawala = viersprong).

waluya, was hersteld, 32, 14.

waça, Sk., pangawaça, macht. Zie

specificatie i. d. tekst, 55, 9, 20.

waçitwa, Sk., één der buitengewone vermogens, 51, 11, 17.

wasana, Sk., plaats, 62, 23.

wastu, amastwani, een beschikkenden wensch uitspreken, 36, 21; iem. vervloeken, 48, 12; 74, 22; 84, 7; mamastwani, een beschikkenden wensch uitspreken, 37, 10; kawastu, vervloekt, 48, 12; pamastu, beschikkende wensch, 36, 17; 68, 7; 70, 14; ngong-wastoni, ik geef (u) toestemming, 58, 31.

wĕni, zand, 81, 14. Vgl. hĕni.

wĕlĕk, amĕlĕk, bleef in de lucht *van een geur*, 30, 9; 38, 5.

wĕwĕg, kawĕwĕgĕn, was verbaasd, 29, 4. Vgl. kawĕwĕgan.

wicāra, Sk., twijfel, 76, 27. Hetz. als Sk wicāraṇa.

widasari, n. v. e. bamboe, 39, 3.

widure, (Sk. waidūrya), lazuursteen, 37, 26; 55, 30. Vgl. N. J. widoeri.

windunāda, Sk., zie noot in de vertaling, 43, 23, 24; 53, 25 (2×).

wirati, één der tien karakters, 47, 19, 23.

wīryāsana, Sk., mannelijkheid-zetel, 42, 23.

wiwāha, (Sk. huwelijk), feest, feestelijkheid, 86, 18. Vgl. N. J. bawahan, dat zoowel „feest" als „bruiloft" beteekent.

wiṣṇuwardhana, Wiṣṇuïtische priester, 33, 13.

wukir, wuwukiran, kunstheuvel, 39, 18.

wungu, pawungon, geboorte, 75, 21.

wuri, amumuri, volgden, 35, 30.

wurusan, waterstroom, 87, 27. Vgl. wulusan.

wursita, pamursita, woorden 76, 17. Zva. N. J. oetjap.

wulañjar anggarit, n. v. e. bamboe, 39, 3.

wetala, (Sk., witala), n. v. één der zeven hellen, 42, 12.

wonga, bloem, 34, 2; 38, 13, 14 (2×), 15, 16, 17 (2×), 20; 56, 9. Vgl. wunga.

wratmara, de weg, 87, 27. Vgl. wartmara, K. B. W. III, 484.

wrĕngul, stuursch, 61, 8. (Pref. wa- + rĕngul; vgl. waringut). Het grondw. rĕngul is identiek met rĕngut = verstoord, misnoegd stuursch. Een derg. vorm van wortelvariatie is: tinggil naast tinggi = hoog.

wrĕtis, n. v. e. visch, 39, 22.

wlĕtik, uitspruitsel, telg, 82, 18. Hetz. als plĕtik. Deze verwisseling van begin -w en begin -p is analoog aan O. J. wiwal = piwal; N. J. wijak = pijak.

çabdacapala, (Sk. lichtzinnig met het woord), tibanana°, vervloek hem! 73, 24; tan°, één der tien karakters, 47, 22; dak-tibani°, ik zal u vervloeken, 76, 20.

çaradanta, Sk., ivoorkleurige bamboe, 31, 2.

çarānta, (Sk. çrānta), ongeduldig, 33, 8. K. B. W. III, 63.

çalokāgama, leerdicht, 76, 31; 78, 16. (Sk. çloka, vers + Sk. āgama, godsdienstleer).

çĕma, (Sk. çmāsana), kerkhof, 34, 15; 69, 1.

Çiwayoga, (Sk. Çiwa's concentratie), 53, 18.

çuddhamala, n. v. e. sierplant, 38, 16.

çūnya, (Sk. ledig), 53, 14, 15.

çūra, één der tien karakters, 47, 19, 24.

çrī gaḍing, n. v. e. bloem, 39, 16. Opm. Çrī gaḍing is ontstaan uit si gaḍing. Vgl. çrīdānta < Sk. siddhānta; Diss. Goris, pg. 104, noot 1.

çwaṇita, (Sk. çoṇita), bloed, 30, 18; 32, 7; 76, 17.

çwetakamaṇḍalu, Sk., witte pot; bij overdracht: het levenswater, 61, 26; 63, 1; 66, 1.

ṣaḍrasa, Sk., zes smaken, 41, 27.
ṣatriyâji, prins van koninklijken bloede, 33, 12.
sangkrah, kasangkrah, raakte vast, 36, 8; 68, 12. Zva. N. J. kasangsang.
sanggani, asanggani, beantwoorden, 86, 23.
sanggha, (Sk. massa), sapananggha, alle 47, 20.
saḍeng, n. v. e. betelnootboom, 39, 5.
satyātma, één der vijf zielen, 47, 15.
satyaloka, Sk., n. v. één der zeven werelden, 42, 11.
sādhu, (Sk. braaf), list, 68, 14. Vgl. G. R. listig verzinsel.
santala, n. v. één der zeven hellen, 42, 14.
santoṣa, één der tien karakters, 47, 19, 23.
sandhe, (Sk. sandhyā), schemering, 49, 20; 54, 1; 56, 33.
sapta-ṛṣi, (Sk. saptarṣi), zeven zieners, 62, 2; 63, 14, 24.
saptadīpa, (Sk. saptadwīpa), zeven eilanden, 42, 17.
saptapātāla, Sk., zeven hellen, 42, 8, 12.
saptabhuwana, Sk., de zeven werelden, 42, 8.
samāna, Sk., één der lichaamswinden, 44, 8, 10.
sambat, asambat-sambat, noemt zich, 30, 16.
samburat, stoven uiteen, 32, 23.
saya, asaya-saya, zie expl. i. d. tekst, 68, 16.
sarandu, sinarandu, overal, 65, 2. Hetzelfde als sarandu, K. B. W. III, 62; analoog aan Jav. linoewih = loewih, voortreffelijk.
saramad, n. v. e. lekkernij, 86, 22.
sarĕbĕd, sumarĕbĕd, verspreidde zich zacht *van een geur*, 30, 9. Vgl. N. J. srebed.
sarempengan, n. v. e. visch, 39. 25.
sarpakusuma, musea-bloem, 72, 18. Een wisselterm voor Sk. nāgapuṣpa.
sarwakañcana, Sk., allerlei soorten goud, 83, 11.
salah, pasalahan, ligplaats, plaats waar lichaamsdeelen terugkeeren, 45, 25. Vgl. N. J. sèlèh.
salit, asalit, voorzien van slagtanden, 32, 27; 84, 17. K. B. W. III, 251.
sāhasa, (Sk. heftig), sāhasanĕn, behandel gewelddadig, 73, 24.
sahut, anahut, greep, 30, 25; 74, 19.
sĕngga, tan sĕngganĕn, denk niet! 41, 9.
Vgl. sĕnggah, sĕngguh.
sĕḍah, sĕḍahan, intendant, 27, 5; 33, 13; 61, 6; 87, 1. Vgl. Jb. suruhan.
sĕḍĕp, anĕnĕḍĕpi, een wijdingsnaam geven, 50, 22. Vgl. K. B. W. III, 159. (sĕsĕḍĕp = wawangi, iets welriekends, fig. naam).
sĕmbur, vergift (dat uitgespoten wordt), 62, 6, 20; 79, 11.
sĕmsĕm, tiba kasĕmsĕm, viel met het hoofd voorover, 33, 19.
sĕlutdara, n. v. e. gras, 40, 8.
sĕsĕb, manĕsĕb, zogen uit, 28, 4; 29, 20; 62, 24.
siddhapuruṣa, Sk., volmaakt mensch, 50, 26.
sintik, springpoot, 33, 5; 60, 13.
sipat siku-siku = goede voorschriften, 75, 21. (Een uitdr. ontleend aan het timmermansbedrijf. Sipat = sĕpat, loodlijn, K. B. W. III, 289. Siku-siku = siku, winkelhaak. Vgl. sĕpat siku, Van Eck Bal. Holl. Wrdb. pg. 146. Zie K. B. W. III, 112: twara nganggon sipat siku, gezegd v. e. vorst, die een man heeft gedood om diens mooie vrouw tot zich te kunnen nemen).
sib, sinibakĕn, werden gespleten, 66, 3.
siyungan, n. v. e. visch, 39, 25.
silurup, masilurup, duiken, 51, 18, 19.
sisi, pasisi, zee, 36, 6; 79, 7.
sih, pangasih, n. v. e. bedwelmende drank, 86, 19.
sukṛta, stoornis, 46, 28. Uit Sk. swīkṛta

(toegeëigend), > sīkṛta (vgl. N. J. sikara < Sk. swīkāra), en dan ,,ngoko"-vorm, waarschijnlijk onder invloed van Jav. soeker (vuil, stoornis).

sungsang carik, ongehoorzaam, 76, 13. Vgl. Jb.

sutala, Sk., n. v. één der zeven hellen, 42, 13.

sumyar, verspreidde zich naar alle kanten, 65, 8.

surāngganā, Sk., hemelnimf, 32, 25; 83, 14.

surastrī, n. v. e. bloem, 39, 13.

sure, n. v. e. edel metaal, 37, 30.

susuh, n. v. e. visch, 40, 2.

somah, (sa + umah), masomahan, met zijn wijfje, 28, 3, 8, 29. K. B. W. III, 320.

sthaṇḍila, Sk., altaar, 43, 16.

syok, sumyok, ruischend, 81, 15. Vgl. syuk.

srĕgag, kasrĕgagĕn, onthutst, 65, 7. Vgl. kasrĕgagan, K. B. W. III, 98.

swāgati, (Sk. swāgata), welkom, 76, 2; 83, 6.

swakārya, Sk., aangelegenheid, 61, 14, 20; 76, 3.

swastikāsana, Sk., heil-zetel, 42, 23.

swah-loka, (Sk. swarloka), n. v. één der zeven werelden, 42, 9.

hantarātma, één der tien zielen, 47, 16.

harṣataya, zie explicatie i. d. tekst, 44, 2, 4.

hastacapala, (Sk. onbezonnen met de hand), tibanana°, sla hem met de hand! 73, 25;
anibakĕna°, wilde met de hand slaan, 74, 17;
dak-tibani°, ik zal (u) met de hand slaan, 76, 20.

hes, pahesan, spiegel, 35, 6; 56, 31.

hrit, moeilijkheid, 34, 19;
ahrit, moeilijk begaanbaar *van een weg*, 32, 12.

GLOSSARIUM.

LEXICOGRAPHISCHE AANTEEKENINGEN BEHOORENDE BIJ DE BIMASOETJI.

Zang I.

I, 1. *ndon* = don G. R., bedoeling, oogmerk.

I, 1. *sota* = rasa G. R., inhoud. Etymologie (?)

I, 1. *lagoe mageng*, Oud-Javaansch metrum.

I, 1. *mardawa*, (Sk. mārdawa, weekheid, zachtheid), mamardawa, verzachten.

I, 1. *pragnja*, (Sk. prajñā, wijsheid, intelligentie, verstand), verdriet, smart G. R.

I, 1. *sila*, (Sk. çīla), karakter, deugd, gedrag.

I, 1. *paramarta*, (Sk. paramārtha), hoogste wijsheid.

I, 1. *wardi* = werdi G. R.; winardia, zal worden verklaard.

I, 2. *kirtya*, (Sk. kṛtyā, daad, werk), kinirtya, gemaakt, geschreven.

I, 2. *kawi*, staat in plaats van: sekar kawi, Oud-Javaansch metrum.

I, 2. *rèh*, lett. gang, handelwijze, fig. verhaal. Vgl. Sk. carita, lett. gang, handelwijze, fig. verhaal. N. J. lakon, lett. gang, fig. verhaal uit de wajang.

I, 2. *passim. Wrekoedara* = Wrekodara.

I, 2. *passim. ḍangnjang*, (ḍang + hjang), eerwaard. Vgl. ḍanjang.

I, 5. *baṭaroetipati*, (baṭara + oetipati), god Goeroe.

Zang II.

II, 1. *Doerjoedana*, Sk. Duryodhana.

II, 2, 7. *wimarta* = marta G. R.; èr wimarta, levenswater.

II, 3. *paramoesésa* = pramoesésa, G. R. alle.

II, 6. *Tibrasara*, n. v. e. bosch.

II, 6. *Gadamadana*, (Sk. gandhamādana), n. v. e. berg.

II, 11. *gra*, (Sk. ugra), geweldig, vreeselijk.
Aphaeresis van de oe vindt men ook in: pama < Sk. upamā; Jav. matoer < oematoer.

Zang III.

III, 2. *iring*, kapéring, ter zijde.

III, 3. *banas*, n. v. e. bloem.

III, 4. *ar:mawar*, roos. Een contaminatie van Jav. argoelo, roos en Perz. mawar, roos.

III, 5. *roeng*, roemoeng, gonzen. Vgl. O. J. hrĕng en rĕng K. B. W. I, 816.

III, 5. *beskara*, (Sk. bhāskara, zon) = baskara G. R.; kabeskaran, door de zon bestraald.

III, 8. *koeṭèṭèr* = keṭèṭèr G. R., berooid, in ellendigen toestand.

III, 8. *glintoeng* = gloentoeng = glinting G. R.; glintoengan, heen en weer rollen.

III, 8. *dalwang* = daloewang, hoofddeksel van boomschors. Vgl. O. J.

III, 11. *baṭara ditya* = baṭara Kala.

III, 11. *n oemidjil*, (O. J. constructie), terwijl ze te voorschijn kwamen.

III, 12. *sabaja*, zva. kembar, tweeling, (Sk. wayah, leeftijd). Vgl. Minangk. sabaja, van denzelfden leeftijd.

III, 12. *gra*, geweldig, vreeselijk. Zie Z. II, 11.

Zang IV.

IV, 1. *gijoeh*, margijoeh, verdrietig.

IV, 1. *ongkrèh* = oengkrah G. R.; dènongkrah-angkrèh, werden onderstebovenen gehaald.

IV, 3. *peḍak*, kapeḍak, lett. genaderd, fig. gevonden.

IV, 9. *empèk*, ngempèk, kosteloos medegenieten, iets afbedelen G. R.

IV, 11. *osik*, sak-asik is een afkorting van osak-asik, omwoelen, dooreengooien.

Zang V.

V, 6. *garantes* = grantes G. R.; nggarantes, leed gevoelen.

V, 7. *baṭaroetipati*, zie Z. I, 5.

V, 9. *oetjap*, t-oetjapa, O. J., laten we spreken van.

Zang VI.

VI, 2. *santosa*, (Sk. santoṣa, volledige tevredenheid), standvastig vertrouwen stellen.

VI, 2. *nggoeroe*, staat metri causa voor nggagoeroe, bij een leermeester leeren.

VI, 3. *tajoeb*, najoeb, drinken. Vgl. O. J.
aboedjana najoeb, lekker eten en drinken. Vgl. boga drawina Z. II, 13.

VI, 8. *tamanpa* = tanpa, zonder.

VI, 10. *amah*, ngamah-amah = ngerik-ngerik G. R., luidkeels.

VI, 11. *iṭar* = inṭar G. R.; ngiṭar, snel zonder om te zien voortloopen.

Zang VII.

VII, 4. *èsṭi*, kèsṭi, werd gedacht.

VII, 5. *bener*, ambabener = ambener G. R., op iets recht toe recht aan loopen. Vgl. ambebener Z. I, 6.

VII, 5. *toeb*, katoeb, werden getroffen.

VII, 7. *ga*, vreugde. Vgl. O. J.

VII, 7. *tjoenggarèrèt* = tjenggarètnong G. R., n. v. e. insect.

VII, 8. *sapoe*, manapoe, wegvagen, uitwisschen.

VII, 8. *dokan*, soort uil. Vgl. O. J. dok.

VII, 9. *tomtoman*, n. v. e. vogel. Jb.

VII, 9. *sawoeng*, manawoeng, tegelijk.

VII, 10. *manol*, n. v. e. water vogel. Jb.

VII, 10. *sawat*, manawat = anamber, op iets aanvliegen K. B. W. III, 215.

VII, 10. *rentang* = renteng G. .R, bedroefd.

Zang VIII.

VIII, 1. *moesṭika*, muis. Vgl. Sk. mūṣika, muis.

VIII, 1. *soewèda* (?). De door G. R. opgegeven beteekenis *vinger* is hier onaanvaardbaar.

VIII, 3. *wisma*, wismané sang hjang Aroena, lett. het huis van de (opkomende) zon. Vgl. Sk. asta, lett. huis, de plaats achter den berg, waar de zon ondergaat.

VIII, 3. *rikang* = kang. De beteekenis van ri is verbleekt. Vgl. risang = sang Z. X, 3, 10.

VIII, 3. *sengak*, anjengak, schreeuwde. Sengak is ver-

want met sengèk en tjengèk met de grondbeteekenis: schreeuwen.

VIII, 4. *tirah*, manirah, op zij gaan. Tirah = tira, (Sk. tīra), oever.

VIII, 4. *repek* = repak G. R.; marpek, naderde.

VIII, 5. *danoe*, (Sk. nadanu), wolk.

VIII, 6. *ombak angembang glagah*, — De golven waren als de bloesem van de glagah. Deze vergelijking ziet op de uiteenstuivende „witte kopjes" der golven.

VIII, 6. *doek*, mandoek, stooten.

VIII, 7. *gijoeh*, margijoeh, verdrietig. Zie Z. IV, 1.

Zang IX.

IX, 1. *wrin*, (wri + en), vreezen. Het grondw. wri is identiek met wedi. Wingwrin (zie G. R.) is een verbastering der verdubbeling: wrinwrin.

IX, 1. *n oemangsah*, O. J. toen ging hij voorwaarts. n heeft een verbindende kracht, dient ter verbinding van twee zinsdeelen en leidt een bijzin in. Vgl. n oemidjil Z. III, 11.

IX, 1, 2. *elek*, melek, stroomde in een kring. Het grondw. elek is verwant met oelek G. R.

IX, 2. *djangga*, staat metri causa voor: sadjangga, (het water) reikte tot aan den hals.

IX, 2. *Djalasangara*, (Sk. jalasaṃhāra, watervernietiging), n. v. e. tooverformulier. Vgl. Nawaruci pg. 69, 9.

IX, 2. *kroeraja*, wreed, woest. Dit woord is ontstaan uit Sk. krūra (wreed) + O. J. ya (I pron. 3de pers.; II pron. demonstr.; III waarlijk, trouwens, toch, immers). Op dezelfde manier is *goraja* Z. VIII, 6, ontstaan uit Sk. ghora (hevig, verschrikkelijk) + O. J. ya.

IX, 2. *kikik*, makikikan, schaterde.

IX, 4. *kéwran*, (ka + iwer + an), was in verlegenheid. Het grondw. iwer is identiek met iwed en iweh met de grondbeteekenis: moeilijkheid.

IX, 5. *pantjaroeba* = pantjawora, storm G. R. Het tweede lid van het compositum roeba is waarschijnlijk een verbastering van Sk. rebha, luidklinkend. De benaming ziet m. i. op het geraas van den storm.

IX, 6. *wingkara* = wikara G. R.; amingkara, kwaad doen, geweld plegen.

IX, 6. *bang*, marbabang, werd rood.

IX, 7. *parasdya* is waarschijnlijk < pra + sedya (Sk. sādhya). Ikang moerwèng parasdya. — Degene, die een beschikking heeft over de plannen of wenschen (der menschen) d. i. God.

IX, 7. *prata* = koekoeh G. R., standvastigheid. Etymologie?

IX, 7. *kanang*, (O. J. ikanang, d. i. ikana + ng), die.

IX, 8. *niskala*, (Sk. niṣkala, ongedeeld; O. J. onzichtbaar, onstoffelijk), God. Ikang èr ri niskala. — Dat water is voor of van God.
Niskala acht ik een goed gekozen woord voor de Voorzienigheid, de ongedeelde, de onzichtbare, de onstoffe-

lijke, zoodat de opgaven van Winter's zegslieden als: déwa, sang hjang Wisésa, wel aannemelijk zijn.

IX, 8. *tanghèh* = tangèh G. R., het is er verre van. Vgl. tinghal O. J. = tingal.

IX, 8. Opm. Op de Maleische woorden in deze strophe wordt niet nader ingegaan.

Zang X.

X, 2. *dé*, O. J., door. Hetz, als N. J. déning.

X, 3, 10. *risang* = sang. De beteekenis van ri is verbleekt.

X, 4. *menik*, tjilik menik-menik, heel klein. Vgl. tjilik mentik.

X, 4. *koelijang* = koeléjang G. R., zwevend en wentelend neervallen. Het primaire grondw. *lijang* is verwant met *lajang*, zweven.

X, 5, 12. *dé* = déné, ter inleiding van een verwondering. Vgl. géné.

X, 5. *loehoer*, kaloehoeran, verhevenheid. Sabda kaloehoeran — verheven woorden, fig. voortreffelijke leer.

X, 6. *kéwran*, zie Z. IX, 4.

X, 6, 11. *wrin*, (wroeh+ing) weten. De ontwikkelingsgang van het woord is aldus: wroeh-ing > wroeing > wrwing > wring (K. B. W. III, 497) > wrin.

X, 7. *Madrim*, (Sk. acc. Mādrī) = Madrin G. R., dat een verbastering is van Madrim. Vgl. Ar. 'imām, (voorganger in den godsdienst), ook wel verbasterd tot iman.

X, 9. *lantjoeng*, lalantjoeng, valsch goud. Vgl. Mal. lantjoeng, valsch spec. van munten of goud; K. B. W. III, 760: gemengd als goud uitziend metaal.

X, 10. sila, (Sk. çīla), goed gedrag. Zie Z. I, 1.

X, 10. *boeda*, sang marboedèng rat, hij die als Buddha, de Wijze, op aarde optrad, een epitheton van den Oppergod.

Zang XI.

XI, 3. *pantjamaja*, (Sk. pañcamaya, uit vijf gevormd), een wonderschijnsel in den buik van Déwaroetji door Bima waargenomen. Vgl. B. J. O. Schrieke, Het Boek van Bonang, pg. 77.

XI, 4. *toela*, (Sk. tulā, weegschaal), norm, voorbeeld; tinoela, tot voorbeeld genomen worden.

XI, 6. *ikang*, (O. J. ika + ng) = ingkang.

XI, 7. *haib* = gaib G. R. (Ar. gā'ib), geheim, verborgen, geheimenis. Vgl. rahsa.

XI, 9. *prapantja*, (Sk. prapañca, uitspreiding) = prentja G. R., verspreid, geen eenheid vormend.

XI, 10. *prakosa*, (pra + ka + Sk. waça, macht), machtig. Vgl. Prof. Gonda, B. K. I. 88, pg. 502 sqq.

Zang XII.

XII, 2. *ikang*. Zie Z. XI, 6.

XII, 2. *titah*, geregeld, geordend, in orde. Vgl. O. J. titah, regelen, ordenen, rangschikken; troes titah, door en door in orde.

XII, 7. *marboedèng rat*, zie Z. X, 10

XII, 11. *wrena* = werna, warna.

XII, 13. *kara*, Sk. straal; angkara-kara, stralend. Vgl. O. J. makara-kara, stralend.

XII, 13. *pramana*, (Sk. pramāṇa, richtsnoer), de materieele ziel, die het lichaam doet leven. Zie explicatie in den tekst.

XII, 14. *soeksma*, (Sk. sūkṣma, fijn, de onzichtbare algemeene wereldziel), de immaterieele of etherische ziel, die de materieele ziel doet leven. Zie explicatie in den tekst.

XII, 14. *rahsa*, essentie. Zie explicatie in den tekst. Rahsa is een contaminatie van Sk. rasa, essentie en Sk. rahasya, geheim. Vgl. Diss. Goris, pg. 65 sq.

Zang XIII.

XIII, 1. *kajoe*, kakajjan = kakajwan, geboomte. Vgl. twas > tyas, hart.

XIII, 5. *kamoemoe*, kaladiumsoort. Als zoodanig komt deze plant vaak voor in de O. Jav. letterkunde. Vgl. Nawaruci, pg. 56, 22; K. B. W. II, 351.

XIII, 5. *sanḍa*, mrasanḍani = mratanḍani G. R., een teeken of bewijs geven. Het grondw. sanḍa = tanḍa. Een dergelijke wisseling tusschen s en t vindt men ook in Jav. sinaoe (< * saoe) en Mal. tahoe. Vgl. Prof. Berg, Inl. tot de studie v. h. O. Jav., pg. 219.

XIII, 9. *bentjana*, (Sk. wañcana, bedrog), ambentjana, bedriegen, misleiden, verleiden.

XIII, 18. *wisaja*, (Sk. wiṣaya), zinnelijkheid, zinnelijke genietingen.

Zang XIV.

XIV, 4. *tatanpa* = datanpa = tanpa, zonder.

XIV, 4. *baṭaroetipati* = god Goeroe. Zie Z. I, 5.

XIV, 5. *lepas*, kalepasan, verlossing. Vgl. O. J.

XIV, 5. *moeksa*, (Sk. mokṣa, verlossing), kamoeksan, verlossing. Vgl. O. J.

XIV, 6. *pragnjana*, (Sk. prajñāna), wetenschap, kennis.

Zang XVI.

XVI, 1. *Bimasoetji*, de reine of heilige Bima. We kunnen het ook aldus splitsen: Bima soetji, d. i. Bima was rein of heilig geworden, nl. na het ontvangen van het onderricht van Déwaroetji. Hieraan heeft het geschrift zijn naam te danken.

XVI, 1. *passim. wahjoe*, (Sk. wāyu, wind), geest, inspiratie, openbaring. Vgl. Goris, Stelling IX van zijn dissertatie, en in Djawa, Jrg. VII, pg. 110 sqq.

XVI, 3. *pantjaretna*, (Sk. pañcaratna, vijf juweelen). Hier waarschijnlijk in overdrachtelijken zin: de hoogste waarheid.

XVI, 5. *redja*, ardja, (a + redja), prachtig. Vgl. O. J. Zie Z. XXI, 3.

Zang XVII.

XVII, 1. *wikan*, pangwikan, kennis, wetenschap.

XVII, 3. *oeraga*, (Sk. uraga), slang.

XVII, 5. *djoeb-rija*, een afkorting van oedjoeb-rija, (Ar. 'udjb rijā'), ingebeeld, verwaand. Vgl. B. J. O. Schrieke, Stelling V van zijn dissertatie. In het Soend. komt *oedjoeb* afzonderlijk voor in de bet. van verwaand, terwijl *rija* ook afzonderlijk in het Jav. voorkomt in de bet. van ingebeeld. Vgl. Redactie II: oedjoeb lan rija.

Zang XVIII.

XVIII, 3. *remen*, karemen = karemenan G. R., liefhebberij.

XVIII, 4. *wadaka*, (Sk. bādhaka, kwellend), kwelling, verhindering, beletsel. Vgl. O. J.

XVIII, 6. *man*, zeer, in hooge mate G. R. Waarschijnlijk is *man* hetzelfde als *men* < temen, echt, in hooge mate.

Zang XIX.

XIX, 1, 3, 4. *moeksa*, kamoeksan, verlossing. Zie Z. XIV, 5.

XIX, 2. *pataka*, (Sk. pātaka), misdaad.

XIX, 3. *tamanpa* = tanpa, zonder. Zie Z. VI, 8.

XIX, 4. *koeroewoeng*, angoeroewoeng, hol. Vgl. O. J. kuluwung; anguluwung, hol. Zie Nawaruci pg. 58, 7; Snd. ngoeloewoeng.

Zang XX.

XX, 1. *dé* = déné, wat betreft.

XX, 4. *semanta*, sinemantakken, wordt onderworpen aan het oordeel ter zuivering of correctie. Semanta, een verbastering van soemanta is een secundair grondw. afgeleid van santa, (Sk. çānta, gezuiverd).

Zang XXII.

XXII, 6. *wiboeh*, (Sk. wibhu of wibhū), machtig. Vgl. O. J.

Zang XXIII.

XXIII, 1. *drepati*, andrepati, voortreffelijk. Vgl. darpati G. R. Etymologie?

XXIII, 1. *grit*, kajoe panggrit, een paar houten, die schuin over elkander schuiven en een piepend geluid geven, als ze door den wind worden bewogen. Vgl. Snd. kai pagĕrit.

XXIII, 2. *hèb* = haib. Zie Z. XI, 7.

Zang XXIV.

XXIV, 3. *soedagnjana*, (Sk. çuddhajñāna), rein van kennis.

XXIV, 3. *wredi*, (Sk. wṛddhi, vermeerdering, voorspoed, geluk), welzijn, geluk. Vgl. O. J.

XXIV, 3. *darmapoenja*, (Sk. dharmapuṇya), rijk aan deugden en zedelijke verdiensten.

XXIV, 4. *samakta*, (Sk. samāpta), voltooid.

XXIV, 5. *maletiking dahana goraning rat* = 1730 A. J., d. i. 1803 A. D.

REGISTER VAN EIGENNAMEN

VOORKOMENDE IN DE NAWARUCI.

(Gerangschikt naar het Sanskrit-alphabet).

Angkusprāṇa, Bhīma als kluizenaar, 71, 8, 11, 13, 19, 20, 27; 72, 9, 23, 24; 73, 16; 74, 3, 18, 20, 22, 31; 75, 1, 6, 14; 76, 2, 12, 30; 78, 15; 79, 1, 13, 16; 80, 2, 4, 7, 10, 23; 81, 6, 22, 34; 82, 1, 12; 83, 5, 9, 21; 84, 8, 11, 19, 21.

Angsonandani, 57, 13.

Acintya = Nawaruci, 40, 21; 41, 1; 61, 13; 63, 8, 18; 65, 12; 67, 3, 19; 68, 9, 22; 71, 7.

Atalaga, heilige, 45, 17; 46, 20.

Ātma, godheid, 49, 7, 10, 14, 24.

Adiwangga, 56, 32.

Adhiguru = god Guru; 79, 14.

Anantaboga, slang, 30, 28.

Anantawiçeṣa, 82, 13.

Anila = Bāyu, 66, 6.

Aṇḍadawa, veld, 30, 2, 6; 32, 9.

Antabhuwana, 56, 1.

Apusapusañjīwa, residentie van god Guru, 32, 20; 60, 23; 62, 16; 66, 12.

Amañcawarṇa, 57, 9.

Ayu, 55, 27; 82, 21.

Aruṇa, zon, 87, 7.

Arjuna, de derde der Pāṇḍawa's, 34, 29; 85, 15.

Awirota = Bhīma, 60, 5, 12, 25; 61, 3, 12, 20, 26; 62, 7, 18, 26, 29; 63, 2, 3, 6, 7, 9, 11, 15, 16, 19, 21; 64, 22; 65, 3, 5, 8, 15, 17; 67, 3, 6.

Asmara, godheid, 61, 1, 2, 13, 19; 63, 19; 64, 23.

Asmarī, godin, gemalin van Asmara, 61, 17.

Indra, godheid, 32, 15; 45, 7, 26; 60, 20; 62, 11.

Indrapada, residentie van Indra, 33, 6; 60, 20, 21; 62, 11, 12.

Indraprastha, residentie van vorst Dharmawangça, 34, 22; 35, 26; 70, 20; 84, 25.

Indrabāhu, reus, 30, 4, 8, 16; 31, 4; 32, 1 (2 ×), 2, 3, 7, 8 (2 ×), 14; 33, 21.

Ilaila, 82, 19.

Īçwara, godheid, 45, 9; 46, 5; 64, 3.

Upadrawa, 82, 19.

Umā, godin, gemalin van god Guru, 32, 22; 63, 23; 64, 18; 66, 13; 72, 4.

Kanakawatī, zetel van god Guru, 60, 22; 61, 5; 62, 16, 17.

Kāmādhipa, 56, 15.

Kasuhun, heilige, 45, 18; 46, 21.

Kṛtamāya, 57, 2.

Kṛpādhipa, 56, 7.

Kṛṣṇanirmala, 57, 24.

Kuñcangkañcing, tooverformulier van Droṇa, 29, 10.

Kuntī, moeder der drie eerste Pāṇḍawa's, 35, 4, 5, 12, 13; 87, 17.

Kuranta, hemelnimf, 64, 1.

Kuruṣya, ziener, 45, 9; 46, 3; 64, 5.

Kuçika, ziener, 45, 8, 30; 64, 5.

Kusumakumram, 57, 7.

Kowera, godheid, 45, 7, 28; 64, 6.

Gagakampuhan, page van Bhīma, 28, 11; 32, 10; 34, 21.

Gagarmayang, hemelnimf, 64, 1.

Ganggā, zeegodin van Lawaṇa-udadhi, 36, 5.

Ganggāsada, 57, 17.

Gajāhoya, residentie van vorst Driyodhana, 27, 1, 20; 29, 5, 31; 33, 8; 67, 8; 70, 1, 7, 22.

Gandhamandana, berg, 42, 19.

Gandharwa, gandharwa, 41, 18.

Gambura, 55, 26.

Garga, ziener, 45, 8; 46, 1; 64, 5.

Guru, godheid, 76, 9; 79, 5, 7; 83, 15, 17; 84, 9; 85, 21, 27, 32, 34; 86, 5.

Canduçakti, 82, 20.

Candraka, 56, 13.

Candrakiraṇa, residentie van Asmara, 61, 4.
Citrānggada, gandharwa, 41, 17.
Citramaya, 57, 6.
Citraratha, gandharwa, 41, 18.
Citrasena, gandharwa, 41, 17.
Cucupumaṇik, 57, 21.
Jagatnātha = god Guru, 64, 14; 66, 13, 15; 80, 25; 81, 33.
Jambudīpa, land, 56, 19; 83, 2.
Jalasangāra, tooverformulier, 69, 9.
Jawa, land, 45, 24; 56, 29.
Tajuga, 57, 23.
Tañjungpura, land, 56, 27.
Taya, 82, 18.
Tigawarṇa, 57, 11.
Tiñjota, 56, 3.
Tīrthamaya, 57, 4.
Tuñjungbiru, hemelnimf, 64, 1; 72, 8.
Tuwan, heilige, 45, 16; 46, 18.
Tuwalen, page van Bhīma, 28, 12; 32, 11.
Tuwuhprasthiti, 57, 19.
Towok, hemelnimf, 64, 2.
Trangtrangnadī, 57, 15.
Triguṇa, 55, 30.
Triçṛngga, berg, 42, 20.
Truspātāla = Bhīma, 48, 8; 55, 22.
Ḍalang, page van Bhīma, 40, 24.
Dilĕm, page van Bhīma, 70, 10.
Dorangga, put, 27, 17; 28, 1, 14; 29, 18, 23.
Driyodhana, (Sk. Duryodhana), de oudste der Kaurawa's, 27, 2, 3, 6; 29, 7, 14; 33, 10, 14; 67, 9; 68, 24; 70, 2, 8, 11, 15, 16, 24.
Droṇa, leermeester, passim.
Dropadī, gemalin van Dharmawangça, 35, 15, 22; 86, 10; 87, 4, 17.
Dhanañjaya = Arjuna, 35, 24; 85, 5; 86, 11.
Dharma, godheid, 52, 31; 53, 1.
Dharmawangça, de oudste der Pāṇḍawa's, 34, 8; 35, 18; 86, 13; 87, 3.
Dharmasūnu = Dharmawangça, 35, 23; 82, 4; 85, 3; 86, 9, 19; 87, 8.
Dhwaja, meer, 32, 26; 72, 11, 12, 17.
Nandika, 56, 5.
Nawaruci, godheid, passim.
Nilottamā, hemelnimf, 63, 26; 72, 6.
Niṣadha, berg, 42, 19.
Pangawaça, tooverformulier, 34, 7; 60, 7.
Pangeran, heilige, 45, 15; 46, 17.
Pañcamaya, 57, 26.
Pañcawarṇa, 55, 28.
Pāṇḍawa, 27, 7, 8; 32, 29; 71, 27; 86, 12, 14; 87, 12, 16.
Patunggu-urip, godheid, 49, 13, 15, 19, 21.
Paramaçiwa, godheid, 45, 13; 46, 14.
Parameçwara, god Guru, passim.
Parameṣṭhī, god Guru, 32, 21; 64, 10, 17; 66, 23, 25; 72, 1, 3; 76, 13; 79, 13; 81, 2.
Parameṣṭhīguru = god Guru, 66, 8, 11; 82, 9.
Pracaṇḍānila, 57, 16.
Prabhātawatī, hemelnimf, 63, 27; 72, 7.
Prabhātaçinī, hemelnimf, 63, 26; 72, 6.
Pramāṇa, godheid, 49, 12, 15, 18.
Prĕtañjala, ziener, 45, 9; 46, 4; 64, 5.
Pṛthiwījāti, kluizenarij van Bhīma, 71, 6, 28; 81, 3, 12; 82, 11; 83, 6; 86, 16.
Bañjarankĕmbang, tuin, 72, 17; 81, 32.
Bāyu, godheid, 64, 16; 65, 18.
Bāyu Anggada, 82, 22.
Bāyu Pracaṇḍa, 82, 22.
Bāyu Sugrīwa, 82, 23.
Bāyusuta = Bhīma, 45, 3; 49, 3; 59, 7; 60, 6.
Bāyu Hanumān, 82, 21.
Baruṇa, godheid, 45, 7, 27; 60, 17; 62, 9; 64, 4.
Baruṇapada, residentie van Baruṇa, 60, 16 (2×), 17; 62, 9; 65, 1; 73, 29; 75, 26.
Bali, land, 56, 25.
Brahmā, godheid, 45, 10; 46, 12; 60, 18; 62, 10; 64, 3; 71, 26; 75, 11, 12; 80, 26; 81, 4, 9.
Brahmapada, residentie van Brahmā 62, 9, 10.
Brahmaloka = Brahmapada, 60, 18, 19.

Brĕngĕngĕng, 56, 35.
Bhāratawarṣa, land, 50, 2.
Bhīma, de tweede der Pāṇḍawa's, passim.
Madhyakusuma, 56, 29.
Manon, godheid, 49, 12, 14, 24.
Malaya, berg, 42, 20.
Mālayawān, berg, 42, 18.
Malayu, land, 56, 21.
Maçĕno, godheid, 64, 6.
Mahādewa, godheid, 45, 11; 46, 9; 64, 3.
Mahāmeru, berg, 42, 21.
Mahīçwara, godheid, 45, 10; 46, 6; 64, 4.
Mahulun = god Guru, 75, 11, 13; 79, 10.
Mūrti-ning-lĕwih, 82, 17.
Mṛtijoti, 56, 11.
Metrī, ziener, 45, 8; 46, 2; 64, 5.
Menakā, hemelnimf, 63, 27; 72, 7.
Meruphasṭika, berg, 64, 19; 66, 14, 16; 73, 22; 75, 20.
Yama, godheid, 45, 7, 29; 60, 26; 63, 16; 64, 6; 65, 25; 66, 4.
Yamaniloka, residentie van Yama, 60, 26; 63, 15.
Rājapanulah, bewaker v. h. levenswater, 62, 5, 20; 63, 2; 71, 10; 82, 14, 20, 27.
Ratnakusuma, 56, 33.
Ratnajīwa, 56, 27.
Ratnanagara, 56, 17.
Ratnawa, 56, 31.
Ratnawindu, 56, 25.
Ratnawiçākha, 56, 21.
Ratnaçiwa, 56, 19.
Ratnahyang, 56, 23.
Raden, heilige, 45, 15; 46, 16.
Rabut Kalasariyut, 82, 24.
Rabut Tunḍungmusuh, 82, 25.
Rabut Tulaktanggul, 82, 26.
Rabut Çelagumulung, 82, 24.
Rāhu, reus, 50, 6, 16.
Rūpawarṇa, 55, 29.
Lawaṇa-udadhi, zee, 30, 28; 31, 27; 33, 29; 36, 1; 37, 7; 68, 6, 26; 70, 5.
Lĕnglĕngmandanu, hemelnimf, 63, 27; 72, 7.
Ludra, godheid, 45, 10; 46, 8; 64, 6.
Lumanglang, godheid, 64, 7; 73, 20, 23, 26, 27; 74, 1, 4, 5, 6, 16, 19, 23, 28; 75, 1, 3, 4, 6, 12, 15.
Lotangel, page van Bhīma, 35, 30.
Lotaten, page van Bhīma, 35, 30.
Wanokling, land, 56, 23.
Windhya, berg, 42, 21.
Wiṣṇu, godheid, passim.
Wiṣṇupada, residentie van Wiṣṇu, 60, 21, 22; 62, 12, 13.
Wṛkodara = Bhīma, passim.
Çangkara, godheid, 45, 11; 46, 10; 64, 7.
Çambhu, godheid, 45, 12; 46, 12; 64, 3.
Çarasambaddha, widyādhara, 28, 21.
Çiwa, godheid, 45, 13; 46, 13; 53, 20, 21, 22, 24, 25; 62, 14; 64, 4.
Çiwa-gambhīra, 53, 21.
Çiwāgni, vuur, 81, 21, 27, 29; 85, 6, 13, 16.
Çiwapada, residentie van Çiwa, 62, 14, 15; 65, 22; 73, 23; 75, 25.
Çiwamaṇḍala, 53, 19.
Çiwamūrti, plaats v. h. levenswater, 61, 25; 62, 18.
Çiwayoga, 53, 18.
Çuci, heilige, 45, 14; 46, 15.
Sakula, (Sk. Nakula), de vierde der Pāṇḍawa's, 34, 29; 86, 11.
Sangut, page van Bhīma, 70, 10.
Sadewa, de jongste der Pāṇḍawa's, 35, 1; 86, 11.
Samīraṇa = Bāyu, 64, 4; 65, 6, 23, 24.
Sarwakusuma, tooverformulier, 72, 25.
Sĕmar, page van Bhīma, 40, 24.
Siḍĕmpati, 57, 1.
Sūkṣmataya, kluizenarij van Dharmasūnu, 82, 5.
Suprabhā, hemelnimf, 63, 26; 72, 6.
Surini, 56, 9.
Sulasih, hemelnimf, 64, 1.
Suhini, hemelnimf, 63, 26; 72, 6.
Senāpati = Bhīma, 52, 13, 22; 53, 1; 54, 17; 58, 29; 60, 3.
Harṣanandī, hemelnimf, 28, 22.

REGISTER VAN EIGENNAMEN

VOORKOMENDE IN DE BIMASOETJI.

(Gerangschikt naar het Latijnsche alphabet).

Ardjoena, de middelste der vijf Pandawa's, VI, 10; X, 7.
Arimoerti = Kresna, V, 14; VI, 7, 9; X, 3.
Aroena, zon, VIII, 3.
Bajoesoeta = Bima, IX, 4.
Bajoetanaja = Bima, III, 15; XVIII, 4.
Batanakawarsa = Ngamarta, V, 9; VI; 8.
Bima, de tweede der vijf Pandawa's, IX, 6.
Bimasoetji = Bima, I, 2; XVI, 1.
Bisma, ongehuwd oudoom van de Koerawa's en de Pandawa's, I, 9; IV, 7.
Brama, god, X, 6, 7.
Bratajoeda, oorlog, I, 9.
Danandjaja = Ardjoena, I, 3; V, 10, 14; VI, 4, 9.
Darmapoetra = Joedistira, I, 3; V, 10, 14; VI, 9.
Déwaroetji, god, X, 3, 11, 13, 14, 15, 16; XII, 7, 11, 12, 13; XVI, 1, 2, 4; XVII, 3.
Djajadrata, vorst van Sindoe, I, 8.
Djajasoeséna, één der Koerawa's, I, 9; IV, 8.
Djalasangara, tooverformulier van Bima, IX, 2.
Djoedipati, rijk van Bima, VI, 3.
Doerjodana, de oudste der Koerawa's, vorst van Ngastina, II, 8; V, 4.
Doerjoedana = Doerjodana, II, 1.
Doerna = Droena, V, 7.
Droena, leermeester der Koerawa's en Pandawa's, I, 2, 4, 8; II, 1, 5, 8, 13; IV, 5, 7, 9, 11; VI, 6; VIII, 1; X, 8.
Droepadi, echtgenoote van Joedistira, VI, 4, 9.
Droesasana, één der Koerawa's, I, 9; II, 12.
Dwarawati, rijk van Kresna, V, 11.
Éndrabajoe, god, door Bima verlost, III, 15; IV, 4.
Gadamadana, berg, II, 6.
Gadjahoja = Ngastina, I, 4.
Gandrawastratmadja = Bima, III,5.
Girinata = god Goeroe, X, 6.
Goeroe, god, X, 6.
Joedistira, de oudste der vijf Pandawa's, vorst van Ngamarta, I, 2, 5; V, 13; VI, 7; X, 7.
Koenti, gemalin van Pandoe, moeder van Joedistira, Bima en Ardjoena, X, 7.
Koerawa, de honderd zonen van Destarata, I, 9; IV, 8.
Koeroeksétra, streek, I, 7.
Koeroepati = Doerjodana, II, 8; V, 6.
Korawa = Koerawa, VI, 1.
Kresna, vorst van Dwarawati, V, 12; VI, 1, 4, 6, 8, 11; VII, 1, 2; X, 1.
Madrim, gemalin van Pandoe, moeder van Nakoela en Sadéwa, X, 7.
Mandraka, rijk van Salja, I, 8; II, 10; IV, 7.
Nakoela, de vierde der vijf Pandawa's, I, 4; VI, 4, 9.
Ngamarta, rijk van Joedistira, I, 2; V, 8, 11, 13.
Ngastina, rijk van Doerjodana, I, 8; II, 1.
Ngawangga, rijk van Karna, I, 8; IV, 7.
Oetipati, god Goeroe, I, 5; V, 7; XIV, 4.
Padmanaba = Kresna, VI, 2; X, 1.
Pandawa, de vijf zonen van Pandoe, I, 5, 9; VII, 2; X, 1, 7.
Pantjawala, zoon van Joedistira, VI, 4, 9.
Paramasiwa, god Goeroe, XI, 8.
Pawanasoeta = Bima, VI, 10.

Pramana, god, XXII, 5; XXIII, 1.
Pramèsṭi, god Goeroe, III, 15.
Rékadoerdjaja, één der Koerawa's, I, 9; IV, 8.
Roekmakala, reus, door Bima bestreden en gedood, III, 10, 11, 12, 14; IV, 4, 10.
Roekmoeka, reus, door Bima bestreden en gedood, III, 10, 12, 13, 14; IV, 5, 10.
Sadéwa, de jongste der vijf Panḍawa's, I, 4; VI, 4, 9.
Séna = Bima, I, 3, 5, 6; II, 1, 4, 8, 9; III, 1, 13; V, 3, 7; VI, 5, 11; VII, 1, 4; IX, 7; X, 4, 6, 11, 12, 14; XIII, 6; XVI, 2.
Sengkoeni, patih van Ngastina, I, 9; IV, 7.
Sikanḍi, gemalin van Ardjoena, VI, 4, 9, 11.
Sindoe, rijk van Djajadrata, I, 8; IV, 7.
Soedarma, één der Koerawa's, I, 10; IV, 8.
Soejoedana = Doerjodana, I, 8, 10.
Soeksma, god, IX 7; X, 2, 12; XI, 2; XV, 2; XXII, 5.
Soembadra, gemalin van Ardjoena, VI, 4, 9, 11.
Soeranggakara, één der Koerawa's, I, 10; IV, 8.
Soewirja, één der Koerawa's, I, 9; IV, 8.
Tibrasara, woud, II, 6.
Tjandramoeka, berg, woonplaats van Roekmoeka en Roekmakala II, 7, 11; III, 9, 15; IV, 10.
Wisnoemoerti = Kresna, X, 7.
Wrekoedara = Bima, I, 2, 5, 10; II, 1, 2, 11; III, 9; IV, 2, 6, 8, 9; V, 1, 6, 8, 9; VI, 1; VII, 10; VIII, 5, 10; IX, 1, 3; X, 3, 5, 6, 10, 12, 13, 15, 16; XI, 5; XII, 5, 6, 10; XIII, 8; XVI, 1, 4; XXIV, 1.

STELLINGEN.

I.

Ten onrechte beschouwt men wel de k in *tjilik* als anorganisch.

(Stelling IX, Diss. C. C. Berg).

II.

Middel-Javaansch *ena* (= liever) is ontstaan uit *enak*.

III.

De lezing: *taru ron tog arata*, is onjuist.

(Rangga Lawe, Z. I, 18, ed. C. C. Berg).

IV.

De tekstuitgave van: Serat Woelang Rèh, in J. Kats' Javaansche Bloemlezing, deel II, (4de druk, 1928), verdient geen navolging.

V.

In Javaansche verbindingen als: *sega para*, *djaran para*, etc. is *para* afgeleid van Sanskrit *apara*.

VI.

De beteekenis van: *pradjaja* in Gericke en Roorda, Jav.-Ned. Handwoordenboek, is te eng opgegeven.

VII.

De lezing van: *mawatang désa ramja*, is onjuist.

(Jasadipoera, Serat Rama, deel II, Z. I, 51, ed. Volkslectuur).

VIII.

Nieuw-Javaansch *pitawakoer* is een contaminatie van Arabisch تَوَقُّف en تَفَكُّر.

(J. Kats, Serat Warna Sari Djawi, 2de druk, pg. 229).

IX.

De paragogische t van Nieuw-Javaansch *barajat* is het gevolg van het synonieme Arabisch رَعِيَّة.

X.

In: *berkata-kata dengan riangnja*, is *riang* identiek met Maleisch *ria*.

XI.

Maleisch *peridi* is een verbastering van Sanskrit *wṛddhi*.

XII.

مُدَبِلَى is een verbastering van Maleisch *moeda balia*.

(Soendaneesche tekst: Zedeleer naar Ghazālī, pg. 4, ed. G. J. Grashuis).

XIII.

Soendaneesch *tjangtjala* is afgeleid van Sanskrit *chala*.

XIV.

Ten behoeve van het onderwijs in de Javaansche taal is het gewenscht van bekende origineele Javaansche werken een bewerking te leveren in hedendaagsch beschaafd Javaansch in literairen zin geschreven volgens de officieele spelling.